

2017-2

I
J
A
R

ULUSLARARASI AFRO-AVRASYA ARAŞTIRMALARI DERĐİŐİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF AFRO-EURASIAN RESEARCH

December / Aralık
Issue / Sayı

4

e-ISSN: 2602-215X

ULUSLARARASI AFRO-AVRASYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF AFRO-EURASIAN RESEARCH

Sayı/Issue: 4
Aralık / December 2017

Sahibi / Owner
Dr.Hakan ARIDEMİR

Editörler / Editors
Doç. Dr. Niyazi KURNAZ/ Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Halil ADIYAMAN/ Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Özer ÖZÇELİK/ Dumlupınar Üniversitesi
Dr.Hakan ARIDEMİR / Dumlupınar Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board
Doç.Dr.Cantürk KAYAHAN / Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŐ / Nevşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür ÖNDER / Dumlupınar Üniversitesi
Doç.Dr. Yusuf GÜMÜŞ / Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Erdal ADAY/ Dumlupınar Üniversitesi

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor
Dr. Özer ÖZÇELİK/ Dumlupınar Üniversitesi

Dergi Sekreteryası / Secretary of Journal
Arş.Grv. Seçkin ÖZKAN

Kapak Tasarımı/Cover Desing
Arş.Grv. Erkan ÖZKARAKAŐ/ Hacettepe Üniversitesi

Dizgi/Typesetting
Arş.Grv. Ali KESTANE

İngilizce Editör/English Editor
Mevlüt TIKENCE
Eren AKDAĞ KURNAZ

Yazışma Adresi / Correspondence Address
Uluslararası Afro-Avrasya Dergisi
info@afroavrasya.com
info@afroeurasia.org
www.afroavrasya.com
www.afroeurasia.org
http://dergipark.gov.tr/ijar

e-ISSN: 2602-215X

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Akmatoli ALIMBEKOV	Kyrgyz-Turkish Manas University
Prof. Dr. Ali KARTAL	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Ann Marie Bissessar	University of the West Indies
Prof. Dr. Assem Abdel FATTAH	Minia University
Prof. Dr. İbrahim TAŞ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Jose' R. Pires Manso	Universidade da Beira Interior
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Ricardas BARTKEVICIUS	Vilnius Pedagogical University
Prof. Dr. Bilhan KARTAL	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Dick NG'AMBI	University of Cape Town
Prof. Dr. Fadil HOCA	International Vizyon University
Prof. Dr. Gulnar NADIROVA	Al-Farabi Kazakh National University
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ	Balikesir Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN	Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ERDEM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YÜCE	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Musa MUSAI	International Vizyon University
Prof. Dr. Seval Kardeş SELİMOĞLU	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Selehattin KARABINAR	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf DOĞAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Zoran FILIPOVSKI	International Vizyon University
Doç. Dr. Ali ARI	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Ceenbek ALIMBAYEV	Kyrgyz-Turkish Manas University
Doç. Dr. Nazım CAFERSOY	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Elena MIHAJLOVA	Ss. Cyril and Methodius University
Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu ARIDEMİR	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Elmira ADİLBEKOVA	Ahmet Yassawi University
Doç. Dr. Kalina SOTIROSKA	International Vizyon University
Doç. Dr. Nagy HENRIETTA	Szent István University
Doç. Dr. József KÁPOSZTA	Szent István University
Yrd. Doç. Dr. Oğuz BAKKALBAŞI	Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Anđela Jakšić STOJANOVIĆ	Mediterranean University
Yrd. Doç. Dr. Adil AKINCI	Kırklareli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Arzu AL	Marmara Üniversitesi

Her hakkı saklıdır. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayınlanan Bilimsel Hakemli bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All rights reserved. International Journal of Afro-Eurasian Research (IJAR) is an Scholarly -Peer Reviewed- Journals and published biannually. Authors are responsible for the content and linguistic of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of International Journal of Afro-Eurasian Research.

SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES of ISSUE

<i>Prof. Dr. H.Mustafa PAKSOY</i>	<i>Kilis 7 Aralık Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Seyfettin ÜNAL</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Prof.Dr. Boraş Smailoviçti MIRZALIEV</i>	<i>Ahmet Yesevi Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Yusuf GÜMÜŞ</i>	<i>Dokuz Eylül Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Gülsen Serap ÇEKEROL</i>	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. S.Emre ÖZCAN</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Seyhan Çil KOÇYIĞIT</i>	<i>Gazi Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Niyazi KURNAZ</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Adriatik DERJAJ</i>	<i>Tiran University</i>
<i>Doç. Dr. Özcan SEZER</i>	<i>Bülent Ecevit Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Cengiz DURAN</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Mustafa SOBA</i>	<i>Uşak Üniversitesi</i>
<i>Doç.Dr. Mustafa BIYIKLI</i>	<i>Kyrgyz-Turkish Manas University</i>
<i>Doç.Dr. Emre SEZİCİ</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Berna AK BİNGÜL</i>	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Ahmet OĞUZ</i>	<i>Karabük Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Murat YAMAN</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç.Dr. Murat KARAHAN</i>	<i>Gaziantep Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Suat SÖYLEMEZ</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. İçlem ER</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Alper YILMAZ</i>	<i>Adnan Menderes Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Yavuz ODABAŞI</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç.Dr. Burcu MUCAN</i>	<i>Celal Bayar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Samet ÇEVİK</i>	<i>Bandırma 17 Eylül Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Hayrettin KESKİNGÖZ</i>	<i>Karabük Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Eray ACAR</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Yrd. Doç. Dr. Murat DOĞDUBAY</i>	<i>Balıkesir Üniversitesi</i>
<i>Dr. Muhammed TIRAŞOĞLU</i>	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>
<i>Dr. Meltem DİL ŞAHİN</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>
<i>Dr. Aktolkin ABUBAKİROVA</i>	<i>Ahmet Yesevi Üniversitesi</i>
<i>Dr. Ferit KARAHAN</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi</i>

DERĐİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER /INDEX

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. **ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKUNUN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ ATIK YÖNETİMİ DÜZENLEMELERİ VE TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ MEVZUATINA UYUM SÜRECİ**
Development of International Environmental Law and Waste Management Regulations in Turkey and Harmonization Process of Turkey's European Union Acquis
Özer ÖZÇELİK, Aysin BARUT.....1-32
2. **ÇED SÜRECİNİN PAYDAŞLARI AÇISINDAN ÇED YÖNETMELİĞİNİN İÇERİK ÇÖZÜMLEMESİ**
Content Analysis Of EIA Regulation From EIA Partners' Perspective
Volkan TURAN33-51
3. **İŞLETMELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ (HAYATİYETİ) İÇİN İŞLETMENİN GEREKSİNİMLER HİYERARŞİSİ VE ÖRGÜTSEL MİZYON ÇÖZÜM OLABİLİR Mİ?**
The Sustainability of Business (Life Span) Business Needs Hierarchy and Organizational Mivision Could Be the Solution?
Dursun BOZ.....52-63
4. **FİRMA OPTİMAL SERMAYE YAPISININ BELİRLENMESİ: BORSA İSTANBUL 100 ENDEKSİ (BIST 100) FİNANS DIŞI FİRMALARI ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA**
Determination of the Firm Optimal Capital Structure: An Empirical Study on the Borsa İstanbul 100 (BIST 100) Non-Financial Companies
Alev Dilek AYDIN64-74
5. **YENİ NESİL BİR EKONOMİK SİSTEMİN ÜLKEMİZDEKİ POTANSİYELİ: PAYLAŞIM EKONOMİSİNDEKİ İŞ MODELİ ÖRNEKLERİNİN İRDELENMESİ**
A New Generation Economic System Potential in Turkey: An Investigation of Business Model Examples within the Sharing Economy
Hakan KİRACI, Aydın KAYABAŞI.....75-90
6. **BİST İMALAT SANAYİ İŞLETMELERİNDE MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİNİN İŞLETME KARLILIĞINA ETKİSİ**
The Effect of Cost Management Systems on Business Profitability in BIST Manufacturing Industry Firms
Şerife ÖNDER, Ümmühan KALAY.....91-100
7. **İŞ YAPMA KOLAYLIKLARI: FARKLI GELİR GRUPLARINDAKİ ÜLKELER ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA**
Ease Of Doing Business: A Comparison Between Countries In Different Income Groups
Ercan YAŞAR, Mine YAŞAR.....101-112
8. **KAYISI ÜRETİMİ VE PAZARLAMA SORUNLARI; MALATYA İLİ ÖRNEĞİ**
Apricot Production and Marketing Problems; the Case of Malatya Province
Derya ÖZTÜRK, Güngör KARAKAŞ.....113-125
9. **KÜLTÜREL MİRASIN AKTARILMASINDA KÜLTÜR EVLERİNİN ROLÜ: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ**
The Role of Cultural Houses in Conveying Cultural Heritage: The Case of Kırklareli
Sibel Sü ERÖZ, Gizem ÖZGÜREL, Nihal YILMAZ.....126-141

10. **ENERJİ TÜKETİMİNİN SOSYO EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: AFRİKA ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ**
Socio Economic Determinants of Energy Consumption: An Analysis on African Countries
Hüseyin ÖNDER.....142-149
11. **ARAL GÖLÜ FELAKETİ: BEKLENTİLER VE ÖNCELİKLERDE FARKLILIKLAR DEVAM EDERKEN NE YAPILMALI?**
Socio Economic Determinants of Energy Consumption: An Analysis on African Countries
Alaeddin YALÇINKAYA, Hakan MEHMETCİK.....150-162
12. **TÜRK EFSANELERİNDE KARŞILAŞILAN TABULARIN TASNİFİNE DAİR BİR DENEME**
A Trying As To Classification of Taboos on the Turkish Legends
Hasan SAVAŞ.....163-174
13. **MARKA DEĞERİNİN BELİRLENMESİ VE ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE FİNANSAL BİR YAKLAŞIM: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA**
A Financial Approach to Determination and Measurement of Brand Value: An Empirical Study
Erkan ALSU, Gülümser PALTA.....175-186
14. **GERİ DÖNÜŞÜMLÜ KAĞIT HAMURUNUN YARATIM MALZEMESİ OLARAK GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE KULLANIMININ ÖĞRENCİLERDE KAĞIDIN GERİ DÖNÜŞÜMÜ HAKKINDA BİLGİ VE ALIŞKANLIK KAZANIMINA YÖNELİK ETKİLERİ**
The Impact Of Recycled Paper Pulp Usage As A Creative Material In The Visual Arts Education In Developing An Awareness And Habit For Paper Recycling Among The Students
Erol BULUT, Lale ÇAVULDUR.....187-209
15. **FİNANSAL İÇERME İÇİN MOBİL PARA**
Mobile Money for Financial Inclusion
Basil OKOTH, Çağlar KARAMAŞA, Serpil ALTINIRMAK.....210-220
16. **FİNANSAL PERFORMANSIN TOPSİS ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ: DOKUMA, GİYİM EŞYASI VE DERİ SANAYİ İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**
Determination of Financial Performance with Topsis Multicriteria Decision Making Method: An Application on Textile, Wearing, Apparel And Leather Industry Enterprises
Erkan ALSU, Ahmet TAŞDEMİR.....221-236

ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKUNUN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ ATIK YÖNETİMİ DÜZENLEMELERİ VE TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ MEVZUATINA UYUM SÜRECİ

Özer Özçelik

Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, ozer.ozcelik@dpu.edu.tr

Aysin Barut

Bilim Uzmanı, aysinbarut@windowslive.com

ÖZ

Avrupa Birliği'nde çevre politikalarının varlığı, artan sanayileşme ile birlikte doğal kaynakların yoğun kullanımı ve çevreye olan olumsuz etkilerinin sonucunda 1970'li yılların sonlarına doğru hissedilmeye başlanmıştır. Çevre sorununun küresel bir sorun olması, birliğin çevre konusunda ortak bir politika geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca, üye ülkelerde uygulanan farklı çevre politikalarının ürün maliyetlerine ve kalite standartlarına yansımaları, üye ülkelerin çevre kirliliğini önlemede yapmış olduğu yatırımların maliyetlere farklı yansımalarının rekabeti ve malların serbest dolaşımını olumsuz etkilemesi ve ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda serbest rekabet ve dolaşımın sağlanabilmesi için ortak bir çevre politikası oluşturulması gerekmektedir. Bu çalışmada çevrenin önemini vurgulayan, çevre sorununun uluslararası düzleme taşıyan ve çevre hukukunun gelişmesine önemli katkılarda bulunan konferanslar ve yayınladıkları bildiriler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Hukuku, Atık Yönetimi, Avrupa Birliği

Bilgilendirme: Bu çalışma Aysin Barut tarafından Dumlupınar Üniversitesi SBE İktisat ABD'da hazırlanan "Katı Atık Toplama Ve Taşımanın Maliyet ve Mekânsal Analizi: Kütahya İli Örneği" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Aynı zamanda International Congress on Afro - Eurasian Research III, İstanbul'da sunulmuş bildirinin tam metin halidir.

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW AND WASTE MANAGEMENT REGULATIONS IN TURKEY AND HARMONIZATION PROCESS OF TURKEY'S EUROPEAN UNION ACQUIS

ABSTRACT

The existence of environmental policies in the European Union began to be felt towards the end of 1970s, as a result of increasing industrialization, intensive use of natural resources and negative environmental impacts. The fact that the environmental problem is a global problem has been paved the way for union to develop a common policy on the environment. In addition, the reflection on product costs and quality standards of different environmental policies implemented in member countries, the negative effect on competition and circulation of goods on different reflections of the investments made by member countries to prevent pollution in the surrounding countries and for free competition and circulation in economic, social and political sense needs to be established a common environmental policy. In this study, conferences and published reports that emphasize the significance of the environment and which contribute to the transport of the environmental problem to the international platform and make substantive contributions to the development of environmental law will be examined.

Keywords: Environmental Law, Waste Management, European Union

***Acknowledgement:** This study is derived from the master thesis titled "The Cost and Spatial Analysis of Solid Waste Collection and Transport: The Case of Kütahya Province" prepared by Ayşın Barut at Dumlupınar University SSI. Also, the full text of the article was presented at the International Congress on Afro - Eurasian Research III, Istanbul.*

ÇEVRE HUKUKUNUN GELİŞMESİNDE ROLÜ OLAN KONFERANSLAR

Avrupa Birliği'nin çok eskiye dayanan çevre politikaları yoktur. Birliğin kurucu antlaşması olan Roma Antlaşması'nda doğrudan çevreyle ilgili bir hükme yer verilmemiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde ekonomik büyümenin çevreye verdiği zararın boyutları anlaşılmış ekonomik büyümenin iyi bir çevreyle oluşabileceği algısı oluşmuştur. Avrupa Birliği'nin yönetsel politikalarında çevreye yer vermesi 1972 yılında Stockholm Konferansı'ndan sonra gerçekleşmiştir (Yıldırım ve Budak, 2005:3-4). Konferansta çevre ile ilgili bir eylem planı oluşturulması çağrısında bulunulmuş, AB bu çağrıya kayıtsız kalmayarak Birinci ve İkinci Çevre Eylem Programlarını hazırlamıştır. Bu programlar, AB çevre politikalarının temelini oluşturmuştur (Kılıç, 2001:142). Çevre sorunlarına ilk kez farklı ve bağımsız bir bölümde 1987 yılında Avrupa Tek Senedi'nde yer verilmiştir. Bu antlaşma ile kurucu antlaşmanın 25. Madde'sine değişiklik getirilmiş ve çevre için VII. başlık eklenerek çevre konusuna ayrı bir başlık getirilmesi öngörülmüştür. 130r, 130s ve 130t maddelerinden oluşan VII. başlıkta çevrenin korunması ve iyileştirilmesinden bahsedilmiştir. Avrupa Tek Senedi'nde yer alan çevreyle ilgili diğer önemli bir hüküm ise 100A maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre; Birlik, çevreyle ilgili ortak pazara varma amacına yönelik kararları oybirliği yerine oyçokluğu ile alabilecektir (Duru, 2007: 3). Roma Antlaşması'nda değişiklik yapan Maastricht Antlaşması'nda ilk kez çevreye ilişkin bir madde temel amaçlar arasında yer almıştır. Ayrıca bu antlaşma ile birlikte ilk kez AB çevre politikalarında sürdürülebilirlik kavramına yer verilmiştir. 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması kurucu antlaşmayı değiştirmiştir. Ortak çevre politikaları bu antlaşmadan sonra sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile belirlenmiştir. 2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması ise Amsterdam Antlaşması'nın devamı niteliğinde olmuştur. Birliğin çevre politikasına su kaynaklarına ilişkin bir ekleme yapılmıştır (Duru, 2007:3-4).

Çevre hukukunun gelişmesine katkısı olan önemli kurumlardan biri de Birleşmiş Milletler (BM)'dir. Çevre sorunlarını uluslararası düzeye taşımış ve iyi bir çevrenin ortaklaşa bir tutumla elde edilebileceğini savunmuştur. BM çevre sorunları konusunda devletlerarası yardımlaşma ve işbirliğinin temelini oluşturan Stockholm ve Rio Konferansları'nın gerçekleştirilmesini sağlamıştır. BM'nin kendi içinde çevreyle ilgilenen farklı uzmanlık birimleri vardır. Bu birimlerden UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), kültür ve doğal kaynakların korunmasında önemli çalışmalar gerçekleştirmiş; UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Programı) ise Stockholm Konferansı'ndan sonra hayata geçmiş ve çevre sorunlarının çözümlenmesinde bölgesel düzlemde uluslararası işbirliğinin arttırılmasına yönelik çalışmalar yapmıştır. Çevre sorunlarını küresel bir boyuta taşıyan OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), çevrenin bütüncül niteliğinin altını çizmiştir. Ekonomik büyümenin iyi bir çevreyle gerçekleşebileceğini, önleyici politikalarla çevre sorunlarının azaltılabileceğini savunan çevre politikaları oluşturmuştur (Kılıç, 2001:143-144).

Çevrenin önemini vurgulayan, çevre sorununu uluslararası düzleme taşıyan ve

çevre hukukunun gelişmesine önemli katkılarda bulunan konferanslar ve yayınladıkları bildiriler şunlardır:

Stockholm Bildirgesi

1972'de düzenlenen Stockholm Konferansı uluslararası çevre hukukunun gelişmesinde ve çevrenin hukuki açıdan korunmasında kilometre taşıdır. İlk kez çevre sorunları uluslararası bir düzlemde yer almıştır (Özdek, 1993:3). Ayrıca bu konferansta çevre olgusu, ekonomik kalkınma ve sosyal boyutlarla ele alınmıştır. Koruma altına alınmış kaliteli bir çevre ile ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği ve insanların daha iyi yaşam sürdürebileceği savunulmuştur (Şen, 1994:67). Konferansta çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için uluslararası ihtiyaçlar doğrultusunda, insanlara yol gösterecek prensiplerden söz edilmiştir. Bu prensipler, genel çerçevede 26 maddeden oluşmuştur (UN, 1972:4-5).

Tokyo Bildirgesi

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Birleşmiş Milletler Kurulu Tarafından bağımsız bir organ olarak 1984 yılında kurulmuştur. Kurulma amacı genel çerçevede şunlardır (World Commision on Environment and Development: 1987:2):

- ❖ Çevre ve kalkınmanın önemli sorunlarını yeniden düzenleyerek problemler için yenilikçi, gerçekçi ve somut eylem önerilerini düzenleyerek sorunlarla başa çıkmak,
- ❖ Çevre ve kalkınma üzerine uluslararası dayanışmayı güçlendirmek ve ihtiyaç duyulan değişiklikler doğrultusunda etkili politikalar uygulanarak ya da var olan modeller iyileştirilerek uluslararası işbirliğinin yeni biçimlerini desteklemek,
- ❖ Bireylere; gönüllü organizasyonlara, işletmelere, kuruluşlara ve hükümetlere sürdürülebilir kalkınmanın amacını anlatmak ve bu amaca bağlılıklarını arttırmaktır.

27 Şubat 1987 tarihinde Japonya'da yapılan Tokyo Konferansı'nda sunulan bildiri ile adil ve güvenli bir gelecek kurma konusunda öneriler sunulmuştur. Bu amaçla uluslararası işbirliği sağlanarak sürdürülebilir kalkınmanın ülkelere bağlı olduğu vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmayı; günümüz ihtiyaçlarını belirleyerek, gelecek nesillerin yeteneklerinden ödün vermeden ihtiyaçlarının karşılanması olarak tanımlamışlardır (World Commisssion on Environment and Development:1-4).

Rio Bildirgesi

Birleşmiş Milletler ve Kalkınma Konferansı 1992 yılında Rio'da toplanmıştır. Konferansta 1972 yılında Stockholm'de kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Konferansı'nda sunulan maddelerin devamı niteliğinde ilkeler belirlenmiştir. Yeni ve adil küresel bir ortaklık kurulması için devletler, topluma anahtar sektörler ve yeni işbirliği düzeyleri yaratmalıdır. Toplular ve insanlar çıkarları doğrultusunda küresel çevre ve kalkınma sistemini koruyan, uluslararası antlaşmalar yaparak dünyanın birbirinden ayrılmayan ve bir bütün olan doğasını koruma bilinciyle ilkeler oluşturmuşlardır (UN, 1992:1-5).

TÜRKİYE’NİN KATI ATIK YÖNETİMİ SORUNLARI VE ÇEVRE HUKUKUNUN GELİŞİMİ

Katı atık yönetimi, teknolojik gelişmeler ve sanayileşme ile aynı hızla artan kentleşme ve nüfus gibi unsurların çevreye verdiği zararlar nedeniyle giderek önemli bir sorun haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma için sürdürülebilir atık yönetiminin uygulanması bir zorunluluk olmaktadır (Sayıştay, 2007:9).

Türkiye’de katı atık yönetimi ile ilgili yasal düzenlemeler 1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile başlamıştır. Bu kanunlar atıkların, toplanması depolanması ile çevre ve insan sağlığının korunmasına ilişkin düzenlemeleri kapsamaktadır. 1930’lu yıllardan sonra yasal düzenlemelerde atık yönetimine ilişkin doğrudan, çevre ve insan sağlığı konuları açısından ise dolaylı hükümler yer almıştır (Sayıştay, 2007:9). 1982 Anayasası’nda çevrenin korunmasına yönelik hedefler konmuştur. Anayasanın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler bölümünde yer alan 56. maddesinde, insanların, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca çevreyi geliştirmek ve çevreyi korumak devletin ve vatandaşların görevidir hükümlerine yer verilmiştir (T.C. 1982 Anayasası, 56.md.). 11.08.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu ile çevrenin korunması ile ilgili ilkeler ve kurallar, yetkili ve sorumlu kurum ve kuruluşlar belirlenmiştir. 26.09.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 30.03.2005 tarih ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu ile çevre kirliliğine yol açabilecek tüm atık uygulamaları için cezai uygulamalar belirlenmiştir. Katı atıklarla ilgili doğrudan ilk yönetmelik 1991 yılında Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği ile birlikte katı atıkların kontrolünün genel çerçevesi ortaya konmuştur (Sayıştay, 2007:12). 1993 yılında Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikte hastanelerden ve sağlık kurumlarından çıkan tıbbi atıkların oluşumundan bertarafına kadar yönetmelikler içermektedir (Neyim, 2009:3). 1995 yılında Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği yürürlüğe girmiş 2005 yılında AB Müktesebatı ile uyumlaştırılarak yeniden düzenlenmiştir (Sayıştay, 2007:12-13). 1997 yılında yayınlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde ÇED raporu hazırlanacak tesisler listesine katı atık tesisleri de alınmıştır (Neyim, 2009:4).

Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği

Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği 1991 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikte; 1991, 1992, 1994, 1998, 1999, 2000, 2002 ve 2005 yıllarında pek çok değişiklik yapılmıştır. Değişiklikler daha çok teknik ve stratejik konular kapsamındadır. Yönetmeliğin amacı, her türlü atık veya artığın çevreye zarar vermeyecek şekilde taşınması, depolanması ve bertaraf edilmesi gerektiğini kapsamaktadır. Ayrıca çevreye zarar verebilecek tüketim maddelerinin yönetimi, çevre kirliliği ve bozulmalarına sebep olmayacak politika ve programlarla uygulanmalıdır. Yönetmelik, evsel ve evsel nitelikli sanayi ve ticaret atıklarının toplanması, taşınması, geri kazanılması, değerlendirilmesi, bertaraf edilmesi ve zararsız hale getirilmesine ilişkin esasları kapsamaktadır. Üretim, Bertaraf Etme ve Özendirmeye İlişkin Esaslar bölümünde yer alan 4. maddede, katı atık üretim aşamasında uyulacak esaslar belirlenmiştir. Bu esaslara göre katı atık üreten kişi ve kuruluşlar en az atık üreten teknolojileri kullanmalıdır. Mevcut üretimdeki katı atık miktarını azaltmakla beraber katı atıkların değerlendirilmesi ve geri kazanımı gibi süreçlere katılmakla sorumlu tutulmuştur. Aynı bölümde yer alan 5. maddede ise bertaraf aşamasında uyulması gereken esaslar yer almaktadır. Katı atık

bertaraf tesislerinde faaliyetlerin planlanmasında ve işletilmesinde çevreye, doğal kaynaklara ve insan sağlığına zarar vermeyecek önlemler alınmalıdır. Yönetmeliğin 4. bölümünde katı atıkların kaynağında ayrı toplanması ve taşınmasına ait esaslar yer almaktadır. Katı atıkların çevrenin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olacak yerlere dökülmesi yasaktır. Katı atıkların taşınmasında evsel nitelikli atıklar çevreyi kirletmeyecek özel kaplarda taşınmalıdır. Yönetmeliğin diğer bölümlerinde katı atıkların depolanması, katı atık tesisli seçimi ve bertaraf yöntemlerinden bahsedilmiştir (Resmi Gazete, 2005a).

Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği

Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin amacı; tıbbi atıkların oluşumundan bertarafına kadar çevre ve insan sağlığına verilebilecek zararların önlenmesine, çevre ve sağlığına zarar vermeden kaynağından ayrı toplanması, taşınması, geçici depolanması ve bertaraf işlemlerine yönelik belirlenen politikalara uyulmasına ilişkin esaslar düzenlenmektedir. Genel İlkeler, Görev, Yetki ve Yükümlülükler bölümünde yer alan 5. maddede tıbbi atıkların yöntemine ilişkin ilkeler belirlenmiştir. Bun ilkelere göre tıbbi atıkların çevre ve insan sağlığına doğrudan ya da dolaylı yoldan zarar vermesi yasaktır. Tıbbi, tehlikeli ve evsel atıkların oluşumu en aza indirilmesi esastır. Tıbbi atıkların diğer atıklardan ayrı "DİKKAT TIBBİ ATIK" ibareli kırmızı renkli torbalarda toplanması, biriktirilmesi taşınması ve bertarafı gerekmektedir. Tıbbi atıkların çevreye zararlardan tıbbi atık üreticileri, taşıyıcıları ve bertarafçıları sorumludur. Tıbbi atıkların bertaraf yöntemi olarak yakma işlemi esas alınmıştır. Tıbbi atıkların yakılarak bertaraf edilmesinde Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nin yakma ile ilgili maddelerinde belirtilen esaslara uyulması gerekmektedir (Resmi Gazete, 2005b).

Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği

Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin amacı; tehlikeli atıkların üretiminden nihai bertarafına kadar olan süreçte çevre ve insan sağlığına zarar verilebilecek ortamlarda bulunmasının önlenmesini gerektirir. Tehlikeli atıkların üretim kaynağında en aza indirilmesi, üretimi kaçınılmazsa üretildiği yere en yakın mesafede bertaraf edilmesi ve üretiminin ve taşınmasının kontrolünün sağlanması esastır. İthalatının yasaklanması ve ihracatının da kontrol altında olması gerekmektedir. Bertaraf tesislerinin çevreye uyumlu olmasına yönelik politika ve programların esaslarını kapsamaktadır (Resmi Gazete, 2005c).

Atık Yönetimi Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik

Atık Yönetimi Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik, 05.07.2008 tarihinde 26927 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin amacı, atıkların oluşumundan itibaren bertarafına kadar süren işlemler sonucunda çevre ve insan sağlığına zarar vermeden yöntemlerin gerçekleştirilmesine ilişkin esasların belirlenmesidir. Bu esaslara göre; atık üretimini ve atığın çevre ve insan sağlığına verdiği zararları azaltmak için doğal kaynakların kullanımını azaltarak temiz teknoloji geliştirilmeli ve kullanılmalıdır. Üretim, kullanım ve bertaraf aşamalarında çevreye vermeyecek ürünler kullanılmalı ve geri kazanım işlemi sonucunda ortaya çıkan atıkların bertarafı için uygun teknikler geliştirilmelidir. Atık üretiminin azaltılması esas alınmış fakat atık üretiminin kaçınılmaz olduğu durumlarda atıkların, geri kazanılmalı ve enerjiye dönüştürülmelidir. Atıkların

oluşumundan bertarafına kadar olan süreçte çevre ve insan sağlığına zarar vermeyecek yöntemler geliştirilmelidir. Farklı türdeki atıklar kaynağında ayrı toplanmalıdır. Atıkların çevreye verdiği zararlardan atığın sahibi sorumlu tutulmuştur (Resmi Gazete, 2008).

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, 1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanununun 10. maddesine dayanarak ilgili hükümler yeniden düzenlenerek yeni bir yönetmelikle 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin amacı, gerçekleştirilmesi planlanan projelerin, çevre üzerinde olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerin belirlenmesinde, olumsuz etkilerin önlenmesi ya da çevreye verilebilecek zararın en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile kullanılan teknolojiler için alternatiflerin belirlenmesinde çevresel etki değerlendirmesi süresinde uyulması gereken esasları düzenlemektir (Resmi Gazete, 2003).

BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI VE ÇEVRE POLİTİKASI

Dünyadaki küreselleşme sürecine bağlı olarak gelişen ve değişen dinamiklerin etkisiyle insanların içinde yaşadıkları çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması düşüncesi giderek yaygın bir hale gelmiştir. Bu durum ülkelerin çevre konusunda ulusal politikalar geliştirmesi gereği düşüncesiyle ilk defa 1972 yılında düzenlenen ve AB çevre politikalarının oluşmasına zemin hazırlayan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı ile ortaya çıkmıştır. Türkiye’de 2. Dünya Savaşı’ndan sonra nüfus ve kentleşme oranlarının ivme kazanmasıyla birlikte artan talepleri karşılayabilmek için planlı döneme geçiş yapılmıştır. 1961 Anayasası ile kalkınma ve sanayileşme politikaları bir plana bağlanmıştır. 1962 yılından itibaren Devlet Planlama Teşkilatı tarafından beş yılda bir hazırlanan kalkınma planları yürürlüğe konmuştur. Planlı döneme geçişle birlikte modern tarımda artan makineleşme, plansız kentleşme ile verimli tarım toprakların giderek kaybedilmesi ve ekosistemin bozulmaya başlaması Türkiye’nin içinde bulunduğu değişimin olumsuz etkilerini çevre üzerinde görmüştür (Tekeli, 2002:17).

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ve 1968-1972 yıllarını içeren İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevreye ilişkin özel hükümlere yer verilmemiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ‘Sosyal Kalkınma ve Gelişme’ ile ‘Tarım ve Endüstriyel Üretim’ bölümlerinde dolaylı bir şekilde çevre konusuna değinilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise kentleşme ve konut sorunlarına sağlık politikalarına kentleşme stratejileri belirlenmiş ancak çevre konusunda yer verilmemiştir (Altunbaş, 2004:111). Planlı dönemde ilk iki planda çevre olgusundan yalnızca çevre sağlığı hususunda bahsedilmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2002:324).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 yıllarını kapsamaktadır. Planda ilk kez çevreyle ilgili ayrı bir bölüme yer verilmiştir. Türkiye’nin su, hava ve kıyı hususundaki çevre sorunlarından bahsedilmiştir ve bu sorunların bölünmez bir bütün olarak planlama sistemi içinde incelenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda ülkeyi sanayileşme sürecinde kalkınma hedeflerinden caydıracak bir yükümlülüğü kabul etmemek koşuluyla çevreye ilgi gösterileceği belirtilmektedir (Keleş ve Hamamcı, 2002:324). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevre konusu ile ilgili belirlenen ilkeler ve alınan

tedbirler şunlardır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1972,866-867):

- ❖ Çevre ve insan ilişkilerini rasyonel bir denge içinde devam ettirebilmek toplum yapısı, sosyal ve ekonomik kalkınmayla doğrudan ilişkilidir.
- ❖ Çevreyle ilgili olarak Türkiye'yi sanayileşerek kalkınma hedefinden saptıracak, uluslararası düzeyde ve yasal düzenlemelerde sürdürülecek çalışmalarda hiçbir yükümlülük kabul edilmeyecektir.
- ❖ Türkiye'de sanayileşmenin ivme kazanmasının çevreye üzerine uzun dönemdeki olası olumsuz etkileri öngörülerek gelişmiş ülkelerin çalışmaları önemle izlenecektir. Özellikle dış ticaret malları ve deniz kaynaklarının kirlenmesiyle ilgili gelişmeler yakından takip edilecek ve değerlendirilecektir.
- ❖ Devlet Planlama Teşkilatı, çevre sorunları konusunda ilgili bakanlık ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlamalı ve ulusal düzeyde görev dağılımı revize edilmelidir.
- ❖ Çevre konusunda bugüne kadar çıkarılmış olan tüm yasalar incelenecek ve ilk dört madde ışığında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- ❖ Çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda kamu kuruluşlarının yanı sıra toplumun da bilinçlendirilmesi için çevre eğitimi bir araç olarak kullanılacaktır.

İkinci madde doğrultusunda planın negatif bir yaklaşım içerdiği ve bunun nedeninin 1972 yılında Stockholm Konferansı'nda ele alınan, az gelişmiş ülkelerde öncelikli olarak ekonomik kalkınmanın benimsendiği, planın bütüncül bir çevre yaklaşımını yansıtmadığı söylenebilir (Turan ve Güler, 2013:958).

1978 yılında çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur (Erim, 2000:186).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

1979-1983 yıllarını kapsayan bu planda, önleyici çevre politikaları benimsenmiştir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan farkı önleyici ve onarımcı nitelikte olmasıdır. Dördüncü Planın temel ilkesi, çevre sorunlarının toplum yapısındaki değişikliklerle ve küreselleşme süreciyle eş güdümlü olarak ele alınması gerektiği olmuştur. Doğanın ve doğal kaynakların korunması ve kullanımında rasyonel bir tutumla uzun vadede kalıcı çevre sorunlarıyla karşılaşılacağı belirtilmiştir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda önemle üzerinde durulan ilkeler şunlardır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1979:295):

- ❖ Mevcut çevre sorunlarını giderici yaklaşımlar bölgesel nitelikte olmalıdır. Bölgenin sosyo-ekonomik ve çevreyle ilgili özellikleri dikkate alınarak uygun çözümler bulunmalıdır. İnsan sağlığı için tehlike yaratan bölgelerde sorun giderici çevre politikalarına öncelik verilmelidir.
- ❖ Ankara ilinin hava kirliliği ile Haliç ve İzmir Körfezlerinin kirliliği çözümü için uygun projelere hazırlanarak çalışmalar etkin kılınacaktır.
- ❖ Arazi kullanım alanları olmayan bölgelerin çevreyle ilgili özellikleri ve çevre koruma önlemleri dikkate alınacaktır.

- ❖ Yerel çevre politikası kararlarının alınması ve uygulanmasında gerekli bilgi birikimi sağlanarak yerel yönetim ve merkezi yönetimle iletişim ağı kurulacak, kararların alınması ve uygulanmasında yerel yönetimlerin etkin olması sağlanacaktır.
- ❖ Çevre sorunları konusunda çalışan gönüllü kuruluş, vakıf ve derneklerin plan doğrultusundaki faaliyetleri desteklenecek ve teşvik edilecektir.
- ❖ Tarihi dokunun ve önemli savaş alanlarının, kırsal ve kentsel bölgelerdeki dinlenme yerlerinin saptanması, korunması ve turizme kazandırılması için çalışmalar yapılacaktır.
- ❖ Büyük şehirlerde yeşil alanlar ve parklar çoğaltılacak ve halka açık bir kullanım haline getirilecektir.
- ❖ Uluslararası düzeyde çevre boyutundaki yasalar, bilimsel ve teknolojik gelişmeler yakından izlenecek, ulusal konularda etkin bir tutum izlenecektir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Planında, sürdürülebilir gelişme kavramının ilk kez tanımlandığı Ortak Geleceğimiz adlı raporun etkisiyle çevre konusundaki temel yaklaşımı sadece mevcut kirliliğin engellenmesi değil, doğal kaynakların gelecek kuşakların da en iyi şekilde yararlanabileceği biçimde muhafaza edilmesi gerektiği belirlenmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 4. bölümü olan "Sosyal Hedef ve Politikalar" başlığı altında çevre politikası ilkeleri belirlenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1984:171):

- ❖ Türkiye kentleşme, erozyon ve doğal afetlerin bir sonucu olan çevre kirlenmeleri ile sanayileşmenin ivme kazanması ve tarımda modernleşmenin beraberinde getirdiği çevre sorunlarıyla karşı karşıyadır.
- ❖ Doğal kaynakların kullanımı ve gelecek nesillere aktarımı için mevcut kaynaklar en iyi şekilde muhafaza edilmeli ve geliştirilmelidir.
- ❖ Arazi kullanımı ve yatırım kararlarında olası çevre sorunları henüz planlama aşamasında öngörülecek ve ilgili mevzuata uygun tedbirler alınması sağlanacaktır.
- ❖ Marmara Denizi, Haliç, İzmir ve İzmit Körfezleri gibi su kirlenmesinin aşırı boyutlara ulaştığı yerlerdeki sanayilerin tasfiye işlemlerinde gerekli tedbirler alınacaktır.
- ❖ Yatırımların, projelendirme, izin alma, değerlendirme ve üretim aşamalarında çevre olgusu ön planda tutularak yatırımlar değerlendirilecek ve sanayi atıkları denetlenecektir.
- ❖ İçme ve kullanma sularında insan sağlığının gerektirdiği şartların yerine getirilmesi sağlanacak su kaynaklarının farklı kullanım amaçları göz önünde bulundurularak alıcı ortam ve atık standardı düzenlenecektir.
- ❖ Başta Ankara olmak üzere hava kirliliğinin sağlık yönünden ciddi boyutlara ulaştığı şehirlerde acil önlemler alınacak ve bu amaçla hava kirliliği kontrol ağı geliştirilecek.
- ❖ Çevre alanında sürdürülmesi gerekli Ar-Ge çalışmalarına öncelik tanınarak üniversite ve kuruluşlar desteklenecektir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Başbakanlık Çevre Örgütü kaldırılarak Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği ve Kıyı Kanunu Uygulama Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. 1986 yılında Özel Çevre Koruma Bölgeleri Kurumu Başkanlığı kurulmuştur (Arat, 2000:170).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1990-1994 yılları için hazırlanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, dönemin Millet Meclisi Genel kurulunca 22 Haziran 1989 tarihinde onaylanmıştır. Beş yıllık kalkınma planlarında, çevre politikalarında sürdürülebilir kalkınma kavramına ilk kez altıncı planda yer verilmiştir. Bunun en önemli nedeni, kavramdan Ortak Geleceğimiz adlı raporda bahsedilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın küresel düzlemde yaygınlık kazanmasının Türkiye üzerindeki etkisidir. Bu raporda tanımı yapılan sürdürülebilir kalkınma kavramı ile Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın tam bir uyum içerisinde olduğu çevre hususundaki temel ilkesi, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmaya olanak tanınarak doğal kaynakların yönetimini sağlamaktır. Ayrıca gelecek nesillere insana yakışır doğal, fiziki ve sosyal bir çevre bırakmak olarak belirlenmiştir. Planın, Sosyal Hedef İlke ve Politikalar bölümünün dördüncü kısmının Çevre ve Yerleşme başlığı altında çevre sorunlarına yönelik geniş kapsamlı ilke ve politikalara yer verilmiştir. Bu ilke ve politikalar şunlardır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1989:312-313):

- ❖ Ekonomik politikalarda çevre boyutunu dikkate almak esastır. Bakanlıklar yetki alanları içindeki uygulamalarının çevre etkilerinin teşhisi, önlenmesi, bu amaçla politika geliştirilmesi ve uygulamasından sorumludur. Bunların koordinasyonu ise çevre işlerinden sorumlu kurumca sağlanacaktır.
- ❖ Muhtemel çevre bozulmaları öngörülerek gerekli tedbirler, kirlilik meydana gelmeden alınacaktır.
- ❖ Çevre standartları tespit edilirken uygulanabilir mevcut teknolojiler ve ülke şartları birlikte düşünülecek ve standartlar araştırmalarla dinamik bir şekilde belirlenecektir.
- ❖ Çevre bilinci yaygınlaştırılacak, tüm planlama aşamalarında çevre boyutu göz önünde tutulacaktır. İmar yasası, çevresel etkileşim boyutu göz önünde tutularak yeniden gözden geçirilecektir.
- ❖ Deniz ortamında çevre koruma politikaları, öncelikle insan sağlığı açısından önemli bölgeler başta olmak üzere, su ortamı olarak kullanılan bölgelerle su ürünleri açısından önemli bölgeleri kapsamına alacaktır.
- ❖ Kıyı şeridinin faydalı ve ekonomik kullanımını düzenlemek amacıyla ve sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikli kamu yararını gözetilen bir master plan hazırlanacaktır.
- ❖ Kıta içi su kaynaklarının yönetiminde ve alıcı su ortamının düzenli olarak izlenmesinde kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanacak ve havza boyutunda idare kavramı geliştirilecektir.
- ❖ Çevre ile ilgili verilerin tek bir merkezde toplanmasından ilgili kamu kuruluşları sorumlu olacaktır.
- ❖ Çevre denetim - izleme sistemi etkin kılınacak ve tek bir merkezden yönetilecektir.

- ❖ Arazi yapısına uygun olarak planlı ve arazilerin dengeli kullanımını sağlamak için toprak etüt ve haritalama işleri ulusal bir program dâhilinde ele alınacak; birinci, ikinci ve üçüncü sınıf tarım arazilerinin toprak, sanayi alt yapı, iskân ve turizm amacıyla kullanılması önlenecektir. Yol, su, elektrik, petrol, gaz ve boru hatlarının tarım dışı arazilerden geçirilmesine özen gösterilecektir.
- ❖ Yabani bitkilerin genetik kaynaklarının tahribini önleyici tedbirler geliştirilecektir.
- ❖ Hava kalitesiyle ilgili gezici ölçümleme üniteleri ve örnek bir ölçümleme ünitesi kurulacak, şehirlerde hava kalitesini etkileyen faktörler tespit edilerek izlenecek, parametreler ve alan sınırları belirlenecektir.
- ❖ Kimyasalların optimum kullanımının sağlanması ile çevreye olan zararları minimum düzeye indirilecektir.
- ❖ Çevreyi olumsuz etkileyen kimyasalların yarılanma ömrü ve dönüştükleri diğer kimyasallar açısından sistemli bir şekilde kontrol edilmeleri sağlanacaktır.
- ❖ Kimyasalların tanımlanması ve bildirimlerinin uluslararası alanda benimsenmiş olan prensiplere göre yapılması sağlanacaktır.
- ❖ Yabancı ülke atık ve artıklarının Türkiye'ye girmesi önlenecek, ülke içerisindeki atıkların zararsız hale getirilmesi esas alınacaktır.
- ❖ Şehirlerde çevre problemleri açısından risk değerlendirilmesi yapılarak acil durum planları hazırlanacaktır.
- ❖ Belediyelerin ortak katı atık bertaraf etme yerleri oluşturmaları desteklenecek, düzenli çöp depolama sahaları için yer seçimi ve işletme esasları belirlenecektir.
- ❖ Tıbbi atıklar, ev ve sanayi atıklarından ayrı olarak bertaraf edilecek, nükleer tıp bölümlerine sıvı atıklar için depolama tankları yapılacaktır.
- ❖ Sanayi kuruluşları, tatil köyleri ve sitelerin ortak arıtma tesisi kurmaları için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- ❖ Arıtma konusundaki araştırmalar desteklenecek, özellikle biyoteknolojinin atık su arıtma işleminde uygulanmasına ve bu konuda araştırma yapılmasına önem verilecektir.
- ❖ Enerji üretimi, iletilmesi, dönüştürülmesi ve kullanılmasında çevre faktörünü göz önünde bulunduran ekonomik değerlendirmeler yapılacaktır.
- ❖ Enerji üretiminde çevre kirliliğini azaltmak için, mevcut ve yeni kurulacak tesislerin özelliklerine uygun teknoloji transferi ve Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilecektir.
- ❖ Yenilenebilir enerji kaynakları açısından mevcut potansiyelden yararlanmak için Ar-Ge programları oluşturulacaktır.
- ❖ Akışkan yatakta yakma teknolojisi Ar-Ge ve kullanım çalışmaları desteklenecektir.

- ❖ Petrol ürünlerinin kalitesinin iyileştirilmesi ile tüketimi esnasında ortaya çıkabilecek çevre kirliliğine karşı gerekli tedbirler alınacaktır.
- ❖ Nükleer tesisler ve iyonlaştırıcı radyasyonla çalışan tesislere yönelik mevzuat geliştirilecektir.
- ❖ Büyük hidroelektrik santrallerin çevreyle ilgili ve sosyo-ekonomik dengede oluşturduğu önemli değişikliklerin boyutları belirlenecek ve etkilerini azaltacak tedbirler geliştirilecektir.
- ❖ Avrupa Topluluğu çevre politikalarına uyum için başlatılan çalışmalar sürdürülecektir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının temel ilkesini oluşturan, çevre korumanın ekonomik kalkınma ve çevre arasındaki ilişkinin iyi kurulmasıyla gerçekleştirilebileceğine planın Temel Amaç ve Politikalar kısmında yer verilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1989:3). Ayrıca bu ilke, Ekonomik Sektörde Gelişme Hedef ve Politikaları bölümünde ekonomik ve sosyal faaliyetlerinde yürütülmesinde, beşeri ve doğal kaynakların israfın önlenmesi ve çevrenin korunması esas alınmalıdır şeklinde vurgulanmıştır. Artık ve atıkların bertarafına yönelik yatırımlar teşvik edilecektir ifadesi ile desteklenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1989:40).

Altıncı Beş yıllık Kalkınma Planı döneminde çevre politikalarıyla ilgili birçok uluslararası düzenleme ve sözleşme gerçekleştirilmiştir. 1990 yılında 3621 sayılı Kıyı Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yine 1990 yılında Türkiye Ozon Tabakasının Korunması ile İlgili Viyana Sözleşmesi'ni imzalamış ve Montreal Protokolüne kabul edilmiştir. Denizlerin gemiler tarafından kirletilmesini önlemek için MAR-POL 73 Sözleşmesi ve 78 Protokolüne katılması bakanlar kurulunca kararlaştırılmıştır. Hükümetler arası İklim Değişikliği çalışmalarına katılım kararı alınmış, Çevre Eğitim Projesi, UNESCO'nun desteği ile başlatılmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından çevre verilerinin derlenmesi için çalışmalara başlanmıştır (Arat, 2000:171). 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuş ve Özel Çevre Koruma Müdürlükleri altı şehirde merkeze bağlı müdürlükler olarak yapılandırılmıştır. Türkiye, Rio Bildirgesi'nde bahsedilen Gündem 21'i imzalamıştır (Erim, 2000:179-180).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan yedinci plan 1996-2000 yıllarını kapsamaktadır. Planın hazırlık çalışmaları ve çevre konusundaki ilke ve politikalarının oluşturulmasında yol gösterici olması amacıyla 130 uzmanın 5 ayda hazırladığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu 1994 yılında yayımlanmıştır. Raporun giriş kısmında, ekonomik sektörler ve politikalara çevre konusu dâhil edilerek ekonomik faaliyetleri sonucunda çevreye verilen zararı en aza indirilmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bu nedenle çevre politikalarında sürdürülebilir kalkınma ve kirlenmeden öder ilkeleriyle doğru orantılı hareket edilmeli ve çevresel kirlenmesi arıtmak için aktif yaklaşımlar uygulanmalıdır denmiştir. Çeşitli faaliyetler sonucunda çevre üzerinde oluşan negatif dışsallığın içselleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Çevresel Etki Değerlendirmesi uygulamasına ağırlık verilmesi ve çevre dostu üretim araçları ile teknolojileri kullanımı, atıkların minimizasyonu ve geri kazanımı için programlar geliştirmenin gerekli olduğu vurgulanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1994:4). Planın temel ilkesi, insan sağlığı ve doğal denge korunarak sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmaya olanak tanıyacak bir şekilde doğal kaynakları yönetmek, gelecek nesillere insana yakışır

doğal fiziki ve sosyal bir çevre bırakmaktır. Bu doğrultuda planın çevre konusuna yönelik politikaları şunlardır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1996:190-193):

- ❖ Çevrenin korunması ekonomik, ticari, sosyal ve siyasi boyutlarla entegre bir yaklaşımla ele alınacaktır. Çevreyi korumaya yönelik önlemlerin uygulanmasında çevreyi kirletenlerden kaynaklanan haksız rekabeti önleyici düzenlemeler yapılacaktır.
- ❖ Çevre yönetiminde emret-yaptır yaklaşımı ile birlikte özendir-oluştur yaklaşımı esas alınacaktır.
- ❖ Uluslararası düzlemde küresel çevre kirliliğinin önlenmesiyle ilgili faaliyetlerde ortak sorumluluk farklı pay ilkesi esas alınacaktır.
- ❖ Ulusal Çevre Stratejisi hazırlanarak çevre yönetimi etkin kılınacak, Çevre Bakanlığı ile diğer ilgili bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları revize edilecektir. Mevcut mevzuattaki karmaşıklık ve boşluklar giderilecektir.
- ❖ Çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması ilkesi ışığında çevrenin korunması ve sorunlarının çözümlenmesiyle ilgili kurum ve kuruluşlar arasında iş bölümü ve işbirliği yapılarak çevre denetim sistemi kurulacaktır. Bu bağlamda yerel yönetimler bünyesinde çevre birimleri oluşturulacaktır.
- ❖ Çevre sorunlarının sınırlar aşırı özelliği dikkate alınarak uluslararası anlaşmazlık yaratacak konularda uzmanlaşma sağlanacak ve konu ile ilgili kurum ve kuruluşlar arasında etkin bir bilgi ağı sağlanacaktır.
- ❖ Ulusal politikalar düzeyinde tanımlanan ve üzerinde uzlaşma sağlanan stratejiler, bölge ve çevreyle ilgili havza boyutuna indirgenecek, karar alma, izleme ve denetleme süreçlerinde yerel önceliklerin belirleyiciliği sağlanacaktır.
- ❖ Çevre izleme ve ölçüm altyapısı oluşturularak çevre envanterleri, istatistikleri, standartları, çevre dostu teknolojiler için Ar-Ge, veri ve bilgi erişim sistemleri geliştirilecektir. Çevre ve kalkınma göstergeleri hazırlanarak karar alma süreçlerine dâhil edilecektir.
- ❖ Ülke, bölge, konu ve sektörler bazında yapılacak olan çeşitli envanter ve araştırmaların çok boyutlu ve dinamik yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.
- ❖ Türkiye'nin gelişmiş ülke statüsüne geçebilmesi için, çevre konusunda uluslararası kuruluşların faaliyetlerini yakından izleyecek ve uygun politikalar geliştirecektir.
- ❖ Çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politika ve kararlar uluslararası nitelikte ve AB normlarına uygun olmalıdır.
- ❖ Türkiye'nin yapmış olduğu çevre ile ilgili sözleşmelerden kaynaklanan taahhütler değerlendirilecek, çevre amaçlı ticaret tedbirlerinden ekonominin olumsuz yönde etkilenmemesi için ayrıntılı çalışmalar yapılacaktır.
- ❖ Çevre ve ticaret politika ile unsurlarının birbirine dâhil edilmesi için, çevre standartlarının uyum sağlanması, ekonomik araçların kullanılması

ve ticaretin serbestleştirilmesinin çevre üzerine etkisine dikkat edilecektir. Atık yönetimi, ticaret tedbirlerinin çevre için kullanılması, üretim ve süreç metotları ve teknoloji konusunda kapasitenin geliştirilmesi konularına önem verilecektir.

- ❖ Mevcut çevre finansman sistemi, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacına yönelik revize edilecektir. Genel Bütçe'den çevre yatırımlarına ayrılan pay arttırılacaktır. Çevre vergileri ve fonlarının kullanımı sağlanarak çevreyle ilgili fonlara çevrenin korunması ve gelişmesine katkı sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır.
- ❖ Milli gelir hesaplamalarında çevrenin korunması ve geliştirilmesi boyutları özümsemesi çalışmalarına başlanacaktır.
- ❖ Uluslararası çevre finansmanı kaynaklarından yararlanmak için ulusal çevre ihtiyaçları doğrultusunda projeler hazırlanacak kaynak kullanımında otorite kurumların kapasiteleri arttırılacaktır.
- ❖ Çevre sorunlarının önlenmesi, çözülmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmalarda çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması amacına yönelik ulusal bir uzlaşma gerekmektedir.
- ❖ Sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda çevre bilinci oluşturmak için örgün ve yaygın eğitimde düzenlemeler yapılarak yaşam boyu eğitim ilkesi benimsenecek ve bilinçlendirme çalışmaları hedef kitlenin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenecektir.
- ❖ Erozyon ile mücadelede devletin alacağı tedbirler yanı sıra gönüllü kuruluşların faaliyetleri desteklenecektir.
- ❖ Çevre sorunlarına neden olmayacak tutum ve davranışlar özümsemekle topluma çevrenin korunması kaygısı egemen değer yargıları kazandırılacaktır.
- ❖ Çevre konusunda otorite olan kurum ve kuruluşların gerekli teknik donanım, altyapı ve nitelikli personel ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verilerek kirlilikle mücadelede etkin kılınacaktır.
- ❖ Hukuksal düzlemde çevre ile kalkınmanın uyumlaştırılmasına yönelik olmayan yaklaşımlar terk edilecek ve gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- ❖ Çevre sorunlarının çözümünde etkili olan artıma tesislerinin yapımı ve işletilmesini teşvik etmek amacıyla dünya fiyatlarından enerji temin imkânları araştırılacaktır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde diğer planlardan farklı olarak çevreyle ilgili bazı hukuksal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere Hukuksal ve Kurumsal Düzenlemeler bölümünde yer verilmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2004:329).

Yedinci plan döneminde Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin tam üyeliğe hazırlıklarını değerlendiren raporlar hazırlamaktadır. Türkiye'ye ilk kez 1998 yılında yayınlanan ilerleme raporunda, Türkiye'nin çevre konusunda yasal düzenlemelerin ve mevcut durumun istenilen durumda olmadığı belirtilmiştir (Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin İlerleme Raporu, 1998: 32).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Türkiye'de Gündem 21 ile belirlenen ilkelerin uygulanabilmesi için Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP), Ulusal

Gündem 21 ve Yerel Gündem 21 adı altında uygulama araçları oluşturulmuştur.

Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında yer alan çevre politikalarının gerçekleştirilmesi için Dünya Bankası'nın finansal desteği ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile Çevre Bakanlığı arasında 1998 yılında imzalanan UÇEP, dört ana bölümden oluşmaktadır. UÇEP'in birinci bölümü, Türkiye'nin çevre koşullarını etkileyen fiziki, beşeri ve ekonomik özelliklerini içerirken ikinci bölümü, ulusal çevre politikası ve uluslararası taahhütler, çevre yönetimine ilişkin yasal çerçeve, kurumsal yapı, başlıca yönetsel araçlar ve etkin bir yönetimin karşı karşıya olduğu kısıtlar yer almaktadır. Üçüncü bölümde, Türkiye'nin çevre sorunları kentsel alanlar, doğal kaynaklar, deniz ve kıyı kaynakları, kültürel ve doğal miras, çevresel tehlikeler konularına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise ilk üç bölümdeki bulgulara dayanarak UÇEP oluşturulmuştur (Devlet Planlama Teşkilatı, 1998: vi).

Ulusal Gündem 21

Rio konferansı sonrası kabul edilen Gündem 21'in uygulanabilmesi için konferansa katılan tüm ülkeler gibi Türkiye de ulusal düzeyde hedef ve önceliklerini göz önünde bulundurarak kendi çevre ve sürdürülebilir kalkınması için plan ve politikaların arasındaki uyumun sağlanmasında Gündem 21'i rehber alarak Ulusal Gündem 21'i hazırlamıştır. Ulusal Gündem 21'in amacı yaşam kalitesinin sağlanması, bunun gelecek nesillere aktarılması, çevre ve sürdürülebilir kalkınmayı entegre etmektir. Bu amaca ulaşmak için uygulanacak politikalar ise uygun teknoloji ve kaynak kullanımı, adil bir gelir dağılımının sağlanması, sürdürülebilir kalkınma ve çevre konularına uyumlu politikaların geliştirilmesidir. Ayrıca konu ile ilgili politik aksaklıklarının giderilmesi karar verme süreçlerinde çevre değerlerinin ön planda tutulması ve kalkınma projeleri için geniş kapsamlı çevresel etki değerlendirmesinin yapılması olarak belirlenmiştir (Çevre Bakanlığı, 2000:2-3).

Yerel Gündem 21

Türkiye'deki Yerel Gündem 21 uygulamaları 1997 yılı sonunda UNDP'nin desteğiyle, IULA-EMME Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatının koordinatörlüğünde yürütülen "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" projesi Bakanlar Kurulu'nun kararıyla başlamıştır (Emrealp, 2005:3). Gündem 21'in 28. bölümünde, yerel yönetimlerin, toplumun ve yerel aktörlerin ortak sorunları saptanarak kentlerin 21. yüzyılın yerel gündeminin oluşturulması kararına bağlanmıştır. Bu karar doğrultusunda ilgili bölümde ana hedef, her ülkede yerel yönetimlerin, kendi beldelerinde katılımcı bir süreç başlatarak Yerel Gündem 21 konusunda görüş birliği sağlamak olmuştur (Yıldırım ve Öner, 2003:14). Yerel yönetimlere yönelik başka bir ana hedef ise, ülkelerdeki yerel yönetimler karar alma, planlama ve uygulama süreçlerine kadın ve gençlerin katılımını etkin kılacak programlar geliştirip uygulamalıdır. Böylelikle Gündem 21 doğrultusunda kadınlar ve gençlere yerel yönetimlerde özel bir görev alanı çizilmektedir (Emrealp, 2005:20).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 2001-2005 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Planda, çevre sorunlarını çözmek amacıyla mevzuatta ve kurumsal yapının oluşturulmasında ilerlemenin kaydedilmiş olduğu UÇEP'in hazırlandığı belirtilmektedir. Temiz bir çevreye yönelik toplumsal duyarlılığın arttığı ancak

sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli ve ekonomik kalkınmaya imkân verecek doğal kaynakların yönetimini sağlayacak, gelecek kuşaklara daha sağlıklı doğal, fiziki ve sosyal bir çevre açısından hiçbir gelişme kaydedilmemiş ve çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonu sağlanamadığı vurgulanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000:22). Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliğinin uygulanmasında da başarı elde edilmemiş, çevre ve kalkınma politikaları arasında uyum sağlayabilecek etkin bir çevre sistemi kurulamadığının altı çizilmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2004:330). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amacı; insan sağlığını, ekolojik dengeyi, kültürel tarihi ve estetik değerleri korumak ilkesiyle ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda planda belirlenen çevre politikaları ve bu politikalara yönelik hukuksal ve kurumsal düzenlemeler şunlardır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000:233-234):

- ❖ UÇEP kapsamında belirlenen öncelikli projelerin hayata geçirilecek, çevre sorunlarının çözümüyle doğrudan ve dolaylı ilgisi olan kurum ve kuruluşlar arasında iş bölümü ve işbirliği sağlanacaktır.
- ❖ UÇEP güncelleştirilerek yasal bir çerçeveye kavuşturulacaktır.
- ❖ Çevresel yönetim kapasitesi geliştirilecek, çevre yönetim araçlarının kullanımı etkin kılınacaktır.
- ❖ Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılacaktır.
- ❖ Ülke ihtiyaçları dikkate alınarak uzun dönemde çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve stratejiler AB normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacaktır.
- ❖ Çevre ve kalkınma ile ilgili veri ve bilgi erişim sistemleri oluşturulacak, çevre izleme ve ölçüm izleme altyapısı geliştirilecek, çevre envanterleri, istatistikler ve standartlara yönelik ihtiyaç duyulan düzenlemeler gerçekleştirilecektir.
- ❖ Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı teşvik edilecek çevresel riskler en aza indirilecektir. Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konacaktır. Korunan alanlar için yönetim planları ve uygulamasına yönelik eylem planları hazırlanacaktır.
- ❖ Çölleşme ve Erozyonla etkili mücadele amacıyla Ulusal Çölleşme Eylem Planı hazırlanacaktır.
- ❖ Kamu kuruluşları ve diğer sektörlerde çevreye duyarlılığın araştırılması ve kirliliğin önlenmesi için gerekli çalışmalar sürdürülecektir.
- ❖ Hava kirliliğinin önlenmesi konusunda tüm sektörlerde emisyon faktörleri belirlenerek emisyon envanterleri çıkarılacaktır.
- ❖ Sanayi politikalarının belirlenmesinde ve yeni sanayi yatırımlarında çevre dostu teknolojilere öncelik sağlanacaktır.
- ❖ Çevresel Etki Değerlendirme Sürecinin daha etkin kılınması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.

- ❖ Biyo-teknolojik uygulamalardan kaynaklanabilecek olası biyogüvenlik risklerinin en aza indirilmesi için bütüncül bir yaklaşımla yasal, kurumsal ve uygulamaya ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yayınlanan son 2006 yılı ilerleme raporunda, atık yönetimiyle ilgili müktesebatın aktarımı ileri bir düzeye gelmiştir. Atık Çevre Direktifi entegre edilmiş ve Tehlikeli Atık Direktifi mevzuata aktarılmıştır. Elektrik/elektronik atıklar, düzenli depolama ve atıkların yakılması gibi konulardaki mevzuatın daha fazla uyumlaştırılması gerektiğinden bahsedilmiştir (Türkiye İlerleme Raporu, 2006:66-67).

Dokuzuncu Kalkınma Planı

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, Devlet Planlama teşkilatı tarafından istikrar içinde büyüyen, adil bir gelir dağılımı olan, küresel ölçekte rekabetçi güce sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve Avrupa Birliği'ne üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye gözetilerek hazırlanmıştır. Dokuzuncu planın önceki beş yıllık kalkınma planlarının yapısından biraz daha farklı yapısı ve uygulama yaklaşımı vardır. Plan, yedi yıllık bir dönemi (2007-2013) kapsayacak bir şekilde ve temel amaç ve hedefler ile imkân ve kaynaklar gözetilerek hazırlanacaktır. Hazırlanan kalkınma planının öngörülebilirliği artacak ve iç tutarlığı olan politikalar oluşturulacaktır. Değişik politika alanları arasında bütünlüğü, stratejik amaçları ve sektörel politikalara gelişme fırsatı sağlayacak şekilde hazırlanacaktır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006:10-12). Planın, Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi bölümünde 2007-2013 yıllarını kapsayan hedeflerine yer verilmiştir. Bu hedefler (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006: 81-82):

- ❖ Doğal kaynakları koruma ve kullanma koşulları belirlenirken gelecek nesillerin ihtiyaçları gözetilecek ve doğal kaynaklardan herkesin adil bir biçimde yararlanmasını sağlayacak çevre yönetim sistemleri oluşturulacaktır.
- ❖ Sürdürülebilir kalkınma ve ortak bir paydada farklı sorumluluk ilkeleriyle uluslararası yükümlülükler karşılanacaktır.
- ❖ Sektörlerin tümünde yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında kirleten ve kullanan öder ilkelerini dikkate alan araçların kullanımı yaygınlaşacaktır. Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında çevre standartları ve yönetimini belirleyen hukuki düzenlemeler güncelleştirilirken ülke koşulları ve kamu yönetiminde etkinlik gözetilecektir.
- ❖ Çevre konusundaki düzenlemeler etkili bir şekilde uygulanacaktır.
- ❖ Çevresel altyapı yatırımlarının yapılmasında ve işletilmesinde ölçek ekonomilerinden faydalanmak için yerel yönetimler arasındaki uyum ve işbirliği geliştirilecek, bu kapsamda mahalli idare birliklerinin kurulması desteklenecektir.
- ❖ Çevre ve kalkınma ile ilgili sağlıklı ve entegre bilgi sistemleri oluşturulacak, izleme, denetim ve raporlama altyapısı geliştirilecektir.
- ❖ Türkiye'nin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların araştırılması, korunması, değerlendirilmesi ve ekonomik değer kazandırılması ile ilgili çalışmalara ivme kazandırılacaktır.

- ❖ Tarım, çevre ve teknoloji politikaları bütünleşmiş bir anlayışla değerlendirilerek biyogüvenlik ve genetiği değiştirilmiş organizmalar konusundaki riskler en aza indirilecektir.
- ❖ BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesi için sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan Ulusal Eylem Planı hazırlanacaktır.
- ❖ Tarım ve turizm sektörleri başta olmak üzere, çevreye duyarlı sektörlerde ekolojik potansiyel değerlendirilecek, koruma-kullanma dengesi gözetilecektir.
- ❖ Sanayi sektöründe çevre dostu tekniklerin uygulanmasıyla hammadde kullanımındaki etkinlik artırılarak daha verimli üretim gerçekleştirilecek ve atık üretimi azaltılacaktır.
- ❖ Kentsel altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde belediyelere verilecek mali ve teknik danışmanlık hizmetleri etkinleştirilecektir.
- ❖ Türkiye genelinde çevre korumaya yönelik kentsel altyapı ihtiyacının belirlenmesi için belediyelerin içme suyu, kanalizasyon, atık su arıtma tesisi ve katı atık bertaraf tesisi gibi altyapı ihtiyaçlarını belirleyecek kentsel altyapı ana planı ve finansman stratejisi hazırlanacaktır.
- ❖ Su, atık su, katı atık gibi çevre korumaya yönelik altyapı tesislerinin yapılmasında, bakımında ve işletilmesinde ülke şartlarına en uygun sistem ve teknolojiler tercih edilecektir.
- ❖ Mevcut su sağlama tesislerinde kayıp ve kaçaklar azaltılarak ülke su kaynaklarının etkin kullanılması sağlanacaktır.
- ❖ Türkiye’de su kaynaklarının tahsisi, kullanılması, geliştirilmesi ve kirlenmeye karşı korunmasıyla ilgili hukuki düzenleme ve idari yapı oluşturulmasına yönelik olarak başlatılmış çalışmalar tamamlanacaktır.
- ❖ Yer altı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeden korunması sağlanacak ve atık suların arıtıldıktan sonra tarım ve sanayide kullanılması teşvik edilecektir.
- ❖ Evsel nitelikli katı atık yönetiminde kaynakta ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak değerlendirilecek; yatırım ve işletme maliyetleri düşük ve ülke şartlarına uygun katı atık bertaraf teknolojisi olan düzenli depolama yöntemi tercih edilecektir.
- ❖ Evsel nitelikli olmayan atıkların üretimi azaltılacak, atık türüne ve ülke şartlarına uygun toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf sistemleri oluşturulacaktır.
- ❖ Çevre yatırımlarının yapılması ve işletilmesinde özel sektörün katılımı dâhil yeni finansman yöntemleri geliştirilecektir.
- ❖ Çevresel altyapı hizmetlerinin planlanması, projelendirilmesi, uygulanması ve işletilmesine ilişkin belediyelerin kapasitesi geliştirilecektir.

- ❖ Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik eğitim ve kamuoyu bilgilendirme çalışmaları yapılacaktır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde yayınlan 2007 yılı Türkiye İlerleme Raporu'nda, Çevre Kanunu'nda yapılan değişiklikler sonucunda Çevre ve Orman Bakanlığı bünyesinde Çevre Fonu oluşturulmuş ve çevre ile ilgili projeler desteklenerek idari kapasite alanında kayda değer bir ilerleme gözlemlenmiştir (Türkiye İlerleme Raporu, 2007:70-71).

Atık yönetimi alanında bazı ilerlemeler olmasına rağmen genel uyum seviyesinin düşük olduğu vurgulanan 2008 yılı ilerleme raporunda, idari kapasite alanında Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından önemli sayıda personel istihdam edilerek eğitildiğinden bahsedilmiştir. Bakanlıkta IPA çerçevesinde çevre programlarından sorumlu yeni bir daire kurulmuştur. Bunun dışında kayda değer bir ilerleme gözlemlenmemiştir. Yatay mevzuat alanında Çevresel Etki Analizi Direktifi (ÇEA) büyük oranda iç hukuka aktarılmıştır. Çevre sorumluluğu, halkın katılımı ve halkın çevre konularında bilgiye erişimine ilişkin müktesebatın aktarılmasında hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir (Türkiye İlerleme Raporu, 2008: 78-80).

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde yayınlanan 2013 yılına ait son ilerleme raporunda ise, yatay mevzuat alanında ÇED Direktifi'nin gereklilikleriyle tutarlı olmayan Karadeniz ve Akdeniz bölgesindeki nükleer santraller, mikro ölçekli hidroelektronik santraller, İstanbul'daki üçüncü köprü ve yeni havaalanı projeleri ÇED'in kapsamı dışında tutulmuştur. ÇED mevzuatı dışında tutulan bu projeler endişe vermektedir. Atık yönetimi konusunda ilerlemeler istenilen düzeye ulaşamamıştır. İdari kapasite alanında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın çevre ve kalkınma politikaları arasında bir denge kuramaması nedeniyle bir takım aksaklıklar ve gerilemeler söz konusudur (Türkiye İlerleme Raporu, 2013: 71-73).

Onuncu Kalkınma Planı

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, 30.10.1984 tarihli ve 3067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 01.07.2013 tarihli 127' nci birleşiminde onaylanmıştır. Planda, ekonomik ve sosyal kalkınma süreci bütüncül ve çok boyutlu bir bakış açısıyla tasarlanmış, insan odaklı kalkınma anlayışıyla birlikte katılımcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Plan, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, insani gelişmişlik, uluslararası rekabet gücü, çevrenin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını kapsayacak bir şekilde ele alınmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 1). Küresel gelişmeler ve eğilimler sonucunda iklimsel değişiklikler ve çevre konusunda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için küresel çapta yeni büyüme modelleri arasından "yeşil büyüme" kavramı önem kazanmıştır. Yeşil büyüme doğrultusunda, üretim sektörlerinde temiz üretim ve ekonomik verimlilik ile çevrenin korunması, çevreye duyarlı sektörlerde ekolojik potansiyelin arttırılabileceği vurgulanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 13). Onuncu Kalkınma Planının çevre konusuyla ilgili temel amacı, ekonomik ve sosyal gelişmeye paralel olarak halkın çevre duyarlılığının ve bilincinin arttırılması, faydalanılan ve gelecek nesillere bırakılacak doğal kaynakların korunmasıdır. Çeşitli yatırım alanlarında çevre dostu yaklaşımlar benimsenerek yeşil büyümenin sağlanması hedeflenmektedir. Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre bölümünde yer alan çevre ile ilgili bu amaç ve hedefler doğrultusunda izlenecek politikalar şunlardır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 137-138):

- ❖ Çevre yönetiminde görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlikler giderilecek ve güçlendirilecek, çevre yönetiminde katılımcı bir yaklaşımla özel sektör, yerel yönetimler ve STK'ların rolü arttırılacaktır.
- ❖ Sürdürülebilir şehirler yaklaşımına uygun olarak şehirlerde atık ve emisyon azaltma, enerji, su ve kaynak verimliliği, geri kazanım ve gürültü kirliliğinin önlenmesi, çevre dostu malzeme kullanımında çevre duyarlılığı arttırılacaktır.
- ❖ Üretim ve hizmetlerde çevre dostu uygulamalar desteklenecektir.
- ❖ Sürdürülebilir üretim ve tüketimi desteklemek üzere kamu alımlarında çevre dostu ürünlerin alınması özendirilecektir.
- ❖ Doğal kaynakların ve ekosistem hizmetlerinin değeri ölçülerek politika oluşturma ve uygulama sürecinde göz önünde bulundurulacaktır.
- ❖ Tüketim alışkanlıklarının sürdürülebilirliğinin desteklenmesi ve doğa koruma başta olmak üzere çevre bilincinin arttırılmasına yönelik uygulamalara hız kazandırılarak yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
- ❖ Biyolojik çeşitliliğin tespiti, korunması ve sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ve izlenmesi sağlanacaktır.
- ❖ İklim değişiklikleri ile mücadele ve uyum çalışmaları, Türkiye'nin mevcut durumu değerlendirilerek, "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ile "göreceli kabiliyetler" ilkeleri ışığında sürdürülecektir.
- ❖ Enerji, sanayi tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda yeşil büyüme fırsatları değerlendirilecek, çevreye duyarlı ekonomik büyümeyi sağlayan yeni iş alanları, Ar-Ge ve yenilikçilik desteklenecektir.

Paris İklim Zirvesi (COP 21) 30 Kasım - 11 Aralık 2015 tarihleri arasında Paris'te gerçekleştirilen iklim zirvesi, 12 Aralık 2015 tarihinde 195 ülke tarafından kabul edilen Paris Anlaşması ile sonuçlanmıştır. İnsani faaliyetler sonucu ortaya çıkan iklim değişikliği, küresel ölçekte 1997 Kyoto Protokolü'nden 2015 İklim Zirvesi'ne kadar ortak bir sorun olarak ele alınmamıştı. Bu bağlamda Paris Anlaşması'nın önemi, çevre sorunlarına tüm ülkeleri ilgilendiren küresel bir boyut kazandırmasıdır. Yerel, ulusal ve küresel ölçekte ekonomileri, toplumları, çevreyi ilgilendiren ve temelinde önemli değişiklikler bulunan Paris Anlaşması'nın bazı maddeleri şunlardır (BM, 2016: 19-22):

- ❖ Tüm ülkelerin, iklim değişikliğinin küresel ortak bir sorun ve tehdit kabul ederek sera gazı salınımını azaltması gerekmektedir. Ülkelerin 2020 yılına kadar, küresel ortalama sıcaklıktaki artışını endüstri öncesi düzeylerin sınırını 1,5 santigrat derecede tutmaları yönünde çaba sarf etmesi gerekmektedir.
- ❖ Ülkeler uyum ve azatlım faaliyetlerinde ulusal katkının artması için ortaklaşa bir tutum izlemeli, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel bütünlüğün desteklenmesi için işbirliği halinde olmalıdır.
- ❖ Ülkeler, belirlenen sıcaklık hedefine uygun uyum tedbiri almak üzere ortaklaşa küresel bir hedef belirlemelidir. Bu bağlamda uyumun; yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir.

Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere, iklim değişikliğine yapılan müdahalenin olumsuz etkilerini azaltmada gerekli desteği sağlamalıdır.

- ❖ Uyum sürecinde belirlenen hedefin hayata geçirilmesinde ülkeler, plan ve politikalarını, sürdürülebilir kalkınma ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği yöntemi ışığında gerçekleştirmelidir.

Paris Anlaşması ile küresel ısınmaya sebep olan sera gazı emisyonunun azaltılması konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları sona ermiştir. Küresel ortalama sıcaklığın 1,5 santigrat derece ile sınırlandırılması, küçük ada ülkeleri ve en az gelişmiş ülkeleri, küresel ısınmanın olumsuz etkilerinden korunması hedeflenmektedir. Bu hedef ile ülkeler, kullandıkları fosil yakıtlardan vazgeçerek temiz enerji kullanımına geçmelidir (Karakaya ve Sofuoğlu, 2015: 8-10).

Onuncu Kalkınma Planı döneminde yayınlanan 2014 yılına ait ilerleme raporunda çevreyle ilgili yatay mevzuat ÇED Direktifinin gerekliliğiyle uyumlu olmayan bir şekilde değiştirilmiştir. Mikro hidroelektrik santralleri ve üçüncü köprü projeleri ÇED usulleri dışında bırakılmıştır. Anayasa Mahkemesi, çevre mevzuatında AB müktesebatıyla uyumlu olmayan iki değişikliği kaldırmıştır. Atık yönetimi konusunda bir miktar ilerleme kaydedilmiş fakat istenilen düzeye ulaşmamıştır. İdari kapasite konusunda İklim Değişikliği Dairesi Başkanlığı yeniden kurularak bu alanda önemli bir gelişme sağlanmıştır (Türkiye İlerleme Raporu, 2014: 68-70).

2015 yılına ait ilerleme raporunda ise, yatay mevzuat alanında çevre konusunda, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Aarhus Sözleşmesi ile oluşturulan bilgiye erişim, katılımcı yaklaşım ve çevresel konularda yargıya erişime ilişkin hükümler uyumlaştırılmamıştır. Atık yönetimi konusunda birtakım ilerlemeler kaydedilmiş ve atıkların ayrıştırılarak toplanması ve biyolojik olarak parçalanabilen atıkların azaltılması konusunda daha fazla çaba sarf edilmelidir (Türkiye İlerleme Raporu, 2015: 81-82).

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI VE TÜRKİYE' NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİ

Avrupa Birliği'nde çevre politikalarının varlığı artan sanayileşme ile birlikte doğal kaynakların yoğun kullanımı ve çevreye olan olumsuz etkilerinin sonucunda 1970'li yılların sonlarına doğru hissedilmeye başlanmıştır. Çevre sorununun küresel bir sorun olması, birliğin çevre konusunda ortak bir politika geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca, üye ülkelerde uygulanan farklı çevre politikalarının ürün maliyetlerine ve kalite standartlarına yansımaları, üye ülkelerin çevre kirliliğini önlemede yapmış olduğu yatırımların maliyetlere farklı yansımalarının rekabeti ve malların serbest dolaşımını olumsuz etkilemesi, ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda serbest rekabet ve dolaşımın sağlanabilmesi için ortak bir çevre politikası oluşturulması gerekmektedir (Candan, 2003:5).

Avrupa Birliği Çevre Politikasının Hukuki Gelişimi ve Çevre Eylem Programları

Avrupa Birliği'nin temelleri 1951 yılında altı ülkenin (Fransa, Lüksemburg, Batı Almanya, Belçika, İtalya ve Hollanda) katılımıyla oluşturulan ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran Paris Antlaşması'na ve 1957 yılında yürürlüğe giren Roma Antlaşması'na dayanmaktadır. Bu antlaşmalarda çevreye dair herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Roma Antlaşması'nda çevreye yönelik ilişki kurulabilecek olan

yaşama ve çalışma koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi hükmü çevreyle ilgili politikaların geliştirilmesi gerektiğini işaret eden dolaylı bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir (Yaşamış, 200: 44). AB çevre mevzuatının oluşumu 1967 yılında yürürlüğe giren Tehlikeli Maddelerin Sınıflandırılması, Ambalajlanması ve Etiketlenmesi Direktifine dayanmaktadır. Bu dönemde yapılan çevre politikaları, ekonomik politikaları içinde ele alınan ikincil politikalar olarak nitelendirilebilir. Çevre politikalarının birincil politika haline gelmesi 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile gerçekleşmiş ve Çevreyle ilgili ilk kez ayrı bir başlık açılarak birliğin kurucu antlaşmasına dâhil edilmiştir. Avrupa Tek Senedi ile çevre ve sağlık konularında kuruluş antlaşması olan Roma Antlaşması'nda topluluğun kuruluş amacı çevreyi kapsayacak şekilde değişikliğe gidilmiştir (Talu, 2011: 197). Tek Senet ile dönemin Avrupa Topluluğu olarak adlandırılan AB'nin hedefleri; çevre kalitesini korumak ve geliştirmek, insan sağlığının korunmasına katkıda bulunmak ve doğal kaynakların rasyonel ve geleceği düşünerek kullanımını sağlamaktır (TUSİAD, 2002: 26). Ayrıca Roma Antlaşması'nın 130. maddesinde yapılan değişiklikle kirleten öder ilkesinin altı çizilmiş ve 174. maddesine yapılan değişiklik de Topluluğun yasama kapasitesi ve çevre politikasının yönetme ilkelerine yer verilmiştir (Talu, 2011:197). 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile kurucu antlaşmada düzenlemeler yapılmıştır. 1993 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması olarak da anılan antlaşmayla yapılan değişiklikler; ekonomik etkinliklerin uyumlu ve dengeli gelişmesi ve çevreye saygılı sürdürülebilir ve enflasyonist olmayan büyüme (Madde 2). Bu maddeyle sürdürülebilir kalkınma politikasının habercisi niteliğindedir. Topluluk etkinliklerinin çevre politikası içermesi (Madde 3). Çevre politikasının korumaya yönelik olması ve önleyici ilkelere dayanması (Madde 130r). Çevre koruma ile ilgili politikaların Topluluğun diğer politikaları ile entegrasyonunun sağlanması (Madde 130r). Yerel uygunluk "subsidiarity" ilkesinin benimsenmesi (Madde 3b) ve kararların yurttaşlara en yakın düzeyde alınmasının sağlanması hedefi (Madde A) (Talu, 2011: 198). Bu antlaşma çevreyi hesaba katan bir büyüme ifadesiyle Topluluğun diğer politikalarıyla çevre politikasını eş değer tutmuştur (Budak, 2000: 319). 1997 Amsterdam Antlaşmasıyla kurucu antlaşma, sürdürülebilir kalkınma kavramıyla çevre politikasında önemli değişikliklere gitmiştir. Böylelikle sürdürülebilir kalkınma kavramı AB Antlaşması'nda yerini almıştır ve çevre konusunun Birlik'teki öneminin altı çizilmiştir. 2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması ile çevre konusunda önemli bir değişikliğe gidilmemiş sadece su kaynakları ile ilgili düzenlemeler gelmiştir (Duru, 2007:4).

Avrupa Birliği Çevre Mevzuatı ve Katı Atık Yönetiminin Gelişimi

Avrupa Birliği çevre politikasının oluşum süreci, Birliğin birincil ve ikincil politikaları doğrultusunda devam etmiş ve çevre müktesebatına ilişkin mevzuat düzenlemeler ve yeni mevzuatlarla giderek artmıştır. AB mevzuatı kararlar, direktifler, yönetmelikler, tavsiye kararları gibi hukuki düzenlemeleri kapsamaktadır. AB çevre politikasının önemli bir kısmını direktifle oluşturmaktadır. Direktifler, küresel ve ulusal bir sorun olan çevrenin üye ülkeler için farklı çevresel ve ekonomik şartlarını gözetenek hazırlanmakta ve üye ülkelerin farklı hukuki yapılarını dikkate alacak şekilde esnek olarak düzenlenmektedir. AB çevre politikasının temel uygulama alanları, atık yönetimi, hava ve su kalitesinin korunması, kimyasallar, genetik olarak değiştirilmiş organizmalar, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma, endüstriyel kirlilik kontrolü ve risk yönetimi, gürültü kirliliğinin yönetimi, doğal yaşamın korunması ve iklim değişikliği olarak sıralanmaktadır. Bu uygulama

alanları ile ilgili birçok direktif yürürlüktedir. Yatay mevzuat olarak tanımlanan, çevresel bilginin toplanması ve değerlendirilmesi, bilgiye ulaşım ve karar alma süreçlerine katılım hakkı, çevresel etki değerlendirmesi, stratejik çevresel değerlendirme çerçevesinde ele alınmaktadır (Talu, 2011: 197-198).

Katı Atık Çerçeve Direktifi'nin amacı, Birlik'te atık yönetimi ile ilgili temel bir yaklaşım oluşturarak üye ülkelerin bu direktifi baz alarak atık yönetimi planı oluşturmalarını sağlamaktır. Direktif doğrudan atık kavramını tanımlamakta, atık terminolojisi sunmakta ve atık çeşitlerinin listesini vermektedir. Üye ülkelerin direktif tarafından tanımlanan başlıca sorumluluklar şunlardır (Öztürk vd, 2010: 11):

- ❖ Direktifin uygulanmasını sağlamakla sorumlu yetkili bir kurum oluşturmak veya tanımlamak,
- ❖ Yetkili kurumun direktifin şartlarını yerine getirebilecek atık yönetim planları gerçekleştirmesini sağlamak,
- ❖ En uygun teknolojiler ve maliyetler göz önünde bulundurularak yeterli sayıda ve entegre bertaraf tesisleri kurmak,
- ❖ Atık bertarafında kirleten öder prensibinin uygulanmasını sağlamak.

Atık yönetimi konusunda Birliğin programı, ürün tasarımlarının geliştirilerek atıkların kaynağında azaltılması, geri dönüşüm ve atıkların yeniden kullanımı, atıkların yakma işlemi sonucunda ortaya çıkan kirliliğin azaltılması konularını kapsamaktadır (Büyükbektaş, 2008: 4). Direktif, atıkların minimizasyonu, geri dönüşümü, geri kazanımı, yeniden kullanılması veya arıtımı ile ilgili olarak hedefler tanımlamaz bu direktifler kardeş direktif olarak adlandırılan diğer direktiflerce belirlenmektedir (Öztürk vd, 2010:11). Atık Çerçeve Direktifi'nin yanında çıkarılmış atıklar konusunda diğer direktifler şunlardır (Büyükbektaş, 2008: 4):

- ❖ Atık Yağlar konusunda 16.06.1975 tarih ve 75/439/EEC sayılı Konsey Direktifi
- ❖ Arıtma Çamurları konusunda 12.06.1986 tarih ve 86/278/EEC sayılı Konsey Direktifi
- ❖ Akümülatör ve Piller konusunda 13.03.1991 tarih ve 91/157/EEC sayılı Konsey Direktifi
- ❖ Tehlikeli Atıklar konusunda 12.12.1991 tarih ve 91/689 sayılı Konsey Direktifi
- ❖ Ambalaj Atıkları konusunda 20.12.1994 tarih ve 94/62/EC sayılı Avrupa Parlamentosu Konsey Direktifi
- ❖ Düzenli Depolama konusunda 26.04.1999 tarih ve 91/31/EEC sayılı Konsey Direktifi
- ❖ Hurda Araçlar konusunda 18.09.2000 tarih ve 2000/53/EEC sayılı Avrupa Parlamentosu Konsey Direktifi
- ❖ Atık Elektronik ve Elektrikli Ekipmanlar konusunda 27.01.2003 tarih ve 2002/96/EC sayılı Avrupa Parlamentosu Konsey Direktifi.

Avrupa Birliği Çevre Politikası İlkeleri

AB çevre politikası temel olarak çevre kirliliğini kaynağında önleme prensibini

benimsemektedir. AB çevre politikası temel ilkleri Amsterdam Antlaşması Madde 174/2'de yer almıştır. Bu ilkeler sırasıyla aşağıdaki gibidir (Candan, 2003: 7):

- ❖ *Bütünleyicilik İlkesi:* Bu ilke, çevre koruması politikasının AB'nin diğer politikalarına entegre edilmesi politikasıdır.
- ❖ *Yüksek Seviyede Koruma İlkesi:* AB çevre politikasının en önemli ilkelerinden olan yüksek seviyede koruma ilkesine göre, AB'nin tüm kurumları, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi aldıkları kararların tümünde AB çevre politikasını dikkate alması gerekmektedir.
- ❖ *İhtiyat İlkesi:* İlk kez Maastricht Antlaşması'na dâhil edilen bu ilke, bir eylemin ciddi boyutlarda çevre kirlenmesine neden olacağı hakkında şüphe varsa, eylem olumsuz çevre sorunları yaratmadan önlem alınması gerektiğini anlatır.
- ❖ *Önleme İlkesi:* Bu ilke AB çevre politikasına Avrupa Tek Senedi ile girmiştir. Zararın tam olarak ortaya çıkmasından önce, gerekli önlemlerin alınması gerektiğini anlatır.
- ❖ *Kaynakta Önleme İlkesi:* Çevresel zararın öncelikle kaynağında önlenmesi gerektiğini anlatan ilke daha çok su ve atık sektöründe uygulanmaktadır. Atıklar mümkün oldukça üretim yerine yakın bir yerde bertaraf edilmelidir.
- ❖ *Kirleten Öder İlkesi:* Bu ilkenin önemi Birinci Çevre Eylem Politikası'nda belirtildiği gibi AB çevre politikasının temel taşı niteliğindedir. Kirletenlere, sebep oldukları kirlilik ile mücadelenin bedelinin ödettirilmesi esasına dayanmaktadır. AB mevzuatının ikincil hukuk mevzuatında da kirleten öder ilkesine Atık Çerçeve Direktifi'nde doğrudan yer verilmiş ve atığın bertaraf edilmesindeki sürecindeki masrafların atığın oluşmasına neden olan kişiye ait olduğu hükmünü getirmiştir.

Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları

Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulan ve uygulanan çevre eylem planları (ÇEP) araçların (düzenleyici araçlar, mali araçlar, yatay önlemler, mali destek mekanizmaları) geniş kapsamlı bileşimini sağlamak amacıyla oluşturulmuş ve dikey ve sektörel yaklaşım ortaya konmuştur. Eylem Programları genellikle Konsey beyanı olarak kabul görmektedir. Bugüne kadar kabul edilmiş yedi plan, kirlilikle mücadeleyi, çevreye ilişkin konuların tüm AB aktivitelerine entegre edilmesini ve kamunun resmi çevre bilgilerine erişiminin arttırılmasını amaçlamaktadır. Hukuki açıdan bağlayıcılığı olmayan ÇEP'ler, içerik açısından üye ülkelere yeterince faaliyet alanı bırakmaktadır (Sarıkaya, 2004: 3).

Birinci Çevre Eylem Planı 1973-1977 yılları arasında uygulanmıştır. Çevre sorunları konusunda üye ülkeleri de kapsayacak ortak bir politika oluşturmak ve uygulama alanında ilkeler belirlemek amacıyla hazırlanmıştır (Commission of European Communities, 1973: 3). Eylem planında belirlenen hedefler doğrultusunda gürültü ve çevre kirliliğine sebep olan faktörlerin azaltılması amaçlanmıştır. Bu hedefler (TÜSİAD, 2002: 26):

- ❖ Kirliliğin kaynakta önlenmesi,

- ❖ Çevre unsurunun planlama ve karar alma süreçlerinde göz önünde bulundurulması,
- ❖ Kirleten öder prensibi,
- ❖ Çevre politikasının gelişmekte olan ülkeler üzerinde olan etkisinin dikkate alınması,
- ❖ Uluslararası işbirliği özendirilmesi,
- ❖ Amaca uygun faaliyet düzeylerinin belirlenmesi,
- ❖ Çevre bilincinin yaygınlaştırılması,
- ❖ Milli programların uyumlaştırılması,
- ❖ Çevre bilgilendirme prosedürünün yürürlüğe konmasıdır.

İkinci Çevre Eylem Planı 1977-1981 yılları arasında uygulanmıştır. İkinci Plan bir önceki planın devamı niteliğindedir ve Birinci Planda belirlenen ve uygulanmayan çevre bilincinin arttırılması konusu, çevre konusundaki gelişmelerin ve mevcut durumun raporlanması ve uluslararası işbirliğinin özendirilmesi hedeflerinin tekrar altı çizilmiştir (Budak, 2000: 22).

Üçüncü Çevre Eylem Planı 1983-1986 yıllarını kapsamaktadır. Bu planın amacı ilk iki plandan daha kapsamlıdır. Yaşam kalitesinin belirlenmesinde doğrudan etkili olan kaynakları korunması ve iyileştirilmesi daha geniş yelpazede ele alınmıştır. Üçüncü Planda, çevre konusunun diğer politikalara aktarılması gerektiği üzerinde durularak genel politikalara yer verilmiştir (Duru, 2007: 7).

Dördüncü Çevre Eylem Planı 1987-1991 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan döneminde, çevrenin korunması ekonomik ve sosyal gelişmenin bir bileşeni olarak ele alınmış ve daha sıkı çevre standartlarına verilmiştir. Bu standartlar hem genel istekleri hem de sanayinin iç ve dış piyasalardaki faaliyetleri açısından gerekli uygulamaları içermektedir. Enerji ve çevre etkileşimine ağırlık verilmiştir ayrıca çevre politikalarının dördüncü eylem planında tarım sektörüne entegre edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Talu, 2011: 207).

Beşinci Çevre Eylem Planı (Sürdürülebilirliğe Doğru) 1992-1999 yıllarını kapsamaktadır. Beşinci plan ilk dört eylem planına göre daha uzun bir dönem için hazırlanmıştır. 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı ve aynı yıl kabul edilen Maastricht Antlaşması'nın izlerini taşımaktadır. Eylem planının amacı, sürdürülebilir kalkınma sürecinde çevre politikası araçlarından ihtiyat ve kirleten öder ilkesini ortak sorumluluk bilinciyle etkili bir şekilde uygulamaktır. Beşinci planda etkili sürdürülebilir kalkınmanın taşınması gereken özelliklere yer verilmiştir. Bu özellikler; hayat kalitesinin genel çerçevede sürdürülmesi, doğal kaynaklara erişimin sürekli olarak sağlanması, çevreye verilecek kalıcı zararlardan kaçınmak ve sürdürülebilir kalkınmanın, bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gelecek nesillerin gereksinimlerinden feragat etmemelerini sağlayacak bir kalkınma olması gerektiğidir (Sarıkaya, 2004: 3-4).

Altıncı Çevre Eylem Planı 2002-2012 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan döneminde çevre politikasında hedef ve öncelikleri AB'nin etkili bir sürdürülebilir kalkınma için çevre alanında alınması gereken önlemleri ortaya koyma amacı taşımaktadır (Candan, 2003: 9). Bu önlemler; iklim değişikliği, doğa ve biyolojik değişikliklik, çevre ve sağlık, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimi

alanlarındadır (Talu, 2011: 208). Bu alanlarda uygulanması gereken eylemler ise (Sarıkaya, 2004: 4):

- ❖ *İklim Değişikliği*: Bu alandaki amaç, sera etkisi yaratan gazların atmosferdeki yoğunluklarının dünyanın ikliminde doğal olmayan değişiklikler yaratmayacak düzeyde dengede tutmaktır.
- ❖ *Doğa ve Biyolojik Değişiklik*: Temel amaç, eko-sistemin korunması ve biyolojik çeşitliliğin kaybını önlemektir.
- ❖ *Çevre ve Sağlık*: Amacı, radyasyon dâhil değişik türdeki, insan kaynaklı kirleticilerin seviyesinin insan sağlığı açısından önemli etkileri ya da risklerinin bulunmadığı çevre kalitesine ulaşmaktır (Sarıkaya, 2004: 4).
- ❖ *Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı ve Atık Yönetimi*: Amaç, doğal kaynakların rasyonel kullanımını sağlamak, atıkların kaynağında düzenli bir şekilde ayrılması neticesinde atıkların geri dönüşümü ile atık sorununu çözmektir (Talu, 2011: 208).

Yedinci Çevre Eylem Planı 2013-2020 yılları arasında yedi yıllık bir süreci kapsamaktadır. Yedinci plan, 2020'ye kadar öncelikli hedeflerini belirterek 2050 yılı vizyonuna yönelik uzun vadeli bir görüş sunmaktadır. Yedinci ÇEP'in "Gezegenimizin Sınırları İçinde Daha İyi Yaşamak" başlığında uzun vadeli hedeflerin yanı sıra bu hedeflerin zorluklarından da bahsedilmektedir. Planın hedefleri şunlardır (European Commission, 2015):

- ❖ Doğal ve Ekolojik Hayatın Korunması ve İyileştirilmesi (temel öncelik),
- ❖ Yeşil ve düşük karbonlu ekonomiye geçiş (temel öncelik),
- ❖ Çevresel nedenli etkilerin azaltılmasıyla insan sağlığının korunması (temel öncelik),
- ❖ AB çevre mevzuatını daha iyi bir şekilde uygulamak (etkinleştirici öncelik),
- ❖ Daha iyi bilgi akışının sağlanması, çevresel risklere karşı bilincin artırılması ve ar-ge çalışmalarına ağırlık verilmesi (etkinleştirici öncelik),
- ❖ İklim ve çevre çalışmalarına yatırımların artırılması (etkinleştirici öncelik),
- ❖ Çevresel ve iklim değişikliği düzenlemelerinin, diğer politika alanlarına tamamen entegre edilmesi (etkinleştirici öncelik),
- ❖ Sürdürülebilir şehirler (yatay öncelik): Şehirlerin hava ve gürültü kirliliğini, atık sorununu çözmek için sürdürülebilir kentsel politikalar geliştirmek ve uygulamak.
- ❖ AB'nin uluslararası ortamda etkinliğinin artırılması (yatay öncelik): Rio+20'de kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile birlikte, AB'nin küresel yaklaşımlarından biri olacak "Gezegenimizin Sınırları İçinde Daha İyi Yaşamak" amacının yaygınlaşmasıdır.

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE MÜKTESEBATINA UYUM SÜRECİ

Tüm dünya ile birlikte Türkiye'de çevre olgusu, 1970'li yıllarda çevre kirlenmesiyle karşı karşıya kalmasıyla yerleşmeye başlamıştır. 2000'li yıllara kadar yapılan kalkınma planlarında daha çok ekonomik gelişme üzerinde durulmuş çevre sorunlarına gereken önem gösterilmemiştir. 2000'li yıllarda yedinci ve sekizinci plan döneminde çevre politikaları AB normlarına uygun, uluslararası standartlara

uyumlu bir hale getirilmesi için çalışmalar ivme kazanmıştır (Yıldırım ve Budak, 2005: 197-199). Türkiye, 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde AB'ye aday ülke statüsünün oy birliğiyle verilmesiyle AB müktesebatına uyum süreci başlamıştır. Türkiye'nin uyum sürecinde çevre alanında tam uyumun sağlanmasında, mevzuat uyumunu, mevzuatın uygulanması ve yatırımların finansmanı aşamalarını gerçekleştirmesi gerekmektedir. AB çevre mevzuatının taranma süreci bittikten sonra Türkiye'nin iç hukukuna yansıtması gerektiği alanlar; yatay mevzuat, hava kalitesi, atık yönetimi, su kalitesi, doğa koruma, endüstriyel kirlilik kontrolü ve risk yönetimi, kimyasallar yönetimi, genetiği değiştirilmiş organizmalar ve gürültü yönetimi olarak belirlenmiştir. (Talu, 2011:209-210). Uyum sürecine katkıda bulunması için hazırlanan AB Müktesebatının Üstlenmesine İlişkin Ulusal Program ile AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES), Türkiye'nin çevre politikasının gelişmesini sağlayan önemli düzenlemelerdir. Her iki düzenlemede Türkiye'nin AB normlarına yönelik hedefler içermektedir. Ulusal Program, AB çevre mevzuatına yönelik hedefler belirlerken UÇES çevresel alanda tüm sektörler için hedef ve strateji belirlemektedir (Kaya, 2011: 472). Avrupa Komisyonu tarafından katılımcı ülke statüsü verilen Türkiye'nin, katılım ortaklığına uyum sağlamak için Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan AB çevre mevzuatı ve uygulanmasını içeren ilkeleri, kısa ve orta vadeli hedefleri uyum sürecinde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Katılım Ortaklığı Belgesi'ne göre, kısa vadeli hedefler bir ya da iki yıl; orta vadeli hedefler ise üç ya da dört yıl içerisinde yerine getirilmelidir (Yıldırım ve Budak, 2010: 174-178). 2001, 2003, 2006 ve 2008 yıllarına ait Katılım Ortaklığı Belgesi'nin kısa ve orta vadeli öncelikleri Tablo 1' de gösterilmektedir:

Tablo 1. 2001, 2003, 2006 ve 2008 yıllarına Ait Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'nin Kısa ve Orta Vadeli Öncelikleri

Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)	Kısa Vadeli Öncelikler	Orta Vadeli Öncelikler
08 Mart 2001 Tarihli KOB	<ul style="list-style-type: none"> - Müktesebatın üstlenilmesi için direktife dayalı ayrıntılı bir uyum programının benimsenmesi, - ÇED direktifinin üstlenilmesi, - Direktife dayalı bir yatırım finansmanı planı geliştirilmesi. 	<ul style="list-style-type: none"> - Çevrenin korunması için kurumsal, idari ve izleme kapasitesinin güçlendirilmesi ile birlikte AB çevre müktesebatının uygulanması ve yürütülmesi, - Çerçeve mevzuat, yatay mevzuat, doğal çevrenin korunması, su kalitesi ve atık yönetimi ile ilgili mevzuata önem vererek müktesebatın ve bir atık yönetimi stratejisinin uygulanması, - İzleme ağları ve izin usulleri ile veri toplama dâhil çevre kontrollerinin kurulması, - Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin, diğer tüm sektörel politikaların tanımlanması ve uygulanmasıyla bütünleştirilmesi - ÇED direktifinin uygulanması ve yürütülmesi.
14 Nisan 2003 Tarihli KOB	<ul style="list-style-type: none"> - Müktesebatın iç hukuka aktarılması için bir program kabul edilmesi, - Yatırımların finansmanına yönelik, gerçekçi finansman kaynaklarına dayalı bir plan geliştirilmesi, - Çerçeve mevzuata, çevre alanındaki uluslararası sözleşmelere ve doğa koruma, su kalitesi, Entegre Kirlilik Önleme-Kontrol ve atık yönetimi konusundaki düzenlemelere ilişkin müktesebatın iç hukuka aktarılmasına ve uygulanmasına başlanması, - ÇED direktifinin etkili biçimde uygulanması, - Sınır ötesi sulara ilişkin işbirliğinin, su çerçeve direktifi ve AT'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun olarak geliştirilmesine devam edilmesi. 	<ul style="list-style-type: none"> - Müktesebatın iç hukuka aktarılmasının tamamlanması ve veri toplama da dâhil olmak üzere, çevre korumasının sağlanması için kurumsal, idari ve denetim kapasitesinin güçlendirilmesi, - Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin, diğer bütün sektörel politikaların tanım ve uygulamalarına entegre edilmesi.

Tablo 1. (devam) 2001, 2003, 2006 ve 2008 yıllarına Ait Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'nin Kısa ve Orta Vadeli Öncelikleri

<p>23 Ocak 2006 Tarihli KOB</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Müktesebatın aktarılması ve uygulanması için gözden geçirilmiş bir program kabul edilmesi. Yatırım finansmanı için bir plan geliştirilmesi, - Çerçeve mevzuat, uluslararası çevre sözleşmeleri ve doğanın korunması, su kalitesi, Entegre Kirlenmenin Önlenmesi ve Kontrolü ve atık yönetimi mevzuatı ile ilgili müktesebatın aktarılması ve uygulanmasına devam edilmesi. Düzeltilmiş ÇED direktifinin uygulanması ve yürütülmesi, - Sektörel politikalara çevresel gerekliliklerin uyumlaştırılmasına devam edilmesi, - İdari kapasitenin güçlendirilmesi için bir plan geliştirilmesi, - Çerçeve su direktifi ile Topluluğunun taraf olduğu uluslararası anlaşmalara uygun bir şekilde, sınır ötesi sular alanında iş birliğinin geliştirilmesine devam edilmesi. 	<ul style="list-style-type: none"> - Veri toplama dâhil olmak üzere, çevresel korumanın sağlanması amacıyla, kurumsal, idari ve izleme kapasitelerinin güçlendirilmesi ve müktesebatla uyumlaştırmaya devam edilmesi, - Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin sektörel politikaların tanımlanması ve uygulanmasına entegre edilmesi, - Düzeltilmiş Stratejik Çevresel Değerlendirme direktifinin tamamıyla aktarılmasının sağlanması ve aşamalı olarak uygulanmasının ve yürütülmesinin sağlanması, - Ulusal bir atık yönetimi planının kabul edilmesi ve uygulanması.
<p>18 Şubat 2008 Tarihli KOB</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Müktesebatın kademeli olarak iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe girmesi için, kilometre taşlarının ve takvimin belirlendiği ve ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde gerekli kurumsal kapasitenin ve mali kaynakların oluşturulmasına yönelik planları da içeren kapsamlı bir stratejinin kabul edilmesi, - İdari kapasitenin güçlendirilmesinin yanı sıra, özellikle, sınır aşan durumları da içeren çevresel etki değerlendirmesi gibi yatay ve çerçeve mevzuatın iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe konmasına devam edilmesi, - Ulusal Atık Yönetimi Planının kabul edilmesidir. 	<ul style="list-style-type: none"> - Çerçeve mevzuat, uluslararası çevre sözleşmeleri ile doğa koruma, su kalitesi, kimyasallar, endüstriyel kirlilik, risk yönetimi ve atık yönetimi ile ilgili müktesebatın iç hukuka aktarılmasına ve uygulanmasına devam edilmesi, - Çevresel gereksinimlerin diğer sektörel politikalara entegre edilmesinin takibidir.

Kaynak: Bilgiler 2001, 2003, 2006 ve 2008 yılı Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'nden alınarak yazar tarafından derlenmiştir.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak artan sanayileşme, 1960'lı yıllarda ciddi çevre sorunlarına yol açmıştır. Bu dönemde çevrenin korunması gereği ile ilgili yönetsel tedbirler uygulanmakta fakat çevresel bilinçlenme gelişmemiştir. Çevre olgusu, tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde 1970'li yıllarda küresel bir boyut kazanmıştır. 1980 ve 1990'lı yıllarda çevre ve doğal kaynakların korunmasına ilişkin Avrupa Birliği (AB) politikaları çevre olgusuna uluslararası bir boyut kazandırmıştır.

Çevre sorununun küresel bir sorun olması, birliğin çevre konusunda ortak bir politika geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca, üye ülkelerde uygulanan farklı çevre politikalarının ürün maliyetlerine ve kalite standartlarına yansması, üye ülkelerin çevre kirliliğini önlemede yapmış olduğu yatırımların maliyetlere farklı yansmasının rekabeti ve malların serbest dolaşımını olumsuz etkilemesi ve ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda serbest rekabet ve dolaşımın sağlanabilmesi için ortak bir çevre politikası oluşturulması gerekmektedir. Çevrenin önemini vurgulayan, çevre sorununun uluslararası düzleme taşıyan ve çevre hukukunun gelişmesine önemli katkılarda bulunan konferanslar ve yayınladıkları bildiriler incelendiğinde, hem birlik üyesi ülkeler hem de birliğe üye olacak ülkelerin müktesebatlarında çevresel sorunları önemseydiği ve artık gelecek nesillere çevresel mevzuatların uygulandığı bir gelecek bırakmak tüm ülkelerin ortak arzusudur.

KAYNAKÇA

- Altunbaş, Derya, (2004), "Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss.103-118.
- Arat, Zeynep, (2000), "1970'lerden Sonra Çevrede Kurumsal Yapının Gelişimi", (Ed.) Zeynep, BORATAV, Türkiye'de Çevre ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Ekim, ss.166-175.
- BM (2016), "Paris Anlaşması 12 Aralık 2015", Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 21. Taraflar Konferansı, (Ed.) ÖZLÜER Ö., Ilgın, Ethemcan, TURHAN ve Fevzi, ÖZLÜER, Ekoloji Kolektifi Derneği Yayını, Ankara.
- Budak, Sevim, (2000), Avrupa Birliği ve Türkiye Çevre Politikası, Büke Yayınları, İstanbul.
- Büyükbektaş, Fatma ve Kamil, Varınca, (2008), "Entegre Atık Yönetimi Kavramı ve AB Uyum Sürecinde Atık Çerçeve Yönetmeliği", Üniversite Öğrencileri III. Çevre Sorunları Sempozyumu (ÇESKO 2008) Kongre Kitabı, Fatih Üniversitesi, 15-16 Mayıs 2008, İstanbul, ss.351-356.
- Candan, Armağan, (2003), Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası, İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:6, İstanbul.
- Çevre Bakanlığı, (2000), Ulusal Gündem 21, Ankara, Çevre Bakanlığı Çevre Eğitimi ve Yayın Dairesi Başkanlığı Yayını.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1972), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Ankara, Başbakanlık Basımevi.

- Devlet Planlama Teşkilatı, (1979), Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Ankara, Başbakanlık Basımevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1984), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Ankara, Başbakanlık Basımevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1994), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Başbakanlık Basımevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1996), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, Ankara, Başbakanlık Basımevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1998), Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara, DPT Yayını.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1998), Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı EK 6, Ankara, DPT Yayını.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara, DPT Yayını.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara, DPT Yayını.
- Emrealp, Sadun, (2005), Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı, IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını, Şubat, İstanbul.
- Erim, Refet, (2000), "Çevreyle İlgili Hukuksal Düzenlemeler", (Ed.), Zeynep, BORATAV, Türkiye'de Çevrenin ve Çevreyle Korumanın Tarihi Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Ekim, ss.177-193.
- Kalkınma Bakanlığı, (2013), Onuncu Kalkınma Planı 2014.-2018, Ankara, Kalkınma Bakanlığı Yayını.
- Karakaya, Etem ve Emrah, Sofuoğlu, (2015), "İklim Değişikliği Müzakerelerine Bir Bakış: 2015 Paris İklim Zirvesi", International Symposium on Eurasia Energy Issues 28-30 May 2015, İzmir.
- Kaya, Yasemin, (2011), "Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:16, Sayı:2, ss.439-462.
- Keleş, Ruşen ve Can, Hamamcı, (2002), Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kılıç, Selim, (2001), "Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:2.
- Öztürk, İzzet, Aslı, Özabalı ve B.Hande, Tezer, (2010), "Entegre Katı Atık Yönetimi", (Ed.), ÖZTÜRK, İzzet, Katı Atık Yönetimi ve AB Uyumlu Uygulamaları, , İstaç, İstanbul.
- Resmi Gazete, (2003), Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, 16.12.2003, Sayı: 25318.
- Resmi Gazete, (2005a), Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 14.03.2005, Sayı:

- 25775.
- Resmi Gazete, (2005b), Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 05.04.2005, Sayı: 25777.
- Resmi Gazete, (2005c), Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 25.07.2005, Sayı: 25883.
- Resmi Gazete, (2008), Atık Yönetimi Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik, 05.07.2008, Sayı:26927.
- Sayıştay, (2007), Türkiye’de Atık Yönetimi, Ankara.
- Şen, Ersan, (1994), “Çevrenin Korunmasında Uluslararası Örgütlenme”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı.9, İstanbul, ss.67-75.
- Talu, Nuran, (2001), “Avrupa Birliği Çevre Politikası”, (Eds.) Ayhan, KAYA, Senem, A.DÜZGİT, Yaprak, GÜRSOY ve Özge, O.BEŞGÜL, Avrupa Birliği’ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul. ss.195-212.
- Tekeli, İlhan, (2002), Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Öncelikleri: Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi İçin TÜBA’nın Görüşü, Türkiye Bilimler Akademisi Yayını, Ankara.
- Türk Sanayici Ve İş Adamları Derneği, (2002), Avrupa Birliği Çevre Mevzuatına Uyum Süreci, İstanbul, Yayın No: Tüsiad-T/2002-9/531.
- Un, (1972), Report Of The United Nations Conference On The Human Environment, Stockholm, Sweden, 5-16 June.
- Un, (1992), Rio Declaration on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil. 3-14 June.
- World Commission On Environment And Development, (1987), Tokyo Declaration, Tokyo, Japan, 27 February.
- Yaşamış, D. Firuz, (2000), “Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Çevresel Bütünleşmesi”, Yeni Türkiye, Sayı:36, Ankara.
- Yıldırım, Uğur ve Şerif, ÖNER, (2003), “Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye’ye Yansımaları: GAP’ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:12 Sayı:4, Ankara, ss.6-27.
- Yıldırım, Uğur ve Sevim, BUDAK, (2005), “Son Gelişmeler Işığında Avrupa Birliği Çevre Politikasında Değişimler ve Türkiye’nin Politik Yaklaşımı”, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt:13, Sayı:12, ss.177-215.
- Yıldırım, Uğur ve Sevim, Budak, (2010), “AB Tam Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Çevre Politikasındaki Değişimler”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:13, ss.173-191.
- Duru, Bülent, (2007), “Avrupa Birliği Çevre Politikası”, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/duruabcevre.pdf>, (21.01. 2016).
- European Commission, (2015), “Living Well, Within the Limits of Our Planet”, 7th EAP -The New General Union Environment Action Programme to 2020, <http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/7eap/en.pdf>,

(27.01.2016).

- Neyim, Cezmi, (2009), "Türkiye'de Evsel Nitelikli Atıklar", https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-4.pdf, (03.10.2015).
- Turan, Abdulmenaf ve Mahmut, Güler, (2013), "Türkiye'de Sürdürülebilir Çevre Politikaları: İklim Değişikliği Örneği", International Conference on Euroasian Economies 17-18 September 2013, St. Petersburg Russia. <http://avekon.org/papers/603.pdf>, (03.05.2015).
- Türkiye İlerleme Raporu, (2008), Brüksel, ss:78-80, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, (10.01.2016).
- Türkiye İlerleme Raporu, (2013), Brüksel, ss:71-73, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf, (10.01.2016).
- Türkiye İlerleme Raporu, (2014), Brüksel, ss:68-70, http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf, (10.01.2016).
- Türkiye İlerleme Raporu, (2015), Brüksel, ss: 81-83, http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf, (10.01.2016).
- Türkiye İlerleme Raporu, 2006, Brüksel, ss:66-67, http://www.mfa.gov.tr/data/AB/Ilerleme_Raporu_8Kasim2006_TamamininCevirisi1.pdf, (10.01.2016).
- Türkiye İlerleme Raporu, 2007, Brüksel, ss:70-71, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, (10.01.2016).
- Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi, (2001), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, (26.01.2016).
- Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi, (2003), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, (26.01.2016).
- Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi, (2006), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, (26.01.2016).
- Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi, (2008), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, (26.01.2016).
- Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında Düzenli Raporu İlerleme Raporu, 1998. ss:32, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, (10.01.2016).

ÇED SÜRECİNİN PAYDAŞLARI AÇISINDAN ÇED YÖNETMELİĞİNİN İÇERİK ÇÖZÜMLEMESİ

Volkan Turan

Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
volkan.turan@usak.edu.tr

ÖZ

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), “tahmin ve önleme” stratejisi izlenerek ekonomik gelişme ve çevrenin bağdaştırılmasında kullanılan en önemli çevre yönetim araçlarından biridir. Ülkemizde ilk kez 07.02.1993 tarihinde yürürlüğe giren ÇED Yönetmeliği, ortaya çıkan ihtiyaçlar ve Avrupa Birliğine uyum süreci içerisinde birçok kez değiştirilmiştir. Bu çalışmada, özellikle yerli ve yabancı yatırımcılara, Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlara, ÇED uygulayıcılarına ve halka yani ÇED sürecinin “paydaşlarına” (tarafalarına) uygulamada kolaylık sağlayacak çizelgeler ve yöntemler geliştirilmesi amaçlanmıştır. Uygulamada olan ÇED yönetmeliği esas alınarak, ÇED sürecinin Türkiye’de etkin, verimli ve kaliteli yürütülebilmesi için olması/kullanılması gereken örnek “sıralı denetim dizelgeleri” örnekleri sürecin paydaşlarının kullanımına sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), ÇED Yönetmeliği (ÇEDY), Çevre Yönetimi, İçerik Çözümlemesi, Sıralı Denetim Dizelgesi

CONTENT ANALYSIS OF EIA REGULATION FROM EIA PARTNERS’ PERSPECTIVE

ABSTRACT

EIA is one of the most important environment management tools used in economic progress and association of environment by following “prediction and monitoring” strategy. EIA regulation came in to force firstly on 07.02.1993 was changed many times according to immediate needs and within the frame of European Union access period. In this paper, it was aimed to develop charts and methods which make it easy in application especially for local and foreign investors, institutions and organizations authorised by Ministry, EIA implementers and public that is “shareholders” of EIA process. Based on present EIA regulation, necessary samples of “ordered control lists” were presented to partners of the process in order to make EIA process effective and productive in Turkey.

Keywords: Regulation Of Environmental Impact Assessment, Environmental Impact Assessment (EIA), Environment Management, Content Analysis, Ordered Control List

Giriş

Tahrip edilmiş ve kirletilmiş bir çevreyi onarıp, temizleyip yeniden sağlıklı hale getirmenin ne denli pahalı ve güç bir iş olduğu anlaşıldıkça, ekonomik gelişmenin gereği olan faaliyetleri çevreyi tahrip etmeden ve kirletmeden yerine getirmenin en akılcı yaklaşım olduğu gerçeğine tüm dünyada ulaşılmıştır. Bu gerçekten hareketle, ekonomi-çevre ilişkisinin sağlıklı ve dengeli bir biçimde kurulmasına daha fazla özen gösterilmekte, bunu sağlayıcı uygulamalara gidilmektedir.

Önleyici çevre politikalarının özünü, çevreye henüz zarar vermeden, iş işten geçmeden, gelecekteki olası gelişmeler hesaba katılarak, doğal ve insan elinden çıkmış çevrenin ve canlı yaşamının zarar görmesini önlemek oluşturur (Keleş ve Hamamcı, 1997:248).

Bu amaçla geliştirilmekte olan yöntemlerden birisi de Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)'dir. ÇED "tahmin ve önleme" stratejisi izlenerek ekonomik gelişme ve çevrenin bağdaştırılmasında kullanılan bir çevre yönetim aracıdır.

ÇED gelişmenin gereği olan faaliyetlerin çevre üzerinde olabilecek olumsuz etkilerini daha baştan belirleyebilmek ve bu olumsuzlukları ortaya çıkmadan önce önlemek için gerekli önlemleri tespit etmek ve böylelikle ekonomik gelişmenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için geliştirilmiştir (Turan, 2007:14-15).

Hukuk normları genellikle, konunun uzmanları dışında, oldukça karışık ve anlaşılmaz olarak nitelendirilmektedir. Konumuz açısından, ÇED sürecinin herkes tarafından aynı şekilde anlaşılacak biçimde uygulanması ve uygulayıcılarda uygulamayı kolaylaştırıcı şekilde düzenlemelerin yapılarak uygun yöntem ve tekniklerin kullanıma sunulması gerekmektedir. Ayrıca, toplum tarafından konu hakkında tam bir bilgi sahibi olunması ve ÇED sürecine halkın katılımının sağlanması için yürürlükte olan ÇED yönetmeliği (ÇEDY)'nin içerik çözümlemesinin yapılması gerekmektedir.

Türkiye'de ÇED sürecinin etkin ve verimli yürütülmesi ve kolaylaştırılması için gerekli "sıralı denetim dizelgeleri" bugüne kadar kullanılmamıştır. Yerli ve yabancı yatırımcılar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (Bakanlık) tarafından yetki verilmiş kurum/kuruluşlar, ÇED uygulayıcıları ve halk yani ÇED sürecinin "paydaşları" (tarafı) açısından, ÇED süreci uygulamada zor, anlaşılmaz ve başarısız kalmaktadır. Bunun sonucu olarakta Türkiye'de ÇED sürecinin uygulama kalitesi düşüktür.

Bu çalışmada, Türkiye'de ÇED sürecinin etkin ve verimli yürütülmesi, kolaylaştırılması ve kalitesinin artırılması için uygulamada kolaylık sağlayacak "sıralı denetim dizelgeleri" sürecin paydaşlarının kullanımına sunulmuştur.

Türkiye'de ÇED Mevzuatının Gelişimi

ÇED, ilk olarak ABD'de uygulanmaya başlanan bir yöntemdir. 1 Ocak 1970'de yürürlüğe giren NEPA (Ulusal Çevre Koruma Yasası) adlı yasa ile tüm büyük projeler için Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu (ÇEDR) hazırlanması zorunlu kılınmıştır. ABD'den sonra öncelikle öteki gelişmiş ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır. Bugün, birçok gelişmiş ülkede ÇED etkili biçimde uygulanmaya devam etmektedir.

Türkiye'de ise, ilk kez 1983 yılında Çevre Kanunu'nun 10. maddesi ile yasal bir temele kavuşmakla birlikte, ilk ÇEDY 1993 yılında yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur. ÇEDY

kapsamına giren faaliyetler için zorunlu olarak uygulanmaya başlanmıştır. 1993 yılında yürürlüğe konulan ilk ÇEDY ve bu yönetmelikte yapılan değişiklikler ve yürürlüğe konulan yeni yönetmelikler, Dünyada ki ÇED uygulamaları ve yönetmelikleri örnek alınarak yürürlüğe konulmuştur (Şengül, 2002:19).

ÇED, gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yönlerdeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmalar olarak, ÇEDY’de tanımlanmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014).

Avrupa Birliğinde (AB) ÇED’e ilişkin (85/337/EEC) yönerge ve bu konuyla ilgili (97/11/EC), (2003/35/EC) ve (2009/31/EC) yönergeler ve değişiklikler, Türkiye’de de ÇEDY’nin güçlendirilerek etkinleştirilmesi konusunda yön gösterici olmuştur (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006:107). Daha sonraki yıllarda, Yatırımcı Ortamının İyileştirilmesi ve AB mevzuat uyum çalışmaları kapsamında AB ÇED Yönergelerine dikkate alınarak Türkiye ÇEDY’lerini yeniden düzenlemiştir. AB Çevre müktesebatı yatay konuların (ÇED, Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD), çevresel sorumluluk, çevresel bilgiye erişim) yanında, hava kalitesi, su kalitesi, atık yönetimi, doğa koruma, endüstriyel kirliliğin kontrolü, kimyasallar, iklim değişikliği ve gürültü alanındaki düzenlemeleri kapsamaktadır. Ayrıca bu alandaki müktesebat birçok uluslararası sözleşmeyi de içermektedir. Avrupa Birliğinin şu an yürürlükte olan 2011/92/EC sayılı ÇED Direktifi, çevre ile ilgili resmi veya özel projelerin insan, bitki, hayvan, toprak, hava, iklim, maddi varlıklar, kültürel miras üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin, belirlenmesini ve değerlendirmesini gerektirmektedir (Karataş Eltez, Piri, Usta vd., 2013:58).

Türkiye’de ÇEDY ve ÇEDY’nde yapılan değişikliklerle ilgili yönetmelik düzenlemeleri sırasıyla aşağıda çizelge halinde verilmiştir.

Çizelge 1: Türkiye’de Uygulanan ÇEDYleri ve ÇEDY Değişiklikleri (1993-2017)

1.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği</u> , Resmi Gazete Tarihi: 07.02.1993, Sayısı: 21489.
2.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği</u> , Resmi Gazete Tarihi: 23.06.1997, Sayısı: 23028.
3.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 13.08.1999, Sayısı: 23785.
4.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 28. inci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 14.04.2000, Sayısı: 24020.
5.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğine Geçici Madde Eklenmesine İlişkin Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 29.09.2000, Sayısı: 24185.
6.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 26.10.2000, Sayısı: 24212.
7.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği</u> , Resmi Gazete Tarihi: 06.06.2002, Sayısı: 24777.
8.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 18. Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 08.10.2002, Sayısı: 24900.
9.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği</u> , Resmi Gazete Tarihi: 16.12.2003, Sayısı: 25318.
10.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 16.12.2004, Sayısı: 25672.
11.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği</u> , Resmi Gazete Tarihi: 17.07.2008,

	Sayısı: 26939.
12.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 19.12.2009, Sayısı: 27437.
13.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 14.04.2011, Sayısı: 27905.
14.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 30.06.2011, Sayısı: 27980.
15.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik</u> , Resmi Gazete Tarihi: 05.04.2013, Sayısı: 28609.
16.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği</u> , Resmi Gazete Tarihi: 03.10.2013, Sayısı: 28784.
17.	<u>Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği</u> , Resmi Gazete Tarihi: 25.11.2014, Sayısı: 29186.

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017'den düzenlenmiştir.

AB'de Uygulanan ÇED Süreci ve Aşamaları

Aşağıdaki çizelgede 85/337/EEC ve 97/11/EC sayılı AB ÇED Yönergeleri uyarınca Avrupa Birliği'nde ÇED sürecindeki temel aşamaları göstermektedir. Bu aşamalar ÇEDY 2014 için de örnek süreç olarak uygulanmaktadır.

Çizelge 2: AB'de ÇED Süreci

PROJE HAZIRLAMA	Proje sahibi/yeterlik belgesi almış kurum/kuruluş projesi için hazırlıkları, çalışmalarını yapar.
YETKİLİ KURUMA BAŞVURU	Bazı üye ülkelerde, yatırım izni için yetkili kuruma başvurulmasından önce bu kurumu projeden haberdar etme gerekliliği vardır. Proje sahibi, bunu resmi gereksinim olmasa da gönüllü olarak da yapabilir.
SEÇME-ELEME	Yetkili kurum ÇED gerekip gerekmediği konusunda karar verir. Bu karar, yatırım izni başvurusu yapıldığında, yada proje sahibi Seçme-Eleme için başvuru yaptığında verebilir. Seçme-Eleme kararı kaydedilmeli ve halka duyurulmalıdır.
KAPSAM BELİRLEME	AB ÇED Yönergesi uyarınca, proje sahibi yetkili kuruma kapsam belirleme sürecini yürütmesi için başvurur. Kapsam belirleme ÇED çalışmalarında ele alınacak konuları ve bu çalışmaların yürütülmesi ile ilgili hususları belirler.
ÇED ÇALIŞMALARI	Proje sahibi, ÇED Yönergesi (ÇED Mevzuatı) uyarınca gerekli çalışmaları yapar veya yaptırır.
ÇEDR'İN İNCELENMEK ÜZERE YETKİLİ KURUMA SUNULMASI	Proje sahibi, ÇEDR'yi yatırım (proje) izni başvurusu ile birlikte sunar.
ÇEDR'İN İNCELENMESİ	Bazı üye ülkelerde ÇEDR'nin incelenmesi için yetkili kurum dışında kurumlar da söz konusudur. Birçok ülkede yetkili kurum raporları kendi uzmanları vasıtasıyla inceler. ÇEDR yetersiz bulunursa revize edilmesi veya ek çalışmalar yapılması istenebilir.
İLGİLİ KURUM VE KURULUŞLAR VE HALKIN KATILIMI	ÇEDR çevre konusunda yetkili kurumun yanı sıra tüm ilgili kurumlar ve halk tarafından incelenmeye açıktır. Bu incelemeler sonucunda ilgililer yetkili kuruma görüş bildirebilirler.
KARAR VERME	Yatırım izni verilmeden önce ÇEDR ve ilgili paydaşların görüşleri değerlendirilmelidir.

KARARIN AÇIKLANMASI	Karar, olumsuz çevresel etkileri azaltıcı önlemlerin tanımı ve kararın sebepleri ile birlikte halka açıklanmalıdır.
DENETLEME	Projenin uygulanması (inşaat, işletme, işletme sonrası) sırasında çevresel etkilerin ve olumsuz etkilere karşı alınacak önlemler denetlenmelidir.

Kaynak: EC, 2001c:6-8, Turan, 2007:82.

ÇED, Avrupa Birliği çevre politikasının anahtar aracıdır. 1985'te yayınlanan ilk ÇED Yönergesi (Yönerge 85/337/EEC)'nden beri hem yasal hem de pratik olarak ÇED kavramı gelişmektedir. 1997'de de Yönerge 97/11/EC yayımlanmıştır. Avrupa Komisyonu, şimdi de mevcut mevzuatı ve iyi uygulamanın mevcut durumunu yansıtan üç rehber doküman yayınlamıştır. Bu dokümanlar, ÇED sürecinin üç özel aşamalarıyla ilgilidir: (1).Eleme (2).Kapsam belirleme (3).Çevresel Etki Açıklamasının Gözden Geçirilmesi (EC, 2001a:5). Bu rehberlerin amacı ÇED sürecindeki bu aşamalarda bulunanlara, Dünyadan ve Avrupa'dan deneyimlerle pratik yardım sağlamaktır (Turan, 2007:86).

Çizelge 3: ÇED Yönergesi Açısından Seçme-Eleme, Kapsam Belirleme ve İzleme Değerlendirme Süreçlerini Gösteren ÇED Sürecinin Aşamaları

Proje Hazırlama	ÇED'i hazırlayan yüklenici, proje için teklif hazırlar.
Yetkili Organı Haberdar Etme	Bazı AB ülkelerinde ÇED uzmanları izin için başvurmadan önce yetkili organı durumdan haberdar etmek zorundadırlar. (Bu prosedür, gönüllü ve gayr-ı resmi olarak yapılabilir.)
Seçme-Eleme	Yetkili organ ÇED'in faaliyet için gerekli olup olmadığına karar verir. Bu, yetkili organ faaliyetten haberdar olduğu zaman izin verme sürecinde gerçekleşebilir ya da yüklenici eleme formatı almak üzere başvuruda bulunabilir. Bu format kayıtlara geçmeli ve ilan edilmelidir.
Kapsam Belirleme	Yönergeye göre yüklenici yetkili organdan kapsam belirleme formatı isteyebilir. Bu format çevresel bilgilerin içeriğini belirler. ÇED sürecinin diğer aşamalarını da kapsayabilir. Yetkili organ bu formatı verirken, çevreyle ilgili otoritelere danışır. Bazı AB ülkelerinde format zorunludur.
Çevresel Çalışmalar	ÇEDR'yi hazırlayanlar, yönergenin 5. Maddesinde belirtilen çevresel bilgileri toplamak için çalışmalar yapar.
Çevresel Bilgilerin Yetkili Organa Sunulması	ÇEDR hazırlayanlar, topladıkları bilgileri, bir başvuruyla birlikte yetkili organa verir. Eğer başvuru, proje özeti olmadan yapılırsa, yetkili organ projenin ÇED gerektiren bir faaliyet olup olmadığını belirler. AB ülkelerinin çoğunluğunda, bu çevresel bilgiler ÇEDR şeklinde sunulur.
Çevresel Bilgilerin Yeterliliği	Bazı AB ülkelerinde, rapor, yetkili organdan önce resmi olarak, bağımsız bir kuruluş tarafından incelenir. Diğer ülkelerde, incelemeyen yetkili organ sorumludur. ÇEDR'nin incelenmesine yönelik kılavuz, bu aşama için düzenlenmiştir. Bilgiler yeterli bulunmadığı takdirde, yüklenici rapora ekleme yapmak durumundadır.
İnceleme, Değerlendirme	Kamu kurum ve kuruluşları tarafından çevresel bilgilerin edinilmesi sağlanır. ÇED olumlu kararının alınmasından

	önce, yükleniciye proje hakkında yorum ve açıklama yapma imkanı tanınır. Sınır ötesi etkiler önemliyse, diğer AB ülkelerine danışmak gereklidir.
Kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili organizasyonların, faaliyetin çevresel etkileri ile ilgili karar vermesinden önce, çevresel bilgileri değerlendirmesi	Toplantıların ve çevresel bilgilerin yetkili organ tarafından değerlendirilmesi sonucunda, faaliyet hakkında karar verilmelidir.
Kararın Açıklanması	Verilen karar kamuya duyurulurken, bu kararın verilmesindeki sebepler ve çevresel etkilerini azaltmak için alınacak önlemler belirtilmelidir.
Projeye izin verilmesi durumunda, karar sonrası izleme	Proje uygulandığı anda etkilerinin izlenmesine gereksinim olabilir.

Kaynak: Turan, 2007:87, EC, 2001b:11'den düzenlenmiştir.

ÇEDY 2014'e Göre "ÇED Olumlu" "ÇED Olumsuz" Kararı Sıralı Denetim Dizelgesi

25.11.2014 tarih ve 29186 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin (ÇEDY 2014) "ÇED Olumlu" "ÇED Olumsuz" kararları için ÇED sürecinin paydaşları olan 1.) Yerli ve yabancı yatırımcılar/proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar, 2.) Bakanlık/Valilik, Komisyon, ÇED uygulayıcıları ve 3.) Halk Katılımı açısından içerik çözümlemesi sıralı denetim dizelgesi biçiminde aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

Bu sıralı denetim dizelgelerinin kullanılmasıyla, ÇED sürecinin paydaşları için ÇED sürecinin bütününde uygulamada kolaylık sağlayacak bir rehber sağlanmış olacaktır. Her bir aşama için yapılacak iş tamamlandıktan sonra yanında bulunan denetim kutusuna "√" işareti konularak, sıralı olarak o basamağın tamamlandığı belli edilmiş olacaktır. Ayrıca bir sonraki yapılacak işin ne olduğu da bir alttaki yapılacak iş sırasında görülecektir. Böylelikle karmaşık gibi görülen ÇED sürecindeki yapılması gereken işler basitleştirilerek sıralanmış ve sistemli bir şekilde sürdürülmüş olacaktır. ÇED süreci kolay ve anlaşılabilir olduğu gibi kalitesi de arttırılmış olacaktır. Herbir aşamayla ilgili diğer paydaşların neler yapması gerektiği de görülmüş olacaktır.

ÇED sürecinin paydaşları açısından, ÇEDY 2014 Ek I'e Göre "ÇED Olumlu", "ÇED Olumsuz" Kararı Sıralı Denetim Dizelgesi, 2014 ÇEDY'de a) Ek-1 listesinde yer alan projelere, b) "ÇED Gereklidir" kararı verilen projelere, c) Kapsam dışı değerlendirilen projelere ilişkin kapasite artırımı ve/veya genişletilmesinin planlanması halinde, mevcut proje kapasitesi ve kapasite artışları toplamı ile birlikte projenin yeni kapasitesi Ek-1 listesinde belirtilen eşik değer veya üzerinde olan projeler için düzenlenmiştir. Şimdi çizelgemizi inceleyelim.

Çizelge 4: ÇED Sürecinin Paydaşları Açısından ÇEDY 2014 Ek 1'e Göre "ÇED

Olumlu”, “ÇED Olumsuz” Kararı Sıralı Denetim Dizelgesi

EK 1'E GÖRE ÇED SÜRECİ ÇEDY 2014 MADDELERİ	DENETİM	İŞİ YAPACAK PAYDAŞLAR / YAPILACAK İŞLER
1. ÇED'E TABİ PROJELER (Md.7), BAŞVURU DOSYASI, ÇEDR veya PROJE TANITIM DOSYASI (PTD) HAZIRLAMA (md. 6)		1.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar
		1.1.1. ÇEDY 20014'de belirtilen a) Ek-1 listesinde yer alan projelere, b) "ÇED Gereklidir" kararı verilen projelere, c) Kapsam dışı değerlendirilen projelere ilişkin kapasite artırımı ve/veya genişletilmesinin planlanması halinde, mevcut proje kapasitesi ve kapasite artışları toplamı ile birlikte projenin yeni kapasitesi Ek-1 listesinde belirtilen eşik değer veya üzerinde olan projelerin sahipleri ÇEDR düzenler. Bu çizelgedeki süreci takip eder.
		1.1.2. Projeyi gerçekleştirmeyi planlayan gerçek veya tüzel kişiler; ÇED'e tabi projeleri için; ÇED Başvuru Dosyasını, ÇEDR'yi, Seçme Eleme Kriterleri uygulanacak projeler için ise Proje Tanıtım Dosyasını, Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlara hazırlatmak, ilgili makama sunulmasını sağlamak ve proje kapsamında verdikleri taahhütlere uymakla yükümlüdürler.
		1.1.3. ÇEDY 2014'e tabi projeler için "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararı veya "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili teşvik, onay, izin, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez, proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.
		1.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)
		1.2.1. Kamu kurum/kuruluşları, bu Yönetmelik hükümlerinin yerine getirilmesi sürecinde proje sahiplerinin veya Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşların isteyeceği konuya ilişkin her türlü bilgi, doküman ve görüşü vermekle yükümlüdürler.
		1.2.2. ÇEDY 2014'e tabi projeler için "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararı veya "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararı vermek. Bu karar verilmezse projelerle ilgili teşvik, onay, izin, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez, proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.
		1.2.3. ÇEDY 2014 hükümlerine göre karar tesis edilmeden önce, projenin gerçekleştirilmesinin mevzuat bakımından uygun olmadığı tespit edilirse, aşamasına bakılmaksızın süreci sonlandırılır.
		1.3. Halk Katılımı
		1.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.
2. ÇED SÜRECİNİN BAŞLATILMASI ve KOMİSYON'UN KURULUŞU (md. 8)		2.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar
		2.1.1. Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar Ek-3'te yer alan ÇED Genel Formatı esas alınarak hazırlanan ÇED Başvuru Dosyasını ve proje sahibi tarafından yetkilendirildiğine dair vekâletname ve imza sirkülerini Bakanlığa sunar.
		2.1.2. "ÇED Gereklidir" kararı verilen projeler için, bu karar, ÇED Başvuru Dosyası ve proje sahibi tarafından yetkilendirildiğine dair vekâletname ile imza sirküleri, Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından Bakanlığa sunulur.
	2.1.3. Bakanlık, başvuru dosyasındaki bilgi ve belgeleri uygunluk	

	<p>bakımından inceler. Bu işlemler beş (5) iş günü içinde tamamlanır. Ek-3'te yer alan ÇED Genel Formatına uygun hazırlanmadığı anlaşılan ÇED Başvuru Dosyası tamamlanmak üzere iade edilir. Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlar eksikliklerini tamamlayıp ÇED Başvuru Dosyasını yeniden Bakanlığa sunar.</p> <p>2.1.4. Proje sahibi ve Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlar 2.2.3. de belirtilen Komisyonun doğal üyesidir. Toplantılarına katılır.</p> <p>2.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)</p> <p>2.2.1. Bakanlık, başvuru dosyasındaki bilgi ve belgeleri uygunluk bakımından inceler. Bu işlemler beş (5) iş günü içinde tamamlanır.</p> <p>2.2.2. Ek-3'te yer alan ÇED Genel Formatına uygun hazırlanmadığı anlaşılan ÇED Başvuru Dosyası tamamlanmak üzere iade edilir.</p> <p>2.2.3. İnceleme sonucunda başvuru dosyasının Ek-3'te yer alan ÇED Genel Formatına uygun hazırlandığına karar verilmesi halinde, Bakanlık tarafından başvuru dosyasındaki bilgiler dikkate alınarak, ilgili kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, Bakanlık yetkilileri, proje sahibi ve Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlardan oluşan bir Komisyon kurulur.</p> <p>2.2.4. Proje ile ilgili olarak başvurunun yapıldığını, ÇED sürecinin başladığını, ÇED Başvuru Dosyasının halkın görüşüne açıldığını ve ÇED süreci tamamlanana kadar projeye ilişkin görüş ve önerilerin Valiliğe veya Bakanlığa verilebileceği Bakanlık ve Valilik tarafından anons, askıda ilan, internet vb. şekilde halka duyurulur.</p> <p>2.2.5. Bakanlık, Halkın Katılımı Toplantısı ve kapsam belirleme için görüş verme tarihini belirten bir yazıyı ve Ek-3'te yer alan Genel Format doğrultusunda hazırlanmış ÇED Başvuru Dosyasını, Komisyon üyelerine gönderir.</p> <p>2.2.6. Bakanlık, gerekli gördüğü hallerde, projenin konusu, türü ve proje için belirlenen yerin özelliklerini de dikkate alarak, üniversiteler, enstitüler, araştırma ve uzman kuruluşları, meslek odaları, sendikalar, birlikler, sivil toplum örgütlerinden temsilcileri de Komisyon toplantılarına üye olarak çağırabilir.</p> <p>2.2.7. Komisyonda kurum ve kuruluş temsilcisi olarak görev yapan üyelerin, yeterli mesleki bilgi ve deneyime sahip olmaları ve temsil ettikleri kurum/kuruluşların görev alanlarıyla sınırlı olmak üzere görüş vermeye yetkili kılınmış olmaları esastır.</p> <p>2.3. Halk Katılımı</p> <p>2.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.</p>
<p>3. HALKIN KATILIMI TOPLANTISI (md. 9)</p>	<p>3.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar</p> <p>3.1.1. Proje sahibi ve Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlar Halkın Katılımı Toplantısına katılır.</p> <p>3.1.2. Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlar toplantı tarihini, saatini, yerini ve konusunu belirten bir ilanı; projenin gerçekleştirileceği yörede yayınlanan yerel süreli yayın ile birlikte yaygın süreli yayın olarak tanımlanan bir gazetede toplantı tarihinden en az on (10) takvim günü önce yayınlatır.</p> <p>3.1.2. Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından halkı bilgilendirmek amacıyla broşür dağıtmak, anket, seminer gibi çalışmaları Halkın Katılımı Toplantısından önce yapılabilir veya internet sitesinden yayınlanabilir.</p>
	<p>3.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)</p>

	<p>3.2.1. Halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere; Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlar ve proje sahibinin katılımı ile Bakanlıkça belirlenen tarihte, projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği Valilikçe belirlenen merkezi bir yer ve saatte Halkın Katılımı Toplantısı düzenlenir.</p>
	<p>3.2.2. Halkın Katılımı Toplantısı, Çevre ve Şehircilik İl Müdürünün veya görevlendireceği bir yetkilinin başkanlığında yapılır. Toplantıda; halkın, proje hakkında bilgilendirilmesi, görüş, soru ve önerilerinin alınması sağlanır. Başkan, katılımcılardan görüşlerini yazılı olarak vermelerini isteyebilir. Toplantı tutanağı, bir sureti Valilikte kalmak üzere Bakanlığa gönderilir.</p>
	<p>3.2.3. Valilik, Halkın Katılımı Toplantısı ile halkın görüş ve önerilerini bildirebileceği süreç ile ilgili zamanlama takvimini ve iletişim bilgilerini halka duyurur. Halkın görüş ve önerileri, zamanlama takvimi içerisinde Komisyona sunulur.</p>
	<p>3.2.4. Komisyon üyeleri, kapsam belirlemesi öncesinde proje uygulama yerini inceleyebilir, kendilerine iletilen tarihe göre Halkın Katılımı Toplantısına katılabilirler.</p>
	<p>3.3. Halk Katılımı</p>
	<p>3.3.1. Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşların düzenlediği anket ve seminerlere katılabilir.</p>
	<p>3.3.2. Valilik tarafından belirlenen yerde, Halkın Katılımı Toplantısına katılır. Yazılı ve/veya sözlü soru sorabilir, görüş ve önerilerde bulunur.</p>
	<p>3.3.3. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.</p>
<p>4. KOMİSYONUN, KAPSAM VE ÖZEL FORMAT BELİRLEMESİ (md. 10)</p>	<p>4.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar</p>
	<p>4.1.1. Komisyon tarafından belirlenen Özel Formatı, Bakanlık tarafından belirlenen Özel Format Bedelinin üç (3) ay içerisinde ödenmesi mukabilinde alır. Halkın Katılımı Toplantısı/Toplantılarının tamamlanmasından itibaren Format Bedeli, üç (3) ay içerisinde yatırılmaz ise ÇED süreci sonlandırılır.</p>
	<p>4.1.2. Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlar Özel Formatın verilmiş tarihinden itibaren on sekiz (18) ay içinde ÇEDR'yi Bakanlığa sunmakla yükümlüdür. Bu süre içinde ÇEDR sunulmaz ise ÇED süreci sonlandırılır</p>
	<p>4.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)</p>
	<p>4.2.1. Komisyon üyesi kurum/kuruluşların görüş ve önerileri ile halktan gelen görüş ve öneriler doğrultusunda Bakanlıkça ÇEDR Özel Formatını hazırlar. Bakanlık, Komisyon tarafından belirlenen Özel Formatı düzenler.</p>
	<p>4.2.2. Bakanlık, Özel Format Bedelini belirler. Halkın Katılımı Toplantısı/Toplantılarının tamamlanmasından itibaren Format Bedeli, üç (3) ay içerisinde ödenmesi mukabilinde verilir. Halkın Katılımı Toplantısı/Toplantılarının tamamlanmasından itibaren Format Bedeli, üç (3) ay içerisinde yatırılmaz ise ÇED süreci Bakanlık tarafından sonlandırılır.</p>
	<p>4.2.3. Format Bedelinin yatırılmasından sonra, Bakanlık yedi (7) iş günü içerisinde Özel Format verilir.</p>
	<p>4.2.4. Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlar Özel Formatın verilmiş tarihinden itibaren on sekiz (18) ay içinde ÇEDR'yi Bakanlığa sunmazsa ÇED süreci sonlandırılır.</p>

	<p>4.3. Halk Katılımı</p> <p>4.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.</p>
<p>5. ÇEDR'İNİN BAKANLIĞA BAKANLIĞA SUNULMASI (md. 11)</p>	<p>5.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar</p> <p>5.1.1. Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından hazırlanan ÇEDR Bakanlığa sunulur.</p> <p>5.1.2. Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından 5.2.4. de bildirilen görüşler ÇEDR'ye yansıtılır.</p>
	<p>5.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)</p> <p>5.2.1. ÇEDR'nin Özel Formatına uygunluğu ve belirlenen çalışma grubunda yer alması gereken meslek uzmanlarınca hazırlanıp hazırlanmadığı hakkındaki inceleme Bakanlık tarafından beş (5) iş günü içinde sonuçlandırılır. ÇEDR'nin Özel Formatına uygun olmadığı ve/veya belirlenen çalışma grubunca hazırlanmadığının anlaşılması halinde, bu hususların yerine getirilmesi için ÇEDR iade edilir. İade edilen ÇEDR'nin üç (3) ay içinde Bakanlığa sunulmaması veya yapılan düzeltmenin yeterli görülmediği durumda ÇED süreci sonlandırılır.</p> <p>5.2.2. Bakanlıkça ÇEDR Özel Formatına uygun hazırlandığı tespit edilen ÇEDR, inceleme ve değerlendirme toplantısının tarihi ve yerini belirten bir yazı ile Komisyon üyelerine gönderilir.</p> <p>5.2.3. Proje ile ilgili inceleme değerlendirme sürecinin başladığı ve ÇEDR'nin halkın görüşüne açıldığı Bakanlık ve Valilik tarafından anons, askıda ilan, internet vb. şekilde halka duyurulur.</p> <p>5.2.4. Valiliğe 5.3.1. de belirtilen bildirilen görüşler Bakanlığa iletilir.</p> <p>5.2.5. Komisyon tarafından 5.2.4. de bildirilen görüşler dikkate alınır</p>
	<p>5.3. Halk Katılımı</p> <p>5.3.1. ÇEDR'yi incelemek isteyenler, duyuru tarihinden itibaren rapor nihai edilene kadar raporu inceleyerek proje hakkında Bakanlığa veya Valiliğe görüş bildirebilirler.</p> <p>5.3.2. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.</p>
	<p>6.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar</p> <p>6.1.1. Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/ kuruluş 6.2.3. de belirtilen talepleri yerine getirir.</p> <p>6.1.2. Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/ kuruluş 6.2.4. de belirtilen talepleri yerine getirir.</p> <p>6.1.3. Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/ kuruluş 6.2.6. da talep edilen eksiklikleri tamamlar, düzeltmeleri yapar.</p>
	<p>6.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)</p> <p>6.2.1. Komisyon ÇEDR'yi, ilk inceleme değerlendirme toplantısından itibaren on (10) iş günü içinde inceler ve değerlendirir.</p> <p>6.2.2. Komisyon, salt çoğunluk ile toplanır. Komisyon üyeleri, temsil ettikleri merkezi ve yerel kurum/kuruluşları ilgilendiren konulardaki yetki, görev ve sorumlulukları çerçevesinde görevlendirilirler; kurum/kuruluşları adına görüş bildirirler. Komisyon başkanı, üyelerden görüşlerini yazılı olarak vermelerini isteyebilir. Yazılı görüş veren kurum temsilcilerinin sonraki toplantılara katılmamaya ilişkin istemleri Komisyon başkanınca değerlendirilir.</p> <p>6.2.3. Komisyon, Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlardan proje ile ilgili geniş kapsamlı bilgi vermesini, araç gereç sağlamasını konusu itibariyle Bakanlıkça ya da Bakanlıkça yeterlik verilmiş özel</p>

	veya kamuya ait kurum/kuruluşların laboratuvarlarında analiz, deney ve ölçümler yapmasını veya yaptırmasını isteyebilir.
	6.2.4. Su, toprak ve benzeri analizlerde, tartışmalı durum olması halinde şahit numuneye başvurulabilir. Bu işlemlerin sonuçlarını Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar Bakanlığa sunmakla yükümlüdürler.
	6.2.5. Komisyon gerekli görürse, görevlendireceği üyeleri aracılığı ile projenin gerçekleştirilmesi planlanan yerde ve benzer tesislerde inceleme yapabilir.
	6.2.6. ÇEDR’de önemli eksiklik ve yanlışların görülmesi durumunda Komisyon, bunların giderilmesini Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlardan veya ilgili kurumlardan ister. Bu durumda, inceleme değerlendirme süreci durdurulur. Eksiklikler tamamlanmadan veya gerekli düzeltmeler yapılmadan Komisyon çalışmalarına devam edilmez.
	6.2.7. Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşların ÇEDR’de gerekli görülen düzeltmeleri yapıp yeniden Bakanlığa sunmasından sonra; Komisyon, Bakanlıkça toplantıya çağırılır. Toplantının yapılması ile birlikte inceleme değerlendirme süreci kaldığı yerden işlemeye başlar.
	6.2.8. Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlardan ÇEDR’de değişiklik yapması en çok iki (2) kez istenebilir. Yapılan düzeltme Komisyonca yeterli görülmez ise durum bir tutanakla belirlenir ve projenin ÇED süreci sonlandırılır.
	6.2.9. Komisyon tarafından, inceleme değerlendirme toplantıları sırasında; a) ÇEDR’nin ve eklerinin yeterli ve uygun olup olmadığı, b) Projenin çevreye olabilecek etkilerinin kapsamlı bir şekilde incelenip incelenmediği, c) Çevreye olabilecek olumsuz etkilerin giderilmesi için gerekli önlemlerin yer alıp almadığı, ç) Halkın Katılımı Toplantısı ve süreç içerisinde gelen görüş ve önerilere çözüm getirilip getirilmediğine ilişkin inceleme ve değerlendirmeler yapılır.
	6.2.10. Komisyon çalışmalarını ve değerlendirmelerini tutanak altına alır ve sonuçlandırır.
	6.3. Halk Katılımı
	6.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.
7. KOMİSYON TARAFINDAN İNCELENEN NİHAYİ ÇEDR VE DÖKÜMANLARI N BAKANLIĞA SUNULMASI (md. 13)	7.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar
	7.1.1. Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar inceleme değerlendirme toplantılarını yapar ve sona erdirir.
	7.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)
	7.2.1. Komisyon tarafından incelenerek son şekli verilen ÇEDR, Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından inceleme değerlendirme toplantılarının sona erdirilmesinden sonraki on (10) takvim günü içinde Bakanlığa sunulur.
	7.3. Halk Katılımı
	7.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.
8. “ÇED OLUMLU” veya	8.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar

"ÇED OLUMSUZ" KARARI (md. 14)	8.1.1. Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar nihai ÇEDR ve eklerinin proje sahibi taahhüdü altında olduğunu belirten taahhüt yazısı ve noter onaylı imza sirküleri beş (5) iş günü içerisinde Bakanlığa sunulur. Yukarıda belirtilen belgeler, süresi içerisinde gerekçesi belirtilmeden sunulmaz ise, projenin ÇED süreci sonlandırılır.
	8.1.2. Proje sahibi, "ÇED Olumlu" kararı verilen proje için yedi (7) yıl içinde mücbir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanmaması durumunda "ÇED Olumlu" kararı geçersiz sayılır.
	8.1.3. Proje sahibi, "ÇED Olumsuz" kararı verilen projeler için "ÇED Olumsuz" kararı verilmesine neden olan şartlarda değişiklik olması durumunda yeniden başvuruda bulunulabilir.
	8.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)
	8.2.1. Komisyon tarafından incelenerek son şekli verilen ÇEDR, halkın görüş ve önerilerini almak üzere, Bakanlık ve/veya Valilik tarafından askıda ilan ve internet aracılığı ile on (10) takvim günü görüşe açılır.
	8.2.2. Bakanlıkça proje ile ilgili karar alma sürecinde bu görüşler de değerlendirilir. Bakanlık halktan gelen görüşler doğrultusunda, rapor içeriğinde gerekli eksikliklerin tamamlanmasını, ek çalışmalar yapılmasını ya da Komisyonun yeniden toplanmasını isteyebilir.
	8.2.3. Nihai ÇEDR ve eklerinin proje sahibi taahhüdü altında olduğunu belirten taahhüt yazısı ve noter onaylı imza sirküleri beş (5) iş günü içerisinde Bakanlığa sunulur. Kamu kurum/kuruluşlarından imza sirküleri istenmez.
	8.2.4. Bakanlığa 8.1.1. de belirtilen belgeler, süresi içerisinde gerekçesi belirtilmeden sunulmaz ise, projenin ÇED süreci sonlandırılır.
	8.2.5. Bakanlık, Komisyon çalışmalarını ve halkın görüşlerini dikkate alarak proje için "ÇED Olumlu" ya da "ÇED Olumsuz" kararını on (10) iş günü içinde verir ve bu kararı Komisyon üyelerine bildirir.
	8.2.6. Proje için verilen "ÇED Olumlu" ya da "ÇED Olumsuz" kararı Bakanlık ve Valilik tarafından askıda ilan ve internet aracılığı ile halka duyurulur.
	8.2.7. Proje sahibinin, "ÇED Olumlu" kararı verilen proje için yedi (7) yıl içinde mücbir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanmaması durumunda "ÇED Olumlu" kararı Bakanlık tarafından geçersiz sayılır.
	8.2.8. Bakanlık proje sahibine, "ÇED Olumsuz" kararı verilen projeler için "ÇED Olumsuz" kararı verilmesine neden olan şartlarda değişiklik olması durumunda yeniden başvuruda bulunulabilme hakkı verir.
	8.3. Halk Katılımı
	8.3.1. Halk, 8.2.1.'de belirtilen süreçte ÇEDR ile ilgili görüş ve önerilerini bildirebilir.
8.3.2. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.	
9. YATIRIMLARIN İZLENMESİ VE KONTROL EDİLMESİ (md. 18)	9.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar
	9.1.1. Proje sahibi, "ÇED Olumlu" kararını aldıktan sonra yatırımın başlangıç, inşaat dönemine ilişkin izleme raporlarını Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlara yaptırmakla yükümlüdür.
	9.1.2. Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar da 9.1.1.'de belirtilen raporları Komisyonca belirlenen periyotlarda, Bakanlığa sunmakla yükümlüdür.

	<p>9.1.3. Proje sahibi "ÇED Olumlu" veya "ÇED Gerekli Değildir" kararını aldıktan sonra projede yapılacak bu Yönetmeliğe tabi değişiklikleri Bakanlığa veya Valiliğe bildirmekle yükümlüdür.</p> <p>9.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)</p> <p>9.2.1. Bakanlık, "ÇED Olumlu" kararı veya "ÇED Gerekli Değildir" kararı verilen projelerle ilgili olarak, Nihai ÇEDR ve/veya "ÇED Gerekli Değildir" kararına esas Proje Tanıtım Dosyasında taahhüt edilen hususların yerine getirilip getirilmediğini izler ve kontrol eder.</p> <p>9.2.2. Bakanlık 9.2.1.'de belirtilen görevi yerine getirirken gerekli görmesi durumunda ilgili kurum/kuruluşlarla işbirliği yapar.</p> <p>9.2.3. Bakanlık, 9.1.1. ve 9.2.1 'deki işleri/raporları kontrol eder.</p> <p>9.3. Halk Katılımı</p> <p>9.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.</p>
10. ÇEDY 2014'E AYKIRI UYGULAMALARI N DURDURULMASI (md. 19)	<p>10.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar</p> <p>10.1.1. Proje sahibinin projesi ÇEDY 2014 kapsamındaysa, "ÇED Olumlu" veya "ÇED Gerekli Değildir" kararı almak zorundadır. Aksi takdirde faaliyeti süre vermeksizin durdurulur.</p> <p>10.1.2. "ÇED Olumlu" ya da "ÇED Gerekli Değildir" kararı alınmaz ise, yatırımcı faaliyet alanını eski haline getirmekle yükümlüdür.</p> <p>10.1.3. Proje sahibi, nihai ÇEDR veya Proje Tanıtım Dosyasında taahhüt edilen hususlara uymak zorundadır. Bakanlıkça/Valilikçe bir defaya mahsus olmak üzere süre verilebilir. Bu süre sonunda taahhüt edilen hususlara uyulmaz ise yatırım durdurulur. Yükümlülükler yerine getirilmedikçe durdurma kararı kaldırılmaz.</p> <p>10.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)</p> <p>10.2.1. "ÇED Olumlu" kararı alınmaksızın başlanan faaliyetler Bakanlıkça, "ÇED Gerekli Değildir" kararı alınmaksızın başlanan faaliyetler ise mahallin en büyük mülki amiri tarafından süre verilmeksizin durdurulur.</p> <p>10.2.2. Bakanlık/ Valilik, "ÇED Olumlu" ya da "ÇED Gerekli Değildir" kararı alınmadıkça yatırıma ilişkin durdurma kararını kaldırılmaz. "ÇED Olumlu" ya da "ÇED Gerekli Değildir" kararı alınmaz ise, yatırımcı faaliyet alanını eski haline getirmekle yükümlüdür. 2872 sayılı Çevre Kanununun ilgili hükümlerine göre işlem tesis edilir.</p> <p>10.2.3. "ÇED Olumlu" kararı ya da "ÇED Gerekli Değildir" kararı verildikten sonra, proje sahibi tarafından nihai ÇEDR veya Proje Tanıtım Dosyasında taahhüt edilen hususlara uyulmadığının tespit edilmesi durumunda söz konusu taahhütlere uyulması için projeye ilgili Bakanlıkça/Valilikçe bir defaya mahsus olmak üzere süre verilebilir. Bu süre sonunda taahhüt edilen hususlara uyulmaz ise yatırım durdurulur. Yükümlülükler yerine getirilmedikçe durdurma kararı kaldırılmaz. 2872 sayılı Çevre Kanununun ilgili hükümlerine göre işlem tesis edilir.</p> <p>10.3. Halk Katılımı</p> <p>10.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.</p>
11. ÇEŞİTLİ ve SON HÜKÜMLER (md. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 ve Geçici	<p>Madde 20. Sürelerin uzatılması ve durdurulması ile ilgili hükümler.</p> <p>Madde 21. Proje sahibinin değişmesi ile ilgili hükümler.</p> <p>Madde 22. ÇED uygulamalarının güçlendirilmesi ile ilgili hükümler.</p> <p>Madde 23. Askeri projeler ile ilgili hükümler.</p> <p>Madde 24. Olağanüstü durumlar ve özel hükümler ile ilgili hükümler.</p> <p>Madde 25. Entegre projeler ile ilgili hükümler.</p>

Maddeler)	Madde 26. Yeterlik belgesi ile ilgili hükümler.
	Madde 27. Çevrimiçi ÇED süreci yönetim sistemi ile ilgili hükümler.
	Madde 28. Tebliğler ile ilgili hükümler.
	Madde 29. Yürürlükten kaldırılan yönetmelik
	Geçici Maddeler: Geçiş süreci, Kapsam dışı projeler, yürürlük ve yürütme ile ilgili hükümler.

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017'den araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

ÇEDY 2014'e Göre "ÇED Gereklidir" "ÇED Gerekli Değildir" Kararı Sıralı Denetim Dizelgesi

25.11.2014 tarih ve 29186 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan ÇEDY 2014'e göre "ÇED Gereklidir" "ÇED Gerekli Değildir" kararları için ÇED sürecinin paydaşları olan 1.) Yerli ve yabancı yatırımcılar/proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar, 2.) Bakanlık/Valilik (ÇED uygulayıcıları) ve 3.) Halk katılımı açısından içerik çözümlemesi sıralı denetim dizelgesi biçiminde aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

Bu sıralı denetim dizelgelerinin kullanılmasıyla, ÇED sürecinin paydaşları için ÇED sürecinin bütününde uygulamada kolaylık sağlayacak bir rehber sağlanmış olacaktır. Her bir aşama için yapılacak iş tamamlandıktan sonra yanında bulunan denetim kutusuna "√" işareti konularak, sıralı olarak o basamağın tamamlandığı belli edilmiş olacaktır. Ayrıca bir sonraki yapılacak işin ne olduğu da bir alttaki yapılacak iş sırasında görülecektir. Böylelikle karmaşık gibi görülen ÇED sürecindeki yapılması gereken işler basitleştirilerek sıralanmış ve sistemli bir şekilde sürdürülmüş olacaktır. ÇED süreci kolay ve anlaşılabilir olduğu gibi kalitesi de arttırılmış olacaktır. Herbir aşamayla ilgili diğer paydaşların neler yapması gerektiği de görülmüş olacaktır.

ÇED sürecinin paydaşları açısından ÇEDY 2014 Ek II'ye Göre "ÇED Gereklidir", "ÇED Gerekli Değildir" Kararı Sıralı Denetim Dizelgesi ÇEDY 2014'de sınıflandırılan a) Ek-2 listesinde yer alan projeler, b) Kapsam dışı değerlendirilen projelere ilişkin kapasite artırımı ve/veya genişletilmesinin planlanması halinde, mevcut proje kapasitesi ve kapasite artışları toplamı ile birlikte projenin yeni kapasitesi Ek-2 listesinde belirtilen projeler için düzenlenmiştir. Şimdi de çizelgemizi inceleyelim.

Çizelge 5: ÇED Sürecinin Paydaşları Açısından ÇEDY 2014 Ek 2'ye Göre "ÇED Gereklidir", "ÇED Gerekli Değildir" Kararı Sıralı Denetim Dizelgesi

EK 2'YE GÖRE ÇED SÜRECİ ÇEDY 2014 MADDELERİ	DENETİM	İŞİ YAPACAK PAYDAŞLAR / YAPILACAK İŞLER
1. SEÇME, ELEME KRİTERİNE TABİ PROJELER (md.15)	1.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar	1.1.1. ÇEDY 2014'de belirtilen a) Ek-2 listesinde yer alan projeler, b) Kapsam dışı değerlendirilen projelere ilişkin kapasite artırımı ve/veya genişletilmesinin planlanması halinde, mevcut proje kapasitesi ve kapasite artışları toplamı ile birlikte projenin yeni kapasitesi Ek-2 listesinde belirtilen projeler, seçme, eleme kriterlerine tabidir. Bu çizelgedeki süreci takip ederler.

	<p>1.1.2. Proje sahipleri, Seçme Eleme Kriterleri uygulanacak projeler için Proje Tanıtım Dosyasını, Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlara hazırlatmak, ilgili makama sunulmasını sağlamak ve proje kapsamında verdikleri taahhütlere uymakla yükümlüdürler.</p> <p>1.1.3. Seçme eleme kriterine tabi projeler için "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili teşvik, onay, izin, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez, proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.</p>
	<p>1.2. Bakanlık/Valilik (ÇED uygulayıcıları)</p> <p>1.2.1. Kamu kurum/kuruluşları, bu Yönetmelik hükümlerinin yerine getirilmesi sürecinde proje sahiplerinin veya Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşların isteyeceği konuya ilişkin her türlü bilgi, doküman ve görüşü vermekle yükümlüdürler.</p> <p>1.2.2. Bakanlık/ Valilik, seçme eleme kriterine tabi projeler için "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararını vermeden projelerle ilgili teşvik, onay, izin, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez, proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.</p> <p>1.2.3. ÇEDY 2014 hükümlerine göre karar tesis edilmeden önce, projenin gerçekleştirilmesinin mevzuat bakımından uygun olmadığı tespit edilirse, aşamasına bakılmaksızın süreci sonlandırılır.</p>
	<p>1.3. Halk Katılımı</p> <p>1.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.</p>
<p>2. SEÇME ELEME BAŞVURU VE İNCELEME (md. 16)</p>	<p>2.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar</p> <p>2.1.1. Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar, Çevresel Etki Değerlendirmesinin gerekli olup olmadığının araştırılması amacıyla, Ek-4'e göre hazırlanan Proje Tanıtım Dosyası hazırlar. Proje sahibince Proje Tanıtım Dosyasında ve eklerinde yer alan bilgi ve belgelerin doğru olduğunu belirtir taahhüt yazısını ve imza sirkülerini ile Bakanlık tarafından belirlenen başvuru bedelinin ödendiğine dair belgeyi Bakanlığa sunar.</p> <p>2.1.2. Bakanlık, başvuru dosyasındaki bilgi ve belgeleri uygunluk bakımından inceler. Bu işlemler beş (5) iş günü içinde tamamlanır. Ek-4'te yer alan formata uygun hazırlanmadığı anlaşılan proje tanıtım dosyası tamamlanmak üzere iade edilir.</p> <p>2.1.3. Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar eksikliklerini tamamlayıp en geç altı (6) ay içinde proje tanıtım dosyasını yeniden Bakanlığa/Valiliğe sunar</p>
	<p>2.2. Bakanlık/Valilik (ÇED uygulayıcıları)</p> <p>2.2.1. Bakanlık, proje için hazırlanan Proje Tanıtım Dosyasını ek-4'te yer alan kriterler çerçevesinde beş (5) iş günü içinde inceler.</p> <p>2.2.2. Bakanlık tarafından Dosya kapsamındaki bilgi ve belgelerde eksikliklerin bulunması halinde bunların tamamlanması Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlardan istenir.</p> <p>2.2.3. Eksiklikleri altı (6) ay içerisinde tamamlanmayan Proje Tanıtım Dosyasına ilişkin ÇED süreci, Bakanlık tarafından sonlandırılır.</p>
	<p>2.3. Halk Katılımı</p> <p>2.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.</p>
	<p>3.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş</p>

3. "ÇED GEREKLİDİR" veya "ÇED GEREKLİ DEĞİLDİR" KARARI (md. 17)	kurum/kuruluşlar	
		3.1.1. "ÇED Gerekli Değildir" kararı verilen proje için proje sahibinin beş (5) yıl içinde mücbir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanmaması durumunda "ÇED Gerekli Değildir" kararı geçersiz sayılır.
		3.1.2. "ÇED Gereklidir" kararı verilen projeler için Proje sahibi tarafından, bir (1) yıl içerisinde Bakanlığa başvuru yapılmaması durumunda karar geçersiz sayılır.
	3.2. Bakanlık/Valilik (ÇED uygulayıcıları)	
		3.2.1. Bakanlık/Valilik, Proje Tanıtım Dosyalarını Ek-4'te yer alan kriterler çerçevesinde inceler ve değerlendirir. Bakanlık/Valilik, bu aşamada gerekli görülmesi halinde Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlardan proje ile ilgili geniş kapsamlı bilgi vermesini, araç gereç sağlamasını, yeterliği kabul edilebilir kuruluşlarca analiz, deney ve ölçümler yapmasını veya yaptırmalarını isteyebilir.
		3.2.2. Bakanlık/Valilik on beş (15) iş günü içinde inceleme ve değerlendirmelerini tamamlar. Proje hakkında "ÇED Gereklidir" veya "ÇED Gerekli Değildir" kararını beş (5) iş günü içinde verir.
		3.2.3. Bakanlık/Valilik 3.2.2.'de verdiği kararını Valiliğe, proje sahibine ve Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlara bildirir. Valilik, bu kararı askıda ilan ve internet aracılığıyla halka duyurur.
		3.2.4. "ÇED Gerekli Değildir" kararı verilen proje için beş (5) yıl içinde mücbir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanmaması durumunda "ÇED Gerekli Değildir" kararı, Bakanlık/Valilik tarafından geçersiz sayılır.
	3.3. Halk Katılımı	
		3.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.
4. YATIRIMLARIN İZLENMESİ VE KONTROL EDİLMESİ (md. 18)	4.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar	
		4.1.1. Proje sahibi seçme eleme kriterine tabi projeler için verilen "ÇED Gerekli Değildir" kararını aldıktan sonra projede yapılacak ÇEDY 2014'e tabi değişiklikleri Bakanlığa veya Valiliğe bildirmekle yükümlüdür.
	4.2. Bakanlık/Valilik (ÇED uygulayıcıları)	
		4.2.1. Bakanlık, seçme eleme kriterine tabi projelerden "ÇED Gerekli Değildir" kararı verilen projelerle ilgili olarak, "ÇED Gerekli Değildir" kararına esas Proje Tanıtım Dosyasında taahhüt edilen hususların yerine getirilip getirilmediğini izler ve kontrol eder.
		4.2.2. Bakanlık 4.2.1.'deki görevi yerine getirirken gerekli görmesi durumunda ilgili kurum/kuruluşlarla işbirliği yapar.
		4.2.3. Bakanlık/Valilik, 4.1.1.'deki faaliyetleri kontrol eder.
4.3. Halk Katılımı		
	4.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.	
5. ÇEDY 2014'E AYKIRI UYGULAMALARIN DURDURULMASI (md. 19)	5.1. Proje sahipleri ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum/kuruluşlar	
		5.1.1. Proje sahibinin projesi ÇEDY 2014 kapsamındaysa, "ÇED Olumlu" veya "ÇED Gerekli Değildir" kararı almak zorundadır. Aksi takdirde faaliyeti süre vermeksizin durdurulur.

	5.1.2. "ÇED Olumlu" ya da "ÇED Gerekli Değildir" kararı alınmaz ise, yatırımcı faaliyet alanını eski haline getirmekle yükümlüdür.
	5.1.3. Proje sahibi, nihai ÇEDR veya Proje Tanıtım Dosyasında taahhüt edilen hususlara uymak zorundadır. Bakanlıkça/Valilikçe bir defaya mahsus olmak üzere süre verilebilir. Bu süre sonunda taahhüt edilen hususlara uyulmaz ise yatırım durdurulur. Yükümlülükler yerine getirilmedikçe durdurma kararı kaldırılmaz.
	5.2. Bakanlık/Valilik, Komisyon (ÇED uygulayıcıları)
	5.2.1. "ÇED Olumlu" kararı alınmaksızın başlanan faaliyetler Bakanlıkça, "ÇED Gerekli Değildir" kararı alınmaksızın başlanan faaliyetler ise mahallin en büyük mülki amiri tarafından süre verilmeksizin durdurulur.
	5.2.2. Bakanlık/ Valilik, "ÇED Olumlu" ya da "ÇED Gerekli Değildir" kararı alınmadıkça yatırıma ilişkin durdurma kararını kaldırılmaz. "ÇED Olumlu" ya da "ÇED Gerekli Değildir" kararı alınmaz ise, yatırımcı faaliyet alanını eski haline getirmekle yükümlüdür. 2872 sayılı Çevre Kanununun ilgili hükümlerine göre işlem tesis edilir.
	5.2.3. "ÇED Olumlu" kararı ya da "ÇED Gerekli Değildir" kararı verildikten sonra, proje sahibi tarafından nihai ÇEDR veya Proje Tanıtım Dosyasında taahhüt edilen hususlara uyulmadığının tespit edilmesi durumunda söz konusu taahhütlere uyulması için projeye ilgili Bakanlıkça/Valilikçe bir defaya mahsus olmak üzere süre verilebilir. Bu süre sonunda taahhüt edilen hususlara uyulmaz ise yatırım durdurulur. Yükümlülükler yerine getirilmedikçe durdurma kararı kaldırılmaz. 2872 sayılı Çevre Kanununun ilgili hükümlerine göre işlem tesis edilir.
	5.3. Halk Katılımı
	5.3.1. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve dilekçe ile başvuru haklarını kullanabilir.
6. ÇEŞİTLİ ve SON HÜKÜMLER (md. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 ve Geçici Maddeler)	Madde 20. Sürelerin uzatılması ve durdurulması ile ilgili hükümler.
	Madde 21. Proje sahibinin değişmesi ile ilgili hükümler.
	Madde 22. ÇED uygulamalarının güçlendirilmesi ile ilgili hükümler.
	Madde 23. Askeri projeler ile ilgili hükümler.
	Madde 24. Olağanüstü durumlar ve özel hükümler ile ilgili hükümler.
	Madde 25. Entegre projeler ile ilgili hükümler.
	Madde 26. Yeterlik belgesi ile ilgili hükümler.
	Madde 27. Çevrimiçi ÇED süreci yönetim sistemi ile ilgili hükümler.
	Madde 28. Tebliğler ile ilgili hükümler.
	Madde 29. Yürürlükten kaldırılan yönetmelik
Geçici Maddeler: Geçiş süreci, Kapsam dışı projeler, yürürlük ve yürütme ile ilgili hükümler.	

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017'den araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Sonuç

ÇED çevre yönetiminin anahtar araçlarının başında gelmektedir. ÇEDR hazırlama sürecinde görev almayacak neredeyse hiçbir uzmanlık alanı yoktur. ÇEDR disiplinler arası bir süreçtir. Tüm bilim alanındaki uzmanlar faaliyetin niteliğine göre ÇED sürecine katkıda bulunabilirler. Çevrenin sürdürülebilir olması, ekonomik kalkınma-çevre koruma dengesinin kurulması için Dünyada kabul edilmiş ve uygulanmakta olan bir yöntemdir. Ülkemizde AB ye uyum süreci içerisinde ÇED

uygulamaları mevzuat açısından yeterli gibi görünmektedir. Demokratik yönetim yaklaşımına uygun olarak yönetim sürecine halkında katılması açısından ÇED iyi bir çevre eğitim aracıdır.

Hukuki metinleri teknik uzmanların anlaması ve uygulaması zor olarak görülmekte/bilinmektedir. Özellikle halkın sürecin hangi aşamalarında sürece nasıl katılacağını anlayıp bilmesi katılım açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle hukuki metinler üzerinden yola çıkarak ÇED sürecini herkes tarafından aynı şekilde açıkça anlayacağı biçimde açıklamanın önemi büyüktür. ÇED sürecinin anlaşılır, katılımcı ve kaliteli bir biçimde yürütülmesinin sağlanması için "sıralı denetim dizelgeleriyle açıklanmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çalışmada ÇED sürecinin paydaşları açısından ÇEDY 2014'ün içerik çözümlemesi, sıralı denetim dizelgeleriyle yapılarak hukuki süreç açıklanmaya, netleştirilmeye ve anlaşılabilir kılınmaya çalışılmıştır. Özellikle İdare Hukuku alanında mevzuatın (normların) sıralı denetim dizelgeleriyle açıklanmasıyla, ilgili sürecin anlaşılması, kolayca uygulanması ve kaliteli yürümesi için olanak sağlayacağına inanmaktayım. Bu nedenle ÇEDY 2014'ün içerik çözümlemesinin örnek olarak kullanılmasını dilerim.

KAYNAKÇA

- Çevre Ve Orman Bakanlığı. (2006). Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara, www.cevreorman.gov.tr: http://www.cevreorman.gov.tr/belgeler4/uces_tr, (14.11.2006).
- Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı. (2014). Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, RG:25.11.2014/29186, www.mevzuat.gov.tr: www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20235&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Çevresel Etki, (15.06.2015).
- Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı. (2017). Yönetmelikler, www.csb.gov.tr: <http://www.csb.gov.tr/gm/ced/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=11223>, (20.06.2017).
- European Commission. (2001a). Guidance on EIA EIS Screening, Office for Official Publications of the European Communities, June, ISBN 92-894-1334-4, Luxembourg, www.europa.eu.int: <http://www.europa.eu.int/comm/environment/eia/eia-guidelines/gscreening-fulltext.pdf>, (05.02.2007).
- European Commission. (2001c). Guidance on EIA EIS Review, Office for Official Publications of the European Communities, June, ISBN 92-894-1336-0 02, Luxembourg, www.europa.eu.int: <http://www.europa.eu.int/comm/environment/eia/eiaguidelines/g-review-fulltext.pdf>, (05.02.2007).
- European Commission. (2001b). Guidance on EIA EIS Scoping, Office for Official Publications of the European Communities, June, ISBN 92-894-1335-2, Luxembourg, www.europa.eu.int: <http://www.europa.eu.int/comm/environment/eia/eiaguidelines/g-scoping-fulltext.pdf>, (05.02.2007).
- Karataş E. M., & PİRİ, Ö., & Usta U., & Polat, F. (2013). Uluslararası ÇED Uygulamalarında Hastaneler, Irak/Basra 446 Yataklı Üniversite Hastane Projesi ÇED Raporu ve Atık Yönetimi Planlaması. Uluslararası ÇED Kongresi Bildiri Kitabı (57-66). ISBN 605-5294-14-4, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı,

- Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Keleş, R., & HamaMCI, C. (1997). Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şengül, M. (2002). Türkiye’de ÇED ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin İçerik Çözümlemesi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Turan, V. (2007). Türkiye’nin ÇED Uygulama Deneyimi Üzerine Bir Değerlendirme: 1993-2007. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara.

İŞLETMELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ (HAYATİYETİ) İÇİN İŞLETMENİN GEREK SINİMLER HİYERARŞİSİ VE ÖRGÜTSEL MİZYON ÇÖZÜM OLABİLİR Mİ?

Dursun BOZ

Dumlupınar Üniversitesi SBE. Doktora Öğrencisi
dursunboz@hotmail.com

ÖZ

Küreselleşme ve yoğun rekabet etkisiyle Hem Türkiye’de hem de dünyada işletmelerin ömrü kısalmaktadır. Türkiye’de kurulan işletmelerin ömrünün 12 yıl, dünyadaki işletmelerin ise 20 yıl civarında olduğu düşünüldüğünde bu durumun kavramsal analizinin yapılması ihtiyacı görülmektedir. Bu sorunsala çözüm olacağını düşündüğümüz çalışmanın ilk amacı misyon, vizyon ve sosyal sorumluluk kavramlarının tek çatı altında (Örgütsel Mizyon) birleştirmektir. İkinci amacı ise Maslow’un İnsan Gereksinimleri Hiyerarşisinden yola çıkılarak “İşletmenin Gereksinimler Hiyerarşisi”ni literatüre kazandırmaktır. İşletmelerin gereksinimler hiyerarşisinin basamakları ise “1.Rekabet, 2.Adalet, 3.Kültür, 4.Tam Katılım, 5.Meşruiyet, 6.İnovasyon ve Yaratıcılık, 7.Değişim ve Yönetimi” olduğu değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: İşletmenin Gereksinimler Hiyerarşisi, Örgütsel Mizyon, Glocalleşme

THE SUSTAINABILITY OF BUSINESS (LIFE SPAN) BUSINESS NEEDS HIERARCHY AND ORGANIZATIONAL MIVISION COULD BE THE SOLUTION?

ABSTRACT

The effect of globalization and intense competition business in the world, both in the country and the lifespan is reduced. The conceptual analysis of this situation is needed when the life expectancy of the business established in Turkey is 12 years and the enterprises in the world are about 20 years. The solution to this problem that we think will be the first purpose of the study, mission and vision the concept of social responsibility under one roof (Organizational Mivision) to combine. The second aim is to adapt Maslow's “Human Needs Hierarchy” to the “Business Needs Hierarchy” the literature. Business Needs Hierarchy “1.Competition, 2.Justice, 3.Culture, 4.Full Participation, 5.Legitimacy, 6.Innovation and creativity 7.Change and change management” can be evaluated.

Keywords: Business Needs Hierarchy, Organizational Mivision, Glocalization

GİRİŞ

Ankara Ticaret Odasının 2005 yılındaki araştırmasına göre; ülkemizde işletmelerin %96'sı 10. yılını doldurmadan kapanmakta ve ortalama işletme ömrünün ise 12 yıl olduğu iddia edilmektedir (www.sinanergin.com). Standart and Poor's (S&P)'un 2026 yılı tahmininde dünyadaki en büyük 500 işletmenin ömrünün 14 yıl olması beklenmektedir. Her şeyi parçalara bölerek analiz etmek ve o parçaların iyileştirmesini sağlamak yerine inovasyon, yaratıcılık, örgütsel bağlılık, iç-dış çevre ile bağlantılar işletmelerin sürekliliğinde en büyük mücadele alanı olmaya başlamıştır (www.innosight.com).

Bilgi toplumuna sebep olan paradigma; mekanik paradigmadan kuantum paradigmasına geçti. Kuantum düşüncesine göre doğanın ve evrenin algılanması mekanik anlayıştan farklılık arz etmekte idi. Bu farklılık kendini çok boyutlu ağ etkileşimine dayalı, dinamik sistem ve süreçlerle zaman ve mekanın içerisinde çoklu unsurların etkileşimi temelinde canlı, değişen, öğrenen bir işleyişe sahipti (Erkan ve Erkan, 2008:55).

Artık bilgi toplumuna tam alışmadan beşinci tip toplumla karşı karşıyayız. Düş Toplumu... (Rolf Jensen) Bu toplumun ürün ve hizmetleri sadece aklımıza değil duygusal değerler eklenerek gönlümüzü de hitap edecek nitelikte olmalıdır (Jensen, 2003:7). Ürün ve hizmetlerin bu topluma sunulmasında aracılık eden işletmeler de kendilerini adapte etmek zorundadırlar. Yarım asrın ötesinde bir işletme olabilmenin yolu "İşletmelerin Gereksinimler Hiyerarşisi"nden geçtiği değerlendirilebilir.

İnsanın tutum ve davranışlarında en önemli etkenlerden birisi de gereksinimlerdir. Abraham Maslow "Gereksinimler Hiyerarşisi" ile bu gereksinimleri "Fiziksel, Güvenlik, Ait Olma, Saygı ve Kendini Gerçekleştirme" olarak ifade etmektedir (Maslow, 1943). Takipçileri tarafından "Anlama ve Bilme", "Estetik Tatmin İhtiyacı" sonradan eklenmiştir.

İşletmeler açısından bakıldığında bu gereksinimlerin "1.Rekabet, 2.Adalet, 3.Kültür, 4.Tam Katılım, 5.Meşruiyet, 6.İnovasyon ve Yaratıcılık 7.Değişim ve Yönetimi" olduğu değerlendirilebilir.

Şekil 1: İşletmenin Gereksinimler Hiyerarşisi

1.Basamak;

Rekabet; fizyolojik ihtiyaçlarıdır. İşletme çevresinde bulunan işletmeler ile maliyetlerini düşürerek rekabet edebilmelidir. Bunu yaparken iş sağlığı ve güvenliğini de göz önüne almalıdır. İşletmeler rekabeti, tam rekabet ortamında teknolojik yenilik ve sürdürülebilir verimlilik içinde yapmaktadırlar. Bunun için de işletmenin temel ilkeleri olan karlılık, etkinlik, etkililik, hakkaniyet, yeterlilik, üretkenlik, ekonomiklik ve uygun finansman ilkelerini baz alarak yapmalıdırlar. İşletmelerin sürdürülebilirliğinde en önemli unsur rekabet ve rekabetle baş edebilmektir.

Türk Dil Kurumu büyük Türkçe sözlükte rekabet; 1. Aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, yarışma, yarış 2. Herhangi bir etkinlik alanında ayrı ayrı kişi ya da gruplar arasında sürdürülen üstün olma mücadelesi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanıma göre rekabet, nispeten adil olan bir yarıştaki birçok katılımcının bir gayesini gerçekleştirmek veya bir konum elde etmek için ardışık ya da eşanlı belirli sınırlar içerisinde yapılan mücadele olarak tarif edilmektedir (Akgemci, 2008: 198).

Bu ilkelerin baz alınmasıyla yapılan işler esnasında çeşitli sorunlardan kaynaklanan ve çalışanların sağlığına zarar verebilecek etkilerden korunmak için yapılan sistematik ve bilimsel çalışmalara iş güvenliği olarak açıklanmaktadır. Diğer bir deyişle iş güvenliği, çalışanların iş kazaları ve meslek hastalıklarından korunmak için önleyici faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerin esas amacı iş kazaları ve yaralanmaları önlemektir (Şimşek ve Öge, 2007:335).

2.Basamak;

Adalet; işletmenin güvenlik ihtiyaçlarıdır. Tarih boyunca hem toplumları hem de bu toplumların kurumlarını ayakta tutan devamını ve düzenini sağlayan önemli unsurlardan biri adalettir. Türk Dil Kurumu güncel internet sözlüğünde adalet kavramı; "1-Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme 2-Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe" olarak ifade edilmektedir (www.tdk.org.tr).

Adalet ile ilgili, İbni Haldun milletlerin ancak adaletin hüküm sürmesiyle mamur ve bayındır olacağını, gelişeceğini zulmün ise her türlü gelişme ve kalkınmaya balta vuracağını ve ortadan kaldıracağını vurgulamıştır (İbni Haldun, 1968:78).

İşletmeler baz alındığında adalet; örgütsel adalettir. Greenberg (1987)'ye göre; sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda çalışanların kişisel tatmini ve örgütsel etkinliği için adalet düşüncesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Buna istinaden örgütsel fonksiyonlara uygun konu ve değişkenlere duyarlı yeni kavramsal modeller geliştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda, çalışma ortamında adaletin rolünü tanımlamak için "örgütsel adalet" olarak adlandırılan yeni bir kavram ortaya atılmıştır. Örgütte uygulanan ilk sosyal adalet kuramları, özel olarak örgütlerde değil, daha çok genel sosyal etkileşimlerde adalet ilkelerini test etmeye çalışmışlardır (Yıldırım, 2007:256).

Saunders ve Thornhill (2003:360)'e göre örgütsel adalet, çalışanların güven ve güvenilmeye ilişkin duygularını açıklamakta kullanılan çerçeve olarak ifade edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde adalet; hak ve hukuku gözetme, yerine getirme anlamını taşımaktadır. Çalışanların işyerlerindeki ortamlarına uyum sağlaması için adalet vazgeçilmez bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Örgütsel

adaleti; dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet olarak sınıflandırmak mümkündür (Atalay, 2015:43).

İşletmedeki uygulamaların tüm çalışanlarca adil olduğunun içselleştirilmesi ile işletmede güven de tesis edilerek çalışanların iş ve yaşam tatmin düzeyleri artırılabilir.

3.Basamak

Kültür işletmenin ait olma ihtiyacıdır. Örgüt kültürünün oluşturulması liderliği gerektirmektedir. Liderlik ile kültür oluşturularak dikey-yatay-çapraz iletişim kanallarını kullanan takım çalışmasıyla örgütsel olarak öğrenen ve kendini doğru şekilde çevreye anlatarak çevreye uyum sağlayan işletmeler müşteri tatmini odaklı ürün/hizmet üretiminde bulunabileceklerdir.

Kültür; bir toplumun duyuş ve düşünüş birliğini oluşturan, gelenek durumundaki her türlü yaşayış, düşünce ve sanat varlıklarının hepsi 2. Tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan her türlü değerlerle bunları kullanmada, sonraki kuşaklara iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü (www.tdk.gov.tr) olarak ifade edilmektedir.

İşletme boyutuyla düşünüldüğünde işletmenin hem sektöründen hem de faaliyet alanındaki ürün/hizmet üretimini örgüt kültürüyle harmanlayıp farklılaşmasıdır. Kültür, birey ya da toplumun hayat tarzını şekillendiren örf, adet, gelenek, görenek, alışkanlıklar, davranışlar ve inançların toplamıdır. Bir değerler sistemi olarak kültür; dil, din, gelenek, görenek, sanat, dünya görüşü ve tarih gibi alt sistemlerden oluşmaktadır (Tutar, 2013:232-236).

Kurum kültürü çevreye uyumu ve takım çalışmasını gerektirmektedir. Çevresel belirsizlikler işletmelerin çevrelerinin beklenmeyen biçimde değişme olasılığıdır. Belirsizlik işletmelerin devamlı olarak gelecekteki olaylara uyum gösterme yeteneğinin ve esnekliğinin olmasını gerektirir. Çevresel belirsizlikler; ülke riski, ekonomik dalgalanmalar, döviz kurundaki dalgalanmalar ve teknolojik belirsizlik olabilir (Jung, 2007:14).

Takım çalışması işletmeler açısından müşteri tatmini sağlama ve rekabet üstünlüğü elde etmenin temelini oluşturmaktadır. Geniş rol ilişkisiyle örgütsel yapının esnetilerek daha yakın müşteri ilişkisi sağlamaktır (Gard vd.,2003:97). Takım çalışması ile çalışanların işletme faaliyet ve amaçlarına tespit edilmesi ve geliştirilmesinde üst yönetimle birlikte çalışması anlamına gelmektedir. Takımın birlikte iş süreçleri üzerine odaklandığı, üyelerinin katılımlarını teşvik eden bir hava yaratmak için harekete geçtiği bir çabaların toplamıdır (İnce vd., 2004: 424).

4.Basamak;

Tam katılımın sağlanması saygı ihtiyacıdır. Çalışanların hiyerarşik ilişki yerine karşılıklı anlayışın hâkim olduğu heterarşik ilişki geliştirilmelidir. Bunun sağlanmasının ilk koşulu ise çalışanları örgütün nesnesi gibi görmekten vazgeçip öznesi varsaymayı gerektirmektedir. İşin öznesi olan yenilikçi çalışanların kariyer ve yetenek yönetimi planlamasıyla dağıtılmış karar mekanizmalarına katkı sağlayacaklardır. İşletmelerin bu katkıyla elde edecekleri sinerjiyle izomorfizm ve entropiye karşı koymayı bileceklerdir. Ayrıca sinerji ile çalışanlara iç girişimcilik olanağı sağlanmış olacak ve işletme için tehditler ve fırsatlar aranmaya

başlanacaktır. Tam katılım ile kalite konusunda çalışanların bilgilenme ve bilinçlendirme faaliyetlerine olumlu yansımaları olacaktır.

Katılım; örgütte bütün çalışanların, problemlerin çözümüne, süreçlerin geliştirilmesine ve belirlenen amaçlara ulaşılması için stratejik açıların kapatılmasına zihinsel gücünü katarak etkileşim halinde gerçekleştirilen etkinliklerin hepsidir (Erkoç, 2006:282). Başarıya giden yolun anahtarı kişilere dayanan çabalar değil, organize olmuş takım çalışmalarıyla elde edilebilir. Takım ruhu ve sorumluluğu geliştirildiğinde sorunlara daha yapıcı çözümler getirilir. Dağıtılmış karar mekanizmaları ile karar verme sorumluluk ve yetkileri artan takım üyeleri baskı altında olmadıkları için, daha açık fikirler ve çözüm önerileri sunacaklardır. Bu aynı zamanda takım üyelerinin kendi kendilerini denetlemesini de sağlayacaktır (Ertuğrul, 2014:81).

Günümüzde çalışanlar, sadece emeğinin karşılığını alarak tatmin olmamaktadırlar. Maslow'un gereksinimler hiyerarşisinde başarıma, takdir edilme, itibar görme gibi ihtiyaçlar tam katılımın sağlanmasında ve gelişmesinde önemli yer tutmaktadır. Tam katılımın sağlanması için sorumluluk paylaşımı şarttır. Tam katılım fedakârlık ve gönüllülük ile sağlanır (Halis, 2013:124).

Çalışanların katılımın sağlanmasıyla hem kariyer hem de yetenek yönetiminin planlamasını gerektirmektedir. Bu planlar ile çalışanların işletme içindeki hareketliliği ve motivasyonu sağlanır. İyi planlanmış bir kariyer planı, çalışanların ne kadar süre sonra hangi statüye geleceklerinin tahmincisi ve habercisidir. Bu tahmin çalışanları işe ve örgüte bağlayarak motivasyonu artırır ve işletmeyle bütünleşmesini sağlar. Kariyer Yönetimi ile çalışanlar hali hazırdaki konumlarının farkına vararak sonraki safhalarda kendilerinin neyin beklediğini bilirler. İşin gelecekteki seyri, yükselme imkânları ve geleceğe hazırlık için gerekli ve yararlıdır (Fındıkçı, 1999:343).

A.Örgütsel Mizyon

Örgütsel mizyonun oluşturulmasında misyon, vizyon ve sosyal sorumluluk ile ilgili kavramlara göz atmalıyız.

Misyon; işletmeyi benzerlerinden ayıran kimlik, karakter ve gelişme yoluyla "Biz Kimiz? Ve Ne yapıyoruz" sorularının cevabıdır (Efil, 2016:400). Diğer bir deyişle, bir organizasyonun var oluş nedenine bağlı kalarak kendini tanımlama biçimidir (Çetin, 2010:14). Diğer bir tanıma göre misyon; işletmenin varlık nedeninin deklare edilmesidir. İşletmenin iş alanlarını, hedeflerini ve bu hedefe ulaşmaya dönük çabalarını tanımlayan ifadelerdir. Misyon; işletmenin kuruluş ve varoluş nedenidir. Vizyon; işletmenin gelecekler ilgili amaçları ve arzularının ifade edilmesidir. İşletmenin uzun vadeli hayal ettiği geleceğin, varılmak istenen yerin işletme amacına dönüştürülmesidir. Strateji ise; rakiplerin faaliyetlerinin incelenerek, hedeflere varmak için belirlenmiş, sonuç odaklı, uzun dönemli, geleceğe dönük hareket planlarını oluşturan dinamik kararlar bütünüdür (Tutar, 2013:375-376).

Parlak bir gelecek için çok önceden yola çıkmaya istekli olmak (Akdemir, 2008:1) anlamında vizyon; şimdiki gerçeklerle, hayaller, umutlar, tehlike ve fırsatların bir araya getirilmesiyle bilinmeyen geleceğe doğru bakıştır. Diğer bir ifade ile bugün bulunan ve gelecekte olmak istenilen yerin net ifadesidir (Çetin, 2010:11). Goetsch ve Davis (2010)'a göre; stratejik planlama bir kuruluşun geniş hedeflere ulaşmak için kuruluşun vizyon ve misyonu tanımlayan ve geliştiren bir süreçtir.

Vizyon, içinde bulunulan zamanın ötesinde başarılması imkânsız gibi görülebilecek birtakım ölçülebilir hedeflerin ortaya konmasıdır. Vizyonda "başarabilir miyiz" denebilecek kadar ümit ışığı olmalıdır (Çetin, 1999:99). Vizyon, kapsayıcı olmalı ve etkilenebilecek konuları kısa ve öz biçimde yönlendirip devrimci, değişimci karakterde ve zoru başarmanın simgesi olabilmelidir (Akgemci, 2008, 21).

Kişilerin, kurum ve kuruluşların, ülkelerin, idarecilerin, liderlerin ve insan kaynaklarının yüksek heyecan, coşku, tutku ve arzuyla bağlandıkları ve asla vazgeçemeyecekleri hedefleri vizyon ile tanımlamak mümkün olacaktır. Aradan uzun zamanlar geçse bile vazgeçilmez bir arzuyla bağlanılan hedefler de vizyondur (Akdemir, 2008:15). Vizyon bir taraftan gerçeğin diğer taraftan da hayalin bir parçası olduğundan bunu algılamak ve değerlendirmek uzun dönemli heyecanlı, coşkun ve arzulu bir uğraştır. Gerçek kadar hayale yakın, hayal kadar gerçeğe uzaktır (Akdemir, 2008:24).

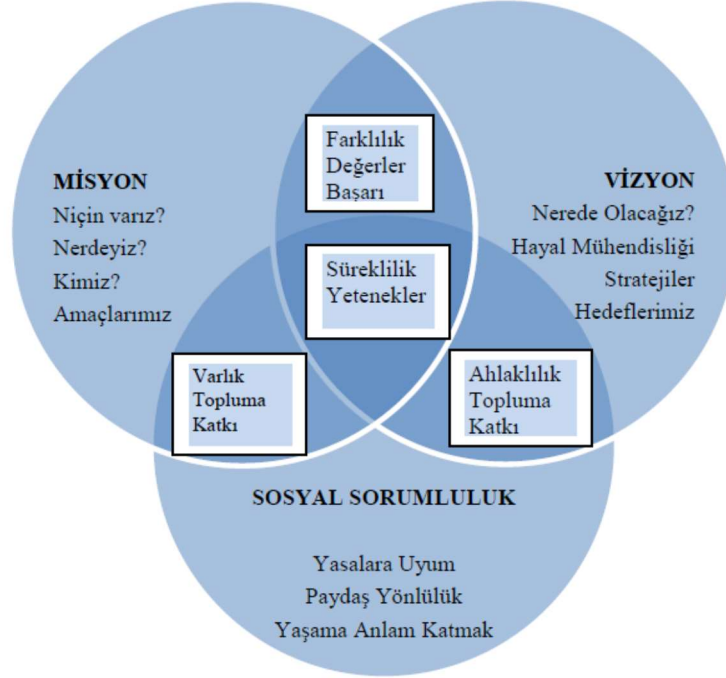
Sosyal Sorumluluk, işletmelerin kâr etme mükellefiyetine ilaveten toplumdaki kişi ve kurumlara karşı sorumlu olma ve cevap verme mecburiyeti olarak ifade edilebilir (Efil, 2015:13). Sosyal sorumluluk ile ilgili sosyal denetim özellikle ISO 14001 çevre yönetiminin SA8000 kriterlerinde ölçümlenmeye çalışılmıştır (Efil, 2015:14).

Vizyon; bugünden geçmişe bakarak, geleceğin belirsizliğini kavramak, kurgulamak ve paydaşlarla bölüşecek köprüler kurarak örgütsel yaşama anlam kazandırmaktır. Vizyon, gelecekteki BİZ'in tüm paydaşlarca içselleştirilmesini sağlama sürecidir.

Örgütsel Mizyonun temel dinamiği Lider tarafından öncelikle "MİZYON" oluşturmaktır. Matematiksel olarak;

MİZYON=Misyon+Vizyon+Sosyal Sorumluktur.

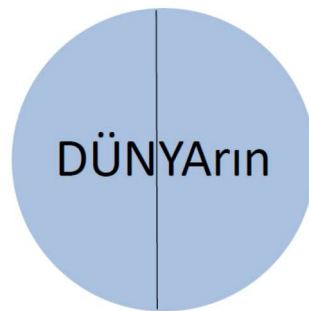
Şekil 2: MİZYON Oluşumu

MİZYON; dünün kazanımları ve bugünün gerçekleriyle geleceğe bakıştır. Bu bakışın içerisinde "Niçin varız?, Nerdeyiz?, Kimiz?, Amaçlarımız" gibi misyona ait cevaplar iken "Nerede Olacağız?, Hayal Mühendisliği, Stratejiler, Hedefler" vizyona ait cevaplardır. Bu cevaplar sosyal sorumluluğa ait "Yasalara Uyum, Tüketici Yönlülük, Yaşama Anlam Katmak" gibi cevaplarla birleştiğinde MİZYON oluşturulmuş demektir. Burada Misyon ve Vizyonun ortak değerleri; farklılıklar, değerler ve başarıdır. Misyon ve Sosyal Sorumluluğun ortak değerleri ise; varlık ve topluma katkıdır. Vizyonun Sosyal sorumluluk ile ortak değerleri; ahlaklılık ve topluma katkıdır. Her üçünün ortak değerleri ise; hayatiyet ve yeteneklerdir (Çetin, 2010).

Aslında her mizyon; liderin/üst yönetimin bir dünyasıdır. DÜNYA'yı şematize eder isek;

Şekil 3: Dünya

DÜN: Geçmiş,

YARın: Belirsiz geleceği temsil etmektedir. Aradaki ince çizgi ise bugündür. Her işletmenin mizyonu o ince çizgideki işletmenin DÜNYA'sıdır.

İşletmenin DÜNYA'sını belirlemek işletmenin yaşamının sürgit kılınmasında bir gereksinimler hiyerarşisine ihtiyaç duyar. Eğer işletmemizin proaktif olmasını istiyor isek; gereksinimler hiyerarşisini göz önünde tutarak bir DÜNYA kurmalıyız.

5.Basamak;

Meşruiyet kendini gerçekleştirir. İşletme hem kendi coğrafi bölgesinde hem de sektöründe öncü rolüne; kurumsallaşmaya giderek ve kurumsal sosyal sorumluluk projelerini ekolojik çevre duyarlılığı temelinde geliştirerek toplumsal meşruiyetini sağlayabilir. DiMaggio (1998) ve DiMaggio ve Powel (1983)'teki kuramsal kuram çalışmalarına göre; örgütsel yaşamın devamı sadece etkin ve verimli olmak değil aynı zamanda kurumsal çevrede ne derecede kabul gördükleri önemlidir şeklinde ifade edilmektedir. Bu kurama göre, örgütsel faaliyetlerdeki uygulamaların biçimlenmesinde sosyal ve kültürel çevrenin üzerindeki etkisini vurgulayarak yerleşik kural, değer ve normların tesirine dikkat çekmektedir (Çakar ve Danışman, 2012:241).

Kurumsal kuramcılara göre; örgütsel meşruluk örgütsel yaşamı destekler. Başka bir ifade ile, daha çok meşruluk elde eden örgütler diğerlerine göre aynı ortamda daha çok yaşam hakkı elde ederler. Çevreyi oluşturan baskın güçler tarafında desteklenmek yani meşruiyet artırmak örgütsel yaşamın sürgit kılınmasında etkili olacaktır (Çakar ve Danışman, 2012:256). Boxenbaum ve Johnsson (2008)'e göre; meşruiyetin sağlanmasındaki kurumsallaşma bir örgütün nasıl olması gerektiğiyle ilgili kanıksanmış düşünce ve uygulamaların örgüt sathına yaygınlaştırılmasıdır. Bu düşünce ve davranışlar yaygınlaştıkça örgütsel biçim ve uygulamalar eşbiçimlilik göstermekte birbirine benzemeye ve uydurmaya çalışmaktadırlar (Çakar ve Danışman, 2012:254).

6.Basamak;

İnovasyon ve Yaratıcılık; anlama ve bilme ihtiyacıdır. İşletme üretim bilgisine derinlemesine sahiptir. Teknolojik altyapısı proaktiftir ve önümüzdeki on yıllara hitap edecek üretim bilgisine (Know-How) ve Araştırma-Geliştirme (AR-GE)'yi elde etmek stratejik bir plan desteği ile mümkün olacaktır.

Bir fikrin ticari anlamda üretime dönüştürülmesi olan inovasyon çok farklı ve kapsamlı tanımlarla açıklanmaktadır. İlk olarak Shumpeter tarafından "yaratıcı yıkım" olarak ele alınan bu kavram büyümenin arkasındaki esas güç olarak tanımlanmıştır (Oğuztürk, 2003:270). OECD literatürüne göre yenilik, bir fikrin pazarlanabilir mal/hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir üretim veya dağıtım metoduna ya da toplumsal hizmete dönüştürülmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Göker, 2001:2). Barker (2001)'e göre inovasyon; araştırma ve geliştirmenin, stratejik planlamanın, proje yönetiminin, pazarlamanın, takım çalışmasının, eğitimin ve yaratıcı düşünmenin zengin karışımı olarak ifade etmektedir (Efil, 2015:31).

Yeniliğin temelini oluşturan düşünce becerisi olan yaratıcılık, sorunları çözme, karar verme ve kendini ifade etme olarak ifade edilebilir. Haris (1998) çalışmasında yaratıcılığı; bir yeti, eğilim ve süreç olarak tanımlayarak, düşüncelerin toplanması, değiştirilmesi ve sentezlenmesi ile yeni düşüncelerin yaratılması olarak tarif etmiştir. Yaratıcılık; örgütün dış çevresine bakarak değişim ve yeniliğin kabul edilmesi, düşünce ve olasılıkların farklı bir bakışla mal/hizmetlerin geliştirilmesini içermektedir (Gürol, 2006: 39).

Yenilik, yaratıcı bir düşüncenin kullanılabilir veya pazarlanabilir hale getirme mal/hizmet ya da sürece dönüştürülmesidir. Bu süreç yaratıcı düşüncede başlar. Yaratıcı ve yenilikçi insanların düşünce tarzları birbirinden farklıdır. Yenilikçi insanların düşünce biçimi "dikey düşüncede" sorunun çözümünde önceden var olan delikleri (alternatifleri) mümkün olduğunca ayrıntılı şekilde derinine inerek, hali hazırdaki soruna çözüm getirmektir (Duran ve Saraçoğlu, 2009:68).

Know-how üretim bilgisi, teknolojik bilgi birikimini kapsamaktadır. Bir işin nasıl yapılabileceğini bilmek ve bu bilgiyle ürün/hizmetin ticarileştirilmesini sağlayabilmektir. Bir ürünün verimli ve kolay şekilde üretilebilmesi için sahip olunan bilgi veya başka bir ifadeyle ticari sırların hepsidir (Stock ve Tatikonda, 2000: 720).

Araştırma-geliştirme (AR-GE); işletmede yeni ürün ve üretim sürecinin ortaya çıkarılmasına yönelik sistemli ve yaratıcı çalışmalardır. Ürün ya da süreç yeniliğine ve artan bilimsel bilgiye yönelik organize çabalardır (Akdemir, 2009:538).

7.Basamak;

Değişim ve Yönetimi estetik tatmin ihtiyacıdır. İşletme hem kendi coğrafyasının ötesindeki değişimi yönetmek hem de globalleşmenin gereklerini yapmalıdır. Günün algılarını ve değer yargılarını, sanatsal yaratıcılık ve güzellikte harmanlayarak ürün/hizmet üretiminde kullanmaktır. Bunu işletmenin her seviyesinde çalışan insan kaynağının istek ve beklentilerindeki değişimi göz önüne alarak yapmalıdır.

Değişime uyum sağlamak; devamlı değişen bir çevrede etkinlik gösteren günümüz örgütlerinin en temel problemlerinden birisidir. Bu uyumu sağlamadaki değişim yönetimi; bilinçli, planlı ve yöntemli bir şekilde gerçekleştirilme sürecidir. Zaman içinde yerleşik hale gelmiş kişisel ve örgütsel davranışları değiştirmek sancılı bir süreç olduğu kadar az ya da çok direnç gösterilen de bir süreçtir. Bu sürecin başarısı önemli ölçüde direnci kırılması ve ortadan kaldırılması ile yakından ilgilidir. Bunun için değişime hazırlık yapılmalı ve değişim yönetilmelidir (Tunçer, 2013:377).

Drucker (2003) çalışmasında işletmelerin hayatta kalabilmesi ve başarılı olabilmesi için kendini değişim temsilcisi haline getirme zorunluluğunu olduğunu, değişimi başarılı bir şekilde yönetmenin en etkili yolunun da değişimi yaratmaktan geçtiğini, girişimcilerin değişimin temsilcisi olmasındaki amacın tüm organizasyonun kafa yapısını değiştirmek olduğunu ileri sürmektedir.

Tablo:1 Değişim ve Yönetimi

Değişen	Hareket	Değişime Uğrayan	Sonuç
Dünya	Yok	İşletme	İşletme Körlüğü, Entropi
Dünya	Ayak Uydurma	İşletme	Reaktif işletme, değişim bittikten sonra ayak uydurmaya çalışma, hayatta kalma
İşletme	Ayak Uydurma	Dünya	Proaktif işletme, Önceden hazırlıklarını yaparak değişimi yönetme, değişimde öncü olmak, yıllara meydan okumak

Birkaç yıl önce, küreselleşme uluslararası ticarete yeni bir işte paradigmaydı, fakat

marka perspektifi açısından başlangıçtaki önemini kaybetti. Çünkü tüketiciler artık onları kitle pazarlamanın içerisine sıkıştıran standart şirketlerle bir bağlantı hissetmiyorlar. Onların merkezi bir karar verme yapısıyla çoğu şirket yeni küresel pazarla bağlantıyı bıraktı ve onların ortaya çıkışını göz ardı etti. Böylece yerel özelliklerin etkisiyle küresel ve yerel terimini bir arada bulunduran "Glokalizasyon" ortaya çıktı. Glakolizasyon şirketleri "küresel düşünmeye ve yerel davranmaya" teşvik etmekte ve onların bunu küresel markaları kullanarak yapabileceği diğer yandan da belli bir ülkeye uyması için markanın belli elementlerini yerelleştirdiler (Dumitrescu ve Vinerean, 2010:147).

Tablo 2: Glokal İşletme

Yerel	Yerel Düşün, Yerel Hareket et
Küresel	Küresel Düşün, Küresel Hareket et
Glokal	Küresel Düşün, Yerel Hareket et

Kaynak: Dumitrescu ve Vinerean, 2010:149

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanoğlu tarım toplumunda beden gücüyle, sanayi toplumunda kol gücüyle, bilgi toplumunda beyin gücüyle üretilen mal ve hizmetlere destek sağladı. Bilgi toplumundaki teknolojinin değişim hızına ve yoğun küresel rekabete ayak uyduran işletmeler hayatini sürdürmektedir. Bilginin "güç" olduğu gelişmiş ülkelerde bilime, teknolojiye ve insana yatırım başat rolünü sürdürmektedir. İşletmeler de bu başat rolde sosyo-ekonomik ve kültürel bağlarla bağlandığı toplumlardaki baş döndürücü gelişmelerle kendi yaşamının sürgit kılınmasında değişime ayak uydurmak zorunda kalmaktadır.

Jensen (2003) tarafından Bilgi toplumunun halefi olarak gösterilen "Düş Toplumu"nda işletmeler aklımıza değil gönlümüze hitap etmek zorunda kalacaklardır. Ürettikleri mal ve hizmetlere duygusal değerler katmak zorunda kalacaklardır. Bu toplumun işletmeleri veri ve bilgi yerine hikâyeleriyle gelişip serpileceklerdir. Hikâyeler beyinden daha çok kalbe hitap ettiklerinden dolayı müşteriler bu hikâyelere daha fazla ödemeyi gönüllü kabul edeceklerdir. İşletmeler hikâyeleri temsil eden ürünlerden değil bizzat hikâyelerinden para kazanacaklardır. Hikâyeyi anlatmakta en başarılı olan işletmeler piyasanın da hâkimi olacaklardır.

Maslow'un İnsan Gereksinimleri Hiyerarşisinden yola çıkılarak işletmelere uyarlanan "İşletmelerin Gereksinimler Hiyerarşisi"nin birinci basamağını rekabet oluşturmaktadır. İşletmeler sürdürülebilir rekabeti verimlilik, etkinlik, üretkenlik, yeterlilik, iş güvenliği ile sağlamalıdır. İkinci basamağı çalışanların güven temelini oluşturan, işletmelerdeki faaliyetlerini hak ve hukuk çerçevesinde adalet ile sağlamalıdır. Üçüncü basamağı örgüt kültürünü toplumsal beklentilerle duyarlı, çevreye uyumlu takım oyunuyla sağlamalıdır. Dördüncü basamağı insanı işletmenin öznesi görmek ve onların yetenek yönetimini planlayarak misyon, vizyon ve sosyal sorumluluk temelinde heterarşik ilişki geliştirerek tam katılımları ile sağlanmalıdır. Beşinci basamağı işletmelerin hem kendi sektörü hem de coğrafi bölgesinde sosyo-kültürel çevreyle şekillendirmesi ve kurumsallaşması ile sağlanmalıdır. Altıncı basamağı araştırma- geliştirme ve derinlemesine üretim bilgisine sahip olarak inovasyon ve yaratıcılık ile sağlamalıdır. Yedinci basamağı "Küresel düşünüp- Yerel davranarak" yani Glokalleşerek günün algıları ile değer yargılarını sanatsal estetik temelinde duygusal değerleri olan hikâyelerle bezeyip değişimi yöneterek sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Ali (2008), "Vizyon Yönetimi", Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa
- Akgemci, Tahir (2008), "Stratejik Yönetim", 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara
- Atalay, Ceren Giderler (2015), "Örgütsel Adalet" Editör ÖZLER; Derya, Ergun, "Örgütsel Davranışta Güncel Konular", 2.Basım Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa
- Çakar, Mehmet ve Danişman, Ali (2012), "Kuramsal Kuram", Editörler: SÖZEN, H.Cenk ve BASIM, H.Nejat "Örgüt Kuramları", 2.Baskı, Beta Yayınları, Ankara
- Çetin, Sefa, (1999), "Vizyon Yönetimi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22 / 2009
- Çetin, Nurdan, (2010), "Vizyon ve Misyon", Etap Yayınevi, İstanbul
- Drucker, F.Peter (2003), "Geleceğin Toplumunda Yönetim", Çev. Mehmet Zaman, Hayat Yayınları, İstanbul
- Duran, Cengiz ve Saraçoğlu, Metin (2009), "Yeniliğin Yaratıcılıkla Olan İlişkisi ve Yeniliği Geliştirme Süreci", Yönetim Ve Ekonomi Yıl:2009 Cilt:16 Sayı:1 Celal Bayar Üniversitesi İİBF.Manisa
- Dumitrescu, Luigi, and Simona Vinerean. "The glocal strategy of global brands."Studies in Business and Economics 5.3 (2010): 147-155.
- Efil, İsmail, (2015), "İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon", 13.Baskı, Dora Yayınları, Bursa
- Efil, İsmail, (2016), "Toplam Kalite Yönetimi", 8. Baskı, Dora Yayınları, Bursa
- Erkan H. ve Erkan C., (2004). "Bilgi Ekonomisinde Teori ve Politika" <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/13-01.pdf>
- Erkoç, Zafer, (2006), "İnsan Kaynakları Yönetimi- Kalite Yönetim Sistemleri Terimler Sözlüğü", Alfa Basım Yayım, İstanbul
- Ertuğrul, İrfan, (2014), "Toplam Kalite Kontrol", Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa
- Findikçi, İlhami (1999), "İnsan Kaynakları Yönetimi", 4.Baskı, Alfa Basım-Yayımlar Dağıtım, İstanbul
- Halis, Muhlis, (2013), "Toplam Kalite Yönetimi MYO Müfredatına Uygun", Seçkin Yayınları 2. Baskı, Ankara.
- Gard, G., Lindstrom, K., Dallner, M. (2003), "Towards a Learning Organizations:The Introduction of a Client-Centered Team-Based Organization In Administrative Surveying Work" www.elsevier.com/locate/apergo
- Goetsch, D. L., & Davis, S. B. (2010), "Quality management for organizational excellence: introduction to total quality", Upper Saddle River, N. J.: Prentice-Hall.
- Göker, Aykut (2001), "İnovasyonda Yetkinleşmek: Rekabet Üstünlüğüne Giden Yol", Ekonomik Yaklaşım: Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Yayın Organı Kongreler Dizisi II -Gazi üniversitesi İ.İ.B.F. Dekanlığı ve Rekabet

- Kurumu'nun İşbirliği ile- "Rekabet' Nereye Kadar? Nasıl?" Paneli 7-8 Kasım 2001, Gazi Üniversitesi 100. Yıl Kültür Merkezi, Ankara
- Gürol, Mehmet Ali; (2006), Küresel Arena'da Girişimci ve Girişimcilik, Gazi Kitapevi, Ankara
- Haldun, İbni (1968), "Mukaddime", Cilt II, Çeviren, Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul
- İnce Mehmet, Bedük Aykut, Aydoğan Enver (2004), "Örgütlerde Takım Çalışmasına Yönelik Etkin Liderlik Nitelikleri" Selçuk Üniversitesi SBE. Dergisi 11.Sayı ss. 422-446, Konya
- Jung, Jea C. (2007), "The Varying Patterns Of Ownership Strategy Of Mnes: A Japan- US Comparison" Dissertation For The Degree Of Doctor Of Philosophy. Ontario: University of Western Ontario, Richard Ivey School of Business.
- Oğuztürk, Bekir Sami (2003), "Yenilik Kavramı ve Teorik Temelleri", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, 2003, C8,S2, S253-273
- Saunders M. Ve Thornhill, A. (2003), "Organizational Justice, Trust And The Management Of Change", Personnel Review, Vol.32(3), Ss. 360-375.
- Stock, G., N. And Tatikonda, M. V., (2000), "A Typology Of Project-Level Technology Transfer Processes", Journal Of Operations Management 18, Pp.719-737
- Şimşek, Ş.M., Ve Öge, S.H., (2007), "Stratejik Ve Uluslar Arası Boyutları İle İnsan Kaynakları Yönetimi", Gazi Kitabevi, Ankara
- Tunçer, Polat (2013), "Değişim Yönetimi Sürecinde Değişime Direnme", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2013, 32(1), 373-406
- Tutar, Hasan, (2013), "İşletme-Yönetim Terimleri Ansiklopedik Sözlük", Detay Yayıncılık, Ankara
- Yıldırım, Fatma, (2007), "İş Doyumu İle Örgütsel Adalet İlişkisi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 62(01). 253-278.
- <http://www.sinanergin.com/tr/417/KURUMSAL%20UZUN%20%C3%96M%C3%9CRL%C3%9CL%C3%9CK/>
- http://www.canaktan.org/yeni-trendler/bilgi-toplumu/bilgi_toplumu-ozellik.htm
- <https://www.innosight.com/wp-content/uploads/2016/08/Corporate-Longevity-2016-Final.pdf>

FİRMA OPTİMAL SERMAYE YAPISININ BELİRLENMESİ: BORSA İSTANBUL 100 ENDEKSİ (BIST 100) FİNANS DIŞI FİRMALARI ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Alev Dilek Aydın

Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik
Bölümü, dilekaydin@halic.edu.tr

ÖZ

Optimal sermaye yapısını konu alan çalışmalar finans alanında giderek daha çok yer bulmaktadır. Bu çalışmada Borsa İstanbul (BIST) 100 endeksinde 2012-2016 döneminde işlem gören 40 adet finans dışı firmanın sermaye yapısı dinamikleri panel veri analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu çerçevede seçilen 40 firmanın finansal verilerinden hareketle bu firmaların optimal sermaye yapısının ne gibi değişkenlerden etkilendiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için bir adet bağımlı, beş adet de bağımsız değişken seçilmiştir. Bağımlı değişken olarak kaldıraç oranı, bağımsız değişkenler olarak ise büyüme oranı, özsermaye karlılığı oranı, maddi aktifler oranı, cari oran ve firma büyüklük oranı seçilmiştir. Çalışmamızın sonuçları daha karlı firmaların daha az borç kullandığını, yani karlılık ile kaldıraç oranı arasında negatif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın firma büyüme oranı, maddi aktifler oranı, cari oran ve firma büyüklüğü ile kaldıraç oranı arasında pozitif ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Optimal sermaye yapısı, kaldıraç oranı, Modigliani ve Miller, Borsa İstanbul*

Jel Sınıflandırması: *G10, G20, G30*

**DETERMINATION OF THE FIRM OPTIMAL CAPITAL STRUCTURE:
AN EMPIRICAL STUDY ON THE BORSA İSTANBUL 100 (BIST 100)
NON-FINANCIAL COMPANIES**

ABSTRACT

The studies that have the subject of optimal capital structure are being more and more studied in the field of finance. In this research, the capital structure dynamics of 40 non-financial firms, which were traded in Borsa İstanbul (BIST) 100 index between 2012 and 2016, have been investigated by using panel data analysis. In this context, we tried to determine from what factors the optimal capital structures of these 40 firms have been effected by using the financial data of these firms. For this reason, we selected one dependent and five independent variables. As dependent variable, we selected the leverage ratio and as independent variables we selected growth ratio, return on equity (ROE), ratio of tangible assets, liquidity ratio and the firm size. The results of our study indicate that more profitable firms use less debt and therefore, there is a negative relationship between ROE and the leverage ratio. Additionally, we determined that there is a positive correlation between growth ratio, the ratio of tangible assets, the liquidity ratio, the firm size and the leverage ratio.

Keywords: *Optimal capital structure, leverage ratio, Modigliani and Miller, Borsa İstanbul*

Giriş

Sermaye yapısı kavramı küreselleşmenin etkisinin giderek artmasıyla birlikte son dönemde sıkça gündeme gelen bir kavram haline gelmiştir. Bu nedenle sermaye yapısı kavramı, finans literatüründe üzerinde en çok tartışılan ve yorum yapılan konulardan bir tanesidir. Araştırmacılar sermaye kavramı ve bu kavram üzerinde etkili olan faktörler ile ilgili olarak bir çok kuramsal ve ampirik çalışmaya imza atmışlardır. Sermaye yapısı kararları, işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan yatırımların finansmanı açısından hayati öneme sahiptir. Literatürdeki çalışmaların merkezinde ise sermaye yapısında meydana gelen değişiklikler sayesinde işletmenin sermaye maliyetinin minimum, piyasa değerinin ise maksimum kılınmasının olası olup olmadığının belirlenmesine dair yapılan çalışmalar yer almaktadır.

Bir firmanın sermaye yapısı kararı kısaca, bir şirketin özkaynağına nazaran ne kadar borcu tercih ettiğine dair seçimi olarak değerlendirilebilir. Firma sermaye yapısının aynı zamanda, firmanın borçlanma politikasının bir yansıması olduğu da söylenebilir. Sermaye yapısı kararının temelinde yatan etken aslında, karlılığın ve hissedarların servetini azami kılan sermaye düzeyi olan optimal sermaye yapısının araştırılmasıdır. Günümüzde optimal sermaye yapısının ne olduğuna dair henüz ortak bir görüşe varılamamış olsa bile, bu kavrama ilişkin çalışmalar birçok teoremin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu teorilerin başlıcaları ise Modigliani ve Miller (1958) yaklaşımı, takas, finansal hiyerarşi ve serbest nakit akışı teorisi olarak sıralanabilir.

Finansal kararların en önemli amacı, hissedarların servetini en yüksek noktaya çıkarmaktır. Dolayısıyla yöneticiler bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak en yüksek firma değerini sağlayacaklarına inandıkları sermaye yapısını seçmelidirler. Optimal sermaye yapısına ters düşecek şekilde alınan yanlış bir karar firmanın karlılığını olumsuz olarak etkileyebilmekte ve bu da hissedarların servetlerinin değerinin düşmesine neden olmaktadır.

Teorik modeller, karlılık ile sermaye yapısı arasındaki ilişkiye dair farklı sonuçlar vermektedirler. Örneğin, takas teorisi karlı firmaların daha az karlı firmalara göre daha fazla borç alması gerektiğini öne sürerken, finansal hiyerarşi teorisi, karlılık ile borç seviyesi arasında ters yönde bir ilişki bulunduğunu öne sürmektedir. Finansal hiyerarşi teorisi firmaların borçlanma yerine iç kaynakları kullanmayı tercih ettiğini varsaymaktadır. Bu tercih, firmaların öncelikle dağıtılmamış karları kullanması ve dağıtılmamış karlar yetersiz kaldığı takdirde dış finansmana yönelmesi gerektiğini öne sürmektedir. Buna göre şirketler, tahvil ve özkaynak arasında bir seçim yapmak durumunda kaldıklarında borç almak yerine hisse senedi ihracını tercih edeceklerdir. Bu yaklaşıma göre ise karlı firmaların daha az borca sahip olması gerekmektedir.

Serbest nakit akışı teorisi ise borcu, yöneticileri kar payı ödemelerini yapmaya zorlayan ve dolayısıyla da boşa harcanacak olan nakit akışını azaltmayı hedefleyen bir disiplin aracı olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle bu teori karlılık ile kaldıraç arasında olumlu bir ilişki olduğunu belirtmekte ve karlı firmaların borcu, firmanın kalitesinin bir göstergesi olarak kullandığını öne sürmektedir.

Bu çalışmada Borsa İstanbul (BİST) 100 endeksinde işlem görmekte olan ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren 40 adet finans dışı firmanın 2012 ile 2016 yılları arasındaki dönemde sermaye yapısı incelenmiştir. Araştırmada bu yapı üzerinde etkili olduğu düşünülen değişkenlerin bu yapı üzerinde etkilerinin bulunup

bulunmadığı, bulunuyorsa ise ne yönde olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ikinci bölümü olan literatür taraması bölümünde ilk olarak sermaye yapısı ile ilgili değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışan eserler incelenecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise araştırmada kullanılan yöntem, veriler, metodoloji, yapılan testler sonucu elde edilen bulgu ve sonuçlar açıklanacaktır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak bu konuda gelecekte yapılabilecek çalışma önerileri sunulacaktır.

Literatür Taraması

1950'lerden bu yana sermaye yapısıyla ilgili birçok ampirik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların dönüm noktası olarak Modigliani ve Miller'ın (1958) çalışması gösterilebilir. Bu iki araştırmacı, belirli varsayımlar altında firma değerinin firma sermaye yapısından bağımsız olduğunu geliştirdikleri modelle savunan ilk araştırmacılar olmuşlardır. İki araştırmacının yaklaşımı ileri sürdüğü varsayımlar nedeniyle diğer bazı araştırmacılar tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin çıkış noktaları ise bu teorinin ileri sürdüğü sermaye piyasasının tam rekabet şartları altında çalışması, tüm yatırımcıların rasyonel olması ve vergi etkisinin dikkate alınmaması olarak sayılabilir. İzleyen zamanda Modigliani ve Miller ilk olarak 1963 yılında modellerine kurumlar vergisini, 1977'de ise gelir vergisini dahil ederek önermelerini vergi etkisi altında tekrar güncellemişlerdir.

Sermaye yapısına dair birçok ampirik çalışma 1990'lardan önceye dayanmaktadır. Taggart (1977), De Angelo ve Masulis (1980), Jalilvand ve Harris (1984) ve Titman ve Wessels (1988) gibi birçok araştırmacı sermaye yapısını belirleyen etkenleri araştırmışlar, ve bu etkenleri formüller vasıtasıyla sınavarak literatüre önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda araştırmacıların bir kısmı optimal sermaye yapısı teorilerini test etmeye yoğunlaşmışken, bir diğer kısmı ise firmaların sermaye yapısı dinamiklerini araştırmışlardır.

Harris ve Raviv (1991, s.298) asimetrik bilgi ve temsilcilik maliyeti gibi sermaye yapısı teorilerini incelemeyi amaçladıkları çalışmalarında aynı sektörde faaliyet gösteren firmaların kaldıraç oranlarının sektör dışı firmalara göre benzerlik gösterdiğini tespit etmişlerdir. Aynı şekilde Allen (1991, s.105), Avustralya'daki borsalarda hisseleri işlem gören 48 firmanın sermaye yapısı kararlarını etkileyen faktörleri ve finansman kararlarını incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, çalışma kapsamındaki firmaların borç düzeyiyle karlılık düzeyi arasında negatif ilişkinin varlığını göstermiştir. Rajan ve Zingales (1995, s.1428) İngiliz firmaları üzerine yaptıkları araştırmalarında kaldıraç oranı ile firma büyüklüğü ve maddi aktiflerin oranı arasında pozitif bir ilişki tespit etmişken, kaldıraç oranı ile karlılık ve büyüme fırsatları düzeyi arasında ise negatif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Chen ve Hammes (1997) hisseleri yedi OECD ülkesindeki borsalarda işlem gören ve finansal olmayan şirketleri, 1990 ile 1996 arası dönemde incelemişlerdir. Araştırma sonuçları firma büyüklüğü ile kaldıraç oranı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını gösterirken, firma karlılığı ile kaldıraç oranı arasında ise negatif bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Buna ek olarak araştırma, riskli firmaların daha az borç kullandıklarını da belirlemiştir.

Fama ve French (2002, s.15) çalışmalarında, maddi aktiflerin toplam aktiflere oranını gösteren maddi aktifler oranının kaldıraç oranı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Maddi olmayan varlıklarının oranı daha fazla

olan firmalar herhangi bir finansal sıkıntı ya da kriz anında daha fazla değer kaybetme riskiyle karşı karşıyayken, maddi varlık oranı daha fazla olan firmalar genellikle daha fazla tasfiye değerine sahip olmaktadır. Dolayısıyla da çalışma cari oran ile kaldıraç oranı arasında da pozitif bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir.

Brounen, Jong ve Koedjik (2005, s.18), Hollanda, Fransa, İngiltere ve Almanya'daki firmaların sermaye yapısı seçimlerini inceledikleri çalışmalarında firmaların hedef borç rasyosu belirlediklerini görmüşlerdir. Ayrıca anket yöntemiyle yaptıkları çalışmalarında temsilcilik maliyetlerinin sermaye yapısı seçimlerinde etkili olmadığını da belirlemişlerdir.

Heyman, Deelof ve Ooghe (2008, s.312), Belçika'daki şahıs firmalarının sermaye yapılarını araştırdıkları çalışmalarında daha az maddi duran varlığa sahip ve karlı firmalarda düşük bir kaldıraç oranının varlığını tespit etmişlerdir. Çalışmanın sonuçları ayrıca büyük firmaların daha fazla miktarlarda ve daha kısa vadeli olarak borçlandıklarını göstermiştir.

Noulas ve Genimakis (2011, s.379), Atina Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 259 finans dışı firmayı 1998 ile 2006 yılları arası dönemde inceledikleri çalışmalarında firmaların sermaye yapılarını etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Araştırma sonuçları kaldıraç oranı ile büyüme oranı ve maddi aktifler oranı arasında pozitif korelasyonun varlığına işaret ederken, karlılık ile kaldıraç oranı arasında negatif bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir.

Kouki ve Said (2012, s.226) ise Fransa'daki finans dışı 244 firmanın 1997-2007 yılları arasındaki sermaye yapısı kararlarını inceledikleri çalışmalarında kaldıraç oranı ile karlılık ve büyüme oranları arasında pozitif, firma büyüklüğü ve maddi duran varlıklar ile kaldıraç oranı arasında ise negatif ilişki bulmuşlardır.

Cortez ve Susanto (2014, s.131) ise üretim sektöründe faaliyet gösteren 21 Japon firmasının 2001-2012 yılları arasındaki verilerinden yararlanarak yaptıkları çalışmalarında firmaların sermaye yapılarını etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Araştırma sonucu, kaldıraç ile maddi duran varlıklar arasında pozitif yönlü, kaldıraç ile karlılık arasında ise negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir.

Ülkemizde sermaye yapısı üzerine yapılan başlıca çalışmalar ise şöyledir. Durukan (1997) İMKB'de 1990 ile 1995 arasında işlem gören 68 firmayı incelemiştir. Araştırma, firmaların sermaye yapısı ile firma büyüklüğü, vergi oranı ve büyüme oranı arasında pozitif, firma riski ve karlılığı ile sermaye yapısı arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir.

Sayılgan, Karabacak ve Küçükkocaoğlu (2006, s. 136), İMKB'de işlem gören 123 üretim firmasının 1993-2002 yılları arasındaki verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında kaldıraç ile firma büyüklüğü ve büyüme fırsatları arasında pozitif yönlü; karlılık, borç dışı vergi kalkını ve maddi duran varlıklar arasında ise negatif yönlü ilişki bulmuşlardır.

Terim ve Kayalı (2009, s.125) çalışmalarında İMKB'de işlem gören 134 üretim firmasının 2000-2007 yılları arasındaki yıllık mali tablolarını incelemiş ve bu firmaların sermaye yapısı ile sabit varlıklar, karlılık ve büyüme fırsatları arasında anlamlı sonuçlara ulaşmışlardır.

Gülşen ve Ülkütaş (2012, s.57) ise 1990-2005 yılları arasında İMKB'de işlem gören 143 sanayi firmasının mali verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, kaldıraç düzeyi ile firma büyüklüğü ve karlılık düzeyi arasında negatif yönde bir ilişkinin

varlığını tespit etmişlerdir.

Araştırma Yöntemi

Amaç, Yöntem ve Örneklem

Bu çalışmada, Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde (BIST 100) 2012 ile 2016 yılları arasında düzenli olarak işlem gören 40 finans dışı firmanın optimal sermaye yapısı dinamikleri araştırılmıştır. Çalışmada, firmaların sermaye yapıları üzerinde hangi faktörlerin daha etkin olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Borsa İstanbul 100 Endeksi'ne kayıtlı, seçilmiş 40 finans dışı firmanın sermaye yapısına etki edeceği düşünülen değişkenler seçilerek buna ilişkin uygun hipotezler geliştirilmiştir. Buna ek olarak modele ilişkin denklem, teori ve literatür araştırmasından hareketle oluşturulmuştur. Analiz kapsamındaki firmaların mali tablo verileri Finnet web sitesinden elde edilmiştir (www.fiinet.com.tr). Kullanılan veriler 2012-2016 yılları için seçilen firmaların çeşitli finansal tablolarından elde edilmiştir.

Panel veri analizi kapsamındaki bağımlı değişken ve beş adet bağımsız değişken kullanılmıştır. Kullanılan değişkenlerin detaylı açıklaması ve beklenti işaretleri tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Değişkenler		Açıklama	Beklenti İşaretleri
Bağımlı (LEV)	Kaldıraç Oranı	Toplam Borç / (Toplam Borç + Özkaynak)	
Bağımsız (GROW)	Büyüme Oranı	Cari Yılın Toplam Varlıkları / Önceki Yılın Toplam Varlıkları	+
Bağımsız (ROE)	Özsermaye Karlılığı Oranı	Net Kar / Özsermaye	-
Bağımsız (TANG)	Maddi Aktifler Oranı	Maddi Aktifler / Toplam Aktifler	+
Bağımsız (LIQ)	Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	+
Bağımsız (SIZE)	Firma Büyüklük Oranı	Toplam Varlıkların Logaritması	+

Modelin Kurulması

Çalışmada modele ilişkin denklem, teori ve literatürden yola çıkılarak aşağıdaki şekilde oluşturulmuş ve firmaların optimal sermaye yapısına etki eden faktörler arasındaki ilişki panel regresyon metoduyla araştırılmıştır. Panel regresyon analizi, zaman serisi ve kesit verilerini bir arada içerdiğinden, sağlamış olduğu avantajlar nedeniyle tercih edilmiştir. Birinci nesil birim kök testleri, yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu varsayımına dayanmaktadır. Örneğin, bireysel değişkenliğin kontrol edilmesi daha fazla serbestlik derecesi, daha az çoklu doğrusal bağlantı problemi ve daha ayrıntılı bilgi edinmeye izin vermesi panel veri analizinin avantajları arasında sayılabilir (Baltagi, 2005, s.180).

Çalışmada kullanılan değişkenler ve panel regresyon denklemi aşağıdaki biçimde gösterilebilir;

$$LEV_{i,t} = a + \beta_1 (GROW)_{i,t} + \beta_2 (ROE)_{i,t} + \beta_3 (TANG)_{i,t} + \beta_4 (LIQ)_{i,t} + \beta_5 (SIZE)_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

Araştırmamızda test edeceğimiz alternatif hipotezler şöyledir:

H₁: Firmanın büyüme oranı ile kaldıraç oranı arasında pozitif ilişki vardır.

H₂: Firmanın özsermaye karlılık oranı ile kaldıraç oranı arasında negatif ilişki vardır.

H₃: Firmanın maddi aktifler oranı ile kaldıraç oranı arasında pozitif ilişki vardır.

H₄: Firmanın cari oranı ile kaldıraç oranı arasında pozitif ilişki vardır.

H₅: Firma büyüklüğü ile kaldıraç oranı arasında pozitif ilişki vardır.

Çalışmada serilerin durağanlığını test etmek amacıyla, Levin, Li and Chu (2002) testi ve Im, Pesaran ve Shin W (2003), ADF - Fisher Chi-square, PP-Fisher Chi-square birinci nesil birim kök testleri kullanılmış ve serilerin %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu testler için hipotezler aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

H₀: Seride bir birim kök vardır.

H₁: Seride bir birim kök yoktur.

Tablo 2'den de görülebileceği gibi analizde kullanılan tüm değişkenler için hesaplanan p olasılık değerleri 0.05 anlamlılık düzeyinden daha küçük olduğundan, serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H₀ hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuçlara göre serilerde her birim için (firma) birim kök içermediği söylenebilir.

Serilerin durağanlığının tespiti için yapılan birinci nesil birim kök testlerinin bulguları tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Levin, Lin & Chu t*	Im, Pesaran ve Shin W İstatistiği	ADF - Fisher Chi-square	PP - Fisher Chi-square
LEV	-14.0016 (0.0011)	-6.0402 (0.0002)	5.01677 (0.0004)	-2.81275 (0.0031)
GROW	-10.3848 (0.0000)	-3.2556 (0.0000)	4.15342 (0.0001)	4.93275 (0.0000)
ROE	-15.3217 (0.0000)	-2.8141 (0.0007)	-2.91236 (0.0004)	-6.13742 (0.0000)
TANG	-4.6462 (0.0000)	-8.2818 (0.0002)	-2.74572 (0.0000)	2.35125 (0.0007)
LIQ	-14.2189 (0.0002)	-7.4858 (0.0000)	-12.6612 (0.0000)	11.1236 (0.0000)
SIZE	-7.3556 (0.0000)	-2.8134 (0.0000)	5.23784 (0.0000)	9.42523 (0.0000)

*Parantez içindeki değerler, p olasılık değerlerini göstermektedir. %5 anlamlılık düzeyine göre serilerde birim kök yoktur. AIC bilgi kriterine göre gecikme sayısı belirlenmiştir.

Panel Veri Yöntemi Seçimi (Hausman ve LR Testi) ve Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testleri

Analizde panel veri modellerinin seçiminde rassal etkili modelinin veya sabit etkiler modelinin seçiminde hangi modelin tercih edileceğine karar vermek için Hausman (1981) testi kullanılmıştır. Sabit etkiler modeli veya rassal etkiler modeli seçimindeki temel fark, açıklayıcı değişkenlerin zamana bağlı olarak değişip değişmediği ile ilgilidir (Cameron and Trivedi, 2005, s.125).

Hausman testinde kullanılan hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmaktadır (Baltagi, 2005):

$$H_0: \text{Rassal etkili model geçerlidir. } [E(\alpha_i, x_i) = 0]$$

$$H_1: \text{Sabit etkili model geçerlidir. } [E(\alpha_i, x_i) \neq 0]$$

Hausman test istatistiklerinin sonucunda elde edilen değer, α anlamlılık düzeyinin altındaki bir olasılık değeri, alternatif hipotezin kabulü anlamına gelmekte ve sabit etkiler modelinin seçilmesi gerektiğini göstermektedir. LR(olabilirlik oranı) testi de, Hausman testi gibi klasik veya sabit etkili modelin seçimi için yapılan testlerden olup, hipotezler de Hausman testi ile aynıdır. H_0 hipotezi klasik model uygundur, H_1 hipotezi ise sabit etkili model uygundur şeklinde kurulur. Test istatistiği hesaplanırken, sabit etkili ve klasik modellerden elde edilen log-olabilirlik değerleri kullanılmaktadır. Tablo 3'ten bu değerlere bakıldığında, H_1 hipotezinin kabulüne, yani sabit etkili modelin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Değişen varyans, birimler arası korelasyon ve otokorelasyon gibi varsayımlardan sapma durumlarının en az birinin varlığı halinde, hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisi birim matris olma özelliğini yitirmektedir. Böyle bir durumda varsayımdan sapma durumuna ait bir düzeltme yöntemi seçilerek model yeniden tahmin edilir. Varsayımdan sapmalardan, değişen varyans olması halinde, Huber, Eicker ve White tahmincileri dirençli (robust) tahminciler vermektedir. Benzer şekilde, hem değişen varyans hemde otokorelasyon varsayımdan sapmalarının ikisinde bulunması durumunda, Arellano, Froot ve Rogers, Wooldridge ve Newey-West tahmincileri dirençli tahminciler vermektedir (Özdemir vd., 2014, s.150).

Panel veri analizinde otokorelasyon testi için Wooldridge (2002) otokorelasyon testi yapılmıştır. Bu teste göre, modelde "otokorelasyon yoktur" boş hipotezi reddedilmiştir. Yani, modeldeki hata terimleri arasında otokorelasyon sorunu vardır. Bununla birlikte, yatay kesit verilerinin kullanıldığı modellerde değişen varyans sorununun ortaya çıkabileceği ve bu sorunun gözardı edilmemesi gereken bir problem olduğu bilinmektedir (Gujarati, 1999, s.355). Bundan dolayı, değişen varyans sorununun olması halinde White Tahmin Edici Düzeltme tekniği uygulanması önerilmektedir. Bu çalışmada da, oluşturulan modellerde değişen varyans olup olmadığını belirlemek için Wald testi yapılmış ve değişen varyans sorunu olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada hem değişen varyans hemde otokorelasyon birlikte gözlemlendiğinden, bu sorununa karşı White cross-section düzeltme tekniği uygulanmıştır. Yapılan analizlerde sabit etkiler modeli mi, yoksa tesadüfi etkiler modeli mi uygulanacağına karar vermek için Hausman testi yapılmıştır. Bu testte sıfır hipotezi rassal etkiler modelinin geçerli olduğu biçiminde kurulmuştur. Bu test sonucunda Ki-kare değerinin olasılığı %1 kritik değerinden küçük çıkması halinde sabit etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen test sonuçlarına göre, sabit etkiler modelinin

kullanılmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3: Hausman, LR, Wooldridge ve Wald Testi Sonuçları

Yöntem	İstatistiği	P-değeri
Hausman	$\chi^2 = 18.25$	0.0027
LR Testi	$\chi^2 = 169.011$	0.0000
Wooldridge	F = 12.331	0.0014
Wald χ^2	$\chi^2 = 6.0256$	0.0809

Panel regresyon modeli ile elde edilen sonuçlar tablo 4'de sunulmuştur. Buna göre çeşitli faktörlerin firma sermaye yapısı üzerindeki etkileri büyüme oranı, özsermaye karlılığı oranı, maddi aktifler oranı, cari oran ve firma büyüklük oranı başlıkları altında toplamda beş adet bağımsız değişken vasıtasıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Sermaye yapısını temsilen bağımlı değişken olarak ise kaldıraç oranı seçilmiştir. Tablo 4'den de anlaşılacağı üzere kaldıraç oranı ile özsermaye karlılık oranı (ROE) arasında anlamlı ve negatif bir ilişki çıkmışken, kaldıraç oranı ile büyüme oranı, cari oran, maddi aktifler oranı ve firma büyüklük oranları arasında anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ile birlikte tüm hipotezlerimiz kabul edilmiştir.

Tablo 4: Panel Regresyon Modeli Sonuçları

	Katsayı	Standart hata	t- istatistiği
C (sabit terim)	-0.10323***	0.177311	-2.3372
LEV	0.268301***	0.023527	4.5211
GROW	0.350081**	0.069258	4.3152
ROE	-0.260012***	0.045343	-2.1706
TANG	0.370521***	0.009431	2.4194
LIQ	0.312571**	0.002211	2.9491
SIZE	0.237871***	0.000123	2.7588
Durbin-Watson İstatistiği	1.971586		
F-İstatistiği	10.725		
P-Değeri	0.00000		
R-Kare	0.2449		

* p < 0.1, ** p < 0.05, *** p < 0.01

Sonuç

Günümüzün gittikçe zorlaşan rekabet koşullarında şirketlerin finansal faaliyetlerini istikrarlı olarak yürütebilmeleri ve dengeli büyümeyi gerçekleştirebilmeleri, sermaye yapılarının optimal olmasına bağlıdır. Optimal sermaye kararı dendiğinde akla, firmanın hangi ölçüde yabancı sermaye, hangi ölçüde özsermaye kullanacağı ve bunun firma değeri üzerindeki etkisinin ne yönde olacağı gelmektedir. Sermaye yapısı üzerine yapılmış olan çalışmalar optimal sermaye yapısının aslında firma değerini maksimize eden borç/öz kaynak oranı olduğunu göstermektedir. Buna karşın sermaye yapısı bileşenlerinin kesin bir şekilde ölçülmesinin çok güç olmasından dolayı literatürde optimal sermaye yapısının kesin bir tanımı bulunmamaktadır.

Çalışma için Borsa İstanbul (BIST) 100 endeksinde 2012-2016 yılları arasında

düzenli olarak işlem gören 40 finans dışı firma seçilmiştir. Sermaye yapısı değişkeni olarak kaldıraç oranı bağımlı değişken olarak seçilirken, firma büyüme oranı, özsermaye karlılık oranı (ROE), maddi aktifler oranı, cari oran ve firma büyüklük oranları kaldıraç oranları üzerinde etkili olabileceği düşünülen değişkenler olarak seçilmişlerdir. Araştırmanın sonuçları kaldıraç oranı ile özsermaye karlılık oranı (ROE) arasında negatif anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret ederken, kaldıraç oranı ile büyüme oranı, cari oran, maddi aktifler oranı ile firma büyüklük oranları arasında ise pozitif anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada ortaya konan bu sonuçlarla aynı yönde ve farklı yönde birçok çalışma bulunmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse söz konusu sonuçların finansal hiyerarşi teorisi ile uyumlu olduğu görülmektedir. İlgili çalışmalar karlılık ile kaldıraç oranı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedirler. Örneğin Rajan ve Zingales (1995, s.1428) de çalışmalarında karlılık ve kaldıraç arasında anlamlı negatif bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Buna karşın takas teorisi, finansal kaldıraç ile karlılık oranı arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu öne sürmektedir. Literatürdeki sonuçlarla çalışmanın bulgularını kısaca karşılaştırmak gerekirse Chen ve Hammes (1997) çalışmalarında araştırmamızın sonuçlarıyla paralel olarak firma büyüklüğü ile kaldıraç oranı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını tespit ederken, firma karlılığı ile kaldıraç oranı arasında ise negatif bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Fama ve French (2002, s.15) çalışmalarında, bu araştırmadaki bulgularla aynı yönde olacak şekilde maddi aktiflerin oranı ile kaldıraç oranı ve yine cari oran ile kaldıraç oranı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Bu sonuçlara ek olarak Noulas ve Genimakis (2011, s.379) ve Kouki ve Said (2012, s.226) yapmış oldukları çalışmalarında, kaldıraç oranı ile büyüme oranı arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Optimal sermaye yapısı üzerine etkili olduğu düşünülen birçok faktör vardır. Bu bağlamda dünyada olduğu kadar Türkiye'de de firmaların sermaye yapıları ve bu yapıları etkilediği düşünülen faktörleri ele alan daha çok çalışma yapılması optimal sermaye yapısı kavramının netleşmesi ve somutlaşması açısından önemlidir. İncelenecek faktörlerin arttırılması kadar, farklı sektörlerden firmaların araştırmalara dahil edilmesi de hem firma yöneticileri, hem yatırımcılar, hem de araştırmacılar açısından önem arz etmektedir. Şu an için Borsa İstanbul'da işlem gören firmalar için veri elde etmek daha kolay olduğundan genelde bu firmalar araştırmalara dahil edilmektedir. Halbuki ilerde daha sağlıklı bir şekilde veri elde etmek mümkün olursa, BİST'te işlem görmeyen farklı sektörlerden firmaların da, daha geniş dönemleri kapsayacak şekilde analiz edilmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Bu tür çalışmaların artmasıyla birlikte Türkiye'deki firmaların finansman tercihleri ve bu tercihlerin sonuçları konusunda daha derin bilgi elde etmek ve daha sağlıklı yorumlar yapmak mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Allen D.E. (1991). "The Determinants Of Capital Structure of Listed Australian Companies: The Financial Manager's Perspective". *Australian Journal Of Management*, 16(2): 103-128.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition, England, John Wiley&Sons Inc.
- Borounen, D., Jong, A. Ve Koedijk, K. (2005). "Capital Structure Policies in Europe: Survey Evidence". *Journal of Banking & Finance*, 30(5): 1-34.

- Cameron, A.C. Ve Trivedi, P.K. (2005). *Microeconometrics: Methods and Applications*. New York, Cambridge University Press.
- Chen, Y., Hammes, K. (1997), Capital Structure, Theories and Empirical Results-A Panel Data Analysis. SSRN Working Paper. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=535782 (Erişim tarihi 19 Haziran 2017).
- Cortez, M.A. & S. Susanto (2012). "The Determinants of Corporate Capital Structure: Evidence from Japanese Manufacturing Companies". *Journal of International Business Research*, 11(3): 121-134.
- Deangelo, H., And R. Masulis (1980). "Optimal Capital Structure under Corporate and Personal Taxation". *Journal of Financial Economics*, 8: 3-29.
- Durukan, M.B. (1997). İşletmelerde Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörlerin Ampirik Olarak Saptanması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Fama, E.F. And French, K.R. (2002). "Testing Trade-Off And Pecking Order Predictions about Dividends and Debt". *The Review of Financial Studies*, 15(1): 1-33.
- GÜLŞEN, A. Z., ÜLKÜTAŞ, Ö., (2012). "Sermaye Yapısının Belirlenmesinde Finansman Hiyerarşisi Teorisi ve Ödünleşme Teorisi: İMKB Sanayi Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerine Bir Uygulama". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(15): 49-59.
- Hausman, J. A. Ve William, E. T. (1981). "Panel Data and Unobservable Individual Effects". *Econometrica*, 49(6): 1377-1398.
- Harris, M. And Raviv, A. (1991)." The Theory of Capital Structure". *The Journal of Finance*, 46 (1): 297-355.
- Heyman D., Deloof, M., Ooghe, H. (2008). "The Financial Structure of Private Held Belgian Firms". *Small Business Economics*, 30(3): 301-313.
- Im, K. S., Pesaran M. H., And Shin Y. (2003). "Testing for Unit roots in Heterogeneous Panels". *Journal of Econometrics*. 115(1): 53-74.
- Jalilvand, A. And Harris, R.S. (1984). "Corporate Behavior in Adjusting to Capital Structure and Dividend Targets: An Econometric Study". *The Journal of Finance*, 39(1): 127-145.
- Kouki, M., And Said, H. (2012). "Capital Structure Determinants: New Evidence from French Panel Data". *International Journal of Business Management*, 7(1): 214-229.
- Levin, A., Lin C.F., And Chu C. S. J. (2002). "Unit root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties". *Journal of Econometrics*, 108: 1-24.
- Miller, M. And Merton, M. (1977). "Debt and Taxes". *Journal of Finance*, 32: 261-275.
- Modigliani F. And M. Miller (1958). "The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment". *American Economic Review*, 48(3): 261-297.
- Modigliani F. And M. Miller (1963). "Corporate Income Taxes and the Cost of

- Capital Correction". *American Economic Review*, 53: 433-443.
- Noulas, A., And Genimakis, G. (2011). "The Determinants of Capital Structure Choice: Evidence from Greek Listed Companies". *Applied Finance Economics*, 21(6): 379-387.
- Özdemir, D., Buzdağlı, Ö., Emsen, Ö.S., Çelik, A.A. (2014). Geçiş Ekonomilerinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği (Validity of Triple Deficit Hypothesis in Transition Economies). International Conference on Eurasian Economies 2014, 1-7.
- Rajan R. And L. Zingales (1995). "What Do We Know about Capital Structure? Some Evidence from International Data". *Journal of Finance*, 50(5): 1421-1460.
- Sayilgan, G., Karabacak, H. And Küçükkocaoğlu G. (2006). "The Firm-Specific Determinants of Corporate Capital Structure: Evidence from Turkish Panel Data". *Investment Management and Financial Innovations*, 3(3): 125-139.
- Taggart, Robert A. Jr. (1980). "Taxes and Corporate Capital Structure in an Incomplete Market". *The Journal of Finance*, 35(3): 645-659.
- Terim, B., Kayali, C. A., (2009). "Sermaye Yapısını Belirleyici Etmenler: Türkiye'de İmalat Sanayi Örneği". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1): 125-154.
- Titman S. And R. Wessels (1988). "The Determinants of Capital Structure Choice". *The Journal of Finance*, 43(1): 1-19.
- Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, New York, MIT Press.

YENİ NESİL BİR EKONOMİK SİSTEMİN ÜLKEMİZDEKİ POTANSİYELİ: PAYLAŞIM EKONOMİSİNDEKİ İŞ MODELİ ÖRNEKLERİNİN İRDELENMESİ

Hakan Kiracı

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İşletme Fakültesi, UTL Bölümü hakan.kiraci@yahoo.com

Aydın Kayabaşı

Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, aydinkayabasi@gmail.com

ÖZ

Yüzyıllardır süren sahiplik temelinde işleyen geleneksel ekonomik sistemin neden olduğu pek çok olumsuzluk, bu ekonomik sisteme alternatif arayışlarının olması, gelişen internet teknolojileri, erişimlerine yoğun talep alan sosyal paylaşım sitelerinde yaşanan çeşitlilik ve genç nüfus potansiyeli oldukça yüksek olan ülkemizde sosyal paylaşım sitelerinde fotoğraf, müzik, video ve durum vb. paylaşımlarıyla büyüyen bir (Y) neslin taşıdığı potansiyel, paylaşım ekonomisinin geleceğinin oldukça parlak olduğunu gözler önüne seren destekleyici gözlemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Paylaşım ekonomisinin önemli paydaşlarından biri olan paylaşım sistemleri üzerine yapılan bu çalışmada, 106 paylaşım sistemlerinde var olan iş modelleri beş ayrı sınıflandırma temelinde incelenmekte ve bu sistemlerin ülkemizde başarıyla yürütülebilme potansiyelleri irdelenmektedir. Ayrıca, belirli iş modellerini başarıyla sürdüren paylaşım sistemi örneklerinin yanı sıra; başarısızlık formülü arayışı yolunda, yeterince müşteri talebi yakalayamamış (başarısız) örneklerin de ayrıca incelemesi yapılmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda; paylaşım ekonomisinin paydaşları olan işletmeler, kamu kuruluşları ve bireyler için öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Paylaşım Ekonomisi, Paylaşım Sistemi, Ortaklaşa Tüketim, İş Modeli, Türkiye

JEL Kodları: M31, P46, D14.

Bilgilendirme: Bu makale, 3.Uluslararası Girişimcilik, İstihdam ve Kariyer Kongresinde (12-15 Ekim 2017, Fethiye) sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş şeklidir.

A NEW GENERATION ECONOMIC SYSTEM POTENTIAL IN TURKEY: AN INVESTIGATION OF BUSINESS MODEL EXAMPLES WITHIN THE SHARING ECONOMY

ABSTRACT

Ownership-based consumption behaviors that they have been preferred for centuries in commercial marketplaces by consumers who want to consume any product or service, gradually give way to the different consumption patterns that which are exhibited in the sharing systems with the influence of the collaborative consumption movement. Looking at some supporting observations that show the future of the sharing economy is very hopeful, it has been seen that many negativities caused by the traditional economic system which operating on the basis of ownership for centuries; searching for alternatives to this economic system; diversity in Internet technologies and social networking websites; photos, music, videos and status sharings on social networking sites in Turkey where young (Y) population has a very high potential. This study examines one of basic elements of sharing economy called sharing platform. From this point, it is presented that examples of (106) sharing systems and existing business models in sharing systems (on the basis of five classification) and examined the potential of those systems to successfully operate in our country. In addition to those examples of sharing systems that successfully operate specific business models, unsuccessful samples are also examined. As a result of the reviews of systems and business models in terms of potential in Turkey, some proposals for businesses, public institutes and individual consumers which are stakeholders of the sharing economy are presented.

Keywords: *Sharing Economy, Sharing System, Collaborative Consumption, Business Model, Turkey*

JEL Codes: M31, P46, D14.

Acknowledgement: *This study an expanded version of the oral presentation was presented at the 3.International Entrepreneurship, Employment and Career Congress (October 12-15, 2017, Fethiye).*

Giriş

Günde ortalama bir saat kullanılmasına karşın, kullanılmadığı 23 saat boyunca bekleyen otomobiller ve yıllar önce satın alınmasına rağmen yalnızca 1-2 kez kullanılmış olarak bir kenarda bekleyen spor ekipmanları vb. gibi pek çok örneğin bir çırpıda verilebileceği tüketim çılgınlığı hareketinin küresel ölçekte son 20 yılda pek çok ülkede gözlemlendiğine ve her geçen gün büyüdüğüne tanıklık edilmektedir. Tüketim çılgınlığını dindirmeyi amaçlayan paylaşım ekonomisi ise, pek çok iş modelinin uygulamaya geçirildiği paylaşım sistemlerinden oluşmaktadır. Botsman ve Rogers (2010)'ın "What's Mine is Yours" isimli kitabıyla alevlenen ve belirli varlıklara sahip olmadan da tüketim gereksinimlerinin giderilebileceğini ortaya koyan ortaklaşa tüketim hareketi ve Belk (2007) tarafından tanımlanan paylaşım davranışı, bu yeni ekonomik sistemdeki tüketicinin üstleneceği birbirinden farklı rolleri ifade etmektedir.

Bu çalışmada; geleneksel ekonomik sistemin neden olduğu ekonomik, toplumsal ve çevresel yıkımları ortadan kaldırmayı amaçlayan, buna karşın Morozov (2013)'un "geleneksel ekonomik sistemin neden olduğu aşırılıkları arttırmakla" suçladığı paylaşım ekonomisinin işleyişi incelenmektedir. Bu çalışmada, paylaşım sistemlerinde var olan iş modelleri ve bu modellerin temelinde pazara giriş yapmış paylaşım sistemlerinden örnekler verilmekte ve bu sistemlerin ülkemizde başarıyla yürütülebilme potansiyelleri irdelenmektedir. Ayrıca, belirli iş modellerini başarıyla sürdüren paylaşım sistemi örneklerinin yanı sıra; başarısızlık formülü arayışı yolunda, yeterince müşteri talebi yakalayamamış (başarısız) örneklerin de ayrıca incelemesi yapılmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda; paylaşım ekonomisinin paydaşları olan işletmeler, kamu kuruluşları ve bireyler için öneriler sunulmaktadır.

Plenter vd. (2017) tarafından "artık günlük yaşantımızda her yerde var olmuştur" dediği paylaşım ekonomisi ve bu ekonomide bulunan paylaşım sistemlerinin ülkemizde kullanımı bir tarafa, henüz yeterince bilinmediği gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde başarıyla yürütülen paylaşım sistemlerinin, ülkemizin de içinde olduğu gelişmekte olan ekonomilerde henüz istenen düzeye gelemediği noktasından hareketle, bu araştırmada söz konusu eksikliğin giderilmesine yönelik olarak başta girişimci adayları olmak üzere paylaşım ekonomisinin tüm paydaşlarına bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Ancak, bu yeni ekonomik sistemin yasal altyapısının oluşturulmamış olması, tarihsel geçmişinde ve kültürel birikiminde tanıdığı bireylerle yoğun paylaşımlar göstermeye yatkın olan ülkemizin bireylerinin, tanınmayan bireylerle yapılacak paylaşım konusunda özellikle güvene dayalı endişelerinin var olmasının, ulusal paylaşım sistemlerini başarısızlığa iten olası nedenler olarak ilk başta göze çarpmaktadır.

Literatür Taraması

Bu başlıkta; paylaşım ekonomisi, iş modeli, paylaşım sistemleri ve paylaşım sistemlerine ilişkin yapılan sınıflandırmalar hakkında bilgi verilmektedir. Acquier vd. (2017)'e göre erişim ekonomisi, platform ekonomisi ve toplum odaklı ekonomi olmak üzere üç temel türden oluşan paylaşım ekonomisine yönelik yapılan çalışmalara göz atıldığında; kuramsal çalışmaların (Belk, 2007; Belk, 2010; Rogers ve Bostman, 2010; Bardhi ve Eckhardt, 2012; Belk, 2014); Ertz vd., 2016), bireysel paylaşım davranışlarının (Ozanne ve Ballantine, 2010; Hellwig vd., 2015; Möhlmann, 2015; Özata vd., 2015; Tussyadiah, 2015; Gümüş ve Telci, 2016; Kiracı, 2017; Korkmaz Devrani, 2017), paylaşım sistemlerinin (Bardhi ve Eckhardt, 2012; Lamberton ve Rose, 2012; Owyang vd., 2013; Bruno ve Faggini, 2017; Mair ve Reischauer, 2017) ve paylaşım sistemlerinde benimsenen iş modellerinin (Dervojeada vd., 2013; Pedersen ve Netter, 2015; Martin, 2016; Kannisto, 2017; Park ve Armstrong, 2017; Munoz ve Cohen, 2017; Plenter vd., 2017; Roos ve Hahn 2017) incelendiği araştırmalar göze çarpmaktadır.

Ertz vd. (2016) tarafından kaynak dönüşüm sistemleri olarak isimlendirilen paylaşım ekonomisi, paylaşım sistemlerinden ve bu sistemlerde sergilenen ortaklaşa tüketim eylemlerinden oluşan bir yapıyı temsil etmektedir. Frenken vd. (2015)'e göre ise; paylaşım ekonomisi, çoğunlukla belirli bir bedel karşılığında bireylerin yetersiz kullarımdaki fiziksel varlıklara (boş kapasite) geçici olarak erişime izin verdikleri bir ekonomik sistemi ifade etmektedir. Geleneksel ekonominin alternatifi olarak lanse edilen paylaşım ekonomisinin, geleneksel ekonomiyle birlikte var olacağı öngörülmektedir. Nitekim bu iki ekonomi, bireylerin gereksinimlerini gidermelerine ilişkin alternatif yolları belirtmektedir.

Yeni ekonomi olarak lanse edilen paylaşım ekonomisinde birbirinden farklı çok sayıda iş modelinin benimsenebildiği gözlenmektedir. İşletme modeli, bir kuruluşun dış paydaşlarla nasıl bir bağlantı kurduğunu ve değişimin tüm tarafları için değer yaratmada bu paydaşlarla ekonomik değişime ne şekilde girdiğini açıklayan bir araçtır (Zoot ve Amit, 2007). Osterwalder ve Pigneur (2010) ise, işletme modelinin tüketici bölümleri, değer önerisi, müşteri ilişkileri, kanal, gelir akışı, temel kaynaklar, temel eylemler, temel paydaşlar ve maliyet yapısı olmak üzere dokuz farklı unsurdan oluştuğunu ileri sürmektedir. Lewis (2000) tarafından sanatın bir tanımı olarak ifade edilen işletme modeli Drucker (1994) tarafından temel olarak iki soruya öncelikle yanıt bularak şekillenmektedir. Bunlar: Tüketicilere ne değer sunulacak? ve işletme nasıl gelir elde edecek? Paylaşım sistemlerinde aracı, sağlayıcı ve kullanıcılar (müşteri) tarafından birlikte sağlanan değerler ilk soruya yanıtı belirtirken; paylaşım ekonomisi pazarına giriş yapan paylaşım sistemlerinde birbirinden farklı gelir elde etme yollarının var olması da ikinci sorunun yanıtını oluşturmaktadır.

Paylaşım sistemleri ve geleneksel ekonomik sistemde kullanılan iş modelleri incelendiğinde; eski para ekonomisinde faaliyet gösteren işletmelerin, tüketiciden ücret almaksızın gelir elde etme dışındaki tüm işletme modellerini kullanabilmekte olduğu; buna karşın paylaşım ekonomisinde faaliyet gösteren işletmelerde ise ücretsiz veya neredeyse ücretsiz hizmet örneklerinin sunulabildiği gözlenmektedir (Kannisto, 2017). Bununla birlikte; kiralama, leasing, komisyonculuk, üyelik ve ikinci el satışı vb. gibi pek çok geleneksel ekonomide var olan pazar işleyişlerini kullanan paylaşım ekonomisi işletmeleri ya da sistemlerinin, geleneksel ekonominin kapsamında yer alan bir dizi mevcut modelleri birleştirdiklerinden, bu

sistemlerin işletme modeli yenilikçileri olarak görülmemesi gerekmektedir (Kannisto, 2017).

Paylaşım ekonomisinin temel yapıtaşlarını oluşturan paylaşım sistemleri, bireylerin ortaklaşa tüketim davranışlarını sergilemelerine olanak sağlayan dijital sistemler olarak tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda ortaklaşa tüketimin tanımına da yer verilmesinde yarar vardır. Hamari vd. (2015)'e göre ortaklaşa tüketim şöyle tanımlanmaktadır: "Toplumsal temelli online ortamların koordinasyonu ile mal ve hizmetlere erişim sağlanmak, elde etmek, vermek veya paylaşılmak üzere kişiler arası doğrudan kurulan etkileşime dayalı (P2P) eylemlerdir." (Hamari vd., 2015:2).

Bu araştırmada, paylaşım sistemleri sınıflandırılmakta olduğundan, paylaşım sistemlerini sınıflandıran çeşitli araştırmaların bulgularına kısaca yer verilmesinde yarar vardır. Ertz vd. (2016) paylaşım sistemlerini üç kritere göre sınıflandırmaktadır. Bunlar; uygulamalar kriteri (bedava uygulamalardan ücretli uygulamalara kadar giden değişim süreci), sahipliğin transferi kriteri (kullanım ve mülkiyet paylaşımından, kullanım ve mülkiyet transferine kadar giden eylemler) ve işlem kanalı kriteridir (tam çevrim dışından tam çevrim içine giden platformlar). Munoz ve Cohen (2017) paylaşım ekonomisinde var olan iş modellerinin beş bölüme ayrıldığını belirtmektedir. Bunlar; topluluk oluşturma temelli teknolojiler (BlaBlaCar, Task Rabbit, Uber, AirBnb, Yerdle, SkillShare), ortaklaşa tüketim (BlaBlaCar, ShareYourMeal, Yerdle), işletmelerden topluluklara erişme (Task Rabbit, Vint), boşluk temelli ve teknolojinin yoğun olmadığı paylaşımlar (TalentGarden) ve aykırı paylaşımlar (Kiva) olarak isimlendirilmektedir. Bruno ve Faggini (2017) paylaşım sistemlerindeki iş modellerini sınıflandırmak için beş temel ayırım öngörmektedir. Bunlar; kişiden kişiye (peer-to-peer) doğrudan / işletmeden – işletmeye veya tüketiciye, mallar / hizmetler, ortaklaşa tüketim / görevlerin değişimi, içsel motivasyon kaynaklı / dışsal motivasyon kaynaklı ve kar odaklı / kar odaklı olmayan şeklindedir. Botsman ve Rogers (2010) ise ortaklaşa tüketim sisteminin üç temel aşandan oluştuğunu ileri sürmektedir. Bunlar:

- Ürün / hizmet sistemleri (Zipcar, AtlaGit, RelayRides, GetAround, Rent-a-toy, Zilok, Ecomodo, Neighborgoods)
- Yeniden dağıtım pazarları (eBay, Sahibinden, Freecycle, Freeeconomy, Bookmooch, ThredUp)
- Ortaklaşa yaşam biçimleridir (LendingClub, CouchSurfing, AirBnb, Indiegogo, EatWithMe).

Roos ve Hahn (2017) ve Botsman ve Rogers (2010) benimsedikleri iş modeline göre paylaşım sistemlerini beşe ayırmaktadır. Bunlar; kiralama, ödünç alışverişi, bağış alışverişi, takas ve ikinci el alışverişidir. Vaughan ve Daverio (2016) ise, paylaşım sistemlerinde sunulan ürün/hizmet türüne dörde ayırmaktadır. Bunlar; yer paylaşımı, kısa süreli iş ekonomisi, ulaşım paylaşımı ve kitlesel fon paylaşımıdır. Vaughan ve Daverio (2016) kısa süreli iş ekonomisinin de kendi içinde tüketicilere yönelik ve işletmelere yönelik olmak üzere iki temel sınıfı bulunduğunu belirtmektedir. Vaughan ve Daverio (2016)'un yaptığı sınıflandırmaya benzer şekilde; Martin (2016) paylaşım sistemlerini dörde ayırmaktadır. Bunlar; yer paylaşım sistemleri, araç ya da yolculuk paylaşım sistemleri, P2P işgücü pazaryerleri ve P2P paylaşım ve dönüşüm sistemleridir. Hamari vd. (2016) paylaşım sistemlerini sahiplik transferine göre ikiye ayırmaktadır. Bunlar; sahiplik transferi yapılan paylaşım sistemleri ve sahiplik

transferi yapılmayan paylaşım sistemleridir. Lamberton ve Rose (2012) ise paylaşım sistemlerini iki kritere göre sınıflandırmaktadır. Bunlar; ticari / ticari olmayan ve herkese açık / üyelerine açık olan sistemlerdir. Benzer şekilde Schor ve Fitzmaurice (2015) paylaşım sistemlerini; kar odaklı ve kar odaklı olmayan olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ayrıca, Schor ve Fitzmaurice (2015) paylaşım sistemlerini; P2P türü olan ve P2P türü olmayan olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ertz vd. (2017) paylaşım sistemlerini aktörlerin rolüne göre (işletme, tüketici ve devlet) sınıflandırmaktadır. Ayrıca paylaşım ekonomisinde gözlenen ortaklaşa tüketim davranışlarına benzer şekilde, ortaklaşa gelir yaratma modellerinden de kısaca bahsetmekte yarar vardır. Kannisto (2017), ortaklaşa gelir elde etme yöntemine göre paylaşım sistemlerindeki işletme modellerini üçe ayırmaktadır. Bunlar; kullanıcılar tarafından ödeme yapılan modeller, ücretsiz veya neredeyse ücretsiz modeller ve üçüncü parti gelir yaratma yöntemlerini kullanan modeller olarak isimlendirilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Önceki başlıkta da değinildiği gibi, paylaşım ekonomisinde faaliyet gösteren paylaşım sistemlerinin benimsediği iş modeli ya da modellerine göre sınıflandırılmasının yapıldığı pek çok çalışma bulunmaktadır (Botsman ve Rogers, 2010; Lamberton ve Rose, 2012; Ertz vd., 2016; Acquier, 2017; Bruno ve Faggini, 2017; Ertz vd., 2017; Kannisto, 2017; Marangoz vd., 2017; Munoz ve Cohen, 2017). Ancak bu araştırma, beş farklı sınıflandırma temel alınarak yapılmaktadır. Bir başka deyişle; Botsman ve Rogers (2010) ve Roos ve Hahn (2017) tarafından beş, Lamberton ve Rose (2012) tarafından iki, Schor ve Fitzmaurice (2015) tarafından iki, Vaughan ve Daverio (2016) tarafından dört ve son olarak Hamari vd. (2016) tarafından iki sınıfa ayrılan paylaşım sistemleri, bu çalışmada benimsedikleri iş modeline göre sınıflandırılmaktadır. Özetle bu çalışmada, 2017 yılının Temmuz ayında Internet üzerinden erişilebilen 106 ulusal / uluslararası paylaşım sisteminde benimsenen iş modelleri, içerik analizi yöntemiyle ve beş ayrı sınıflandırma temelinde sınıflandırılmakta ve sınıflandırma sonucu ortaya çıkan bulgulara göre çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, paylaşım sistemlerini, benimsedikleri iş modellerine göre sınıflandırmak ve sınıflar arasındaki farklılıkları ortaya koymaktır. Örneğin en fazla benimsenen iş modellerinin neler olduğu, uluslararası paylaşım sistemlerinde benimsenen hangi iş modeli ya da modelinin ülkemizde faaliyet gösteren paylaşım sistemlerinde benimsenmediği ve ülkemizde faaliyetine son veren paylaşım sistemlerinin ağırlıklı olarak hangi iş modelini benimsediği ortaya konulmaktadır. Bu çalışmadan elde edilecek bulguların, paylaşım ekonomisine yönelik olarak yakın gelecekte ulusal / uluslararası pazara giriş yapacak ulusal paylaşım sistemi girişimci adaylarına ve mevcut paylaşım sistemi yöneticilerine "paylaşım ekonomisi" konusunda oldukça aydınlatıcı bilgiler sunması beklenmektedir.

Bu araştırma kapsamında içerik analizi yöntemiyle incelenecek paylaşım sistemlerinin belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Paylaşım sistemlerinden toplanan veriler SPSS 16.0 programına yüklenerek, öncelikle betimsel istatistik bulgular ortaya konmaktadır. Ayrıca, paylaşım sisteminin ulusal / uluslararası niteliğine ve faaliyet durumuna göre paylaşım sistemlerinin dağılımı incelenmekte ve kategorik nitelik taşıyan araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler Ki-kare bağımsızlık testi yardımıyla test edilmektedir.

Bu noktada yapılan araştırmanın kısıtlarına da kısaca yer verilmesinde yarar vardır. "The Mesh Directory" kaynağına göre dünya çapında yaklaşık 9000 paylaşım sisteminin faaliyet gösterdiği belirtilmektedir (Ertz vd., 2016). Yalnızca 106 paylaşım sisteminin bu çalışmada incelemesinin yapılması, seçim ölçütü kullanılarak incelenecek paylaşım sistemleri belirlenmemiş olması (kolayda seçim), paylaşım sistemleri hakkındaki finansal ve dijital metriklerin dikkate alınmamış olması, paylaşım sistemlerinde sunulan ürün/hizmet çeşitliliğinin kapsamının göz ardı edilmesi, paylaşım sistemlerinin kendi web sitelerinde sundukları veriler doğrultusunda değerlendirmelerin yapılmış olması (tek yönlü inceleme) ve yalnızca paylaşım sistemlerinin tüketici yönlü faaliyetlerinin incelenmiş olması, araştırmanın kısıtlarını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Bulguları

106 paylaşım sisteminin içerik analizi yöntemiyle incelendiği bu araştırmanın ilk bulguları tablo 1'de yer almaktadır. Bu tabloya bakıldığında; incelenen paylaşım sistemlerinin ulusal kökene göre neredeyse eşit bir dağılım gösterdiği görülmektedir. Paylaşım sistemlerinde kullanıcılardan doğrudan gelir elde etme modelinin dağılımı incelendiğinde ise, incelenen paylaşım sistemlerinin büyük çoğunluğunda doğrudan gelir elde etme yönteminin var olduğu belirlenmektedir. Bu sözü edilen paylaşım sistemlerinde kullanım ücreti, komisyon, üyelik ücretinden bir ya da birkaçını kullanarak gelir elde etme yöntemlerinin var olmasına karşın; doğrudan gelir elde etme yöntemi olmayan paylaşım sistemlerinin ise üçüncü parti gelir elde etme yöntemlerini (reklam alanlarının kullanımı, bağışlar vb.) tercih ettikleri belirlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde; bu çalışmaya konu olan 106 paylaşım sisteminin büyük bir çoğunluğunun (%80,2) faaliyette olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca, kullanıcıların ortak ödeme yapabilmelerine olanak sağlayan paylaşım sistemlerinin oranının ise %24,5'te kaldığı görülmektedir.

Tablo 1: İncelenen Paylaşım Sistemlerinin Genel Dağılımı

Köken	n		D.Gelir Modeli	n	%
Ulusal	52	9,1	Var	73	68,9
Uluslararası	54	0,9	Yok	33	31,1
Toplam	106	00	Toplam	106	100
Faal.Durumu	n		Ortak Ödeme	n	%
Faaliyette	85	0,2	Var	26	24,5
Kapalı	18	7,0	Yok	80	75,5
Güncel Değil	3	,8	Toplam	106	100
Toplam	106	00			

Bu çalışmada benimsenen beş farklı sınıflandırmaya göre incelenen paylaşım sistemlerinin dağılımı tablo 2'de verilmektedir. Bu tablo incelendiğinde; bu çalışmaya konu olan 106 paylaşım sisteminin çoğunun (%61,3) kar odaklı faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ayrıca tüm paylaşım sistemlerinin yaklaşık 9/10'unun P2P türü etkileşim kuran sistemleri benimsediği belirlenmiştir. Sahiplik transferi açısından değerlendirme yapılacak olursa; paylaşım sistemlerinin 2/3'ünün sahiplik transferi yapılmayan paylaşım sistemlerinden oluştuğu göze çarpmaktadır. Bu son iki bulgu irdelendiğinde; paylaşım ekonomisinin P2P

sistemler ekonomisi olarak nitelendirilmesi ve sahiplik karşılığına vurgu yapan bir ekonomik sistem olmasıyla tutarlılık gösteren bulgular elde edildiğini dile getirebilmek mümkündür.

Buraya kadar değinilen üç sınıflandırmanın yanı sıra, paylaşım sistemlerini kullanıcıların tüketim kalıbına ve paylaşım sistemlerinde yapılan işlemin türüne göre sınıflandıran sınıflandırmalara göre dağılıma göz atılmasında yarar vardır. Kullanıcıların tüketim kalıbına göre beşe ayrılan paylaşım sistemlerinin dağılımı incelendiğinde; kiralamanın en yaygın tüketim kalıbı olduğu göze çarpmaktadır. Bu tüketim kalıbının ardından sırasıyla ikinci el alışveriş ve bağış alışverişinin geldiği belirlenmektedir. İşlem türüne göre sınıflandırma temelinde tablo incelendiğinde ise; kısa süreli iş ekonomisi (gig ekonomisi) ve ulaşım paylaşımının en yüksek orana sahip olduğu gözlenmektedir.

Bu araştırmada benimsenen beş sınıflandırma ölçütüne hareket edilerek; kar odaklı olup olmamalarına, P2P niteliğine ve sahiplik transferi yapıp yapılmadığına göre incelenen paylaşım sistemlerinin tümünün sözü edilen bu üç sınıflandırmada kendilerine bir sınıf bulduğu gözlenirse de; diğer iki sınıflandırma ölçütüne göre bu araştırmadaki paylaşım sistemleri sınıflandırıldığında hiçbir sınıfa girmeyen paylaşım sistemlerinin var olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: İncelenen Paylaşım Sistemlerinin Sınıflara Göre Dağılımı

Kar Odaklı mı	n	%	P2P Durumu	n	%
Kar Odaklı	65	61,3	P2P	95	89,6
Ticari Değil	41	38,7	P2P Değil	11	10,4
Toplam	106	100	Toplam	106	100
Tüketim Kalıbı	n	%	İşlem Türü	n	%
Kiralama	39	48,1	Yer pay.	16	26,3
Ödünç	6	7,4	Gig ekonomisi	18	29,5
Bağış	15	18,6	Ulaşım pay.	18	29,5
Takas	9	11,1	Kitlesel fon	9	14,8
İkinci El	12	14,8	Toplam	61	100
Toplam	81	100			
Sahiplik Transferi	n	%			
Var	36	33,9			
Yok	70	66,1			

106 paylaşım sisteminin belirli ölçütlere göre dağılımının yer aldığı tablo 1 ve tablo2'deki bulguların yanı sıra, bu araştırmada incelenen paylaşım sistemlerini ulusal / uluslararası niteliğine ve faaliyet durumuna (faal / kapalı) göre ayrıca analiz etmekte yarar vardır. Bu amaçla öncelikle paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliğine göre dağılımı tablo 3'te verilmektedir. Betimsel istatistik değerlerinin yer aldığı bu tablodaki veriler incelendiğinde; kar odaklı faaliyet gösteren uluslararası paylaşım sistemlerinin oranının (%77,7), ulusal paylaşım sistemlerinin oranına göre (%44) oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Pek çok araştırmacı tarafından P2P sistemleri ekonomisi olarak gösterilen paylaşım ekonomisinde faaliyet gösteren paylaşım sistemlerinin P2P niteliği incelendiğinde; hem ulusal (%86,5) hem de uluslararası (%92,6) paylaşım sistemlerinin büyük çoğunluğunun P2P türü etkileşim kuran paylaşım sistemlerinden oluştuğu ortaya

çıkılmaktadır. Sahiplik transferi açısından her iki paylaşım sistemi türü karşılaştırıldığında; sahiplik transferi yapılmayan iş modelini benimseyen uluslararası paylaşım sistemlerinin (%79,6), ulusal paylaşım sistemlerinin oranından (%51,9) belirgin biçimde yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo3: Paylaşım Sistemlerinin Ulusal/Uluslararası Niteliğine Göre Dağılımı

Kökeni	Kar Odağı			P2P Durumu		
	Kar Odaklı	Ticari Değil	Toplam	P2P	P2P Değil	Toplam
Ulusal	23	29	52	45	7	52
Uluslararası	42	12	54	50	4	54
Toplam	65	41	106	95	11	106
	Faaliyet Durumu			Sahiplik Transferi		
	Faaliyette	Kapalı /GD	Toplam	Var	Yok	Toplam
Ulusal	34	18	52	25	27	52
Uluslararası	51	3	54	11	43	54
Toplam	85	21	106	36	70	106
	Tüketim Kalıbı					
	Kiralama	Ödünç	Bağış	Takas	İkinciEl	Toplam
Ulusal	17	3	12	6	7	45
Uluslararası	22	3	3	3	5	36
Toplam	39	6	15	9	12	81
	İşlem Türü					
	Yer Pay.	Gig Ekon.	Ulaşım Pay.	Kitle Fonlama	Toplam	
Ulusal	3	4	12	5	24	
Uluslararası	13	14	6	4	37	
Toplam	16	18	18	9	61	

Bu araştırmada incelenen paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliği ile faaliyet durumu karşılaştırılarak incelendiğinde; kapalı ya da güncel olmayan ulusal paylaşım sistemlerinin oranının (%34,6), uluslararası paylaşım sistemlerinin oranından (%5,5) yaklaşık altı kat fazla olduğu belirlenmiştir. Kullanıcıların sergilediği tüketim kalıbına göre dağılıma bakıldığında; bağış alışverişi, takas ve ikinci elde ulusal paylaşım sistemlerinin (sırasıyla %26,6; %13,3; %15,5), kiralama ve ödünç alışverişinde ise uluslararası paylaşım sistemlerinin (sırasıyla %61,1; %8,3) diğer türe göre oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, her iki türde de kiralama ve ikinci el alışverişin en yüksek orana sahip tüketim kalıbı olduğu belirlenmektedir. Paylaşım sisteminde yapılan işlem türüne göre dağılım incelendiğinde; ulaşım paylaşımı ve kitle fonlamanın ulusal paylaşım sistemlerinde (sırasıyla %50; %20,8); yer paylaşımı ve gig ekonomisinin ise uluslararası paylaşım sistemlerinde diğer türe göre oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, ulusal paylaşım sistemlerinde görülen en yüksek oranın ulaşım paylaşımı, uluslararası paylaşım sistemlerinde görülen en yüksek oranın ise gig ekonomisine yönelik olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırmada incelenen paylaşım sistemlerinin faaliyet durumuna göre beş ayrı

sınıflandırmada oluşan sınıfların ayrıca incelenmesinde yarar vardır. Bu karşılaştırmaların yer aldığı bulgular tablo 4'te verilmektedir. Bu tablo incelendiğinde; faaliyette olan paylaşım sistemlerinin çoğunluğunun kar odaklı faaliyet gösteren paylaşım sistemlerinden oluştuğu (%65,8), kapalı ya da güncel olmayan paylaşım sistemlerinin çoğunun ise (%57,1) ticari olmayan paylaşım sistemlerinden oluştuğu görülmektedir. İncelenen paylaşım sistemlerinin P2P türü olup olmamalarına göre dağılıma göz atıldığında; hem faaliyette olan hem de kapalı paylaşım sistemlerinin büyük çoğunluğunun P2P türü etkileşim kuran paylaşım sistemlerinden oluştuğu saptanmaktadır. Ancak yine de, kapalı paylaşım sistemlerinin P2P oranının (%80,9) faaliyette olan paylaşım sistemlerinin P2P oranından (%91,7) düşük olduğunu belirtmekte yarar vardır. İncelenen paylaşım sistemlerinin faaliyette olma durumu ile sahiplik transferi yapılan / yapılmayan paylaşım sistemi olma durumu karşılaştırıldığında; hem faaliyette olan hem de kapalı olan paylaşım sistemlerinin 2/3'ünün sahiplik transferi yapılmayan iş modelini tercih eden paylaşım sistemlerinden oluştuğu gözlenmektedir.

Tablo 4: Faaliyet Durumuna Göre Paylaşım Sistemlerinin Dağılımı

Faaliyet Durumu	Kar Odağı			P2P Durumu		
	Kar Odaklı	Ticari Değil	Toplam	P2P	P2P Değil	Toplam
Faaliyette	56	29	85	78	7	85
Kapalı/GD	9	12	21	17	4	21
Toplam	65	41	106	95	11	106
	Kökeni			Sahiplik Transferi		
	Ulusal	Ulus.Arası	Toplam	Var	Yok	Toplam
Faaliyette	34	51	85	29	56	85
Kapalı/GD	18	3	21	7	14	21
Toplam	52	54	106	36	70	106
	Tüketim Kalıbı					
	Kiralama	Ödünç	Bağış	Takas	İkinciEl	Toplam
Faaliyette	28	5	11	7	11	62
Kapalı/GD	11	1	4	2	1	19
Toplam	39	6	15	9	12	81
	İşlem Türü					
	Yer Pay.	Gig Ekon.	Ulaşım Pay.	Kitle Fonlama	Toplam	
Faaliyette	13	17	12	7	49	
Kapalı/GD	3	1	6	2	12	
Toplam	16	18	18	9	61	

Bu araştırmada incelenen paylaşım sistemlerinin faaliyette olma durumu ile kullanıcıların sergilediği tüketim kalıbına göre oluşan sınıflar karşılaştırıldığında; faaliyette olan paylaşım sistemlerinin ödünç alışverişi, takas ve ikinci el alışveriş türü tüketim kalıbında (sırasıyla %8,1; %11,3; %17,7) kapalı paylaşım sistemlerinden daha yüksek oranda olduğu; kapalı paylaşım sistemlerinin ise kiralama ve bağış alışverişinde (sırasıyla %57,9; %21) faaliyette olan paylaşım

sistemlerine göre daha yüksek oranda oldukları belirlenmiştir. Ayrıca her iki tür (faaliyette olan veya kapalı olan) paylaşım sistemlerinde en fazla kiralama türü tüketim kalıbının (sırasıyla % 45,1; %57,9) benimsendiği ortaya çıkmaktadır.

Paylaşım sistemlerinin faaliyette olma durumunun işlem türüne göre oluşan sınıflara göre dağılımı incelendiğinde; yer paylaşımı (%26,5) ve gig ekonomisi alanında (%34,7) faaliyette olan paylaşım sistemlerinin kapalı paylaşım sistemlerinin oranından (sırasıyla %25; %8,3) fazla olduğu; ulaşım paylaşımı ve kitle fonlama alanında faaliyet gösteren kapalı paylaşım sistemlerinin oranının ise, faaliyetlerini aralıksız sürdüren paylaşım sistemlerinin oranından fazla olduğu bulunmuştur.

Buraya kadar betimsel istatistik bulgular eşliğinde yapılan değerlendirmelerin yanı sıra, araştırmanın kategorik değişkenleri arasındaki ilişkinin Ki-Kare analizi ile incelenmesi gerekmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda; incelenen paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliği ile kar odaklı olma durumu arasında anlamlı ilişki olduğu ortaya çıkmıştır (Yates Kikare=12,864; $p<0,01$). Bu bulgu sonucunda yapılan incelemede, ulusal paylaşım sistemlerinin çoğunlukla ticari olmayan iş modellerini benimserken, uluslararası paylaşım sistemlerinin çoğunlukla kar odaklı iş modellerini benimsedikleri belirlenmiştir. Her ne kadar %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde olmasa da %10 anlamlılık düzeyinde, paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliği ile benimsenen tüketim kalıbı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Fisher Kikare=6,697; $p<0,1$). Tüketim kalıbına göre oluşan beş sınıftan üçünde (başış alışverişi, takas ve ikinci el alışverişi) ulusal paylaşım sistemlerinin; ikisinde ise (kiralama ve ödünç alışverişi) uluslararası paylaşım sistemlerinin daha yüksek oranda olduğu belirlenmiştir.

Paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliği ile işlem türüne göre oluşan sınıflar arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Fisher Ki-Kare=8,049; $p<0,01$). İşlem türüne göre oluşan dört sınıfın ikisinde (ulaşım paylaşımı ve kitle fonlama) ulusal paylaşım sistemlerinin; ikisinde ise (yer paylaşımı ve gig ekonomisi) uluslararası paylaşım sistemlerinin oranının diğer türe göre anlamlı bir şekilde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Paylaşım sisteminin ulusal / uluslararası niteliği ile faaliyette olma durumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Yates Ki-kare=15,273; $p<0,01$). Yapılan inceleme sonucunda, kapanmış ulusal paylaşım sistemlerinin oranının, uluslararası paylaşım sistemlerinin oranından yaklaşık altı kat fazla olduğu belirlenmiştir.

Paylaşım sisteminin ulusal / uluslararası niteliği ile sahiplik transferinin yapılma durumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Yates Ki-kare=9,243; $p<0,01$). Yapılan inceleme sonucunda, sahiplik transferi yapılmayan iş modelini benimseyen uluslararası paylaşım sistemlerinin, ulusal paylaşım sistemlerinin oranından belirgin bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

Paylaşım sisteminin faaliyette olma durumu ile kar odaklı olma durumu arasında ilişki bulunmuştur (Yates Ki-kare=3,676; $p<0,05$). Yapılan inceleme sonucunda; faaliyette olan paylaşım sistemlerinin çoğunluğunun kar odaklı faaliyet gösteren paylaşım sistemlerinden oluştuğu, buna karşın kapalı ya da güncel olmayan paylaşım sistemlerinin çoğunun ise ticari olmayan iş modellerini benimsediği belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Sahiplik temelinde işleyen geleneksel ekonomik sisteme alternatif bir sistem öneren paylaşım ekonomisi pek çok başarılı girişime sahne olmuştur. Sahipliğin yanı sıra, sahiplik dışı niteliğinde birbirinden farklı iş modeliyle yola çıkan ve bu nedenle tereddütlerle başlayan ilk girişimlerin tüketiciler tarafından benimsenmesi ve başarıyla yürütülmesinin ardından, çok sayıda benzer iş modeliyle yürütülen paylaşım sistemleri ya da platformlarının kurulduğu gözlenmektedir. Böylece, başlarda geleneksel ekonomik sistem karşısında tutunamayacağı endişesi taşıyan paylaşım ekonomisinin her geçen gün sağlam adımlarla ilerlediği görülmektedir. Buna karşın, ülkemizdeki paylaşım sistemlerinin küresel ölçekteki sistemler kadar etkin olmadığı belirlenmektedir. Kişisel gözlemler ve alınan yatırımların büyüklüğü göz önünde tutulduğunda, uluslararası paylaşım sistemlerinin etkin bir büyüme grafiği yakaladığı görülmektedir.

Ortaklaşa tüketim akımının da etkisiyle hızlı bir yayılma gösteren küresel ya da ulusal ölçekli paylaşım sistemleri ve bu sistemlerde var olan iş modelleri incelendiğinde; üyelik sisteminde işleyen alım-satımlardan, ortaklaşa sahiplik ya da kullanımın yapılabildiği sistemlere; ikinci el ürün satışı ve ürün kiralamadan, ortaklaşa fonlama ve sosyal ağlar üzerinden bağış/hediye kabulüne; konut/çalışma ortamı/spor salonu/otopark vb. gibi her türdeki boşluğun paylaşımından, ekonomik ömrü boyunca çok az kullanılan ve genellikle atıl bir şekilde bekletilen ürünlerin ödünç alınması/verilmesine; takas ve barter sistemlerinden, erişim temelli hizmet uygulamalarına; bedelsiz yapılan değişim eylemlerinden, para yerine zaman temeline göre (zaman bankaları) fiyatlandırmanın yapıldığı sistemlere kadar uzanan geniş bir yelpazede hizmet verilen iş modellerini görebilmek mümkündür.

Bu çalışmada, belirlenen 106 ulusal / uluslararası paylaşım sistemi 5 ayrı sınıflandırmada yer alan 15 sınıfa ayrılarak incelenmiştir. İlk sınıflandırmada kar odaklı ve kar odaklı olmayan; ikinci sınıflandırmada P2P türü olan ve P2P türü olmayan; üçüncü sınıflandırmada ise sahiplik transferi yapılan ve sahiplik transferi yapılmayan şeklinde ayırım yapılarak inceleme yapılmıştır. Ayrıca paylaşım sistemleri; kiralama, ödünç alışverişi, bağış alışverişi, takas ve ikinci el alışveriş olmak üzere değişim türüne göre; yer paylaşımı, gig ekonomisi, ulaşım paylaşımı ve kitlesel fon paylaşımı olmak üzere hizmet türüne göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Her bir sınıflandırma için; uluslararası / ulusal kökenli olan paylaşım sistemleri ve faaliyette olan / faaliyetlerini durdurmuş olan paylaşım sistemleri karşılaştırması yapılarak paylaşım sistemlerinin iş modelleri analiz edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda; uluslararası paylaşım sistemlerinde birkaç isim değişikliği dışında sitesi kapanan bir paylaşım sistemi göze çarpmazken; ulusal paylaşım sistemlerinin bir bölümünde (örneğin yazane, biayda.com, civardabul, esyakutuphanesi.com, gigbizz.com, atlagit.com, birliktegit.com, giysitakasi.blogspot.com, ortakaraba.com, esyapaylas.com, kitap takas merkezi) sayfa güncellemesi yapılmayan veya tümüyle erişime kapatılmış paylaşım sistemlerine tanıklık edilmiştir. Ayrıca, ulusal paylaşım sistemlerinin, (ürün çeşitliliği, ilan sayısı vb.) açısından uluslararası ölçekte faaliyet gösteren paylaşım sistemleri kadar etkin olmadığı gözlenmiştir.

İçerik analizi yöntemiyle yapılan bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular özetlenecek olursa; incelenen paylaşım sistemlerinin yaklaşık %80'inin aktif bir şekilde faaliyetlerini sürdürdüğü, her on paylaşım sisteminin yedisinin kullanıcılarından doğrudan gelir elde etme yöntemine sahip olduğu, yine her on

paylaşım sisteminin dokuzunun P2P türü etkileşim kuran paylaşım sistemlerinden oluştuğu, altısının ise kar odaklı faaliyet göstermekte olduğu ortaya çıkmıştır. Kullanıcıların sergilediği tüketim kalıbına göre sınıflandırma temelinde oluşan sınıflar incelendiğinde; kiralama kalıbını benimseyen paylaşım sistemlerinin, tüm paylaşım sistemlerinin yaklaşık yarısını oluşturduğu; işlem türüne göre sınıflandırma temelinde ise kısa süreli iş ekonomisi (gig ekonomi) ve ulaşım paylaşımı alanında faaliyet gösteren paylaşım sistemlerinin çoğunluğu oluşturduğu belirlenmiştir. Ayrıca paylaşım sistemlerinin üçte ikisinin sahiplik transferi yapılmayan paylaşım sistemlerinden oluştuğu ortaya çıkmıştır.

Paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliğine göre dağılımları incelendiğinde; kar odaklı faaliyet gösteren uluslararası paylaşım sistemlerinin oranının, ulusal paylaşım sistemlerinin oranına göre oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmada incelenen paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliği ile faaliyet durumu karşılaştırılarak incelendiğinde; kapalı ya da güncel olmayan ulusal paylaşım sistemlerinin oranının, uluslararası paylaşım sistemlerinin oranından yaklaşık altı kat fazla olduğu belirlenmiştir. Bu iki değişken arasında yapılan ki-kare analizi bulguları da bu sonucu doğrulamaktadır. Kullanıcıların sergilediği tüketim kalıbına göre dağılıma bakıldığında ise; başış alışverişi, takas ve ikinci elde ulusal paylaşım sistemlerinin, kiralama ve ödünç alışverişinde ise uluslararası paylaşım sistemlerinin diğer türe göre oranının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Paylaşım sisteminde yapılan işlem türüne göre dağılım incelendiğinde; ulaşım paylaşımı ve kitle fonlamanın ulusal paylaşım sistemlerinde; yer paylaşımı ve gig ekonomisinin ise uluslararası paylaşım sistemlerinde diğer türe göre oranının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Paylaşım sistemlerinin faaliyette olma durumuna göre oluşan dağılım incelendiğinde; faaliyette olan paylaşım sistemlerinin çoğunluğunun kar odaklı faaliyet gösteren paylaşım sistemlerinden oluştuğu ortaya çıkmıştır. İncelenen paylaşım sistemlerinin faaliyette olma durumu ile sahiplik transferi yapılan / yapılmayan paylaşım sistemi olma durumu karşılaştırıldığında ise; hem faaliyette olan hem de kapalı olan paylaşım sistemlerinin 2/3'ünün sahiplik transferi yapılmayan iş modellerini tercih ettikleri belirlenmiştir. Kullanıcıların sergilediği tüketim kalıbına göre oluşan sınıflar karşılaştırıldığında ise; faaliyette olan paylaşım sistemlerinin ödünç alışverişi, takas ve ikinci el alışveriş türü tüketim kalıbında kapalı paylaşım sistemlerinden daha yüksek oranda olduğu; kapalı paylaşım sistemlerinin ise kiralama ve başış alışverişinde faaliyette olan paylaşım sistemlerine göre daha yüksek oranda oldukları belirlenmiştir. Paylaşım sistemlerinin faaliyette olma durumunun işlem türüne göre oluşan sınıflara göre dağılımı incelendiğinde; yer paylaşımı ve gig ekonomisi alanında faaliyette olan paylaşım sistemlerinin kapalı paylaşım sistemlerinin oranından daha fazla olduğu; ulaşım paylaşımı ve kitle fonlama alanında faaliyet gösteren kapalı paylaşım sistemlerinin oranının ise, faaliyetlerini aralıksız sürdüren paylaşım sistemlerinin oranından fazla olduğu bulunmuştur.

Araştırmanın kategorik değişkenleri arasındaki ilişkinin Ki-Kare analizi ile incelenmesi sonucunda; incelenen paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliği ile kar odaklı olma durumu arasında, paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliği ile benimsenen tüketim kalıbı arasında, paylaşım sistemlerinin ulusal / uluslararası niteliği ile işlem türüne göre oluşan sınıflar arasında, paylaşım sisteminin ulusal / uluslararası niteliği ile faaliyette olma durumu arasında,

paylaşım sisteminin ulusal / uluslararası niteliği ile sahiplik transferinin yapıma durumu arasında ve paylaşım sisteminin faaliyette olma durumu ile kar odaklı olma durumu arasında ilişki bulunmuştur.

Yapılan bu araştırma sonucunda bazı önerilerin sunulabilmesi mümkündür. Yalnızca 106 paylaşım sisteminin incelendiği bu çalışma, daha çok sayıda paylaşım sistemini içerecek şekilde yapılarak, daha genellenebilir sonuçların elde edilmesi söz konusu olacaktır. Faaliyetine son vermiş paylaşım sistemlerinin daha farklı araştırma değişkenleri ya da metrikler yardımıyla analiz edilmesiyle, paylaşım sistemlerinin başarısızlık formülü arayışına destek verilmesi mümkündür. Ayrıca, spesifik bir paylaşım sisteminin derinlemesine incelenmesiyle daha detaylı bulguların elde edilmesi beklenmektedir. Son olarak, paylaşım ekonomisindeki potansiyelin henüz farkında olmayan geleneksel ekonomide faaliyet gösteren işletmelerin bu ekonomiye geçişini hızlandıracak Y kuşağının paylaşım davranışlarının detaylı incelemesinin yapıldığı bilimsel araştırmalara önemli bir gereksinim duyulmaktadır.

Kaynakça

- Acquier, A., Daudigeos, T. Ve Pinkse, J. (2017). "Promises and Paradoxes of the Sharing Economy: An Organizing Framework", *Technological Forecasting & Social Change*, in press.
- Bardhi, F. Ve Eckhardt, G.M. (2012). "Access-Based Consumption: The Case of Car Sharing", *Journal of Consumer Research*, 39 (4), 881-898.
- Belk, R. (2007). "Why Not Share Rather Than Own?", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 611 (1), 126-140.
- Belk, R. (2010). "Sharing", *Journal of Consumer Research*, 36 (5), 715-734.
- Belk, R. (2014). "You Are What You Can Access: Sharing and Collaborative Consumption Online", *Journal of Business Research*, 67 (8), 1595-1600.
- Botsman, R. Ve Rogers, R. (2010). *What's Mine is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*, Harper Business, New York.
- Bruno, B. Ve Faggini, M.(2017). "Sharing Economy: For an Economic Taxonomy", *International Journal of Economics and Finance*, 9 (6), 174-178.
- Dervojeda, K., Verzijl, D., Nagtegaal, F., Lengton, M., Rouwmaat, E., Pws ,N., Monfardini, E., Frideres, L. ve PwC, L. (2013). *The Sharing Economy – Accessibility Based Business Models for Peer-to-Peer Markets*, European Union Case Study Report.
- Devrani, T.K. (2017). "Ortaklaşa Kullanım: İki Taraflı Tüketici Rolü", 16. Ulusal İşletmecilik Kongresi – Kuşadası, Bildiriler kitabı, 649-651.
- Drucker, P. (1994). *The Theory of the Business*, *Harvard Business Review*, 72 (5), 95-104.
- Ertz, M., Durif, F. Ve Arcand, M. (2017). "An Analysis of the Origins of Collaborative Consumption and its Implications for Marketing", *Academy of Marketing Studies Journal*, 21 (1), 1-7.
- Ertz, M., Durif, F.ve Arcand, M. (2016). "Collaborative Consumption:Conceptual Snapshot at a Buzzword",*Journal of Entrepreneurship Education*,19-2,1-23.

- Ertz, M., Durif, F. Ve Arcand, M. (2016b). "Collaborative Consumption or the Rise of the Two-Sided Consumer", *The International Journal of Business & Management*, 4 (6), 195-209.
- Frenken, K., Meelen, T., Arets, M., & Glind, P.V.d (2015). "Smarter Regulation for the Sharing Economy", *The Guardian*, 20 Mayıs 2017 sayısı, (<https://www.theguardian.com/science/political-science/2015/may/20/smarter-regulation-for-the-sharing-economy>)
- Gümüş, B. Ve Telci, E. (2016). "Değişen Tüketici Kültüründe Yeni Trend: Ortak Tüketim", 21. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt 2, 618-632.
- Hamari, J., Sjöklint, M. & Ukkonen, A. (2016). "The Sharing Economy: Why People Participate in Collaborative Consumption", *Journal of Association for Information Science and Technology*, 67(9): 2047-2059.
- Hellwig, K., Morhart, F., Girardin, F. ve Hauser, M. (2015). "Exploring Different Types of Sharing: A Proposed Segmentation of the Market for Sharing Businesses", *Psychology & Marketing*, 32 (9), 891-906.
- Kannisto, P. (2017). "Sharing for Profit: A New Business Model?", *Annals of Tourism Research*, in press.
- Kiraci, H. (2017). "Ortak Tüketim Ekseninde Paylaşılan / Paylaşılamayan Varlıklar ve Bireylerin Paylaşım Davranışlarını Etkileyen Faktörler", 16. Ulusal İşletmecilik Kongresi – Kuşadası, Bildiriler Kitabı, 646-648.
- Lamberton, C.P. Ve Rose, R.L. (2012). "When is Ours Better Than Mine? A Framework for Understanding and Altering Participation in Commercial Sharing Systems", *Journal of Marketing*, 76 (7), 109-125.
- Lewis, M. (2000). *The New New Thing—A Silicon Valley Story*, Penguin Books, NY.
- Mair, J. Ve Reischauer, G. (2017). "Capturing the Dynamics of The Sharing Economy: Institutional Research on The Plural Forms and Practices of Sharing Economy Organizations", *Technological Forecasting & Social Change*, 125 (1): 11-20.
- Marangoz, M., Bayrakdaroğlu, F. Ve Aydın, A.E. (2017). "Tüketimde Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Paylaşım Ekonomisi: Ortak Kullanım Ağlarının İçerik Analizi ile İncelenmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Pazarlama Kongresi Özel – Mayıs Sayısı, 134-148.
- Martin, C.J. (2016). "The Sharing Economy: A Pathway to Sustainability or a Nightmarish Form of Neoliberal Capitalism?", *Ecological Economics*, 121 (1): 149-159.
- Morozov, E. (2013). "The Sharing Economy Undermines Workers Rights", *Financial Times*, 14 Ekim Sayısı, <https://www.ft.com/content/92c3021c-34c2-11e3-8148-00144feab7de?mhq5j=e1> (Erişim Tarihi: 13.07.2017).
- Möhlmann, M. (2015). "Collaborative Consumption: Determinants of Satisfaction and the Likelihood of Using a Sharing Economy Option Again", *Journal of Consumer Behavior*, 14 (3), 193-207.
- Munoz, P. Ve Cohen, B. (2017). "Mapping out the Sharing Economy: A Configurational Approach to Sharing Business Modeling", *Technological*

Forecasting & Social Change, in press.

- Osterwalder, A. Ve Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation*, John Wiley & Sons, New Jersey.
- Owyang, J, Tran, C. Ve Silva, C. (2013). "The Collaborative Economy: Products, Services, and Market Relationships Have Changed as Sharing Startups Impact Business Models. To Avoid Disruption, Companies Must Adopt the Collaborative Economy Value Chain", Altimeter Group, USA.
- Ozanne, L.K., Ballantine, P.W. (2010). "Sharing as a Form of Anti-Consumption? An Examination of Toy Library Users", *Journal of Consumer Behavior*, 9 (6), 485-498.
- Özata, F.Z., Er, İ., Öztürk, S.A. Ve AğlaRGÖZ, F. (2015). "Ortak Tüketememek: Paylaşma Davranışını Engelleyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", 20. Ulusal Pazarlama Kongresi, Bildiriler Kitabı Cilt.2, 625-626.
- Park, H. Ve Armstrong, C.M.J. (2017). "Collaborative Apparel Consumption in the Digital Sharing Economy: An Agenda for Academic Inquiry", *International of Journal of Consumer Studies*, in press.
- Pedersen, E.R.G. Ve Netter, S. (2015). "Collaborative Consumption: Business Model Opportunities and Barriers for Fashion Libraries", *Journal of Fashion Marketing and Management*, 19 (3), 258-273.
- Plenter, F., Fiel, E., Hoffen, M., Chasin, F. Ve Rosemann, M. (2017). "Repainting The Business Model Canvas for Peer-to-Peer Sharing and Collaborative Consumption", 25. European Conferences on Information Systems (ECIS), Portekiz, 2234-2249.
- Roos, D. & Hahn, R. (2017). "Does Shared Consumption Affect Consumers' Values, Attitudes, and Norms? A Panel Study", *Journal of Business Research*, 77(1): 113-123.
- Schor, J. & Fitzmaurice, C. (2015). "Collaborating and Connecting: The Emergence of the Sharing economy", In J. B. Schor & C. Thompson (Eds.), *Handbook of Research on Sustainable Consumption* (Bölüm Sayfaları, 410-425). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Tussyadiah, I.P. (2015). "An Exploratory Study on Drivers and Deterrents of Collaborative Consumption in Travel", *Information & Communication Technologies in Tourism 2015*, ed. Tussyadiah, I. ve Inversini, A., Switzerland: Springer International Publishing.
- Vaughan, R. & Daverio, R. (2016). "Assessing the Size and Presence of the Collaborative Economy in Europe", PWC UK Report for European Commission.
- Zoot, C. Ve Amit, R. (2007). "Business Model Design and Performance of Entrepreneurial Firms", *Organization Science*, 18 (2), 181-199.

Ek: İncelenen Paylaşım Sistemleri

Not:Altı çizili, koyu ve eğik olarak yazılmış olanlar faaliyetine son vermiş paylaşım sistemleridir. Yanında (*) işareti olanlar ise, güncel olmayan paylaşım sistemlerini ifade etmektedir.

1.Kickstarter	<u>28.Givsitakasi</u>	55.HemenKiralık	82.Getable (*)
2.İndiegogo	29.TaskRabbit	56.Evarkadasi	83.Kiva
<u>3.Yazane</u>	<u>30.Gigbizz</u>	57.LetGo	84.CarNextDoor
4.Uber	31.Fiverr	58.Sahibinden	<u>85.OrtakOto</u>
5.BiTaksi	32.GetAround	59.Gittigidiyor	<u>86.Varmigelen</u>
6.AirBnb	<u>33.Atlagıt</u>	60.Ebay	87.UrbanStation
7.Yeşilist	34.SkillShare	61.Chegg	88.OneFineStay
8.Freecycle	35.CrowdCompanies	62.Gigwalks	89.GirlMeetDress
9.Bizpaylaşıyoruz	36.Altimeter Group	63.Zaarly	90.TheHandBagRental
10.ShareMyFare	37.Ortakdolap	64.YouTube	91.HomeExchange
11.Zipcar	<u>38.Birliktegit</u>	65.CouchSurfing	92.BorrowMyDoggy
12.Askidaekmekvar	39.Ortakaraba	66.NightSwapping	93.ZieferBlat
13.Shareable	40.Yolyola	67.Bumerangla	94.Coursera
14.Lyft	41.Masinga	68.Yerdle	95.Eksisozluk
15.OuiShare	42.Verrr	69.CampinMyGarden	96.Komsuyemegi
16.Wikipedia	<u>43.Esyapaylas</u>	70.JustPark	97.RelayRides
17.Sidecar	44.KitapTakasMerkezi (*)	71.Spinlister	98.LendingClub
18.Thumbtack	45.KitapBu	72.EatWith	99.PoshMark
<u>19.Biyada.com</u>	<u>46.Kardesimgiysin</u>	73.BookALocal	100.Neighborgoods
20.Uyanmasaati	47.Ukitap	74.GrubWithUs	101.Gardrops
21.Fonlabeni	48.Fongogo	75.Vayable	102.Kitapagaci
<u>22.Civardabul</u>	49.FonlaBeni	76.ThredUp	103.ModaCruz
23.Zumbara	<u>50.MobiCar</u>	77.JumpInStudent (*)	<u>104.AIOynaVer</u>
24.Askidanevar	<u>51.Mobilizm</u>	78.ParkAtMyHouse	105.OyuncakKutuphanesi
<u>25.Esyakütüphanesi</u>	52.Beyazyakalilarbişeyyapsa	79.BlaBlaCar	106.Volumeeter
26.Tutumluanne	<u>53.Birkaciyiadam</u>	80.Armüt	
27.Bookserf	<u>54.BizimMahalle</u>	<u>81.Kartag</u>	

BİST İMALAT SANAYİ İŞLETMELERİNDE MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİNİN İŞLETME KARLILIĞINA ETKİSİ

Şerife ÖNDER

Dumlupınar Üniversitesi, KSBBY, serife.onder@dpu.edu.tr

Ümmühan KALAY

Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu MYO, ukalay@nku.edu.tr

ÖZ

Çalışmanın amacı, BİST İmalat sanayi sektöründe işlem gören işletmelerin uyguladıkları maliyet yönetim sistemlerinin belirlenmesi ve maliyet yönetim sistemlerinin işletme karlılığına etkisinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesidir.

BİST sanayi endeksinde işlem gören işletmelere gönderilen anket formlarından geriye dönen 44 anket ile elde edilen veriler, Eviews 9.0 programında parametrik olmayan testlerden Kruskall Wallis Yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda örneklem içerisinde en çok kullanılan maliyet yönetim sisteminin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Faaliyet Tabanlı Maliyetleme sistemi ile işletmelerin net karı arasında, istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maliyet Yönetim Sistemi, Karlılık, Borsa İstanbul

Jel Kodu: D24, M41

Bilgilendirme: Bu makale, Yrd. Doç.Dr. Şerife ÖNDER'in danışmanlığında Öğr. Ör. Ümmühan KALAY tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

THE EFFECT OF COST MANAGEMENT SYSTEMS ON BUSINESS PROFITABILITY IN BİST MANUFACTURING INDUSTRY FIRMS

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the cost management systems applied by the enterprises that are traded in the BİST Manufacturing industry sector. It is another purpose of the study to determine whether cost management systems have an effect on operating profitability.

The data obtained from 44 questionnaires returned from the questionnaire sent to the businesses that were traded in the BİST industry index were analyzed with Kruskall Wallis Method from nonparametric tests with Eviews 9.0 program. As a result of the analysis made, it is found out that the most used cost management system in the sample is Activity Based Costing. Moreover, it has been determined that there is a statistically significant relationship between the Activity Based Costing system and the net profit of the enterprises.

Keywords: Cost Management System, Profitability, İstanbul Stock Exchange

Jel Codes: D24, M41

Acknowledgement: This article is produced from the master's thesis prepared by Ümmühan KALAY with supervisor Şerife ÖNDER.

GİRİŞ

Maliyet, belirli bir amaca ulaşmak için katlanılan, parasal olarak ifade edilen ve bir değer birikiminin oluşmasına imkan veren fedakarlıkların tamamı olarak ifade edilir (Altuğ, 2001: 15). İşletmelerin rekabetçi piyasa ortamında kar elde edebilmesi, ancak maliyet yönetimine önem vermeleri yoluyla sağlanabilir. Çünkü kârın

oluşumunda temel etkiye sahip olan fiyat, piyasa şartlarında kendiliğinden oluşmaktadır (Alkan, 2001: 179). Dolayısıyla işletmeler fiyata etki edemeyeceklerine göre işletme karını arttırmalarının tek yolu, maliyetlerin düşürülmesi ile mümkün olacaktır. Bir maliyet sistemi, maliyetlerin kapsamı, nitelik ve hesaplanış biçimiyle alakalı bir takım maliyet hesaplama yöntemlerinin bir arada kullanılmasından oluşur. Başka bir ifadeyle, çeşitli maliyet hesaplama yöntemlerinin toplamından maliyet sistemleri ortaya çıkmaktadır (Akdoğan, 2000: 38).

Teknolojideki hızlı gelişmeler, müşteri beklentilerinin değişmesi, ürün ömrünün kısalması ve özellikle küresel rekabetin artması, işletmelerin hedefini "düşük maliyetli, kısa sürede ve yüksek kalitede" ürün üretmeye yöneltmiştir. İşletmeler bu hedeflere ulaşmak için modern maliyet yönetim tekniklerini kullanmaktadır (Joseph ve Vetrivel, 2012: 41).

MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİ

Maliyet sistemleri, üretilen mamullerin faaliyet dönemleri süresince maliyet fiyatını hesaplayan, giderleri izleyen, kontrol edilmesine yardımcı olan sistemlerdir (Çabuk, 2003: 111). Güncel maliyet yönetim sistemleri aşağıda gösterilmektedir.

Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM)

Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (Activity Based Costing-ABC) ürün maliyetinin toplamını ifade eden indirekt öğelerin, yani genel imalat giderlerinin ürünlere yüklenmesi fikrine dayanan bir yöntemdir (Hacırustemoğlu ve Şakrak, 2002: 25). Ürünlerin üretimi için faaliyetler yapılmaktadır ve bu faaliyetler işletme kaynaklarını tüketir. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi, maliyetlerin ürünlere, faaliyetlere dayalı olarak yüklenmesini içermektedir. Böylece her ürüne tükettiği kaynak oranında pay verilmesini kapsamaktadır (Unutkan, 2010: 90).

Hedef Maliyetleme

Hedef maliyetleme, yeni bir ürün oluşturma ve geliştirme safhalarında, maliyetleri düşürmek amacı ile ortaya konulan tüm düşüncelerin gözden geçirilerek hız, kalite, güvenilirlik gibi müşteri gereksinimlerini karşılamayı gerçekleştiren ve bu ürünün yaşam seyri maliyetlerini de düşürmeyi amaçlayan faaliyetler toplamı şeklinde isimlendirilir (Erol, 2008: 207). Hedef maliyetleme ile işletmeler, bir mamulün maliyetini gerçekleştikten sonra azaltmaya çalışmak yerine maliyetler gerçekleşmeden onları önlemeyi amaçlamaktadır (Kaya, 2010: 316).

Kaizen (Sürekli İyileştirme) Maliyetleme

Kaizen, sürekli iyileştirme anlamında Japonca bir kelimedir. Kaizen felsefesi, işyerinde, sosyal ilişkilerde ya da aile yaşantısı içerisinde, yaşam tarzının ve yapılan iş ve işlemlerin sürekli iyileştirilmesini ifade etmektedir (Meriç ve Ergün, 2014: 3).

1900'lü yılların ortalarında Masaali İmai tarafından ilk kez geliştirilen Kaizen Maliyetleme Sistemi, bir hedef maliyetin belirlenerek, bu hedef maliyete ulaşılması ve maliyet etkinliği sağlanabilmesi için üretim süreçlerinin sürekli iyileştirilmesini amaçlayan, minimum ama sık şekilde sürekli gelişmenin yer aldığı yöntem olarak ifade edilir (Okutmuş ve Ergül, 2015: 101).

Kalite Maliyet Sistemi

Kalite maliyeti, üretim sürecinde ortaya çıkacak hataları önlemek amacıyla yapılan faaliyetlerin, planlı kalite muayenelerinin ve mamulün üretimi aşamasında ya da müşteriye tesliminden sonra görülen yanlışlar neticesindeki çıkan maliyetler şeklinde tanımlanabilir (Aydemir ve Gürsoy, 2003: 592). Kalite kontrolü, kalitesiz üretimi önleme amacıyla üretim işlevinin bütünleyici bir unsuru şeklinde yürütülmelidir (Aslan, 2008: 523).

Tam Zamanında Üretim Ortamında Maliyetleme

Günümüzde işletmelerin düşük maliyetle üretim ve kaliteyi yüksek tutma ihtiyacından başka seçenekleri bulunmamaktadır. Düşük maliyetle üretim ile kaliteyi yükseltme zorunluluğu tam zamanında üretim şeklini ortaya çıkarmıştır (Karcioğlu, 2000: 125). İlk olarak Toyota tarafından kullanılan sistem; 1970'li yıllarda Japonya'da, 1980'li yıllarda ABD'de ve Avrupa'da yaygınlaşmıştır. Bu üretimin sisteminin tüm basamaklarında israfın önlenerek maliyetlerin azaltılması hedeflenmektedir (Gürdal, 2007: 147)

MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİ VE İŞLETME KARLILIĞININ İNCELENMESİ

Türkiye'de maliyet yönetim sistemleri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde ampirik çalışmalardan ziyade teorik olarak bu yaklaşımların irdelendiği çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Bu teorik çalışmalardan biri olan Topçu (2013) çalışmasında maliyet yaklaşımlarının yenilenmesi ve güncellenmesinin gerekliliğini belirtmiştir. Topçu (2013) güncel maliyet yaklaşımlarından, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Hedef Maliyetleme, Tam Zamanında Üretim Felsefesi ve Kalite Maliyetlerini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Ayrıca çalışmasında maliyet yaklaşımlarının tek başına uygulanmasından ziyade, birlikte uygulanmasının ihtiyaçlara daha fazla cevap verebileceği sonucuna varmıştır. Acar ve Papatya (1997) tarafından yapılan çalışmada, üretim sistemlerinden Tam Zamanında Üretim Sistemi çerçevesinde, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemini incelemişlerdir. Bu iki sistemin birlikte kullanılmasının, işletmelere maliyetlerin kontrolü açısından avantaj sağlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca yine bu güncel yaklaşımların birlikte kullanımı ile işletmelerin rekabet, güç ve karlılıklarını da arttıracacağı da ifade edilmiştir.

Diğer taraftan sınırlı düzeyde olsa da yapılan ampirik çalışmalarda mevcuttur. Öztürk (2011) çalışmasında İMKB'ye kayıtlı sanayi işletmelerinin güncel maliyet yönetim sistemlerini uygulama düzeyini ve nedenlerini incelemiştir. İlgili yılda toplam İMKB'ye kayıtlı 154 sanayi işletmesinden 87'sinin ankete cevap vermesi nedeniyle 87 sanayi işletmesi üzerinden çalışma yapılmıştır. Anket yöntemi ile elde edilen verilere göre, Türkiye'de sanayi işletmelerinde en fazla Faaliyet Tabanlı Maliyetleme sisteminin, en az ise, Mamul Yaşam Dönemi Maliyetleme yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca işletmelerin 42'sinin birden fazla sistemi birlikte uyguladığı, 45 işletmenin ise tek bir sistemi uyguladığı belirlenmiştir. İşletmeler maliyet yönetim sistemlerini en fazla üretim maliyetlerini azaltmak için uygulamakta olup, bu sistemleri uygulamayan işletmelerin yeterli bilgi sahibi olmamaları nedeni ile uygulamadıkları tespit edilmiştir.

Maliyet yönetim sistemleri ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları da, imalat işletmelerinin dışında diğer sektörlerde de bu sistemlerin uygulanabilirliğinin belirlenmesine yöneliktir. Örneğin Bekçi ve Özal (2010), özel hastane işletmelerinde stratejik maliyet yönetiminin uygulanabilirliğini incelemişlerdir.

Çalışmada, Burdur, Isparta ve Antalya illerinde faaliyet gösteren 24 özel hastaneden 17 sine anket uygulanması ile veriler elde edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Tam Zamanında üretim Yöntemi ve Toplam Kalite Yönteminin uygulanabilir olduğu, bunun yanında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Hedef Maliyetleme, Stratejik Maliyet Yönetimi, Kaizen Maliyetleme Yönetimi ve Mamul Yaşam Dönemi boyunca Maliyetleme yöntemlerinin uygulanamaz oldukları ifade etmiştir. Sonuç olarak, güncel maliyetleme yöntemlerinden Stratejik Maliyet Yönetiminin hastanelerde uygulanabilirliği konusunda gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda, SMY'nin uygulanmaz olduğunu düşünmekte ve hastane işletmelerinde SMY uygulanmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Maliyet yönetim sistemleri ile ilgili yapılmış olan uluslararası çalışmalar değerlendirildiğinde ise, teorik çalışmalarla birlikte ampirik çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Özellikle geleneksel maliyet yönetim sistemleri ve güncel maliyet yönetim sistemlerinin rakamsal kıyaslamalar yapılması suretiyle karşılaştırılmakta ve işletmeye sağladığı avantajlar niceliksel olarak analiz edilmektedir. Çalışmaların önemli kısmını, işletmelerin kullandığı maliyet yönetim sistemlerinin belirlenmesi ve maliyet yönetim sistemlerinin karlılık üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik çalışmalar oluşturmaktadır.

Olabisi ve Onou (2014), yaptıkları çalışmalarında küçük ve orta ölçekli işletmelerde hedef maliyetleme sisteminin kullanılmasının, ciro ve karlılık üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bunun için iki adet Basit Regresyon Modeli kurarak, yıllık kar ve yıllık cironun Hedef Maliyetleme Sisteminden nasıl etkilendiği araştırmışlardır. Yapılan analiz sonucunda, Hedef Maliyetleme Sistemi ile yıllık kar ve ciro arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Joseph ve Vetrivel (2012), Hindistan'da Tekstil İplikhanelerinin karlılığını artırmak için optimal ürün karmasının nasıl belirlenmesi gerektiğini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda Hedef Maliyetleme Sistemi ile Faaliyet Tabanlı Maliyetleme yaklaşımının birlikte kullanımının, işletme performansına ve karlılığına önemli ölçüde katkı yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Poojary ve Kumar (2015), Hindistan eczacılık endüstrisini inceledikleri çalışmada Tam Zamanında Üretim Sistemini kullanan işletmelerin gereksiz stokları ve maliyetleri azaltacağını dolayısıyla da operasyonel esneklik ile işletme karlıklarını arttırabilecekleri sonucuna varmışlardır.

Alsoboa vd. (2015), Ürdün'de halka açık imalat sanayi işletmeleri üzerinde yaptıkları anket çalışmasıyla, Stratejik Maliyetleme tekniklerinin bu işletmelerin performansı üzerine etkilerini incelemişlerdir. Anket yöntemi ile verilerin toplandığı bu çalışmada, işletmelerin stratejik maliyetlendirme tekniklerini benimsemeden önceki dönemlerine göre daha iyi bir performans gösterdikleri tespit edilmiştir. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Hedef Maliyetleme ve Kalite Maliyetleri Sistemlerinin Ürdün borsasına kayıtlı imalat işletmelerinde genel performansı, finansal performansı ve piyasa performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir.

Beshkooh vd. (2013), İran'da Tahran Borsası'na kayıtlı imalat işletmelerinin Tam Zamanında Üretim Sistemi (daha az stok) ile finansal ve operasyonel performansları arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını incelemiştir. İşletmelerin 2006-2010 yıllarını kapsayan 5 dönemin analiz edildiği çalışmada, işletmelerin finansal raporlarını özellikle stok yönetimi yönünden incelemişlerdir.

Çalışmanın sonucunda, stok yönetimi ve işletme performansı arasında güçlü bir korelasyon olduğu belirlenmiştir. Yine söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre stok yönetimi ve işletme finansal performansı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif bir ilişki vardır. Dolayısıyla işletmelerde daha az stok, daha iyi finansal performansa neden olmaktadır. Bilindiği gibi TZÜ yaklaşımı, minimum stok gerektiren bir yaklaşımdır. Sonuç olarak daha az stok bulundurmanın işletmelerde brüt karlılığı ve faaliyet döngüsünü geliştirdiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma Borsa İstanbul (BİST) İmalat sanayi sektöründe işlem gören işletmelerin kullanmakta oldukları maliyet yönetim sisteminin belirlenmesi ve maliyet yönetim sistemleri ile işletme karlılığı arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını test etmeyi amaçlamıştır.

Araştırmanın kapsamı BİST İmalat sanayi sektöründe işlem gören 181 işletme olarak belirlenmiş ve bu işletmelere anket formu gönderilmiştir. Anket formu işletmenin Yatırımcı İlişkileri Bölümü yetkili kişilerine, internet aracılığıyla e-mail üzerinden gönderilmiş ve cevaplamaları istenmiştir. Fakat bu işletmelerden sadece %24'ü yani 44 işletme anket formunu cevaplandırarak geri dönmüştür. Dolayısıyla toplam örneklem sayısı 44 işletme olarak gerçekleşmiştir.

Araştırmanın Metodolojisi

İşletmelerin tercih ettikleri maliyet yönetim sistemlerinin işletme karlılığı üzerinde bir etkisinin bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla Kruskal Wallis Yöntemi ile analiz yapılmıştır.

Ana kütle dağılımı ya da ana kütle parametreleri konusunda herhangi varsayıma dayanmayan testlere parametrik olmayan (nonparametrik) testler ve test istatistiklerine de parametrik olmayan (nonparametrik) istatistikler denir. Parametrik olmayan testlerin en olumlu tarafı, ana kütle hakkında herhangi bir bilgi olmadığı zaman güvenle kullanılabilir olmasıdır. Örnek vermek gerekirse, örnek hacmi çok küçük olan istatistiklerin örnekleme dağılımı normal dağılıma yaklaşmaz. Böyle durumda parametrik olmayan bir tekniğe gereksinim vardır. Parametrik olmayan testler parametrik testlere oranla daha kolay ve pratiktir (Karagöz, 2010: 19).

Anakütle dağılımları normalden uzaklaştığında varyans analizini uygulamak mümkün değildir (Çakıcı vd. 2003:338). Parametrik olmayan testlerden biri olan ve bu çalışmada veri setinin analizinde kullanılacak olan Kruskal Wallis testi One-way (Tek yönlü) Varyans Analizi olarak da isimlendirilmektedir (Altunışık vd. 2010: 210).

ANOVA testinin hipotezleri geçerli olmadığında ve bağımsız örneklerden elde edilen ikiden çok grup ayrımı olduğunda Kruskal Wallis yapılmaktadır (Sipahi vd. 2008: 194) Kruskal Wallis testi ikiden daha çok gruptan (bağımsız örnek gruplar) elde edilen ordinal verilerin karşılaştırmasını yapar. Mann-Whitney U testinin bir uzantısı şeklindedir. Tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan alternatifi olarak kabul edildiğinden, ANOVA'nın homojenlik varsayımı bozulduğunda da kullanılmalıdır (Gegez, 2015: 375).

Bu çalışmada da verilerin normal dağılmaması ve kategorik olmasından dolayı Kruskal-Wallis Yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular

Örnekleme yer alan 44 işletmenin uygulamış oldukları maliyet yönetim sisteminin dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir. Tablo 1’de 18 işletme ile en çok uygulanan maliyet yönetim sistemi, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi olarak göze çarpmaktadır. İkinci olarak ise 14 işletme ile Tam Zamanında Maliyetleme Sisteminin kullanıldığı görülmektedir. Bunların dışında Hedef Maliyetleme Sistemi ile Kaizen Maliyetleme Sistemini kullanan işletme sayısı 4 iken, Kalite Maliyet Sistemini kullanan işletme sayısı ise 1’dir.

Tablo 1: Örnekleme Yer Alan İşletmelerin Uygulamış Olduğu Maliyet Yönetim Sistemi

Maliyet Yönetim Sistemi	Frekans	Yüzde
Faaliyet Tabanlı Maliyetleme	18	40,9
Hedef Maliyetleme	4	9,1
Kaizen (Sürekli İyileştirme) Maliyetleme	4	9,1
Kalite Maliyet Sistemi	1	2,3
Tam Zamanında Üretim Ortamında Maliyetleme	14	31,8
Herhangi bir sistem kullanmıyor	3	6,8
Toplam	44	100,0

Tablo 2’de örneklemeden elde edilen verilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Örneklem olarak alınan işletmelerin net satışları, net karı, sektörü, brüt kar marjı, net kar marjı, ürün çeşitliliği ve kullandıkları maliyet yönetim sistemine ilişkin cevapları en alt ve en üst limit değerlerini kapsamaktadır. Sadece Yıl değişkeninde örneklem olarak alınan işletmelerin en fazla 80 yıldır (ankette 5 nolu kategori), en az ise 20-39 yıl (ankette 2 nolu kategori) faaliyette buldukları anlaşılmaktadır. Tablo 2’de ayrıca değişkenlere ilişkin ortalama, standart hata, çarpıklık ve basıklık katsayıları da gösterilmektedir.

Tablo 2: Maliyet Yönetim Sistemini ve Karlılık İlgili Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Hata	Çarpıklık	Basıklık
Sektör	44	1	8	4,36	2,263	-0,060	-1,084
Yıl	44	2	5	2,89	0,689	0,597	0,931
Net Satışlar	44	1	6	3,95	1,817	-0,246	-1,284
Net Kar	44	1	7	3,02	1,935	0,875	-0,419
Brüt Kar Marjı	44	1	4	2,52	0,731	-0,456	-0,099
Net Kar Marjı	44	1	5	2,95	1,413	0,187	-1,179
Ürün Çeşitliliği	44	1	6	2,91	1,840	0,374	-1,250
Maliyet Yön. Sis.	44	1	3	1,86	0,824	0,264	-1,478

Tablo 3’de BIST imalat sektöründe faaliyet gösteren ve örneklem olarak alınan işletmelerden elde edilen anket verileri ile gerçekleştirilen parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis analizinin sonuçları gösterilmektedir.

Örnekleme bulunan işletmelerin maliyet yönetim sistemleri “Faaliyet Tabanlı Maliyetleme”, “Tam Zamanında Maliyetleme” ve “Diğer* “ olmak üzere 3 grup altında analize dahil edilmiştir. “Faaliyet Tabanlı Maliyetleme” sistemini kullandığını

belirten 18 işletme, "Tam Zamanında Maliyetleme" Sistemini kullandığını belirten 14 işletme ve "Diğer" maliyet yönetim sistemlerini kullanan 12 işletme olduğu Tablo 2'de görülmektedir. (* Diğer grubu altında "Hedef Maliyetleme", "Kaizen Maliyetleme", "Yaşam Dönemi Maliyetleme", "Kalite Maliyet" sistemleri yer almaktadır. Fakat ankette bu seçeneklere verilen cevapların dağılımı sınırlı olduğu için bütün bu değişkenler "Diğer" başlığı altında sıralanmıştır.)

Söz konusu 3 maliyet yönetim sistemine göre işletmelerin Sektör, Yıl, Net Satış, Net Kar, Net Kar Marjı, Brüt Kar Marjı, Ürün Çeşitliliği değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığı Tablo 2'de gösterilmektedir. Bu değişkenlerden sadece Sektör, Net Satış, Net Kar değişkenlerinin Kruskal Wallis test istatistiğinin olasılık değerine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Sektör ve net kar değişkenleri, %10 istatistiki önem düzeyinde, Net Satış değişkeni ise %5 istatistiki önem düzeyinde anlamlı çıkmıştır.

Tablo 3: Maliyet Yönetim Sisteminin Karlılık ve Diğer İşletme Göstergeleri Üzerine Etkisi

Değişkenler	Maliyet Yönetim S.	N	Sıra Ort.	Kruskal Wallis Ki Kare	sd	P
Sektör	Faaliyet Tabanlı M.	18	27,61	4,954	2	0,084**
	Tam Zamanında M.	14	19,29			
	Diğer	12	18,58			
Yıl	Faaliyet Tabanlı M.	18	21,92	1,127	2	0,569
	Tam Zamanında M.	14	25,00			
	Diğer	12	20,46			
Net Satış	Faaliyet Tabanlı M.	18	24,06	7,915	2	0,019*
	Tam Zamanında M.	14	27,61			
	Diğer	12	14,21			
Net Kar	Faaliyet Tabanlı M.	18	26,53	4,930	2	0,085**
	Tam Zamanında M.	14	22,75			
	Diğer	12	16,17			
Brüt Kar Marjı	Faaliyet Tabanlı M.	18	26,58	4,064	-0,963	0,131
	Tam Zamanında M.	14	20,82			
	Diğer	12	18,33			
Net Kar Marjı	Faaliyet Tabanlı M.	18	25,83	2,170	-0,963	0,338
	Tam Zamanında M.	14	20,43			
	Diğer	12	19,92			
Ürün Çeşitliliği	Faaliyet Tabanlı M.	18	23,58	0,254	-0,963	0,881
	Tam Zamanında M.	14	21,43			
	Diğer	12	22,13			

* %5 istatistiki önem düzeyinde, ** %10 istatistiki önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

İstatistiksel olarak anlamlı çıkan değişkenlerden Sektör değişkeninde Faaliyet Tabanlı Maliyetlemenin sıra ortalaması Tam Zamanında Maliyetleme ve Diğer grubunun sıra ortalamalarına göre daha yüksek çıkmıştır. Metal, Metal Eşya, Makine Araç Gereç, Kağıt, Kimya ve Taş – Toprak sanayi sektöründe daha çok Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sisteminin kullanıldığı söylenebilir.

Net Satış değişkeninde ise, Tam Zamanında Maliyetlemenin sıra ortalaması Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Diğer gruplarına göre daha yüksek çıkmıştır.

Dolayısı ile Tam Zamanında Maliyetleme Sistemini uygulayan işletmelerin diğer işletmelere oranla daha yüksek net satış yaptığı ifade edilebilir.

İstatistiksel olarak anlamlı çıkan son değişken olan Net Kar değişkeninde, Faaliyet Tabanlı Maliyetlemenin sıra ortalaması, Tam Zamanında Maliyetleme ve Diğer gruplarının sıra ortalamasından yüksek çıkmıştır. Dolayısı ile Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ile çalışan işletmelerin daha karlı olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Fiyatların piyasa ekonomisi tarafından belirlendiği ekonomik sistemde, işletmelerin kar açısından tek kontrollerinde bulunan değişken maliyetlerdir. Günümüzde geleneksel maliyet yöntemleri ile rekabette üstünlük sağlamanın mümkün olmaması nedeniyle, işletmelerin güncel maliyet yönetim sistemlerini takip etmesi ve işletmelerine en uygun olanını tercih etmesi gerekmektedir. İşletmelerin maliyet yönetimini gerçekleştirememesi durumunda, karlılığını dolayısıyla da varlığını sürdürmesi söz konusu değildir.

Bu çalışma ile BİST imalat sektöründe yer alan işletmelerin kullandıkları güncel maliyet yönetim sistemleri belirlenmiş ve bu işletmelerin sektörleri, faaliyet yılları, net satışları, net karları, net kar marjları, brüt kar marjları, ürün çeşitliliği ile maliyet yönetim sistemleri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Kruskal Wallis Test yöntemi ile yapılan analizde, işletmelerdeki maliyet yönetim sistemleri ile sektörleri, net satışları ve net karları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Örnekleme de yer alan işletmelerden 18'i Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi ve 14'ü de Tam Zamanında Maliyetleme Sistemini kullanmaktadır. Hedef Maliyetleme Sistemi ile Kaizen Maliyetleme Sistemini kullanan işletme sayısı 4 iken, Kalite Maliyetleme Sistemini kullanan işletme sayısı ise 1'dir. Dolayısıyla işletmelerde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sisteminin en çok tercih edilen maliyet yönetim sistemi olduğu belirlenmiştir. Öztürk tarafından 2011 yılında yapılan çalışmada da, BİST imalat sanayi sektöründe en fazla tercih edilen maliyet yönetim sisteminin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi olduğu belirlenmişti. Aradan geçen 6 senede işletmelerin tercih ettikleri maliyet yönetim sistemlerinde herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Analizde maliyet yönetim sistemleri, kullanım yoğunluğu açısından, "Faaliyet Tabanlı Maliyetleme", "Tam Zamanında Maliyetleme" ve "Diğer" olmak üzere 3 grup altında incelenmiştir. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sisteminin daha çok Metal, Metal Eşya, Makine Araç Gereç, Kağıt, Kimya ve Taş - Toprak sanayisinde kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemini kullanan işletmelerin daha karlı olduğu da bu çalışma ile tespit edilmiştir. Dolayısı ile Faaliyet Tabanlı Maliyetleme sistemi tarafından beklenen faydaların işletmeler tarafından elde edildiği değerlendirilebilir. Örnekleme de yer alan işletmelerden Faaliyet Tabanlı Maliyetleme sistemini kullanan işletmelerin mamul karlılığı ve ürün karmasına ilişkin almış oldukları kararlarda isabetli davrandıkları ve sistemin işleyişinde sürekli ve isabetli iyileştirmeler yaptıkları ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Acar, D., & Papatya, N. (1997). Tam Zamanında Üretim Uygulamalarında Faaliyet Tabanlı Maliyet Sisteminin Yararlı Hale Getirilmesi. *Süleyme Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(2), 161-170.

- Akdoğan, N. (2000). *Maliyet Muhasebesi Uygulamaları* (5. Baskı b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alkan, H. (2001). İşletme Başarısında Maliyet Yönetiminin Rolü ve Maliyet Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2(1), 177-192.
- Alsoboa, S., Al-Ghazzawi, A., & Joudeh, A. (2015). The Impact of Strategic Costing Techniques on the Performance of Jordanian Listed Manufacturing Companies. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 6(10), 116-127.
- Altuğ, O. (2001). *Maliyet Muhasebesi* (13. Baskı b.). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Altunışık, R., Coşkun, R., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Aslan, S. (2008). Kalite Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemine Entegrasyonu. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 25(2), 521-534.
- Aydemir, İ., & Gürsoy, D. (2003). Kalite Maliyetlerinin Analizi Ve Muğla Mermer Sanayindeki Uygulamaların İncelenmesi. *Türkiye IV Mermer Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (s. 589-602). Afyonkarahisar.
- Bekçi, İ., & Özal, H. (2010). Stratejik Maliyet Yönetiminin Sağlık Sektöründe Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2(3), 78-97.
- Beshkoo, M., Dehghan, M., & Garousi, H. (2013). The Effect of Just-in-Time Implication on Firm Financial and Operating Performance: Evidence from Iran. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3(8), 542-549.
- Çabuk, Y. (2003). Geleneksel Maliyet Sistemlerine Alternatif Bir Yaklaşım: Faaliyet Tabanlı Maliyetleme. *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 5(5), 109-116.
- Erol, M. (2008). *Maliyet Muhasebesi*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Gegez, A. E. (2015). *Pazarlama Araştırmaları*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Gürdal, K. (2007). *Maliyet Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hacırüstemoğlu, R., & Şakrak, M. (2002). *Maliyet Muhasebesinde Güncel Yaklaşımlar*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Joseph, J., & Vetrivel, A. (2012). Impact of Target Costing and Activity Based Costing on Improving the Profitability of Spinning Mills in Coimbatore. *Journal of Contemporary Research in Management*, 7(2), 41-57.
- Karagöz, Y. (2010). Nonparametrik Tekniklerin Güç ve Etkinlikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 18-40.
- Karcıoğlu, R. (2000). *Stratejik Maliyet Yönetimi*. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Kaya, G. A. (2010). Hedef Maliyetleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 313-332.
- Mabberley, J. (1992). *Activity-Based Costing in Financial Institutions*. İngiltere: Pitman Publishing.

- Meriç, Ergün. (2014). *Kaizen Maliyetleme Sistemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okutmuş, E., & Ergül, A. (2015). Konaklama İşletmelerinde Hedef Maliyetleme, Değer Analizi Ve Kaizen Maliyetleme Yöntemlerinin Birlikte Uygulanabilirliğine İlişkin Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(65), 97-116.
- Olabisi, J., & Onou, D. P. (2014). Implementing Target Costing in Small and Medium Scale Enterprises in Ogun. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(8), 222-233.
- Öztürk, M. (2011). İMKB'ye Kayıtlı Sanayi İşletmelerinde Maliyet Yönetim Sistemlerinin Uygulama Düzeyinin Belirlenmesi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- Poojary, A., & Kumar, R. S. (2015). Just in Time (JIT): A Tool to Decrease Cost and to Improve Profitability. *International Journal of Management and Business Studies*, 5(1), 31-34.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Topçu, M. K. (2013). Güncel Maliyetleme Yaklaşımları:Kavramsal Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 34(1), 1-18.
- Unutkan, Ö. (2010). Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi ve Bir Uygulama. *Mali Çözüm Dergisi*, 97(1), 87-106.

İŞ YAPMA KOLAYLIKLARI: FARKLI GELİR GRUPLARINDAKİ ÜLKELER ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Ercan YAŞAR

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisat Bölümü, ercan.yasar@dpu.edu.tr

Mine YAŞAR

Bağımsız Araştırmacı, mine-demircelik@hotmail.com

ÖZ

Bu çalışmada, iş yapma (doing business) kolaylığı ve ülkelerin milli geliri ile olan ilişkisi incelenmektedir. Dünya Bankası tarafından oluşturulan 2016 yılına ait 177 ülke için Gelir Gruplaması aralıkları ile 2016 yılına ait İş Yapma Kolaylığı genel sıralaması ve 10 alt bileşene ait toplam 11 değişken için sıralama verileri arasındaki ilişki istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı ve alt bileşenlerine ait toplam 11 değişkenin sıralama verileri bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Dünya Bankası'nın 2016 yılı için Gelir Gruplaması aralıkları: Düşük Gelirli 29, Düşük Orta Gelirli 47, Yüksek Orta Gelirli 48 ve Yüksek Gelirli 53 olmak üzere 4 gelir grubuna ayrılmış ve bağımlı değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışmada, İş Yapma Kolaylığı açısından tüm gelir gruplarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelişmişlik düzeyi ile İş Yapma Kolaylığı sıralaması arasında negatif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Her ne kadar bazı alt bileşenlerin gelir grupları açısından anlamlı farklılık göstermediği görülsede bu farksızlığın bir alt ya da bir üst gelir grubu ile olduğu dikkate alındığında tüm göstergelerin gelişmişlik açısından önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca Gelişmişlik seviyesi artarken göstergelerdeki sıralama ortalamalarının da düştüğü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: : İş yapma kolaylığı, yatırım ortamı, parametrik olmayan testler, Kruskal Wallis, Mann-Whitney-U

**EASE OF DOING BUSINESS: A COMPARISON BETWEEN COUNTRIES
IN DIFFERENT INCOME GROUPS**

ABSTRACT

In this research, the relationship between ease of doing business and national incomes of countries are investigated. The relationship between Income Grouping ranges for 177 countries created by the World Bank in 2016 and Ease of Doing Business ranking conducted in 2016 and the ranking data for 11 variables which belong to 10 subcomponents have been analyzed by statistical methods. World Bank, Ease of Doing Business and 11 variables' sorting data have been taken as independent variables. The income range in the Income Group are divided into 4 different categories as 29 low-income countries, 47 low-middle income, 48 high middle income, and 53 high income countries and examined as dependent variables. The conclusion in this study is that all income groups differ significantly in terms of ease of doing business. Negative relationship between The Development Level and Ease of Doing Business has been determined. Although it is seen that some sub-components do not show any significant difference in terms of income groups, it can be said that all the indicators are significant in terms of development when it is taken into consideration that this differentiation is with a lower or upper income group. Also it can be seen that as the development level rises, sorting averages in the indicators decline.

Key Words: Ease of Doing Business, investment climate, nonparametric tests, Kruskal Wallis, Mann-Whitney-U

Giriş

Ampirik kanıtlar iş yapma kolaylıklarının yatırım ortamını belirleyen en önemli faktör olduğunu ve yatırım ortamının da doğrudan yabancı yatırım girişini tetikleyen nedenlerin başında geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla yurtiçi yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımları arttırmak ve ekonomik büyümeyi daha istikrarlı hale getirmek için iş yapma kolaylıklarının iyileştirilmesi gerektiği önemli bir gerçektir. Ekonomik büyüme her zaman hükümetler için küresel ekonomik ve politik çevredeki en öncelikli gündem maddelerinden biri olmuştur. Düzenleyiciler, ekonomideki çeşitli menfaat sahipleri için daha iyi düzenleyici ortam sağlamaya çalışmaktadırlar. Her ülkenin farklı sorunlara ve zorluklara sahip olması nedeniyle, düzenleyici kurumlar tarafından atılan adımlar da farklı olacaktır. Bu nedenle düzenleyici mekanizmanın tüm paydaşlar tarafından ve hatta düzenleyiciler tarafından karşılaştırılması oldukça zordur. Hükümetler, diğer ülkelerle karşılaştırılmaksızın, mevcut uygulamaların en iyi olup olmadığına veya bunları iyileştirmek için neler yapılması gerektiğine karar veremez (Gujarati, 2015, s. 30).

Bu çalışmadaki temel amaç, iş yapma kolaylığı sıralaması ve alt gösterge sıralamalarının gelir gruplarına göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi ve varsa bu farklılığın hangi göstergeden kaynaklandığının incelenmesidir. Çalışmada ülkelerin gelir seviyesi ile anlamlı ilişkisi olan değişkenler belirlendikten sonra bir ülkenin iş yapma kolaylığı sıralamasını etkileyen değişkenler incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye özelinde ise hangi bileşenlerde reform yapılması durumunda, iş yapma ortamını iyileştirecek, kaliteyi arttırıp, maliyet ve süreleri azaltacak ve sonuç olarak büyümeyi artıracak politikalar belirlenmesi gerektiği tartışılmıştır. Bu amaçlarla çalışmada, İş Yapma Kolaylığı Endeksi ve alt bileşenleri üzerinde durulmuş, seçilmiş bazı ülkelerin ve Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı puan ve sıralamaları incelenmiş ve 177 ülkeyi kapsayan gelir grupları ve iş yapma kolaylıkları sıralamaları arasındaki ilişki parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

İş Yapma Kolaylığı Endeksi

Bir ülkenin yatırım ortamının uygun olması, o ülkedeki sadece yerli yatırımcılar için değil yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için de oldukça önemlidir. Çünkü ülkenin yatırım ortamının uygun olması, yatırımcıların karar aşamasında ve seçenekler arasından o ülkeyi tercih etmelerini kolaylaştırmada önemli bir etkidir. Ülkelerin yatırım ortamının uygunluğunun belirlenmesinde kullanılan rekabet gücü veya iş/yatırım ortamı endeksleri ile yabancı sermaye yatırımları arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Başka bir ifadeyle, yabancı yatırımcılar, yatırımlarının yönünü, bazı uluslararası resmi veya özel kuruluşlarca hesaplanan çeşitli endeksleri dikkate alarak belirlemektedir (Koç vd., 2017, s. 18).

Dünya Bankası (World Bank) tarafından 2003 yılından beri yayınlanan "İş Yapabilirlik Endeksi" (Doing Business) raporları, ele aldığı ülkelerdeki yatırım ortamını etkileyebilecek; şirket kuruluşu, vergi politikaları, istihdam, lisans alma süreci, yatırımcıların korunması gibi çeşitli göstergeleri temel alarak karşılaştırmalı bir değerlendirme sunan yıllık raporlardır. Raporlarda, bir işletmeyi kurma ve devam ettirme konularında devletin koyduğu şartları yerine getirme, ülkeler arası ticaret, vergi ödeme ve bir işletmeyi kapatma gibi işlemlerin süre ve maliyetleri ele alınmaktadır (Yardımcıoğlu, 2014, s. 283). Dünya Bankası bu amaçla ekonomilerdeki "iş yapma kolaylığı" açısından neredeyse 200 ülke sıralamasını gerçekleştirmektedir. Böyle bir sıralamanın arkasındaki mantık, yüksek ve kapsayıcı bir büyüme ve kalkınmayı teşvik eden gelişen bir özel sektörün önemidir. Bir işletmeyi kurmak ve işletmek ne kadar kolay olursa, o kadar çok yatırımcının yatırım yapması teşvik edilecek ve böylece daha fazla istihdam yaratılmış olacağı iddia edilmektedir. İyi bir iş ortamı da rekabeti, inovasyonu ve büyümeyi teşvik etmektedir. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği'nde (APEC), üyelerinin iş yapma kolaylığını artırmaya yönelik ilerlemelerini izleyen kendi uzman grupları bulunmaktadır (Canare vd., 2016, s. 3).

Dünya Bankası tarafından oluşturulan iş yapma kolaylıkları sıralaması ekonomileri birbirleriyle karşılaştırırken, "sınırdaki puan" düzenleyici en iyi uygulamaya göre bir ekonomiyi kıyaslamaktadır ve bu da en iyi performans gösteren ekonomiye olan mutlak mesafeyi göstermektedir. "İş yapma kolaylığı" sıralaması düzenleyici ortamın diğer ekonomiye göre ne kadar değiştiğini gösterirken "sınır uzaklık", bir ekonomideki düzenleyici ortamın bir dönem boyunca ne kadar değiştiğini göstermektedir (Gaur ve Padiya, 2017, s. 77). Bununla birlikte, İş Yapma Kolaylığı raporu bir hükümet politikasının fiili etkisini ölçmek ve raporlamak gibi basit bir

fikrin ne kadar etkili sonuçlara yol açtığını da göstermektedir. 2017 raporunda ilk kez kadınlar için; İş dünyası ve yasalar tarafından geliştirilen verileri kullanılmış, bir işletmeyi başlatmak, tapu sicil kaydı ve sözleşmeleri uygulamak gibi üç göstergeye cinsiyet bileşeni eklenmiştir.

İş yapabilirlik, özel sektör işletmelerinin başlamasına, işletilmesine ve genişletilmesine imkân tanıyan düzenlemelerin yönlerini ölçmektedir. "İş Yapabilirlik Endeksi" raporunda 190 ülke ekonomisi değerlendirilmektedir. Bu rapor kapsamında, 2003 yılında sadece 5 gösterge dikkate alınırken, bu gösterge sayısı 11'e ulaşmıştır. Bu ölçüm, aşağıdaki göstergeler kullanılarak yapılmaktadır: (1) İşe başlama işlemleri, (2) İnşaat izinlerinin alınması işlemleri, (3) Elektrik bağlatma işlemleri, (4) Tapu siciline kayıt işlemleri, (5) Kredi alma işlemleri, (6) Azınlık pay sahibi yatırımcılarının korunması işlemleri, (7) Vergilerin ödenmesi işlemleri, (8) Sınır ötesi ticaret işlemleri, (9) Sözleşmelerin uygulanması işlemleri, (10) İflasın çözümü işlemleri, (11) İstihdam mevzuatının esnekliği ve iş kalitesinin özellikleridir (doingbusiness.org, 2017).

2016 yılı İş Yapma Kolaylığı Raporu işgücü piyasası ile ilgili ek göstergeleri de içermektedir. Bu göstergeler, diğer endeks/göstergelerdeki gibi ülkelerin sıralanması şeklinde olmayıp ülkelerin istihdam mevzuatının esnekliği ve iş kalitesi özelliklerini değerlendirmektedir. İstihdam mevzuatının esnekliği kapsamında ülkedeki bir kuruluşta istihdam edilen personelin sözleşme yükümlülükleri, kıdem tazminatı ve iş güvencesi gibi konular incelenmektedir. Bu amaçla istihdam, işten çıkarma maliyetleri ve iş kalitesi alt başlıkları altında ülkelerde dikkate alınan göstergeler söz konusudur (Koç vd., 2017, s. 33).

İş yapmak, yalnızca ulusal yatırımcıları motive etmek için değil, aynı zamanda yabancı yatırımcıları da çekmek üzerinde bir davranış değişikliğine karşılık gelen uluslararası bir enstrümandır. Uluslararası Para Fonu, doğrudan yabancı yatırımları şu şekilde tanımlamıştır: "DYY, işletmelerin kalıcı çıkar elde etmek için başka ülkelerde yaptıkları yatırımları ifade etmektedir". Bu tanım, İş yapma veri tabanında verilen yatırım ortamı göstergelerinin, bir ülkedeki doğrudan yabancı yatırım girişlerini açıklarken önemli temsilci olabileceğini göstermektedir. Firmaların tarafında iş dostu olarak gördükleri ve daha rahat hissettikleri yatırım iklimine sahip ülkeler, daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmektedir (Singh, 2015, s. 13). Gelişmekte olan birçok ülke günümüzde vergi tatilleri, ithalat vergisi istisnaları ve yabancı firmalara yapılan sübvansiyonlar, iyileştirilmiş yatırım kanunları yürürlüğe koyarak, iyi altyapı inşa eden ve hatta bazen tekel hakları veren bazı özel teşvikler sunarak aktif olarak dış yatırım talep etmektedirler. Bu firmaları sübvansiyon etmenin nedeni, teknolojiyi yerli firmalara devretmenin pozitif yayılmasından faydalanmak isteği nedeniyledir. Diğer yanda doğrudan yabancı yatırımlar geliştirmekte olan ülkeler için iş yaratmada önemli bir rol oynamakla birlikte, aynı zamanda bir gelir kaynağı olarak da değerlendirilmektedir (Jamal, 2003, s. 2).

Ülkelerin İş Yapma Kolaylığı Performansı ve Türkiye

Dünya Bankası'nın "2017 İş Yapma Kolaylığı" sıralamasında 190 ülke bulunmaktadır. Sıralamadaki ilk 10 ülkeye baktığımızda sırasıyla Yeni Zelanda, Singapur ve Danimarka ilk 3'e girmiştir ve ardından Hong Kong, Güney Kore, Norveç, İngiltere, ABD, İsveç ve Makedonya gelmektedir. Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksini oluşturmak için anket yoluyla, 190 ülkede 13.000'den fazla gönüllü avukat, muhasebeci, işadamı ve kamu yetkilisinden derlenen bilgileri kullanmıştır. Yayınlanan raporda, 137 ülkede küçük ve orta işletmelerin açılmasını ve faaliyet göstermesini kolaylaştıran önemli reformların gerçekleştiği bildirilmiştir. İş yapma kolaylığı endeksi tarafından ölçülen farklı alanlarda toplam 283 reformun gerçekleştirildiği ve bu oranın geçen yıla göre % 20'nin üzerinde bir artışa denk geldiği vurgulanmıştır. Ayrıca; 2015/16 döneminde İş Yapma Göstergeleri konusundaki en önemli performansı gösteren ekonomiler, Brunei, Kazakistan, Kenya, Beyaz Rusya ve Endonezya olmuştur. 2016 yılında sıralamasının metodoloji değişikliği nedeniyle 55'ten 63'e revize edildiği bildirilen Türkiye'nin, 2017 yılı genel sıralamada 67,19 puanla 69. sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı sıralamasının değişmesinde bazı alt ölçütlerdeki puanların düşmesi etkili olmuştur. Bir önceki yıla göre alt ölçütlerdeki değişiklik ve sıralama, Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı Endeksi Alt Ölçütlerinin 2016-2017 Karşılaştırılması

Ölçütler	2016	2017	2016	2017
	Sıralama	Sıralama	Puan	Puan
İşe başlama işlemleri	90	79	85.18	86.98
İnşaat izinlerinin alınması işlemleri	101	102	67.82	67.86
Elektrik bağlatma işlemleri	36	58	82.84	79.66
Tapu siciline kayıt işlemleri	54	54	73.01	73.01
Kredi alma işlemleri	78	82	50.00	50.00
Azınlık pay sahibi yatırımcılarının korunması işlemleri	18	22	70.00	70.00
Vergilerin ödenmesi işlemleri	128	128	60.47	60.83
Sınır ötesi ticaret işlemleri	70	70	79.71	79.71
Sözleşmelerin uygulanması işlemleri	32	33	68.87	68.87
İflasın çözümü işlemleri	124	126	35.09	34.98

Yukarıda Tablo 1'de görüldüğü üzere; Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı sıralamasının değişmesinde elektrik bağlatma işlemleri ve vergilerin ödenmesi işlemlerindeki puan düşüşünün önemli bir payı olduğu görülmektedir. Elektrik bağlatma işlemleri puanı 2017'de bir önceki yıla göre 3,18'lik bir düşüş, sıralamayı 36'dan 58'e düşürmüştür. Yine diğer dikkat çeken ölçüt olan vergilerin ödenmesi işlemlerinde Türkiye'nin sıralamada oldukça geri durumda olduğu görülmektedir. Raporda Türkiye'de, yeni şirketlerin merkezi kayıt sistemi aracılığıyla potansiyel vergi kimlik numaralarına otomatik olarak erişmelerine izin verilerek, bir işe başlamayı kolaylaştırdığı vurgulanmaktadır. Ayrıca elektronik fatura ve elektronik muhasebe sistemiyle vergileri ödemelerinin de kolaylaştırıldığı belirtilmiştir (doingbusiness.org, 2017).

Literatür

Corcoran ve Gillanders (2015) bir ülkenin iş düzenleyici ortamının çektiği doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada firmaların bir ülkede faaliyet gösterdiğinde karşılaşacağı maliyetler için Dünya Bankası'nın "İş Yapma Kolaylığı" sıralamasını kullanmışlardır. Öncelikle, endeksteki sıralama derecesi, 2004-2009 dönemi ortalaması alınmış ve standart bir ampirik doğrudan yabancı yatırım (DYY) modeline dahil edildiğinde son derece önemli olduğunu belirlemişlerdir. Sarika (2016) ise, küresel yatırımcılar yalnızca ticaret işlemlerinde güven ve kendilerini rahat hissedecekleri, yatırımcı dostu politikalar geliştirilen yerlerde yatırım yapmayı tercih ettiklerini vurgulamıştır. İş Yapma Kolaylığı Endeksinin etkileyen parametreleri "işe başlama" göstergelerine özel olarak atıfta bulunarak incelemektedir. Araştırmacı yedi gelişmekte olan ekonominin ekonomik ortamının karşılaştırmalı analizini sunmuşlardır. Son olarak, GSYİH ve iş yapma kolaylığı arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, aynı zamanda Yeni Bir İşe Başlama Kolaylığı ile İş Yapma Kolaylığı arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Gaur ve Padiya (2017) Hindistan'da "İş yapma kolaylığı" üzerine yoğunlaşmış ve bunun için gerekli faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmacılar, Dünya Bankası'nın "İş Yapma Kolaylığı Endeksi" nde Hindistan'ın sıralamasını analiz etmiş ve Hindistan hükümetinin Hindistan'daki iş ortamını iyileştirmek için başlattığı çeşitli reformları vurgulamışlardır. İş yapmanın kolaylığı birçok hükümetin önemle üzerinde durduğu bir konudur ve girişimde bulunma kolaylığını girişimcileri teşvik etmek ve ağır işleyen süreçleri basitleştirmek için en önemli yol olarak görülmektedir. Sadhwani (2015), ülkelerin iş yapma kolaylıklarının Hindistan'da doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini incelediği çalışmada, iş yapma kolaylıklarının, doğrudan yabancı yatırımlarla direkt olarak bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir. İş yapma kolaylığı belirleyicilerinin, ülkedeki toplam doğrudan yabancı yatırımların eğilimini tahmin etmede önemli bir gösterge olduğunu söylemektedir. Piwonski (2010) söz konusu etkinin büyüklüğünü ölçmüştür ve ülkenin iş yapma kolaylığını bir derece artırmasının, 44 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırımı cezbedebileceğini belirtmiştir. Piwonsky (2010) çalışmada, ülkelerin iş yapma kolaylıklarıyla doğrudan yabancı yatırımlar arasında güçlü bir ilişki bulmuştur. Bu da doğrudan yabancı yatırımlar ve hükümet tarafından üstlenilen faaliyetler arasında doğrudan bir bağ olduğunu göstermektedir. Kurumlar vergisi oranı, yerel işletme sahipliği ve kâr gönderme kuralları gibi bazı ortak alt faktörler hükümetler tarafından doğrudan yabancı yatırımları etkilemek için kullanılmaktadır.

Klapper ve diğerleri (2006), çeşitli büyüklükteki Avrupalı firmalarla ilgili verileri analiz etmişler ve kısıtlayıcı giriş düzenlemesinin firmaların faaliyetlerini caydırdığına dair kanıtlar bulmuşlardır ve bu durumun nispeten küçük firmalar için daha belirgin olduğunu vurgulamışlardır. Daha da önemlisi, yazarlar yüksek maliyetli giriş düzenlemelerinin gelişmekte olan ve yolsuzluğu fazla olduğu ülkelerindeki yozlaşmış firmaların faaliyetlerini engelleme ihtimali bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yardımcıoğlu ve diğerleri (2013), çalışmalarında; 185 ülkeye ait reel kişi başı GSYH ile Dünya Bankası tarafından oluşturulan iş ortamı ve iyi yönetim endeksleri arasındaki ilişkiyi istatistiksel yöntemlerle analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre; iş ortamı sıralaması ile reel gelir arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Buna göre elverişli iş ortamına sahip (ilk sıralarda yer

alan) ülkelerin reel gelirlerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Eifert (2009), düzenleyici reformların yatırımları ve büyümeyi teşvik edip etmediğine yönelik yaptığı çalışmada; 90 ülkeye ait iş ortamı, milli gelir ve yatırım oranları verilerini kullanmıştır. Çalışmasından elde edilen sonuçlara göre; iş yapma kolaylığı göstergelerinde yapılan iyileştirmelerin, daha hızlı büyüme ve yatırımda artış sağladığı yönündedir. Klapper ve Love (2010), finansal krizin, yeni açılan firmalar üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yaptıkları çalışmalarında 95 ülkeye ait iş yapabilme göstergeleri ve ülkelerdeki yeni açılan firma sayısını kullanmışlardır. Çalışmada; dinamik bir iş yaratma ortamının; azaltılmış bürokrasinin bulunduğu ve istikrarlı bir yatırım ortamı sağlayan ülkelerde var olduğunu belirtmişlerdir. Hanusch (2012) ise 164 ülkeyi kapsayan, iş ortamı göstergeleri ve milli gelir verilerini kullanarak yaptığı çalışmada; gelişmiş ülkelerde iş ortamı düzenlemelerinin etkisinin bulunmadığı, gelişmekte olan ülkeler ile iş ortamı arasında %1 seviyede anlamlılık seviyesinde ilişki bulunduğu sonucuna varılmıştır. Ardagna ve Lusardi (2009), gelişmekte olan ve gelişmekte olan ülkelerden bir iş yürütmenin ilk aşamalarında olan 470 binden fazla girişimcinin anket verilerini analiz etmişler ve giriş yönetmeliğinin bir işletmenin iş becerilerinin yararlarını ve iş becerisine sahip kişilerin bir işe başlama eğilimini azalttığı sonucuna varmışlardır.

Aghion vd. (2007), firmaların giriş ve giriş sonrası büyümesi üzerinde engel olan kredi kısıtlamaları üzerine yaptıkları çalışmada; 16 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin firma verilerini analiz etmiş ve iş kurmada krediye ulaşımın küçük firmalar ve krediye bağımlı sektörlerdeki firmalar için en önemli belirleyici olduğu sonucuna varmışlardır. Ani (2015), Asya'daki seçilmiş ülkeler arasında iş yapma kolaylığının ekonomik büyümeye etkisini incelemek üzere, Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve Güney Asya'daki 29 ekonomiyi incelemiş ve elde edilen sonuçlara göre, Asya'daki seçilmiş ekonomiler arasında Singapur'un iş yapma kolaylığı ve iş yapmada en iyi düzenleyici performansa sahip ülke olduğu belirtilmiştir. Ani (2015)'e göre, İş Yapma Kolaylığı ekonomik büyüme için önemli bir etkiye sahiptir. Ekonomik büyümedeki toplam değişimin % 83'ü, iş yapma kolaylığı göstergelerinden özellikle inşaat izinleri, kredi alma, mülkiyet kaydı ve sınır ötesi ticaret kolaylığı göstergelerindeki değişikliklerle açıklanabildiği sonucuna ulaşmıştır. Djankov ve diğerleri (2002) tarafından 85 ülke için 1999 yılına ait yeni şirketlerin giriş düzenlemelerine dayanan bir veri seti kullanarak yaptıkları çalışmada; firma girişi maliyetini artıran düzenlemelerin işletmelerin kurulmasını ve ekonomik büyümeyi engellediği görüşünü paylaşmaktadırlar. Bu durumun gelişmiş ülkelerde de benzer ampirik kanıtları olduğu vurgulanmıştır.

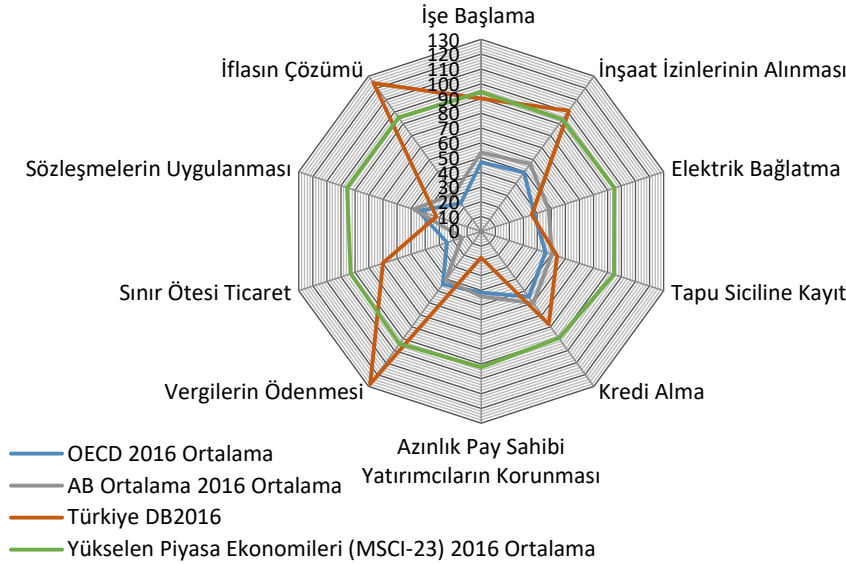
Aşağıda 2016 yılına göre 2017 yılında İş Yapma kolaylıkları açısından en iyi ve en kötü performans gösteren 15 ülke sıralanmıştır. En kötü performans gösteren Fiji sıralamada 13 sıra birden gerileyerek 2016 yılındaki 84. Sırasında 2017 yılında 97. Sıraya gerilemiştir. En kötü performans gösteren ve sıralamada 6 basamak birden gerileyen İtalya ve Türkiye ise oldukça dikkat çekicidir. Diğer yandan Arnavutluk 90. Sıradan 32 sıra birden yükselerek 58, sıraya yükselmiştir. Benzer şekilde Brunei Krallığı da 25 sıra birden yükselerek 97. Sıradan 72. sıraya yükselmiştir.

Tablo 2: En İyi ve En Kötü Performans Gösteren Ülkeler

En Kötü Performans				En İyi Performans			
	Ülke	2016-2017 Sıralamadaki Değişim	2017 Sıralama		Ülke	2016-2017 Sıralamadaki Değişim	2017 Sıralama
1	Fiji	13	97	1	Arnavutluk	-32	58
2	El Salvador	9	95	2	Brunei Krallığı	-25	72
3	Katar	9	83	3	Kenya	-21	92
4	Tonga	9	85	4	Guyana	-16	124
5	St Lucia	8	86	5	Kazakistan	-16	35
6	Grenada	7	138	6	Endonezya	-15	91
7	Mauritius	7	49	7	Papua Yeni Gine	-14	119
8	Nepal	7	107	8	Beyaz Rusya	-13	37
9	St Kitts ve Nevis	7	134	9	Lesotho	-12	100
10	Antigua ve Barbuda	6	113	10	Tanzania	-12	132
11	Dominika	6	101	11	Vietnam	-9	82
12	İtalya	6	50	12	Malavi	-8	133
13	Maldivler	6	135	13	Njjer	-8	150
14	Marshall Adası	6	143	14	BAE	-8	26
15	Türkiye	6	69	15	Cezayir	-7	156

Kaynak: World Bank, Doing Business, 2016-2017.

Grafik 1: İş Yapma Kolaylıkları ve Alt Bileşenlerine Göre Türkiye'nin Seçilmiş Ülke Grupları ile Karşılaştırılması

Yukarıdaki grafikte 2016 yılı Türkiye ekonomisinin sıralama durumu, AB- 28, OECD ülkeleri ve MSCI-23 Yükselen Piyasa Ekonomisi ile karşılaştırılmıştır. Grafığe göre İş Yapma Kolaylıkları açısından en küçük ortalama sıralamaya sahip olan OECD ülkeleri olduğu görülmektedir. AB-28 ülkelerinin yalnızca "Vergilerin ödenmesi" ve "Sınır Ötesi Ticaret" bileşenlerinde OECD'den daha iyi sıralamaya sahip olduğu görülmektedir. AB-28 ülkelerinin en iyi sıralaması Sınır ötesi Ticarete gerçekleşmiştir. OECD ülkelerinin ise İflasın çözümü konusunda en iyi ortalama sıralamaya sahip olduğu görülmektedir. MSCI-23 Yükselen Piyasa ekonomisinin ortalama sıralamalarına bakıldığında tüm alt bileşenler için birbirine oldukça yakın ortalama sıralamalara sahip oldukları görülmektedir. Bu ülkelerin ortalama sıralamalarının tüm bileşenler için 89-95 aralığında olduğu görülmektedir. Türkiye açısından bakılacak olursa; Türkiye'nin en iyi sıralaması, 18. Sırayla "Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların Korunması", 32. Sırayla "Sözleşmelerin uygulanması" ve 36. Sırayla "Elektrik Bağlatma" bileşenlerinde en iyi sıralamalara sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların Korunması konusunda AB-28, OECD ve MSCI-23 ülkelerinin ortalamalarından oldukça iyi bir sıralama elde etmiştir. Benzer bir şekilde "Sözleşmelerin Uygulanması" konusunda da hem AB-28 hem de OECD ülkelerinin ortalamasından iyi bir sıralamaya sahiptir. Bununla birlikte Türkiye diğer alt bileşenlerde hem AB-28 hem de OECD ortalama sıralamalarının gerisinde kalmıştır. Türkiye'nin en kötü sıralaması 128.sıra ile "vergilerin ödenmesi" olurken bunu 124. "iflasın çözümü" ve 101. Sıra ile "inşaat izinlerinin alınması" izlemektedir. Türkiye bu bileşenlerde MSCI-23 Yükselen Piyasa ekonomisinin ortalamasının da gerisinde kalmıştır. Kredi alma ve sınır ötesi ticarete ise AB-28 ve OECD gerisinde kalmasına rağmen MSCI-23 ülkelerinden daha üst bir sıralamaya sahiptir. Grafığe göre Türkiye İflasın çözümü, vergilerin ödenmesi ve inşaat izinlerinin alınması bileşenlerine ait reformları gerçekleştirmesi durumunda hem OECD ve AB-28 ortalamalarına yaklaşılabilecek hem de MSCI-23 Yükselen piyasa ekonomilerine göre daha iyi bir sıralamaya sahip olabileceği görülmektedir.

Veri ve Analiz

İş yapma kolaylığı ve 10 bileşenine ait veriler Dünya Bankası'nın "Doing Business" raporlarından alınmıştır. Çalışmada söz konusu değişkenlere ilişkin sıralama verileri kullanılmıştır. Diğer yandan Gelir grupları için Dünya Bankası'nın 2016 yılına ait Analitik Sınıflaması kullanılmıştır. Atlas yöntemi ile kişi başına GSYİH (US\$), Düşük Gelirli Ülkeler için (DG≤ 1,005\$); Düşük Orta Gelirli Ülkeler için (DOG=1,006\$-3,955\$); Yüksek Orta Gelirli Ülkeler için (YOG) (UM=3,956\$-12,235\$) ve Yüksek Gelirli Ülkeler için (YG> 12,235\$) kullanılmıştır. Parametrik testlerden tek yönlü ANOVA testinin parametrik olmayan karşılığı olan Kruskal-Wallis Testi verilerin normal dağılmadığında, sıralama verileri kullanıldığında, grup/koşul sayısı 2'den fazlaysa ve tüm gruplarda farklı denekler kullanılmışsa uygulanan bir testtir. Çalışmada Gelişmişlik düzeyine göre ülkeler 4 grupta sınıflandırılmıştır. Çalışmada (H₁): "Ülkelerin İş Yapma kolaylıkları ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklıdır." H₁: $\mu \neq \mu_0$.

Aşağıdaki tablodan da izlenebileceği gibi çalışmada Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı ve alt bileşenlerine ait toplam 11 değişkenin sıralama verileri bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Yine Dünya Bankasının 2016 yılı için Gelir Gruplaması aralıkları kullanılarak; DG 29, DOG 47, YO 48 ve YG 53 olmak üzere toplam 177 ülke 4 gelir grubuna ayrılmış ve bağımlı değişkenler olarak kullanılmıştır. Söz konusu 11 bağımsız değişkenin sıralamalarının farklı gelişmişlik seviyelerine göre farklı olup olmadığı, 4 farklı gelir grubu için test edilmiştir. Literatürdeki bulgulara dayanarak ülkelerin gelişmişlik seviyesi ile iş yapma kolaylıkları ve alt bileşenlerine ait sıralamalar arasında negatif bir ilişkinin varlığı beklenmektedir. Ülkelerin iş yapma kolaylıkları ve alt bileşenlerine ait sıralamaları artıkaça ülkelerin gelişmişliklerinin artacağı beklenmektedir (Yardımcıoğlu ve diğerleri,2013; Sarika,2016; Hanusch, 2012; Ani, 2015; Ardagna ve Lusardi,2009).

Tablo 3: Kruskal-Wallis Test

Sıralamalar				
	Düşük Gelirli N=29	Düşük Orta Gelirli N= 47	Yüksek Orta Gelirli N=48	Yüksek Gelirli N=53
İş Yapma Kolaylığı	145,62	109,99	85,84	42,26
Bileşenler				
İşe Başlama	124,69	100,45	91,04	57,47
İnşaat İzinleri	130,21	104,94	88,26	52,99
Elektrik Bağlatma	150,14	104,98	87,40	42,83
Tapu Siciline Kayıt	131,16	100,35	91,55	53,56
Kredi Alma	132,62	88,62	82,05	71,76
Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların Korunması	137,59	100,48	81,02	59,46
Vergilerin Ödenmesi	129,43	108,34	96,49	42,94
Sınır Ötesi Ticaret	130,28	106,13	88,32	51,84
Sözleşmelerin Uygulanması	129,24	112,45	77,74	56,39
İflasın Çözümü	124,59	118,07	88,43	44,26
Toplam N	177			

Yukarıda değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler görünmektedir. Her bir gelir grubunun sıralama ortalamalarına bakıldığında; Düşük gelirli ülkelerin iş yapma kolaylığı açısından sıralama ortalaması 145, düşük orta 110, yüksek orta 86 ve yüksek gelirli ülkelerin 42 olduğu görülmektedir. Alt bileşenler açısından bakıldığında tüm bileşenler için düşük gelirli ülkelerin, düşük orta gelirli ülkelere göre, düşük orta gelirli ülkelerin yüksek orta gelirli ülkelere göre ve yüksek orta gelirli ülkelerin de yüksek gelirli ülkelere göre sıralamada daha gerilerde yer aldığı görülmektedir. Yüksek gelirli ülkelerin en iyi sıralamalara sahip olduğu ve ülkelerin gelişmişlik düzeyi düştükçe sıralamalarda da daha gerilerde yer aldığı görülmektedir.

Test İstatistikleri											
	İş Yapma K Kolaylığı	İşe Başlama	İnşaat İzinleri	Elektrik Bağlatma	Tapu Siciline Kayıt	Kredi Alma	Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların	Vergilerin Ödemesi	Sınır Ötesi Ticaret	Sözleşmelerin Uygulanması	İflasın Çözümü
Ki-kare	87,572	36,557	49,489	88,935	47,414	28,038	47,289	68,598	51,992	51,518	69,612
df	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Asymp. Anlamlılık	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

Yukarıdaki Kruskal-Wallis test istatistiklerine bakıldığında ise, iş yapma kolaylıkları için, Ki kare değeri 3 serbestlik derecesinde ve 0,00 anlamlılık düzeyinde 87,5 olarak ($H=87,5$, $Sd=3$, $p=0,00$) bulunmuştur. Bunun anlamı söz 4 gelir grubunun iş yapma kolaylıklarının anlamlı bir şekilde farklı olduğudur. Bu nedenle H_0 hipotezi reddedilir. Bu, gruplar arası sıralamadaki farkın şans eseri olmadığını göstermektedir. Örneğin Yüksek gelirli ülkeler ile düşük gelirli ülkelerin sıralamasındaki 103, Düşük orta gelirliyle 66 ve Yüksek orta gelirliyle olan 42 sıralık farkın anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Alt bileşenler açısından da Kruskal-Wallis Ki kare değerleri ve anlamlılıkları yukarıdaki tablodan izlenebilir. Kruskal-Wallis testi fakın hangi grup yada gruplardan geldiğini söylememektedir. Bu nedenle parametrik olmayan testlerde ikili grup karşılaştırmalarına imkân veren Mann-Whitney-U Testi uygulanmış ve sonuçları aşağıdaki Tablo 4'te özetlenmiştir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri için 4 gelir grubu kullanıldığından Mann-Whitney testi her bir gelir grubunun birbiri ile ikili karşılaştırması için 6 test yapılmıştır. Söz konusu test istatistiklerine ilişkin özet tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Mann-Whitney Test

	Sıralamalar											
	Yüksek Orta Gelirli N=48	Yüksek Gelirli N=53	Düşük Orta Gelirli N=47	Yüksek Gelirli N=53	Düşük Gelirli N=29	Yüksek Gelirli N=53	Düşük Orta Gelirli N=47	Yüksek Orta Gelirli N=48	Düşük Gelirli N=29	Yüksek Orta Gelirli N=48	Düşük Gelirli N=29	Düşük Orta Gelirli N=47
	Toplam: 101		Toplam: 100		Toplam: 82		Toplam: 95		Toplam: 77		Toplam:76	
Mean Rank												
İş Yapma Kolaylığı	66,56	36,91	71,43	31,94	67,24	27,42	56,37	39,80	56,41	28,48	51,97	30,19
İşe Başlama	61,11	41,84	64,12	38,42	60,31	31,21	50,53	45,52	48,26	33,41	46,12	33,80
İnşaat İzinleri	62,68	40,42	66,32	36,47	62,34	30,09	53,15	42,96	51,21	31,63	46,66	33,47
Elektrik Bağlatma	66,88	36,62	70,38	32,87	67,38	27,34	53,57	42,54	58,90	26,98	53,86	29,02
Tapu Siciline Kayıt	63,58	39,60	64,84	37,78	62,21	30,17	50,91	45,15	50,88	31,82	48,07	32,60
Kredi Alma	54,21	48,09	55,12	46,41	60,21	31,26	49,79	46,25	52,91	30,59	49,50	31,71
Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların Korunması	57,77	44,87	63,37	39,08	63,41	29,51	53,62	42,50	54,31	29,75	49,86	31,49
Vergilerin Ödenmesi	68,50	35,15	70,28	32,96	64,66	28,83	51,62	44,46	49,71	32,53	45,07	34,45
Sınır Ötesi Ticaret	63,14	40,01	66,89	35,96	62,76	29,87	53,32	42,79	51,59	31,40	45,93	33,91
Sözleşmelerin Uygulanması	58,49	44,22	66,89	35,96	62,14	30,21	57,74	38,46	54,24	29,79	42,86	35,81
İflasın Çözümü	66,02	37,40	71,68	31,72	64,07	29,15	57,27	38,93	49,79	32,48	40,72	37,13

Tablo 5: İkili Grup Karşılaştırmaları (Mann-Whitney U)

		İş Yapma Kolaylığı	İşe Başlama	İnşaat İzinleri	Elektrik Bağlatma	Tapu Siciline Kayıt	Kredi Alma	Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların Korunması	Vergilerin Ödenmesi	Sınır Ötesi Ticaret	Sözleşmelerin Uygulanması	İflasın Çözümü
Yüksek Orta Gelirli	Mann-Whitney U	525,0	786,5	711,5	510,0	668,0	1118,0	947,0	432,0	689,5	912,5	551,0
	Wilcoxon W	1956,0	2217,5	2142,5	1941,0	2099,0	2549,0	2378,0	1863,0	2120,5	2343,5	1982,0
	Z	-5,080	-3,302	-3,812	-5,182	-4,107	-1,051	-2,213	-5,712	-3,969	-2,445	-4,903
	Anlamlılık	,000	,001	,000	,000	,000	,293	,027	,000	,000	,014	,000
Yüksek Gelirli- Düşük Orta Gelirli	Mann-Whitney U	262,0	605,5	502,0	311,0	571,5	1028,5	640,5	316,0	475,0	475,0	250,0
	Wilcoxon W	1693,0	2036,5	1933,0	1742,0	2002,5	2459,5	2071,500	1747,0	1906,0	1906,0	1681,0
	Z	-6,792	-4,420	-5,135	-6,454	-4,655	-1,503	-4,182	-6,419	-5,329	-5,321	-6,878
	Anlamlılık	,000	,000	,000	,000	,000	,133	,000	,000	,000	,000	,000
Yüksek Gelirli- Düşük Gelirli	Mann-Whitney U	22,0	223,0	164,0	18,0	168,0	226,0	133,0	97,0	152,0	170,0	114,0
	Wilcoxon W	1453,0	1654,0	1595,0	1449,0	1599,0	1657,0	1564,0	1528,0	1583,0	1601,0	1545,0
	Z	-7,240	-5,291	-5,863	-7,279	-5,824	-5,282	-6,170	-6,513	-5,994	-5,805	-6,350
	Anlamlılık	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

Yüksek Orta Gelirli - Düşük Orta Gelirli	Mann-Whitney U	734,5	1009,0	886,0	866,0	991,0	1044,0	864,0	958,0	878,0	670,0	692,5
	Wilcoxon W	1910,5	2185,0	2062,0	2042,0	2167,0	2220,0	2040,0	2134,0	2054,0	1846,0	1868,5
	Z	-2,929	-,886	-1,801	-1,950	-1,020	-,627	-1,967	-1,265	-1,861	-3,409	-3,245
	Anlamlılık	,003	,376	,072	,051	,308	,530	,049	,206	,063	,001	,001
Düşük Gelirli - Yüksek Orta Gelirli	Mann-Whitney U	191,0	427,5	342,0	119,0	351,5	292,5	252,0	385,5	331,0	254,0	383,0
	Wilcoxon W	1367,0	1603,5	1518,0	1295,0	1527,5	1468,5	1428,0	1561,5	1507,0	1430,0	1559,0
	Z	-5,309	-2,823	-3,722	-6,066	-3,622	-4,260	-4,675	-3,264	-3,837	-4,647	-3,294
	Anlamlılık	,000	,005	,000	,000	,000	,000	,000	,001	,000	,000	,001
Düşük Gelirli - Düşük Orta Gelirli	Mann-Whitney U	291,0	460,5	445,0	236,0	404,0	362,5	352,0	491,0	466,000	555,0	617,0
	Wilcoxon W	1419,0	1588,5	1573,0	1364,0	1532,0	1490,5	1480,0	1619,0	1594,0	1683,0	1745,0
	Z	-4,176	-2,363	-2,529	-4,764	-2,967	-3,423	-3,529	-2,037	-2,304	1,353	-,692
	Anlamlılık	,000	,018	,011	,000	,003	,001	,000	,042	,021	,176	,489

İş Yapma Kolaylığı: İş yapma kolaylığı açısından tüm gelir gruplarının anlamlı bir şekilde farklı oldukları görülmektedir. Sıralama ortalamalarına bakıldığında Düşük Gelirli ülkelerde 145,6 iken, Düşük Orta Gelirli ülkelerde 109,9, Y.O.G ülkelerde 85,8 ve Y.G. ülkelerde ise 42,2 olduğu görülmektedir. Kruskal-Wallis testine göre gelir grupları arasındaki bu sıralama farklılıkları anlamlıdır. Ve Mann-Whitney-U Testine göre İş yapma kolaylığı açısından tüm gelir gruplarının birbirinden anlamlı bir şekilde farklı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar gelişmişlik düzeyi ile iş yapma kolaylıkları sıralaması arasında negatif bir ilişkiye de işaret etmektedir. İş yapma kolaylıkları açısından daha kötü durumda olan ülkelerin daha düşük gelir gruplarında yer aldığı görülmüştür. İş yapma kolaylıklarının alt bileşenlerine bakıldığında ise;

İşe Başlama: İşe başlama açısından YO gelirli ülkeler ile DOG ülkeler açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır ($U=1009, p>0,05$). Diğer tüm gelir guruplarının birbirinden anlamlı bir şekilde farklı oldukları görülmektedir. İşe başlamanın grup sıralama ortalamalarına bakıldığında ise, DG ülkelerde 124,6, DOG ülkelerde 100,4, YOG ülkelerde 91 ve YG ülkelerde ise 57,47 olduğu görülmektedir. Sıralama ortalamaları açısından DOG ülkeler ve YOG ülkeler akın sıralama ortalamalarına sahiptir. Bu sonuçlar, işe başlama sıralamaları ile gelir düzeyi arasında negatif bir ilişkiyi göstermektedir.

İnşaat İzinleri: İnşaat izinleri konusunda gelir gurupları açısından yalnızca DOG ve YOG ülkeler açısından farklılık bulunamazken ($U=886, p>0,05$) diğer gelir grupları arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Sıralama ortalamaları DG ülkelerde 130,2 iken DOG ülkelerde 104,9 YOG ülkelerde 88,2 ve YG ülkelerde ise 52,97 olarak bulunmuş olup, gelişmişlik seviyesi ile izinleri sıralaması arasında anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Elektrik Bağlatma: Elektrik erişim konusunda DOG ve YOG ülkeler dışında ($U=866, p>0,05$) bütün gelir gruplarının anlamlı olarak farklı olduğu görülmektedir. Sıralama ortalamalarına bakıldığında DG ülkelerde 150,1; DOG ülkelerin 104,9; YOG ülkelerin 87,4 ve YG ülkelerin ise 42,8 olduğu görülmektedir. Elektrik erişimin gelişmiş ülkelerde daha kolay ve ucuz olduğu, gelişmişlik azaldıkça elektrik erişimin daha maliyetli ve zor olduğu söylenebilir.

Tapu Siciline Kayıt: Tapu işlemlerine ilişkin sıralamalar DOG ve YOG ülkeleri arasında anlamlı farka neden olmazken ($U=991, p>0,05$) diğer gelir gurupları açısından oldukça farklı olduğu görülmektedir. Sıralama ortalamaları DG ülkelerin 131,1, DOG ülkelerin 100,3 ve YOG ülkelerin 91,5 ve YG ülkelerin ise 53,5 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar gelişmişlik seviyesi ile Tapu işlemleri sıralaması arasında anlamlı ilişkiye işaret etmektedir ve gelişmişlik düzeyi arttıkça ülkelerdeki Tapu işlemlerine yönelik daha iyi düzenlemelerin olduğu söylenebilir.

Kredi Alma: Krediyeye erişim konusunda YG ülkelerin hem YOG ülkeler ile ($U=118, p>0,05$) hem de DOG ülkeler arasında ($U=1028, p>0,05$) anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Benzer şekilde YOG ile DOG grubundaki ülkeler açısından da ($U=1044, p>0,05$) anlamlı farklılık yoktur. Yalnızca DG gurubundaki ülkelerin diğer tüm gelir guruplarındaki ülkelere göre anlamlı farklılığa sahip olduğu

görülmektedir. DOG, YOG ve YG gurubundaki ülkelerin krediye erişim konusunda farklı olmadıkları söylenebilir. Grup ortalama sıralamalarına bakıldığında DG ülkelerin 132,6 iken DOG ülkelerin 88,6; YOG ülkelerin 82 ve YG ülkelerin ise 71,7 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre az gelişmiş ülkelerin yer aldığı DG ülkeler grubunda krediye erişimin oldukça maliyetli ve zor olduğu söylenebilir.

Azınlık Pay Sahibi Yatırımcının Korunması: Azınlıktaki yatırımcının korunması konusunda 4 gelir grubundaki ülkelerin tümünün anlamlı bir şekilde birbirinden ayrıştığı görülmektedir. Gurup sıralama ortalamalarına bakıldığında; DG ülkeler için 137,5; DOG ülkeler için 10,4; YOG ülkeler için 81 ve YG ülkeler içinin ise 59,4 olduğu görülmektedir.

Vergilerin Ödemeleri: Vergi ödemeleri açısından YOG ülkelerde DOG ülkeler hariç ($U=958, p>0,05$) diğer tüm gelir gurubundaki ülkelerden farklı olduğu görülmektedir. Sıralama ortalamaları ise, DG ülkelerde 129,4; DOG ülkelerde 108,3; YOG ülkelerde 96,4 ve YG ülkelerde ise 42,9 olarak bulunmuştur. Söz konusu göstergelere göre ülkelerdeki bir yılda ödeme yapılan vergi sayısı, vergileri ödemek için ayrılan zaman ve ödenen vergilerin toplam kara oranı bakımından gelişmişlik düzeyi azaldıkça uygulamaların katılaştığını ve sertleştiğini göstermektedir.

Sınır Ötesi Ticaret: Sınır Ötesi Ticarete ise, DOG ülkeler ile YOG ülkeler ($U=878, p>0,05$) dışında diğer tüm gelir gruplarının birbirinden anlamlı bir şekilde farklı olduğu görülmektedir. Grup ortalama skorlarına bakıldığında ise, DG ülkeler için 130,2; DOG ülkeler için 106,1; YOG ülkeler için 88,3 ve YG ülkeler için 51,8 olarak bulunmuş olup gelişmişlik düzeyi ile negatif ilişki içerisinde olduğu söylenebilir.

Sözleşmelerin Uygulanması: Sözleşmelerin uygulanması konusunda DG ülkeler DOG ülkeler ($U=555, p>0,05$) dışında diğer gelir guruplarından ayrılmaktadır. Sıralama ortalama skorları ise, DG için 129,2; DOG için 112,4; YOG için 77,7 ve YG için 56,3 olarak bulunmuştur.

İflasın Çözümü: İflasın çözümü konusunda DG ülkeler ve DOG ülkeler dışında ($U=617, p>0,05$) tüm gelir grupları için anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir. Gurup sıralama skorlarına bakıldığında DG için 129,5; DOG ülkeler için 118; YOG ülkeler için 88,4 ve YG ülkeler için 44,2 olarak bulunmuştur. İflasın çözümü, şirket tasfiyesi için gereken süre ve maliyeti, borç verenin alacaklarını, şirketin tasfiyesi yada icra yoluyla ne kadarlık bir kısmının kurtarılabilirdiğini gösteren geri kazanım oranı gibi alt bileşenlerden oluşur. Gelişmişlik düzeyi arttıkça iflasın çözümü konusunda yasal sürecin iş yapma ortamına daha kolaylaştırıcı etkisi olduğu söylenebilir.

Ek-1 tabloda İş yapma kolaylığının alt bileşenleri ile ilişkilerini gösteren korelasyon katsayıları verilmiştir. Korelasyon tekniği, ana kütle düzeyinde iki değişkenli normal dağılım bulunduğu varsayımına dayanır. Bu varsayım geçerli değil ise, parametrik bir ilişki katsayısı hesaplanamaz. Bu durumda "Sıra Korelasyon Katsayısı (Rank Correlation)" hesaplanır. Ükelere ait İş yapma kolaylıklarına ilişkin sıralama verileri ile çalışıldığı için, değişkenler arasındaki korelasyonlar Spearman korelasyonu ile test edilmiştir. Spearman korelasyonu parametrik olmayan bir testtir ve bu testte değişkenlerin normal dağılımı varsayımı aranmaz. Eğer iki değişken arasında bir ilişki varsa iki değişkenin sıra numaralarının bir birine aynı yada ters yönde paralel olarak yerleşmiş olması gerekir. Sıra korelasyon katsayısı $-1 \leq r_s \leq 1$ aralığında değerler alabilir (Canküyer ve Aşan, 2004, s.252). İş yapma kolaylıkları ve alt bileşenleri arasındaki korelasyonlara bakıldığında; 177 ülke için Spearman's sıra korelasyon katsayıları iş yapma kolaylıkları ile alt bileşenleri arasında anlamlılık değerlerinin tüm değişkenler için anlamlı ve pozitif olduğunu göstermektedir. İş yapma kolaylığı ile en yüksek korelasyona sahip bileşenler şu şekildedir. İş yapma kolaylıkları ile Tapu sicili arasındaki korelasyon katsayısı 0,80 olarak bulunmuş olup bileşenler açısından en önemli değişken olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra iflasın çözümü 0,79; Sınır ötesi ticaret 0,77; elektrik bağlatma 0,75; Azınlık Pay sahibi yatırımcıların korunması 0,73; sözleşmelerin uygulanması 0,72; işe başlama 0,71; Vergilerin ödenmesi 0,70; Kredi Alma 0,70 ve İnşaat izinleri 0,69 olarak hesaplanmıştır. (Spearman Korelasyon matrisi Ek-1'de verilmiştir.)

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, daha yüksek reel gelire sahip olan ülkelerin iş kolaylığı ve alt göstergelerin sıralamasında da üst sıralarda yer aldığı hipotezi araştırılmıştır. Bu amaçla Dünya Bankası tarafından oluşturulan iş yapma kolaylığı genel sıralaması ve alt göstergelerin sıralamaları ile yine Dünya Bankası veri tabanından 177 ülkeye ait kişi başına reel gelirler kullanılmıştır. Bu ülkelere ait reel gelirler alt gelir, alt-orta gelir, üst-orta gelir ve üst gelir olarak gruplandırılmış ve bu ülke grupları ile sıralamalar arasında farklılık olup olmadığı Kruskal-Wallis yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonrası farklılıkların hangi bileşenden kaynaklandığının araştırılması için Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Yapılan analizler sonucu iş yapma kolaylıkları endeksinde sıralama olarak verilen 10 gösterge ve genel endeks sıralaması göz önüne alındığında tüm değişkenlerin ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Her ne kadar bazı değişkenlerin gelir grupları açısından anlamlı farklılık göstermediği görülse de bu farksızlığın bir alt ya da bir üst gelir grubu ile olduğu dikkate alındığında tüm göstergelerin gelişmişlik açısından önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca Gelişmişlik seviyesi

artarken göstergelerdeki sıralama ortalamalarının da düştüğü görülmektedir. Diğer bir deyişle gelişmiş ülkeler, beklendiği gibi iş yapma kolaylıkları endeksindeki göstergelerde ilk sıralarda yer alırken, ülkelerin gelişmişlik seviyesi azaldıkça alt sıralarda yer aldıkları görülmektedir. Bu çalışmada gelişmişlik ile bu göstergelerin arasında ilişkinin varlığı ortaya konulmaya çalışıldığından daha sonraki çalışmalarda bu ilişkilerin yönünü belirlemeye yönelik olarak nedensellik araştırmaları yapılabilir. Türkiye açısından bakıldığında; Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı sıralamasının değişmesinde elektrik bağlatma işlemleri ve vergilerin ödenmesi işlemlerindeki puan düşüşünün önemli bir payı olduğu görülmektedir. Elektrik bağlatma işlemlerinde Türkiye, AB ortalamasından daha iyi durumdadır. Ancak 2017'deki sıralamasındaki hızlı düşüş, genel sıralamayı da etkilemiştir. Elektrik bağlatma maliyetleri AB ortalamasının çok üzerinde olup, bu maliyetlerin hızla düşürülmesi gerekmektedir.. Türkiye'nin en kötü performansının vergilerin ödenmesi göstergesine ait olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin bu alt göstergelyi iyileştirmeye yönelik yapacağı reform ya da politikalar, Türkiye'yi iş yapma kolaylığı genel sıralamasında üstlere taşıyacak önemli bir unsur olacaktır. İflasın çözümü ve İnşaat izinlerinin alınması göstergeleri de Türkiye'nin en kötü performansları arasındadır. Bu göstergelere ait reformların gerçekleştirilebilmesi durumunda Türkiye, hem OECD ve AB-28 ortalamalarına yaklaşabilecek hem de MSCI-23 Yükselen piyasa ekonomilerine göre daha iyi bir sıralamaya sahip olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aghion, Philippe, Fally, Thibault, Scarpetta, Stefano (2007), "Credit Constraints as a Barrier to the Entry and Post-Entry Growth of Firms", *Economic Policy* 22(52), pp. 731-779.
- Ani, Teodora G., (2015), "Effect of Doing Business to Economic Growth among Selected Countries in Asia", *Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research*, Vol.3, No. 5, pp. 139-145
- Ardagna, Silvia, Lusardi, Annamaria, (2009), "Heterogeneity in the Effect of Regulation on Entrepreneurship and Entry Size", NBER Working Paper No. 15510
- BOUOYOUR, Jamal, (2003), "The Determining Factors Of Foreign Direct Investment in Morocco", 16-18 December, Marrakesh, Morocco: background paper for the ERF 10th Annual Conference
- Canküyer, Ersoy, Aşan, Zerrin, (2004), *Parametrik Olmayan İstatistiksel Teknikler*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, İkinci Baskı, Eskişehir
- Canare, Tristan A., Ang, Alvin P., Mendoza, Ronald U., (2016), "Ease of Doing Business: International Policy Experience and Evidence", *Asog Working Paper* 16-002
- Corcoran, Adrian, Gillanders, Robert, (2015), "Foreign Direct Investment and The Ease of Doing Business", *February*, Volume 151, Issue 1, pp 103-126
- Djankov Simeon, La Porta Rafael, Silanes Florencio Lopez-De, Shleifer Andrei, (2002), "The Regulation of Entry", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. CXVII, Issue:1, pp. 1-36
- Eifert, Benjamin P., (2009), "Do Regulatory Reforms Stimulate Investment and Growth? Evidence from the Doing Business Data, 2003-07", *Working Paper Number* 159
- Gaur, Ashutosh D., Padiya Jasmin, (2017), "Ease of Doing Business in India: Challenges & Road Ahead", *International Conference on Technology and Business Management*, pp. 77-84
- Gujarati, Hitesh, (2015), "Ease of Doing Business Ranking Reflects the Goodness of the Economy: A Misconception or Fact?", *Ease of Doing Business: Contemporary Issues, Challenges and Future Scope*, Conference Book, Editor: Akshai Aggarwal
- HANUSCH, Marek (2012), "The Doing Business Indicators, Economic Growth And Regulatory Reform", *Policy Research Working Paper* 6176
- Klapper, Leora, Laeven, Luc, Rajan, Raghuram, (2006), "Entry Regulation as a Barrier to Entrepreneurship", *Journal of Financial Economics*:82 pp. 591-629
- Klapper, Leora, Love Inessa, (2010), "The Impact of the Financial Crisis on New Firm Creation", <https://www.frbatlanta.org/-/media/documents/news/conferences/2010/small-business/klapper.pdf>
- Koç, Erdem, Kaya, Kadir, ŞENEL Mahmut Can, (2017), "Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik Göstergeler-İş Yapma/İş Kurma Kolaylığı Endeksi", *Mühendis ve Makine*, cilt 58, sayı 685, ss. 17-42
- Piwonski, Katherine, (2010), "Does the 'Ease of Doing Business' In a Country Influence its Foreign Direct Investment Inflows?" *Honors Projects in Finance*. Paper 13.
- Sadhvani, Rajesh, K., (2015), "Ease of Doing Business and Its Influence on Foreign Direct Investment in India", *Ease of Doing Business: Contemporary Issues, Challenges and Future Scope*, Conference Book, Editor: Akshai Aggarwal
- Singh, Gurmeet, (2015), "Relationship Between Doing Business Index and Foreign Direct Investment", *Ease of Doing Business: Contemporary Issues, Challenges and Future Scope*, Conference Book, Editor: Akshai Aggarwal
- Srivastava, Sarika, (2016), "Emerging Trends of Asian Economy: A Comparative Study with

Reference to Ease of Starting Business Indicators”, International Journal of Management, IT and Engineering, Volume : 6, Issue : 7, pp.52-73, online published on 27 February 2017
Yardimcioglu, Mahmut, (2014), “Yükselen Piyasa Ekonomileri ve İş Yapabilirlik Endeksi Karşılaştırması”, KSÜ İİBF Dergisi, cilt 4, sayı 1, ss. 280-295
Yardimcioglu, Fatih, Şahpaz, İzgi, Kadriye, Savaşan, Fatih, (2013), “İş Ortamı ve İyi Yönetişim ile Milli Gelir Arasındaki İlişki: İstatistiksel Bir Analiz”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:9, Yıl:9, Sayı:2, ss. 251-277
The World Bank, <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Full-Report.pdf> Erişim Tarihi: 18.11.2017
The World Bank, <http://espanol.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf> Erişim Tarihi: 18.11.2017

Ek-1: Spearman’s Korelasyon Matrisi

Korelasyonlar

SPearman’s rho		İş Yapma Kolaylıkları	İşe Başlama	İnşaat İzinleri	Elektrik Bağlatma	Tapu Siciline Kayıt	Kredi Alma	Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların Korunması	Vergilerin Ödenmesi	Sınır Ötesi Ticaret	Sözleşmelerin Uygulanması	İflasın Çözümü
İş Yapma Kolaylığı	Korelasyon Katsayısı	1,000	,714**	,691**	,759**	,808**	,701**	,735**	,704**	,777**	,723**	,797**
	Anlamlılık		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
İşe Başlama	Korelasyon Katsayısı		1,000	,515**	,467**	,532**	,476**	,594**	,485**	,493**	,530**	,510**
	Anlamlılık			,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
İnşaat İzinleri	Korelasyon Katsayısı			1,000	,552**	,557**	,383**	,424**	,544**	,498**	,450**	,431**
	Anlamlılık				,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Elektrik Bağlatma	Korelasyon Katsayısı				1,000	,563**	,405**	,485**	,542**	,562**	,550**	,575**
	Anlamlılık					,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Tapu Siciline Kayıt	Korelasyon Katsayısı					1,000	,557**	,515**	,574**	,593**	,634**	,505**
	Anlamlılık						,000	,000	,000	,000	,000	,000
Kredi Alma	Korelasyon Katsayısı						1,000	,545**	,314**	,437**	,398**	,509**
	Anlamlılık							,000	,000	,000	,000	,000
Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların Korunması	Korelasyon Katsayısı							1,000	,428**	,499**	,506**	,647**
	Anlamlılık								,000	,000	,000	,000
Vergilerin Ödenmesi	Korelasyon Katsayısı								1,000	,519**	,521**	,485**
	Anlamlılık									,000	,000	,000
Sınır Ötesi Ticaret	Korelasyon Katsayısı									1,000	,531**	,622**
	Anlamlılık										,000	,000
Sözleşmelerin Uygulanması	Korelasyon Katsayısı										1,000	,503**
	Anlamlılık											,000
İflasın Çözümü	Korelasyon Katsayısı											1,000
	Anlamlılık											

** Anlamlılık 0.01 düzeyinde (çift kuyruk).

KAYISI ÜRETİMİ VE PAZARLAMA SORUNLARI; MALATYA İLİ ÖRNEĞİ

Derya Öztürk

Ordu Üniversitesi, Ünye İİBF, İşletme Bölümü, deryaozturk@odu.edu.tr.

Güngör Karakaş

Hitit Üniversitesi, SBMYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü

gungorkarakas@hitit.edu.tr

ÖZ

Türkiye kayısı üretiminde dünyada lider konumdadır. Türkiye'nin önemli bir ihracat ürünü olan kayısı en çok Malatya ilinde üretilmektedir. Bu araştırmanın temel amacı kayısı üretimi ve pazarlanması konusunda üreticilerin tutum, beklenti ve sorunlarının belirlenmesidir. Bu amaca yönelik olarak 2016 yılında Malatya ilinden 119 üretici ile yüz yüze anket yapılmıştır. Üreticilerin kayısı üretimi ve pazarlanması konusundaki tutum, beklenti ve problemleri 5'li likert ölçeği kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen veriler yüzde ve frekans tabloları ile yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre üreticilerin ortalama yaşı 47, bunların %58,8'i ilkökul, %41,2'si lise mezunu olduğu belirlenmiştir. Üreticilerin neredeyse tamamı (%99,2) daha çok kayısı üretmek yerine daha kaliteli üretime geçilmesi ve dünya standartlarında üretim yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Üreticiler iç ve dış pazarlarda uygun ambalajlama ve ürün çeşitlendirme yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Kuru kayısısındaki kükürt oranı ihracatta sorun olmaktadır. Kükürt oranı uluslararası standartları karşılayacak seviyeye düşürülmeli ve sağlıklı kükürtleme yöntemleri geliştirilmelidir. Kayısı üretimindeki teknolojik eksiklikler, kalitesiz ürün ve pazarlama problemlerine sebep olmaktadır. Bu nedenle kayısı üretiminde modern teknikler uygulanmalıdır. Üreticiler kayısısındaki verim düşüklüğünün en önemli nedenini ilkbahar geç donları olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle değişen iklim koşullarına uygun yeni plantasyon alanları tesis edilmelidir. Kademeli olarak yeni plantasyona geçilmesi verimlilik ve kalite açısından önemlidir. Ayrıca, üreticiler kayısı bahçelerinde işçi çalıştırmaktan dolayı çeşitli problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Üreticilerin devletten beklentileri ise; kayısı üretim standartları ile ilgili uygulamalı eğitim, kayısı reklam ve tanıtımların yıl boyunca sürdürülmesi ve kayısı ihracatının önündeki engellerin kaldırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Üretim, Pazarlama, Kayısı, Malatya

Bilgilendirme: Bu çalışma, Cumhuriyet Üniversitesi ev sahipliğinde 26-28 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen 'İç Anadolu Bölgesi 3. Tarım ve Gıda Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

APRICOT PRODUCTION AND MARKETING PROBLEMS; THE CASE OF MALATYA PROVINCE

ABSTRACT

Turkey is the world leader in apricot production. The apricots, which is an important export product of Turkey, is mostly produced in Malatya Province. The main purpose of this research is to determine the attitudes, expectations, and problems of the producers regarding the production and marketing of apricots. For this purpose, face-to-face surveys were conducted with 119 apricots producers from Malatya province in 2016. The attitudes, expectations, and problems of producers on the production and marketing of apricots were examined using the 5-point Likert scale. The obtained data are interpreted by percentage and frequency tables. According to the results of the research, the average age of the producers is 47, 58.8% of them are primary school graduates, and 41.2% are high

school graduates. Almost all of the producers (99.2%) stated that instead of producing more apricots, higher quality production should be realized, and production at world standards should be achieved. Producers claim that proper packaging and product diversification are needed in both domestic and foreign markets. The sulfur content of dried apricots is a problem for exports. The sulfur content should be reduced to meet international standards, and healthy sulfurization methods should be developed. The technological shortcomings of apricot production cause poor quality products and marketing issues. For this reason modern techniques should be applied to apricot production. The producers stated that the most important cause of the low yield in apricot is spring's late frost. For this reason, new plantation areas should be established in accordance with changing climatic conditions. Gradually moving to new plantation is important in terms of productivity and quality. They also stated that they encountered various problems due to working workers in apricots gardens. The producers' expectations of the state services include: application training on apricot production standards, maintaining apricot advertisements and promotions throughout the year, and removing barriers to exporting apricots.

Keywords: Production, Marketing, Apricot, Malatya

JEL Codes: M11, M31, M10

Acknowledgement: This study was presented at the 3rd Central Anatolia Region 3rd Agriculture and Food Congress held on 26-28 October 2017.

Giriş

Türkiye'de toplam nüfusun yaklaşık %20'si tarım sektöründe istihdam edilmekte ve GSYH'nin %6,1'ini tarım sektörü oluşturmaktadır (TUİK, 2017). Bu yönüyle, tarım sektörü milli gelir, istihdam, tarıma dayalı sanayi ile ekonomilerde önemli yere sahiptir. Türkiye'nin 2014 yılında toplam ihracatının %11,39'unu tarımsal ihracat değerleri oluşturmaktadır (www.tim.org.tr, 2017).

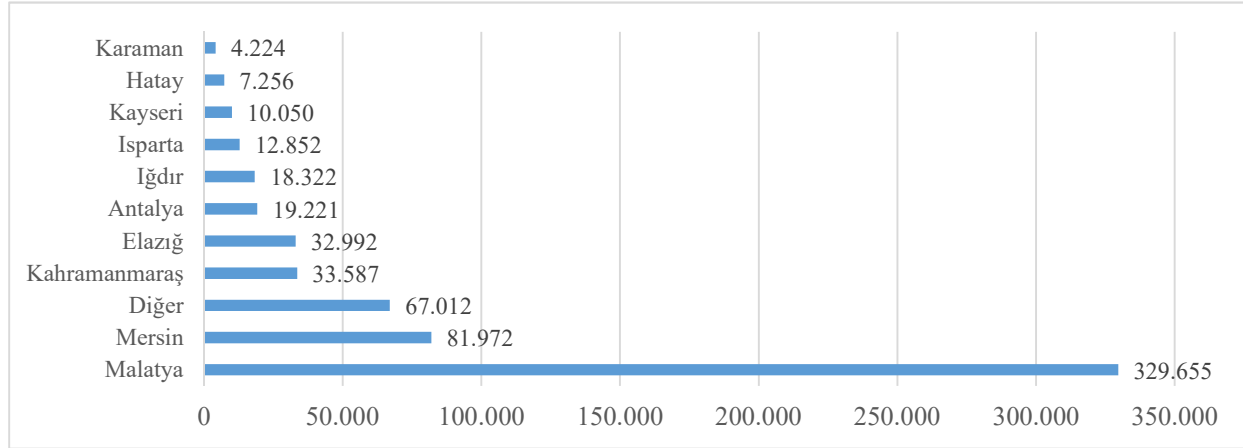
Türkiye'de üretilen tarımsal ihraç ürünlerinin en önemlilerinden birisi de kayısıdır. Kayısı, yaş ve kuru olarak tüketilebilen bir meyvedir. Sofralık, kurutmalık, konservelik, dondurularak ve endüstriyel olarak farklı şekillerde değerlendirilmekte olup vitamin, mineral madde ve lif içeriği bakımından beslenme ve dolayısıyla sağlık açısından önem taşımaktadır (Özdoğru vd., 2015). Bunun yanı sıra, meyve suyu imalatında, reçel, pestil, marmelat ve dondurma yapımında, jöle ve krema elde edilerek şekerleme, likör, pasta, yoğurt ve dondurma sanayinde kullanılmaktadır. Ayrıca kayısı çekirdeklerinden tatlı olanları çerez olarak tüketilmekte, acı olanları ise kozmetik sanayinde hammadde olarak değerlendirilmektedir (Koçal, 2011: 2). Söz konusu kullanım alanları, kayısının önemli bir ticari ürün olmasını sağlamıştır. Kayısı bu yönüyle, hem yaygın hem de süreklilik arz eden bir üretim ve pazar özelliklerine sahiptir (Atış ve Çelikoğlu, 2017:192).

Dünya kuru kayısı ihracatının %85'ini karşılayan Malatya, kayısı sektöründe pazar liderliğini elinde bulundurması nedeniyle bugün kayısıda bir dünya markası haline gelmiştir. Malatya'da üretilen kayısı çeşitleri gerek kaliteleri gerekse lezzetleri ile dünyanın en beğenilen kayısıları konumundadır. Ancak kayısı üretimi ve pazarlanmasında çözülmesi gereken bazı sorunlar mevcuttur. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, Malatya ilinde kayısı üretimi yapan işletmelerin üretim ve pazarlanması konusundaki görüşlerinin alınarak üreticilerin beklenti ve sorunlarının belirlenmesidir. Elde edilen bulgular ışığında alternatif çözüm önerileri geliştirilerek ilgili paydaşlara kılavuz niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

Malatya Kayısı Üretimi ve Türkiye'deki Yeri

Türkiye'de 2010-2016 yılları arasında ortalama 617.143 ton yaş kayısı üretimi gerçekleştirilmiştir. Şekil 1'de Türkiye'nin kayısı üretiminde önde gelen illerinin 2010-2016 yılları arasındaki kayısı üretim miktarları verilmiştir.

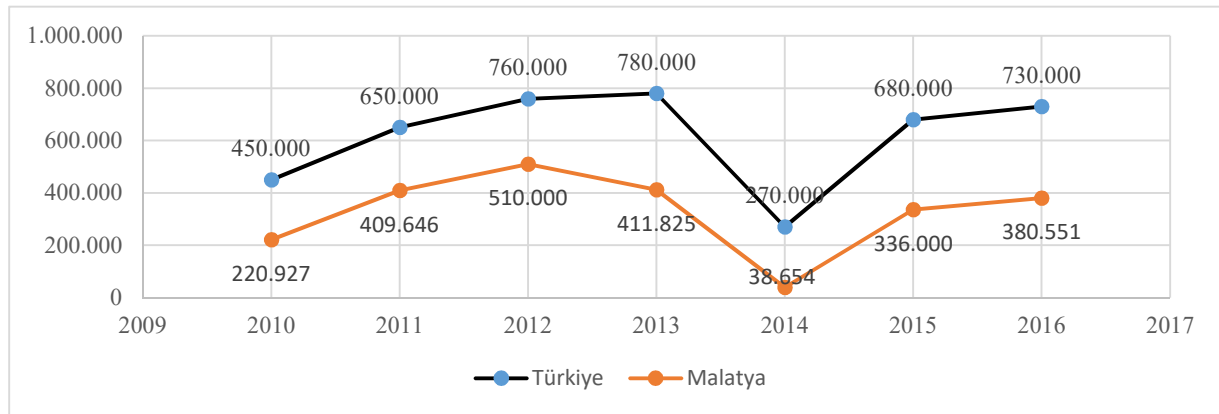
Şekil 1: Türkiye'nin Illere Göre Kayısı Üretimi (Ton)

Kaynak: TÜİK, 2017.

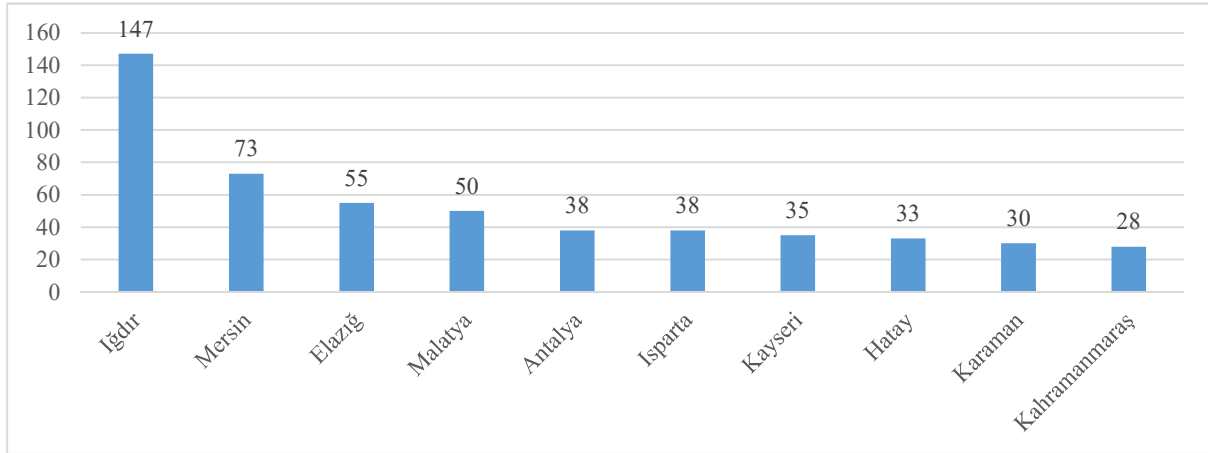
Şekil 1'e göre Malatya ili, ortalama 329.655 ton yaş kayısı üretimi ile Türkiye kayısı üretiminin yaklaşık %53,4'ünü tek başına karşılamaktadır. Yine aynı yıllar ortalamasına göre Malatya'yı sırasıyla; Mersin (%13,3), Kahramanmaraş (%5,4), Elazığ (%5,3), Antalya (%3,1), Iğdır (%3,0), Isparta (%2,1), Kayseri (%1,6), Hatay (%1,2) ve Karaman (%0,7) takip etmektedir. Diğer illerin yaş kayısı üretim oranı ise %10,9'dur.

Şekil 2: Türkiye'de Ve Malatya'da Kayısı Üretimi (Ton)

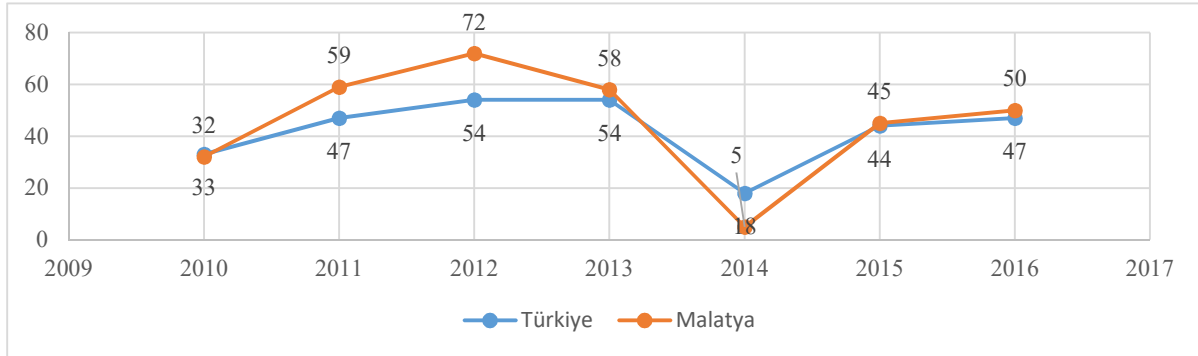

Kaynak: TÜİK, 2017.

Malatya ilinin 2016 yılındaki 2.867.240 da olan toplam tarım alanından 915.865 da alanında meyve üretimi yapılmaktadır. Meyve üretimi yapılan alanların %88,5'inde ise kayısı üretimi yapılmaktadır. Malatya ilinde 2016 yılı verileriyle yaklaşık 810.970 da alanda 7.558.000 adet meyve veren ağaçta toplam 380.551 ton kayısı üretilmektedir. Malatya ilinin 2016 yılı kayısı üretimi, Türkiye kayısı üretiminin yaklaşık %52'ini oluşturmaktadır. (Şekil 2).

Şekil 3: Kayısı Üretiminde Önde Gelen Illerin Yıllık Ortalama Verimleri (Kg).(2016 Yılı)**Kaynak:** TÜİK, 2017.

Türkiye’de kayısı üretiminde önde gelen iller verimlilik açısından kıyaslandığında, Iğdır ili birinci sırada gelmekte ve onu Mersin ve Elazığ takip etmektedir (Şekil 3). Verimliliği yüksek olan bu illerde ağırlıklı olarak sofralık kayısı üretimi yapılmaktadır. Türkiye’deki yaklaşık on yedi milyon kayısı ağacı dikkate alındığında yaş kayısı üretiminin düşük olduğu, ağaç başına ortalama verimin ise 40-50 kg/ağaç arasında olduğu, gelişmiş ülkelerde 80-100 kg/ağaç olduğu bilinmektedir (Asma, 2011).

Şekil 4: Türkiye’de Ve Malatya’da Ağaç Başına Ortalama Kayısı Verimi (Kg)**Kaynak:** TÜİK, 2017.

Malatya’da kayısı ağacı başına düşen ortalama verim, Türkiye ortalaması verimin üzerindedir (Şekil 4). Kayısı üretimi yapan ülkelerde olduğu gibi Malatya’da da bu farkın oluşmasında ilkbahar geç donları en önemli etkidir. İki yılda bir ya da her yıl yaşanan ilkbahar geç donları kayısı üretiminde oldukça büyük kayıplara yol açmaktadır (Olmuş, 2016:1). Malatya kayısıcılığında önemli düzeyde bir verimlilik sorunu söz konusu olduğundan ağaç ve dekar başına alınan verim yeterli değildir.

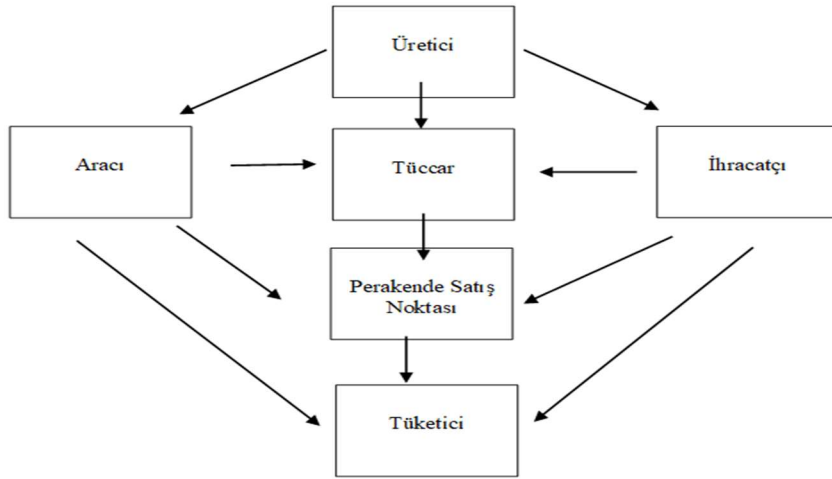
Malatya Kayısı Dış Ticareti ve Türkiye'deki Yeri

2015 yılı verilerine göre dünya yaş kayısı ihracatında (305.902 ton) ilk sırada %29,1’lik pay ile İspanya yer alırken %18,1’lik pay (55.337 ton) ile Türkiye 4. sıradadır (Yavuz Tiftikçigil ve ark., 2017: 83). Aynı yıl içerisinde Malatya’dan 76 bin 500 ton kuru kayısı ihracatı karşılığında 322 milyon 500 bin dolarlık ihracat

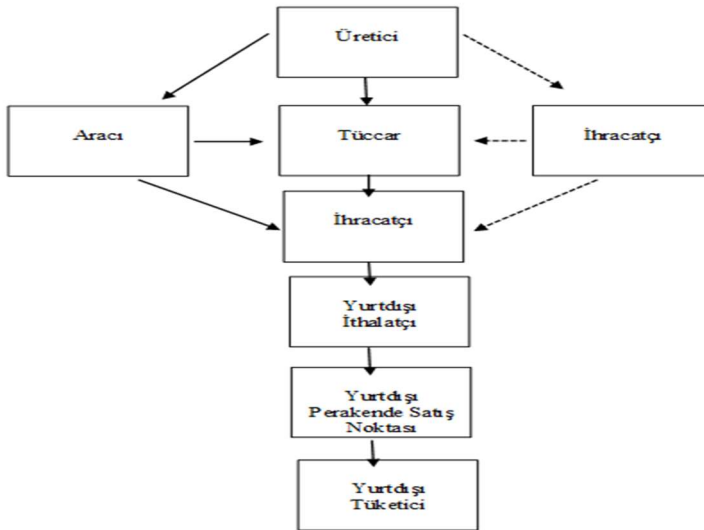
girdisi elde edilmiştir (www.trthaber.com, 2017). Malatya’da 50.000 ailenin geçim kaynağını oluşturan kayısının, hem Malatya hem de Türkiye ihracatında ve ekonomisinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

Türkiye’de üretilen kayısının bir kısmı hasattan hemen sonra piyasaya arz edilirken, büyük bir kısmı da kurutulmuş olarak piyasaya sunulmaktadır. Malatya’da üretilen taze ve kuru kayıların üreticiden yurtiçi ya da yurtdışı tüketiciye ulaşmaya kadar izlediği süreç (pazarlama kanalları) aşağıdaki gibidir (Ünal, 2010: 33).

Şekil 5.A: Kayısının Yurt İçi Pazarlama Kanalları

Şekil 5.B: Kayısının Yurtdışı Pazarlama Kanalları

Literatür Taraması

Kayısı ile ilgili yapılan literatür taraması sonucu elde edilen çalışmaların bir kısmı aşağıda verilmiştir.

Özçelebi ve Peker (1994), tarafından Elazığ’ın Baskil ilçesine bağlı 59 köyden kayısı üretiminin yoğun olduğu 9 köyde bulunan 803 kayısı işletmesinden örneğe giren

72'siyle anket yapılmış ve bu anket verilerinden kayısı üretim ve pazarlamasında karşılaşılan sorunlar ve bu sorunların çözümlenmesinde kayısı tarım satış kooperatiflerinin rolü incelenmiştir.

Gazanfer (1995), tarafından Türkiye'de kayısı ekonomisi ve ticareti konusunda yapılan çalışmada taze ve kuru kayısı ticaretinde yaşanan bir kısım problemlerden söz edilmiştir.

Atalan (1995), tarafından Malatya'da tam sayım yapılarak toplam 26 adet kuru kayısı ihracatçısı firma ile anket yapılmıştır. Bu anketlerle ihracatçı firmaların pazarlama faaliyetleri ve sorunları araştırılmıştır.

Gündüz (2002), tarafından yapılan çalışmada Malatya ili ve merkez ilçelerinde kayısı üretimi yapan işletmelerin ekonomik analizi, üretim ve pazarlama sorunları ele alınarak modern tekniklerin uygulanmasıyla hem üretici hem de ülke ekonomisinin artacağı ifade edilmiştir.

Adanacioğlu (2003), tarafından Malatya ilinde geleneksel yöntemlerle üretilen kayısının üretim ve pazarlama yapısı ile ilgili araştırma bulguları ortaya konulmuştur.

Olgun ve ark., (2003), tarafından kayısı üretimi yapan işletmeler, kayısı işleme tesisleri, kayısı ihracatçısı firmalar ve kayısıya alternatif ürünlerin belirlenmesi olmak üzere dört aşamada sürdürülen çalışmada; kuru kayısı üretim ve pazarlama durumu, pazarlamada ortaya çıkan sorunlar ve alternatif pazarlama olanakları araştırılmıştır.

Demirtaş ve Gül (2003), tarafından yapılan çalışmada Mersin ilinde taze kayısı üretimi yapan işletmelerinin sosyo-ekonomik özellikleri ile kayısı üretimi ve pazarlama yapıları incelenerek, bu üretim dalının sorunları ve gelişimi için alınabilecek önlemler ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda kayısı üretimindeki en önemli sorunun don zararları olduğu, kayısı pazarlamada araştırma alanında bir toptancı hali olmaması nedeniyle, tüccarların piyasaları kontrol etmesinden kaynaklanan ve üreticiyi etkileyen olumsuzlukların söz konusu olduğu belirlenmiştir.

Çatı ve Yıldız (2007) tarafından yapılan çalışmada, kayısının üretim ve pazarlama problemleri belirlenerek ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Fidan (2009) tarafından, Iğdır ilinde kayısı üretimi yapan işletmelerin kayısı üretimi ve pazarlama yapıları ile bu üretim dalının sorunları ve çözümü için alınabilecek önlemler ortaya konulmuştur. Kayısı üretiminde en önemli sorunların başında ilkbahar geç donları ve kayısı pazarlamasına yönelik bir kooperatifin bulunmaması nedeniyle üreticinin eline tatmin edici fiyatlar geçmemesi gelmektedir.

Işık ve ark., (2010) tarafından Iğdır ili taze kayısı sektörü ve üreticilerinin sorunları incelenmiştir. Sektördeki en önemli sorunlar olarak, ilkbahar geç donları ve pazarlama sorunları öne çıkmıştır.

Mancı ve ark. (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Türkiye'nin kuru kayısı üretimi ve ihracatında önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmış, kayısı üretiminde en büyük sorunun ise ilkbahar geç donları olduğu belirtilmiştir.

Sarıbaş (2012). Malatya ilinde kayısı üretimi yapan işletmeler incelenerek sektörün ekonomik analizinin yapılması amaçlanmış ve sektörde yer alan işletmelerin üretim ve pazarlama aşamasında karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri ortaya

konulmaya çalışılmıştır. İşletmelerde karşılaşılan sorunlardan en önemlileri kayısı üretiminin ilkbahar geç donlarından ya da doludan etkilendiği, yüksek masraflar/girdi maliyetleri, pazarlama aşamasında oluşan düşük fiyatlar olarak sıralanmıştır. Bu sorunların haricinde, soğuk hava depolarının olmayışı, yaş tüketime yönelik pazarlama faaliyetlerinin yetersizliği, ihtiyaç fazlası dikimin çok olması, birlik kurulmaması, ambalajlama yapılamaması gibi sorunlar, incelenen işletmelerde karşılaşılan sorunlar olarak belirtilmiştir.

Aslan (2013) tarafından Malatya ilinde organik ve konvansiyonel üretimine yer veren kayısı işletmelerinin karşılaştırmalı ekonomik analizinin yapıldığı çalışmada, kayısı üretiminde en önemli iki sorunun ilkbahar geç donları ve yüksek geçici işçilik maliyetleri olduğu belirlenmiştir.

Olmuş (2016) tarafından yapılan çalışmada, Malatya ilindeki kayısı üreticilerinin üretim ve pazarlama sorunları incelenmiş olup, üreticilerin kayısı üretimi hakkında bilinçli olmadığı ve sistemli bir pazarlama yapısının olmadığı saptanmıştır.

Ertürk ve ark., (2016), tarafından Iğdır ilinde kayısı pazarlama bileşenlerinin (ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma) yapısı incelenmiş, değerlendirmelerde bulunulmuştur. Araştırma sonucunda Iğdır ilinde kayısı üretiminin olumsuz iklim şartları ve pazarlama problemlerinden dolayı azaldığı ve üreticilere pazarlama kooperatifi kurmaları ve ürünlerine sigorta yaptırmaları konusunda öneriler getirilmiştir.

Atış ve Çelikoğlu (2017), tarafından Kağızman ilçesinde kayısı üretim durumu ve yöre ekonomisine katkıları ele alınmış, üretim ve pazarlama ile ilgili sorunlar tespit edilerek bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Materyal ve Yöntem

Kayısı üretimi ve pazarlama sorunlarını belirlemek için Türkiye’de kayısı üretiminin en çok yapıldığı il olan Malatya ili örnek olarak seçilmiştir. Malatya ili merkez ilçesine bağlı 54 köy bulunmaktadır. Araştırma, söz konusu köylerden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen kayısı üretiminin fazla olduğu 10 köyde yürütülmüştür. Ana evren, kayısı üretimi yapan 2.163 işletmeden oluşmaktadır. Bu işletmelerden, örneğe giren 119 işletmeyle survey prosedürü yürütülmüştür. Anketler Ekim-Kasım 2016 tarihleri arasında uygulanmıştır. Bunun yanında, konuyla ilgili bilimsel çalışmalardan, istatistiki verilerden ve Malatya ilinde faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşlarının yayınlarından yararlanılmıştır.

Araştırma survey prosedürüne dayalıdır. Anket verileri yüz yüze görüşme yapılarak elde edilmiştir. Dolayısıyla, üretici beyanının esasına sadık kalınmıştır. Anket sorularının oluşturulmasında ve ölçeklerin belirlenmesinde Çatı ve Yıldız’ın (2007) çalışmalarından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler yüzde ve frekans tabloları ile yorumlanmıştır. Veriler SPSS 22.0 istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Üreticilere sorunlarını rahat bir şekilde ifade edebilmeleri için 25 adet 5’li likert ölçeği şeklindeki ifadeler yöneltilmiştir. 5’li likert ölçeği ‘kesinlikle katılıyorum’, ‘katılıyorum’, ‘fikrim yok’, ‘katılmıyorum’ ve ‘kesinlikle katılmıyorum’ şeklinde sıralanmıştır. 5’li likert ölçeği değerlendirilirken ölçekteki değişken 1-5 arası değerlerinden birini almak zorundadır. Değişkenler en küçük değeri 1 olmak şartıyla (4/5) 0,8 birim değer olarak artmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Likert Ölçeği Değerlendirme Aralığı

Minimum	Hesaplanan Değer	Maximum
1,00	Kesinlikle Katılıyorum	1,80
1,81	Katılıyorum	2,60
2,61	Fikrim Yok	3,40
3,41	Katılmıyorum	4,20
4,21	Kesinlikle Katılmıyorum	5,00

Çalışmada elde edilen verilerin minimum ve maximum değerleri tabloda verilmiştir. Bu tablodaki değerler kullanılarak üreticilerin büyük bir çoğunluğunun hangi fikre sahip olduğu belirlenebilmektedir. Ayrıca gerekli görülen kısımlarda yüzde ve frekans tabloları kullanılarak yorumlamalar yapılmıştır.

Araştırma Bulguları

Malatya ilinde üretim kararları genellikle ailedeki erkek bireyler tarafından verilmektedir. Bu nedenle ankete dâhil edilen üreticilerin tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Bu üreticilerin %58,8'i ilköğretim mezunu, %41,2'si lise mezunudur. İncelenen işletmelerde üreticilerin hepsi erkek olup, ortalama yaşı yaklaşık 47'dir. Üreticiler arasında en genç üretici 28, en yaşlı üretici ise 65 yaşındadır (Tablo 1).

Tablo 2: Üreticilerin Kayısı Hakkındaki Düşünceleri

	Min	Max	Ortalama	Std. Sapma
Malatya kayısı dünya markasıdır	1	2	1,29	,454
Malatya kayısının dünyada önemli bir yeri vardır	1	2	1,31	,465
Kayısı ihraç edilmesi gereken önemli bir kaynaktır	1	2	1,25	,436
Kalite standartlarını artıracak üreticidir	1	4	2,08	,865

Üreticilerin kayısı hakkındaki düşüncelerini belirlemek için üreticilere 4 adet ifade yöneltilmiştir. Çalışmaya katılan üreticilerin neredeyse tamamı 'Malatya kayısı dünya markasıdır' ifadesine kesinlikle katılmaktadırlar. Ortalama ifade değerinin 1,29 çıkması üreticilerin Malatya kayısının dünya markası olduğu konusunda hemfikir olduklarının bir göstergesidir. Dünyada Malatya kayısının yeri hakkındaki farkındalığı belirlemek için üreticilere yöneltilen 'Malatya kayısının dünyada önemli bir yeri vardır' ifadesinin ortalama değeri 1,31 çıkması yine üreticilerin bu konunun kesinlikle farkında olduklarını göstermektedir. Aynı şekilde 'Kayısı ihraç edilmesi gereken önemli bir kaynaktır' ifadesinin ortalamasının 1,25 olması üreticilerin bu ifadeye kesinlikle katıldıklarının bir göstergesidir (Tablo 2).

Tablo 3: Kalite Standartlarını Artıracak Üreticidir

	Frekans	Yüzde
Tamamen katılıyorum	26	21,8
Katılıyorum	72	60,5
Kararsızım	7	5,9
Katılmıyorum	14	11,8
Total	119	100,0

Üreticilere yöneltilen başka bir ifade 'Kalite standartlarını artıracak üreticidir' ifadesidir. Bu ifadenin ortalamasının 2,08 çıkması üreticilerin bazı beklentileri olsa da, aslında kaliteyi artıracak olanın üretici olduğunu kabul ettiklerini göstermektedir. Ancak üreticilerin %5,9'u kararsız, %11,8'i ise bu ifadeye

katılmamaktadır (Tablo 3).

Tablo 4: Kayısı Reklam ve Tanıtım Faaliyetleri

	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Kayısı ile ilgili reklam ve tanıtım faaliyetini her işletme kendisi yapmalıdır	2	5	4,32	0,791
Kayısı ile ilgili reklam ve tanıtım faaliyeti devlet tarafından yapılmalıdır	1	3	1,68	0,551
Malatya kayısının yurt dışında tanıtım faaliyetlerini devlet yapmalıdır	1	3	1,72	0,581
Kayısı reklamının üretim döneminde yapılması yeterlidir	4	5	4,59	0,494

Kayısı üreticileri 'Kayısı ile ilgili reklam ve tanıtım faaliyetini her işletme kendisi yapmalıdır' ifadesine kesin olarak katılmamaktadırlar. Bu ifadenin ortalamasının 4,32 çıkması reklam ve tanıtım faaliyetleri konusunda üreticilerin başka bir erk tarafından beklentilerinin olduğunu göstermektedir. Bir sonraki yargıda bu erkin devlet erki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üreticiler 'Kayısı ile ilgili reklam ve tanıtım faaliyeti devlet tarafından yapılmalıdır' ifadesine kesin olarak katılmaktadır (ort; 1,68). Ayrıca bu reklam ve tanıtım faaliyetleri sadece yurt içinde değil 'Malatya kayısının yurt dışında tanıtım faaliyetlerini devlet yapmalıdır' fikrine de kesin olarak katılmaktadırlar (ort; 1,72). Son olarak üreticiler 'Kayısı reklamının üretim döneminde yapılması yeterlidir' ifadesine kesin olarak karşı çıkmakta (ort: 4,59) ve kayısı reklamının tüm yıla yayılmasını istemektedirler (Tablo 4).

Tablo 5: Kayısı Üretimi

	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Daha çok üretmek yerine daha kaliteli üretilmelidir	1	3	1,18	0,404
Malatya kayısı dünya standartlarında üretilmelidir	1	2	1,23	0,421
Kayısı üretiminde modern teknikler uygulanmalıdır	1	2	1,45	0,500
İç ve dış pazarlarda kabul edilebilir uygun ambalajlama yapılmalıdır	1	2	1,64	0,481
Kayısı bahçelerinin zaman zaman toprak analizi yapılmalıdır	1	3	1,72	0,551
İhraç edilmeyen kayısılar gıda ve diğer amaçlarla değerlendirilmelidir	1	2	1,73	1,938

Kayısı üreticileri kayısı üretim standardı ile ilgili olarak 'Malatya kayısı dünya standartlarında üretilmelidir' (ort; 1,23), 'Daha çok üretmek yerine daha kaliteli üretim yapılmalıdır' (ort; 1,18) ifadesine kesin olarak katılmaktadırlar. Ayrıca 'Kayısı üretiminde modern teknikler uygulanmalıdır' (ort; 1,45), 'İç ve dış pazarlarda kabul edilebilir uygun ambalajlama yapılmalıdır' (ort; 1,64), 'Kayısı bahçelerinin zaman zaman toprak analizi yapılmalıdır' (ort; 1,72) ve 'İhraç edilmeyen kayısılar gıda ve diğer amaçlarla değerlendirilmelidir' ifadelerine de kesin olarak katılmaktadırlar (Tablo 5).

Tablo 6: Kayısı Üretiminde Karşılaşılan Problemler

	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Kayısı bahçelerinde ücretli ve dışarıdan işçi çalıştırmaktan dolayı problemler artmaktadır	1	2	1,32	0,468
Kayısı verim düşüklüğünün en önemli nedeni ilkbahar geç donlarıdır	1	4	1,37	0,551
Kayısı üretiminde fazlalık pazarlama problemine sebep olmaktadır	1	4	1,50	0,636

Kayısı üreticileri 'Kayısı bahçelerinde ücretli ve dışarıdan işçi çalıştırmaktan dolayı problemler yaşamaktadırlar' (ort; 1,32), 'Kayısı verim düşüklüğünün en önemli nedeni ilkbahar geç donlarıdır' (ort; 1,37) ve 'Kayısı üretiminde fazlalık pazarlama problemlerine sebep olmaktadır' (ort; 1,50) şeklindeki ifadelerle kesin olarak katılmışlardır (Tablo 6).

Tablo 7: Kayısı Üreticilerinin Beklentileri

	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Kuru kayısındaki kükürt oranı dünya standartlarının altına düşürülmeli ve sağlıklı kükürtleme yöntemleri geliştirilmelidir	1	2	1,27	0,445
Yeni pazar imkânları için ürün çeşitlemesine gidilmelidir	1	2	1,29	0,458
Kayısı ile ilgili yeni ürün geliştirme çabaları arttırılmalıdır	1	2	1,34	0,477
Devlet kayısı hususunda hem üretici hem toptancı hem de ihracatçı lehine olan yeni bir politika geliştirmelidir	1	3	1,40	0,510
Kayısı üretimi ile ilgili standartlar devlet tarafından üreticiye öğretilmelidir	1	3	1,45	0,532
Devlet üreticinin refahının artması için dikim alanlarının artmasının önüne geçmelidir	1	3	1,99	0,670
Malatya kayısı dünya standartlarında olduğu için ihracatı rahat olmalıdır	1	3	2,04	0,543

Malatya ilindeki kayısı üreticilerinin Tablo 7'deki ifadelerle katılım ortalamaları 2'nin altında olması üreticilerin ciddi beklentilerinin olduğunu göstermektedir. Kuru kayısı üretiminde uygulaması zorunlu bir işlem olan kükürtleme yöntemi, kayısının kurutulma süresini azaltmak, ürünün altın sarısı doğal rengini korumak, raf ömrünü uzatmak, fermantasyon ve böceklenmeyi önlemek amacıyla yapılmaktadır. "Kuru kayısındaki kükürt oranı dünya standartlarının altına düşürülmeli ve sağlıklı kükürtleme yöntemleri geliştirilmelidir" (ort; 1,27), ifadesi üreticilerin kükürtleme konusunda ciddi sıkıntılar yaşadığını ve beklentilerinin olduğunu göstermektedir. Ürün çeşitlendirme yeni pazarlara ulaşmak için her zaman eli güçlendiren bir faktördür. Çalışmada "Yeni pazar imkânları için ürün çeşitlemesine gidilmelidir" (ort; 1,29) ifadesi bu konudaki ihtiyacın ve beklentinin çok şiddetli olduğunu göstermektedir. Ayrıca "Kayısı ile ilgili yeni ürün geliştirme çabaları arttırılmalıdır" (ort; 1,34) ifadesi de bir önceki ifadeye katılımı doğrular niteliktedir.

Üreticilerin devletten beklentileri "Devlet, kayısı hususunda hem üretici hem

toptancı hem de ihracatçı lehine olan yeni bir politika geliştirmelidir” (ort; 1,40) ve “Kayısı üretimi ile ilgili standartlar devlet tarafından üreticiye öğretilmelidir” (ort; 1,45) şeklinde ve üreticilerin tamamı bu ifadelerle kesinlikle katılmaktadır. Bunlara ilave olarak “Devlet üreticinin refahının artması için dikim alanlarının artmasının önüne geçmelidir” (ort; 1,99) ve “Malatya kayısı dünya standartlarında olduğu için ihracatı rahat olmalıdır” (ort; 2,04) ifadeleri de üreticilerin beklentileri arasındadır.

Sonuç

Malatya ilinde yapılan bu araştırma sonuçlarına göre, ekonomi literatüründe de sıklıkla üzerinde durulan fiziki maksimum yerine nitelikli optimuma ulaşılması gerekliliği doğmuştur. Kaliteli ve dünya standartlarında gerçekleştirilecek kayısı üretiminin olması araştırmadan elde edilen diğer bir çıkarımdır. Ambalajlama çok önemlidir ve kayısı satışında iç ve dış pazarlarda uygun ambalajlama ve ürün çeşitlendirme yapılması gerektiği söylenebilir. Her ne kadar bazı bilim adamları kükürtün sağlığa zararlı olmadığını ifade etseler de kuru kayısındaki kükürt oranı ihracatta sorun olmaktadır. Benzer durumlar, son zamanlarda sıklıkla gündeme gelen Rusya-Türkiye domates ihracatı konusunda yaşanmaktadır. Kükürt oranı uluslararası standartları karşılayacak seviyeye düşürülmeli ve optimum kükürtleme yöntemleri geliştirilmelidir. Kayısı üretimindeki teknolojik eksiklikler, kalitesiz ürün elde edilmesine ve pazarlama problemlerine sebep olmaktadır. Bu nedenle kayısı üretiminde modern teknikler uygulanma esasına dayalı üretim modelleri geliştirilmelidir. Öte yandan, küresel iklim değişikliği olgusu kayısıda verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Bunun en önemli göstergesi, ilkbahar geç donlarının olduğunu üreticiler de beyan etmiştir. Bu konuyla ilgili araştırmaların desteklenmesi ve ulusal/uluslararası platformlarda değerlendirilecek zeminin oluşturulması önemli görülmektedir. Ek olarak, değişen iklim koşullarına uygun, verim ve kalite yönünden rekabet edebilir çeşitlerin plantasyonuna yönelik desteklemeler sağlanmalıdır. Bunun içinde kaliteli ve verimi yüksek bahçe kurumu çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Tüm bunların sonucunda, politika yapıcı olan devletin; kayısı üretim standartları ile ilgili uygulamalı eğitim, kayısı reklam ve tanıtımlarının yıl boyunca sürdürülmesi, kayısı ihracatının önündeki engellerin kaldırılması, sürdürülebilir, rekabet edebilir ve kar maksimizasyonunu somut olarak sağlayacak bir sektörü sağlaması üretici beklentilerini karşılayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Adanacioğlu, H. (2003). Türkiye’de Kuru Kayısı Üretim, Pazarlama Durumu ve Alternatif Pazarlama Olanakları Üzerine Bir Araştırma: Malatya İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İzmir. 203s.
- Aslan, A. (2013). Malatya İlinde Organik Ve Konvansiyonel Kayısı Üretimi Yapan İşletmelerin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş
- Asma, B.M. (2011). Her yönüyle kayısı, Uyum ajans, Ankara.
- Atalan, C. (1995), Malatya’da Kuru Kayısı İhracat Pazarlaması ve Sorunları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya
- Atış, E., Çelikoğlu, Ş. (2017). Kağızman İlçesinde Kayısı Üretimi ve Yöre

- Ekonomisine Katkıları, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 36, Temmuz 2017, ss: 191-205, ISSN: 1303-2429, E-ISSN: 2147-7825
- Çatı, K., Yıldız, S. (2007). Türkiye’de Kuru Kayısı Üretim ve Pazarlama Problemleri Ve Çözüm Önerileri, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt 21, Sayı 1, 337-360
- Demirtas, B., Gul, A. (2003). Socio-Economic Structure and Problems of Fresh Apricot Producers in Mersin Province. Journal of Aegean Agricultural Research Institute, 13(1):158-175.
- Ertürk, Y.E., Karadaş, K., Geçer, M.K. (2016). Iğdır İlinde Kayısı Üretimi ve Pazarlaması, Meyve Bilimi, 1 (Özel Sayı): 44-49. ISSN: 2148-0036
- Fidan, İ. (2009). Iğdır ilinde kayısı üretiminin ekonomik analizi. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Erzurum.
- Gazanfer, S. (1995). Economics and Commercialization of Apricot. Xth International Symposium on Apricot Culture, Acta Horticulturae, Izmir, Turkey, No:384, P. 29-34
- Gündüz, O. (2002). Malatya İli Merkez İlçede Kayısı Yetiştiriciliği Yapan Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Üretim ve Pazarlama Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, Tokat
- Işık, H.B., Uçum, İ., Aksoy, A., Uzundumlu, A.S. (2010). Taze Kayısı Sektörü ve Sorunları: Iğdır ili Örneği, Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, Şanlıurfa.
- Koçal, H. (2011). *Kayısı Yetiştiriciliği*. Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Yayın No:7.
- Mancı, R., Binici, T., Işgın, T. (2011). Malatya İlinde Kayısı Üretim Maliyeti. GAP VI. Tarım Kongresi Bildiri Kitabı, s.136-142. Şanlıurfa.
- Olgun, F.A., Adanacioğlu, H., Peker, K. (2003). Türkiye’de Kuru Kayısı Üretim, Pazarlama Durumu Ve Alternatif Pazarlama Olanakları Üzerine Bir Araştırma: Malatya İli Örneği, Malatya Kayısı Araştırma Geliştirme Ve Tanıtma Vakfı, Yayın No:5, Malatya.
- Olmuş, M. (2016). Malatya İlinde Kayısı Üretim Ekonomisi ve Pazarlama Yapısının İncelenmesi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Özçelebi, İ., Peker, K. (1994), ‘Kayısı Üretim ve Pazarlamasında Karşılaşılan Sorunların Çözülmesinde Kayısı Tarım Satış(Pazarlama) Kooperatiflerinin Rolü’, Türkiye I. Tarım Ekonomisi Kongresi, İzmir.
- Özdoğru B, Şen F, Bilgin N, Mısırlı, A, (2015). Bazı Sofralık Kayısı Çeşitlerinin Depolanma Sürecinde Fiziksel ve Biyokimyasal Değişimlerinin Belirlenmesi. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 52 (1):23-30.
- Sarıbaş, E.B. (2012). Türkiye Kayısı Sektörünün Ekonomik Analizi: Malatya İli Üzerine Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Teknoloji Ve Sanayi İktisadi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ünal, M.R. (2010). Kayısı Araştırma Raporu, Fırat Kalkınma Ajansı, Eylül 2010.

Malatya

<http://www.yms.org.tr/files/downloads/istatistikler/yms-degerlendirme-raporu-ocak-aralik-2015.pdf> (Erişim tarihi: 12.09.2017)

FAO, (2017). <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TP> (Erişim tarihi: 23.10.2017)

http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/Tarim_Raporu_2017.pdf (Erişim tarihi: 24.10.2017)

Yavuz Tiftikçigil, B., Berksoy, O., Suran, F. (2017). Gelendost Elması Dünyaya Açılıyor', Ur Ge İhtiyaç Analizi Raporu, Yalvaç Ticaret ve Sanayi Odası, Final Raporu-06-07-2016

(<http://www.yalvactso.org.tr/analiz/files/assets/basic-html/page83.html>), (Erişim tarihi: 20.10.2017).

KÜLTÜREL MİRASIN AKTARILMASINDA KÜLTÜR EVLERİNİN ROLÜ: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ

Sibel Sü ERÖZ

Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, sibeleroz@hotmail.com

Gizem ÖZGÜREL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Marmaris Turizm MYO,
gizemozgurel@hotmail.com

Nihal YILMAZ

Kırklareli Üniversitesi, SBE, Turizm İşletmeciliği – nihal_745@hotmail.com

ÖZ

Ülkemiz, tarihinden gelen özellikleri ile oldukça zengin bir kültürel çeşitliliği içinde barındırmaktadır. Ülkemizdeki bu zenginlik kültür turizmi açısından da önemli bir potansiyeldir. Geçmişte koruyarak geleceğe aktarmaya çalıştığımız ve aynı zamanda kültür turizmi anlamında değerlendirdiğimiz somut kültürel miraslarımızın yanı sıra somut olmayan kültürel miraslarımızın da önemi anlaşılmış bu kapsamda illerde kültür evleri açılmaya başlanmıştır. Çalışmanın ana amacı kültürel mirasın geleceğe aktarılmasında kültür evlerinin rolünü Kırklareli ili özelinde belirlemektir. Bu amaçla Kırklareli ilinde yer alan Kırklareli İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi, Poyralı Kültür Evi ve Ertuğrul Köyü Kültür Evi incelenerek yetkililer ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürel Miras, Kültür Evi

THE ROLE OF CULTURAL HOUSES IN CONVEYING CULTURAL HERITAGE: THE CASE OF KIRKLARELI

ABSTRACT

Our country has a very rich cultural diversity with its features coming from its history. This wealth in our country is also an important potential in terms of cultural tourism. Realization of importance that our intangible cultural heritage and in this scope have begun to open cultural houses in province as well as our tangible cultural heritage which we have tried protectively convey to the future to try appraise in terms of cultural tourism. The main aim of the study is to determine the role of cultural houses in the Kırklareli province in conveying cultural heritage to the future. For this purpose, Kırklareli Special Provincial Administration Culture and Art House, Poyralı Culture House and Ertuğrul Village Culture House in Kırklareli province were examined and a qualitative research was carried out using the semi-structured interview form with the authorities.

Keywords: Culture, Cultural Heritage, Cultural Houses

Giriş

Trakya bölgesi içerisinde yer alan Kırklareli ili Trak'lardan itibaren kendilerine ayrılmış zaman dilimleri içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir ildir. Bu özelliği ile geçmişten gelen birçok somut kültürel mirasa sahip olduğu ve son yıllarda koruma kullanma dengesi gözetilerek bu eserlerden turizm amacı ile

başarılı bir şekilde faydalanılmakta olduğu gözlemlenmektedir.

Geçmişte insanlığa ya da kendi ülkesine hizmet etmiş önemli bilim adamlarının (Mimar Sinan/Kayseri vb.); politikacıların ve askerlerin (Kazım Karabekir Paşa Müzesi/İstanbul, Pembe Köşk/Ankara, İsmet İnönü Evi/İstanbul, Yörük Ali Evi Müzesi/Aydın vb.); devlet kurucularının (Atatürk'ün Evi/Kırklareli, Bigalı Çamyayla Atatürk Evi, Ankara Çankaya Atatürk Köşkü, Haymana Çalış Köyü Atatürk Evi Diyarbakır Komutan Atatürk Müze ve Kütüphanesi, İstanbul Atatürk Evi, Havza Atatürk Evi, Şuhut Atatürk Evi, Ankara Millî Mücadele İstasyon Atatürk Evi, Müze Köşk/Ankara, Bursa Atatürk Köşkü vb.); çeşitli alanlarda çalışan sanatçıların (Rıfat Ilgaz Kültür ve Sanat Evi/Kastamonu, Kemal Tahir Müze Evi/İstanbul, Hüseyin Rahmi Gürpınar Evi/İstanbul, Sait Faik Abasıyanık Evi/İstanbul, Tevfik Fikret Aşyan Müzesi/İstanbul, Yahya Kemal Beyatlı Müzesi/İstanbul, Necati Cumalı Anı ve Kültür Evi/İzmir, Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi/ Diyarbakır, Ziya Gökalp Müzesi/Diyarbakır, Osman Hamdi Bey Evi ve Müzesi/ Şefik Bursalı Müze Evi/Ankara, Hüsnü Züher Evi/Bursa, Barış Manço Müzesi/İstanbul, Zeki Müren Evi/Bodrum vb.) yaşamış olduğu evler; saraylar (Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Çırağan sarayı, Yıldız Sarayı); köşkler (Sepetçiler Köşkü, Hidivr Kasrı, Aynalıkavak Kasrı, Küçüksu Kasrı, Filizli Köşk, Malta Köşkü, Çinili Köşk vb.); konaklar (Birgi Çakırağa Konağı/İzmir, Sipahioğlu Konağı/Karabük, Latifoğlu Konağı/Tokat, Memiş Ağa Konağı/Trabzon, Güpgüpoğlu Konağı/Kayseri, Hacıabullah Bey Konağı/Mardin, Yozgat Nizamoğlu Konağı, Hazeranlar Konağı/Amasya, Sadık Bey Konağı/Silvan vb.); yalılar (Esmâ Sultan Yalısı, Fethi Ahmet Paşa Yalısı/İstanbul vb.) yöresel mimari özelliklere sahip evler (Safranbolu evleri, Mardin evleri, Kastamonu evleri, Kapadokya evleri; Şanlıurfa evleri/Harran, Beypazarı evleri, Amasya evleri, Gaziantep evleri, Tepebağ evleri/Adana, Odunpazarı evleri/Eskişehir, Foça evleri/İzmir, Beypazarı evleri/Ankara, Taraklı evleri/Sakarya ve İstanbul'un çeşitli ilçelerinde bulunan evler (Balat) vb.); önemli olayların yaşandığı evler (Sivas Kongre Binası, Mudanya Mütarekesi Evi/Bursa, I. TBMM Binası/Ankara, TBMM/Ankara vb.) korunup, ziyaretçilerin turizm amacıyla kullanımına sunulurken, artık geçmiş yaşamların, folklorik değerlerin korunarak geleceğe aktarılmasının temel amaç olarak ele alındığı ve aynı zamanda turizm için de cazibe merkezi haline gelen müze evler (Gürcüler Evi Kent Müzesi/Göynük, Eskişehir Osmanlı Evi vb.) ve kültür evleri (Kapurcuk Kültür ve Gastronomi Evi/Marmaris, Fatma Ana Kültür Evi, Poyralı Kültür Evi, Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi vb.) yaygınlaşmaya başlamıştır.

Çalışmada temel amaç; Kırklareli il sınırları içerisinde yer alan kültür evlerinin kültürel mirasın aktarılmasındaki rolünü belirlemek ve bu yönde öneriler geliştirmektir. Bu kapsamda öncelikli olarak literatür taraması gerçekleştirilmiş kültür evleri ve Kırklareli ili kültür evleri ile genel bilgilere yer verilmiş ve kültür evlerinin kültürel mirasın aktarılmasındaki rolünün belirlenmesi ile ilgili olarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Kültür Turizmi ve Kültürel Miras Kavramı

"Bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzı" şeklinde tanımlanan kültürün turizm ile bağlantısında; tarihi yapı ve müzelerin, eski sanat eserleri ve uygarlıkların kalıntılarının görülmesi sebebiyle yapılan seyahatleri kapsadığı görülmektedir (www.kultur.gov.tr, 2017).

Kültür turizmi kavramı ilk kez 1969 yılında Kanada'nın Ontaria kentinde düzenlenen bir kongrede, kültürel motivasyonlar ile seyahat etmek olarak dar anlamda tanımlanmış, daha sonra çeşitli yazarlar tarafından kültür turizmine ilişkin farklı tanımlamalar yapılmıştır (Toskay, 1993 akt: Albayrak, 2013, s. 51).

En çok kabul gören ve literatürde geçen Dünya Turizm Örgütü'nün tanımına göre; kültür turizmi, "esas itibarı bireylerin eğitim, sahne sanatları ve kültürel turlar, festivaller ve diğer etkinlikler için seyahati, sit alanlarına ve anıtlara ziyaretleri, doğal, folklorik ya da sanat ve hac için yapılan inceleme seyahatleri gibi kültürel motivasyon sağlamak amacıyla yaptıkları hareketlerdir" (WTO, 1985 akt: Christou, 2005, s. 7; Zhang, 2011, s. 9).

Silberberg (1995 akt: Christou, 2005, s. 6) de kültür turizmini "ev sahibi toplumun dışındaki kişilerin tamamen ya da kısmen tarihi, artistik, bilimsel ya da yaşam biçimleri/toplumun bölgenin ya da kurumun miras olanakları ile motive olmaları ile yapılan ziyaretler" olarak tanımlamaktadır.

Miras kavramı, Binoy tarafından (2011, s. 100) "geçmişten kalan her şey" olarak tanımlanmaktadır. 1983 yılında ilk Ulusal Miras Kongresi'nde ise miras kavramı "Geçmiş nesillerin koruyarak bugüne ilettiği ve bugünkü nüfusun önemli bir kısmının gelecek nesillere iletmek istedikleri" olarak tanımlanmaktadır (Hewison 1989 akt: Harvey, 2001, s. 327).

Kültürel miras kavramına ise ilk olarak 1972 yılında UNESCO kongresinde değinilmiş olduğu görülmektedir (Vecco, 2010, s. 322) ve bu kongrede UNESCO tarafından "Dünya Miras Listesi" ile ilgili olarak ilk adım atılmıştır. 1980'li yıllarda çeşitli alanlarda birçok uzman ile toplantılar gerçekleştirilmiş ve 1989 yılında "Geleneksel Kültür ve Folklor'un Korunması Üzerine Tavsiyeler" adlı eseri yayımlamıştır. 1999 yılında ise "Geleneksel Kültürün Korunması" isimli bir kitap yayımlamıştır (Kurin, 2004, s. 68).

UNESCO 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'te düzenlenen 32. Genel Konferansı'nda, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. Türkiye 19 Ocak 2006 tarihli ve 5448 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanunla bu sürece dâhil olmuş ve 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, 4848 Sayılı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanununun 13. maddesine göre Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü icracı birim olarak çalışmalarını sürdürmektedir (www.aregem.kulturturizm.gov.tr, 2017).

Somut olmayan kültürel miras ise; UNESCO tarafından; "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar" biçiminde tanımlanmaktadır (www.aregem.kulturturizm.gov.tr, 2017).

Türkiye'deki somut olmayan kültürel miras ulusal envanterlerinin temelini, il envanterleri oluşturmaktadır ve bu çalışmalar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün koordinasyonu ile yürütülmektedir (www.aregem.kulturturizm.gov.tr, 2017).

UNESCO listesine giren somut olmayan kültürel miras değerlerimiz Eylül 2017 tarihi itibari ile 14 adettir ve aşağıda yer almaktadır (UNESCO, 2017; www.aregem.kulturturizm.gov.tr, 2017);

- Meddahlık Geleneği (2008)
- Mevlevi Sema Töreni (2008)
- Âşıklık Geleneği (2009)
- Karagöz (2009)
- Nevruz (2009-2016) (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Pakistan ve Özbekistan ve ile ortak dosya 2009; Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran, Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile ortak dosya 2016)
- Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer, 2010)
- Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah (2010)
- Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)
- Tören Keşkeği Geleneği (2011)
- Mesir Macunu Festivali (2012)
- Türk Kahvesi Kültürü ve Geleneği (2013)
- Ebru: Türk Kağıt Süsleme Sanatı (2014)
- Geleneksel Çini Ustalığı (2016)
- İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (2016)

Geçmişten gelenlerin miras olarak kabul edilebilmesi için toplum tarafından benimsenmiş olması gerekmektedir (Binoy, 2011, s. 100). Akoğlan Kozak ve Bahçe'ye göre (2009, s. 145), kültür yaratıldığı bölge veya topluma özgüdür ve eşsizdir. Başka bir yerde üretilemez ve yaşanamaz. Doğal ortamda görülmeli ve kültür turisti, o kültürün bulunduğu yere gitmelidir. Bu nedenle kültür turizm talebi yaratır. Bu kapsamda kültürel mirasın korunması turizm açısından da büyük önem taşımaktadır.

Prompayuk ve Chairattananon'a göre (2016, s. 240) kültürel mirasın korunmasının dört temel amacı bulunmaktadır. Birincisi, kültürel miras kültürel belleği geçmişin değer bilgisini ve ataların becerilerini aktarmaktadır. İkincisi, kültürel mirasın korunması çevre, insanlar ve toplum faaliyetleri arasındaki etkileşimi desteklemektedir. Daha sonra, çevre çeşitliliği, yerel topluluk ya da farklı kimlikler ile kentsel gelişim arasında yerel eserler ve yerel zanaatkarların korunmasıdır. Son olarak ise, ekonomik kazanç yani ziyaret edilen yeni bina ve cazibe merkezlerinin maliyetlerinin azaltılmasındaki faydadır.

Ölçer Özünel de (2011, s. 261), kültür turizmi kapsamında kullanılan kültürel mirasın sürekliliğini sağlamak adına somut olmayan kültürel miras öğelerine sahip çıkılmasının önemine değinmektedir. "Son dönemlerde somut olmayan kültürel mirasın uygulamalı bir biçimde turistlerin hizmetine sunulduğu eko müzeler ve kültür evleri, geçmişine sahip çıkarak geleceğe aktarılan folklorik öğeleri içinde barındırması bakımından önem taşımaktadır" diyerek eko müzeler ve kültür evlerinin önemine vurgu yapmaktadır.

Eko Müze/Kültür Evleri

Eko müze, bir bölgede halkın katılımıyla, bir yörenin ve bağlı yaşam biçimlerinin araştırılması, korunması, kültürel ve doğal varlıkların değerlendirilmesi etkinliklerini kalıcı olarak sağlayan bir müze türüdür. Aslında bir sergileme aracı olmaktan ziyade bir yaşam biçiminin sahiplenilmesine ve varlığını sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, katılımın esas alındığı kültürel ve sosyal etkinliklerin gelişmesi için yapılan bir kurum gibidir. Bu müzelere bazen "Toplum Müzeleri" dendiği de görülmektedir (Buyurgan ve Mercin, 2005 akt: Ekelik, 2010, s. 18). İdeal bir eko müze; günlük yaşam ile alakalıdır. Geçmiş, günümüzü ve geleceği bir arada yaşatır, yörenin sosyal gelişimini amaçlar, uygulama alanı yöreseldir, dışa bağımlılığı minimumda kullanarak yerel kaynaklar yardımı ile hayatta kalmaya çalışır (www.ekomuze.org, 2017).

Literatürdeki tanımlar incelendiğinde; girişte örnekleri ile belirtildiği üzere, geçmişte insanlığa ya da kendi ülkesine hizmet etmiş önemli bilim adamlarının, politikacıların askerlerin devlet kurucularının, çeşitli alanlarda çalışan sanatçıların yaşamış olduğu evler, saraylar, köşkler, konaklar, yalılar, yöresel mimari özelliklere sahip evler, önemli olayların yaşandığı evler, yaşayan müze evler vb. evlerin kültürel miras turizmi içerisinde değerlendirilen sınıflamaya dahil olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte Türkiye'de geçmişte birçok yangın ve depremlerle karşılaşılması, göreceli olarak küçük yerlerde bu tip yapıların özelliklerinin ve değerlerinin anlaşılmasını engellemiş olması, bazen de yerel yönetimlerin kaynak yetersizliği gibi nedenlerle tarihi evleri koruyamaması; günümüz şartlarında bazı bölgelerde kültürel değerlerin sergilenmesi için kültür evleri adı altında yeni binaların yapımını ya da kamu kurumlarına ait işlevini yitiren binaların (okul vb.) yeniden işlevlendirilmesini gerekli kıldığı görülmektedir. Kuşkusuz bunda tarihi ve kültürel bilincin artması kadar bu kaynaklardan turizm amacıyla gelir elde edilmesi ve böylelikle sosyal fayda sağlamanın yanı sıra ekonomik fayda sağlama amacının güdüldüğü de aşikardır.

Müzelerin temel görevi şimdiki ve gelecek nesiller için tarihi ve kültürel mirası korumak ve bunları sergilemektir (Cengiz, 2006, s. 91). Bu bağlamda eko müzeler, belli bir coğrafi alandan yaşayan halkın, gelenekleri ve toplumsal mirasından oluşmaktadır. Eko müze kavramındaki "eko" ekolojinin kısaltılmış bir şeklidir. Yalnız bu terim sadece çevreye ilişkin bir anlam ifade etmekle kalmaz kültürel mirasın belirlenmesi ve korunmasına dayanan bir anlayışı da ifade eder (www.ekomuze.org, 2017).

Kültürel Mirasın Aktarılmasında Kültür Evlerinin Rolü

Yüzyıllardır Doğu ve Batı arasında bir köprü görevi gören Türkiye, geçmişte üzerinde yaşayan birçok kültüre ev sahipliği yapmış ve yaşam biçimlerini çağın gereklerine ve kendi yaşam tarzına uyum sağlayacak biçimde dönüştürerek günümüze gelmiştir.

Bu açıdan kültür evleri tarih içerisindeki ortak kültürel deneyimlerin değişimini nesnel bir biçimde göstermesi açısından önem teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle toplumun deneyimlerinden kesitler sunması ile son derece önemlidir. Kültür evleri bir anlamda geçmişin somut temsilidir. Geçmişte yaşanan hayatın günlük rutini hakkında önemli bilgiler sunar. Gelenek ve göreneklerin uygulama biçimlerini gösterir. Böylelikle unutulmaya yüz tutmuş yaşam biçimlerini geleceğe taşır.

Toplumların yaşamlarındaki folklorik değerler kısmen ekonomik durumları hakkında da bilgi verir. Bulunduğu coğrafya içerisindeki tarihsel bilgileri, toplumsal değerleri ve kültürü aktararak geçmiş ve bugün arasında köprü görevi üstlenir. Geçmişin ışığında bugün gelinen noktayı anlamaya katkı sağlar. Sosyo-kültürel değişimleri göstererek günümüz için eğitici bir rol üstlenir. Özellikle postmodernist tarih yaklaşımının eğitiminde önemlidir. Yerel tarihe olan ilgiyi artırır ve geçmiş yaşamları öğrenmede aktif bir ortam sunar.

Bölgede yaşayanlar için de ortak bir ruh oluşturarak insanları birleştirir ve kent kimliğinin oluşturulmasında katkı sağlar. Diğer bir deyişle ortak belleğin canlı tutulmasına olanak sağlar.

Turizm açısından özellikle ziyaret edilen yerin kültürünü anlamak adına bölgenin geçmiş yaşamlarından temsiller görülmesi vasıtası ile bir anlamda zaman içerisinde yolculuk da yapabilmeye olanak vermesi ziyaretçiler açısından olumlu bir deneyim olmaktadır.

Bölge halkı tarafından kültürel miras bilincinin oluşması bölgede çıkan eserlerin ticarileştirilmesini diğer bir anlatımla tarihi eser kaçakçılığını önlemeye de katkı sağlar.

Kırklareli Kültür Evleri

Poyralı Kültür Evi

Kırklareli'nin Pınarhisar İlçesine bağlı Poyralı Köyü muhtarı Cemile Esen, Gülay Karakulak'ın ve tüm köy halkının desteği ile kurulan "Kültür evi" 2008 yılında hizmete açılmıştır. Trakya'nın kültürünü yansıtan bu ev, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yöresel el sanatlarını yaygınlaştırmak ve geleceğe aktarabilmek amacıyla Kırklareli'nin pilot bölge olarak seçilmesiyle ortaya çıkmıştır. Tüm köy halkı köyün tarihini yansıtacak, eski sayılan bazı eşyalarını getirerek bu kültür evine bağışlamışlardır. Bu objeler arasında 150-200 yıllık, anı değeri yüksek dokuma işleri, tarım aletleri, mutfak eşyaları, giyim kuşam örnekleri ve günlük kullanım için yararlandıkları objeler bulunmaktadır. Köy halkı amaçlarının gençlere geçmişi, gelenek ve göreneklerimizimizi öğretmek olduğunu belirtmektedirler. Aynı zamanda gelen ziyaretçiler Poyralı Köyü Dokumaları'nın üretilişine tanıklık edebilmekte, bu dokumalardan satın alabilmektedirler (www.trakyaagezi.com, 2017, www.poyralikoyu.tr, 2017).

Fatma Ana Kültür Evi

Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesine bağlı Ertuğrul Köyü'nde Fatma (Efe) Ana 2000'li yılların başlarından itibaren bir zamanlar günlük yaşamda kullanılan fakat değişen teknoloji ve yaşam şartlarından dolayı bir tarafa atılarak kullanılmayan, yok olmaya bırakılmış etnografik eserlere gençlerin dikkatini çekmek ve yok olmalarını engellemek amacıyla bir ilke imza atarak kendisine ait evinde ve evinin bahçesinde bu eserleri biriktirmeye başlamıştır (Fatma Ana Kültür Evi Bilgilendirme Panosu, 2017). Yöreye ait olan gelinlikler, kaftanlar, kına kıyafetleri, yağlıklar, damatlıklar, erkek giysileri, şalvarlar, günlük kıyafetler, mutfak araç-gereçleri, tarımda kullanılan ziraat aletleri, biblolar, çömlekler, gaz lambaları, süs kabakları gibi pek çok etnografik eser biriktirdiklerinden bazılarıdır. Zamanla toplanan eserlerin sayısının artması ile evi ziyaretçi akınına uğramıştır

Sonrasında IPA Bulgaristan-Türkiye Sınır Ötesi İşbirliği Programı kapsamında Kırklareli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Bulgaristan Haskova Tarihsel Müzesi

tarafından "Ortak Kimlik Ortak Tarih" konulu bir proje vasıtası ile Ertuğrul Köy'de atıl olarak duran okul restore edilerek 2016 yılında Fatma Efe'nin etnografik eserlerinin bir kısmı buraya nakledilmiştir ve okul "Fatma Ana Kültür Evi" olarak kullanılmaya başlanmıştır (Fatma Ana Kültür Evi Bilgilendirme Panosu, 2017).

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi

Milliyetçi kültürü güçlendirmek amacıyla 1912 yılında kurulan, Türk ocaklarına ait olan bu yapı; Ulu Önder Atatürk'ün 21 Aralık 1930 tarihinde halka hitap ettiği Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınmış tarihi bir binadır.

Eski Türk Ocağı binası 2002 yılında Bakanlık imkanları ile restore edilmek üzere 49 yıllığına Verem Savaş Derneği tarafından Kültür Bakanlığı'na tahsis edilmişse de daha sonra sembolik bir fiyatla restore edilmek ve kamu hizmetlerinde kullanılmak üzere İl Özel İdaresi tarafından satın alınmıştır. Daha sonra AB Sınır Ötesi İşbirliği Programı kapsamında 2009 yılında TRAKAB tarafından hazırlanan "İki Komşu Ülkenin Kültürel Mirası" Projesiyle hibe almaya hak kazanmıştır. Proje gereği restorasyon işlemi tamamlandıktan sonra 5 yıl süre ile proje amaçlarına yönelik karşılıksız kullanım hakkının TRAKAB'a verilmesine karar verilmiştir. TRAKAB kapandıktan sonra binanın kullanım hakkı tekrar İl Özel İdaresine geçmiştir. 2013 yılında tamamlanan restorasyon çalışmalarından sonra, Sayın Vali Esengül CİVELEK'in öngörüsüyle 2016 yılında Kırklareli yöresine ait kültür ve milli mirasın sergilenmesi amacıyla bal mumu heykel müzesine çevrilerek Eski Türk Ocağı binası "Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi" ne dönüştürülme çalışmasına başlanılmıştır.

Kırklareli Kültür ve Sanat Evi'nde Kırklareli'nin 10 Kasım 1922'de bağımsızlığını kazandıktan sonraki kültürel yapısı ve gündelik yaşamı ele alınmıştır. Kaybolmakta olan hardaliyecilik, sepetçilik, çömlekçilik, peynircilik gibi meslekleri canlandırarak, aynı zamanda giyim kuşam, mutfak kültürü ve düğün gibi folklorik zenginlikleri, üstün gerçekçi heykeller, aslına uygun hazırlanmış dekorlar ve bilgilendirme panoları ile anlatılmaktadır. Kültür ve Sanat Evi'nin içerisinde senaryo üç ana hattan oluşmaktadır; mesleki canlandırma, pazar yeri, düğün kültürü ve mutfak yaşamı, kıyafet ve gündelik yaşamdır.

Bodrum katta kurgulanan mesleki canlandırma ve pazar yeri senaryosunda geçmişte Kırklareli zanaatları olarak bilinen çömlekçilik, hardaliyecilik ve süpürgecilik hakkında heykeller ve döneme özgü yapım işlemleri görselleriyle birlikte anlatılmaktadır.

Birinci katta düğün kültürü ve Kırklareli'ye özgü yemeklerin yapımı anlatılmıştır. Damat merasimi ve gelin odası yöreden döneme ait alınan kıyafetlerle bezenerek hazırlanmıştır tüm bunlar yöreye ait bir köy düğünü kısa filmiyle zenginleştirilmiştir.

İkinci kat ise kıyafetler ve günlük yaşam senaryosu üzerine kurgulanmıştır. Kırklareli ilinde günümüzde de varlığını sürdüren peynircilik ve bunun yapımını anlatan heykeller ve görselleri yer almaktadır. Kırklareli'ye özgü yemeklerden olan tarhana ve pekmez yapımı döneme ait olan araç gereç ve heykel görselleriyle desteklenmiştir (www.kulturvesanatevikirklareli.com, 2017).

Metadoloji

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın ana amacı kültürel mirasın geleceğe aktarılmasında kültür evlerinin rolünü Kırklareli ili özelinde belirlemektir. Ayrıca kültür evleri ile ilgili olarak literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Yarı-yapılandırılmış mülakat formu vasıtası ile nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi, araştırmanın tasarlanması ve gerçekleştirilmesinde araştırmacıya esneklik sağlamaktadır. Araştırmanın her aşamasında duruma göre yeni yöntem ve yaklaşımlar geliştirme, araştırmanın kurgusunda değişiklikler yapma nitel araştırmanın özünü oluşturmaktadır. Nitel araştırmaların bir özelliği de keşfedici olmalarıdır. Keşfedici özelliğe sahip araştırmalar, üzerinde az çalışılmış konuları aydınlatmada oldukça kullanışlı ve yararlıdır (Neuman, 2012 akt: Karataş, 2015, s. 64). Bu kapsamda mülakat formunda sorular; "kuruluş süreci", "kültürel miras değerleri", "güvenlik", "tanıtım", "turist profili", "çalışan profili", "kültür evinin özellikleri", "kültür evinin yöreye sağladığı katkılar" ve "kültür evinin geleceğine yönelik öneriler ile ilgili bulgular" olmak üzere temalara ayrılmış ve bu temalara ilişkin sorular belirlenmiştir.

Kültür evi yetkilileri ile görüşme öncesi randevu alınmış ve kültür evlerinde belirtilen tarihlerde (Poyralı Kültür evi ve Fatma Ana Kültür evi ile 23.09.2017'de ve Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi ile 29.09.2017'de) görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında not tutulmuş ve her bir görüşme 90-120 dk. arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin başında çalışmanın yapılaş amacı, nedeni açıklanarak bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma görüşülen kişilerin verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulguları yorumlanırken sadece görüşmelerden değil gözlem yönteminden de faydalanılmıştır.

➤ Kuruluş Süreci ile İlgili Bulgular

○ "Kültür evlerinin kurulması aşamasında destekleyiciler kimler/hangi kurumlar olmuştur?"

Poyralı Kültür Evi: Eski kaymakamlardan Sadullah Koloğlu zamanında yaptırılan bina başlangıçta köy konağı olarak kullanılmış daha sonra muhtarlık binası olarak bir süre hizmet verdikten sonra köy okulu olarak kullanılmıştır. Daha sonra ise spor kulübü olan bina kültür evi olmadan önce de köy kahvesi olarak işletilmiştir. Cemile Esen'in muhtarlığı sırasında ise kültür evi olması ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Muhtar Cemile Esen öncülüğünde kaymakamlık, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve halkın desteği ile bugünkü halini almıştır. Köy sakinlerinden Gülay Karakulak'ın terziilik, dokumacılık vb. el becerisi olduğu için kurulum aşamasında birçok konuda da yardım etmiştir.

Eskiler (yaşça büyük olan köy sakinleri) eski gelenek görenekleri, kendi çocuklukları zamanındaki anılarını anlatarak eşyaların düzeninin oluşturulmasında

katkı sağlamıştır. Örneğin çeyiz serme vb. anlatılarak çeyizlerin, eşyaların kullanımı anlatılarak eskisi gibi canlandırılmaya çalışılmıştır. Köy halkının hangi konuda bilgisi varsa düzen o şekilde sağlanmıştır. Örneğin; kadınlar çeyiz bölümünü hazırlarken erkekler de tarım aletleri bölümünü düzenlemiştir.

Fatma Ana Kültür Evi: Kuruluş aşamasında İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, muhtar, Valilik katkıda bulunmuş ilaveten Fatma Efe'nin evinden alınan eserlerin yerleştirilme aşamasında köy sakinlerinin yardımı olmuştur.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Eski Türk Ocağı Binası olarak bilinen bina, 2013 yılında tamamlanan restorasyon çalışmasından sonra 2016 yılına kadar kullanılmamış olup 2016 yılında Sn. Valimiz Esengül Civelek'in öngörüsü ile Kültür ve Sanat Evi'ne dönüştürülmüştür. Sn. Vali Esengül Civelek'in liderliğinde Kırklareli İl Özel İdaresi Müdürü Sn. Ziya Eser ve Sn. Zeynep Suna Dalcalı'nın katkıları ile bugünkü halini almıştır.

o "Kültür evlerinin kurulması aşamasında yaşanan sorunlar nelerdir?"

Poyralı Kültür Evi: Kültür evi kurulurken yaşanan en önemli sorun muhtar Cemile Esen'in kültür evinden kasıtlı neyi ifade etmeye çalıştığının anlaşılabilmesidir. Kültür evinin ne anlama geldiğini bilmeyen ve öncesinde böyle bir deneyime sahip olmayan köy sakinleri başlangıçta ne yapacağını bilememiştir. Ayrıca binanın öncesinde özel bir işletme (kahvehane) olarak kullanılmasından dolayı dönüşüm esnasında sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. İlaveten 7 sene gönüllü bir şekilde çalışan Gülay hanıma sonrasında maaş bağlanmıştır. Kültür evinde çalışacak olan kişiye bir ödenek sağlanmaması kültür evlerinin tamamen gönüllülük esası ile var olmaya çabaladığının da bir göstergesidir.

Fatma Ana Kültür Evi: Fatma Ana Kültür Evi kurulumu esnasında hazırda eşyalar bulunduğu için sorun yaşanmamıştır. Asıl ev miraslı olduğu için restore edilen okul binasına eşyalar taşındı. Kültürel değerler hazır olduğu için normalde restore edilmeyecek olan okul binasının restore edilmesine izin verildi.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Restorasyon sırasında yaşanan aksilikler, binanın tarihi vasfından dolayı istenenlerin bir kısmının yapılamaması gibi sorunlar yaşandı

➤ **Sergilenen Kültürel Miras Değerleri** ile İlgili Bulgular

o "Kültür evinde yöreye özgü olan hangi kültürel miras ürünleri bulunmaktadır?"

Poyralı Kültür Evi: Çeyizler, dokuma ürünler, tarım aletleri, giyecek eşyalar, geçmişte günlük hayatta kullanılan eşyalar, fotoğraflar vb.

Fatma Ana Kültür Evi: Giyecekler, bakır eşyalar, fotoğraflar, giyeceklerde kullanılan yağlık vb. aksesuarlar, gaz lambası, süs kabağı, heybe, dokuma ürünler, tarım aletleri, biblolar, geçmişte günlük hayatta kullanılan eşyalar, hamur tekneleri vb.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Gündelik yaşamda kullanılan geleneksel ürünler (giyim, kuşam, mutfakta kullanılanlar vb. folklorik değerler), mesleklerin tanıtımı (hardaliyecilik, sepetçilik, çömlekçilik, peynircilik) ve bu mesleklerin icrasında kullanılan araçlar, birebir köylerde yaşayanların ölçüleri ile hazırlanan balmumu heykeller, dekorlar, bilgilendirme panoları.

o "Kültür evinde var olan eserlerin envanter kayıtları bulunmakta mıdır?"

Poyralı Kültür Evi: Envanter kayıtları tutulmuş olup muhtarda bulunmaktadır. Kayıtlarda eserlerin muhteviyatı, kim tarafından verildiği ve verilme tarihi bilgileri yer almaktadır

Fatma Ana Kültür Evi: Fatma Ana'nın yaşadığı ve misafirlerini ağırladığı yerde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat muhtarlığa giden eserlerin kayıtları mevcuttur.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Envanter kayıtları bulunmaktadır

○ "Eserlerin altında açıklayıcı bilgiler bulunmakta mıdır?"

Poyralı Kültür Evi: Eserlerin altında sadece beyaz kağıtların üzerine Gülay hanım tarafından yazılan kimin verdiği ve tarihinin bulunduğu yazılar yer almaktadır. Bu yazılar birer iğne ile eserlerin altına tutturulmuştur. Sadece dikkatli bir biçimde bakıldığında görülebilmektedir.

Fatma Ana Kültür Evi: Hem Fatma Ana'nın yaşadığı evde hem de kültür evinde böyle bir bilgilendirme bulunmamaktadır.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Eserlerin üzerinde beyaz kağıtların üzerine yazılmış bilgiler bulunmaktadır. Aynı zamanda Poyralı Kültür evine ilaveten başış numarası da bulunmaktadır.

○ "Yöreye özgü kültürel değerlerin kültür evlerinde yeterli ölçüde sergilendiğini düşünüyor musunuz? Görüşleriniz nelerdir?"

Poyralı Kültür Evi, Fatma Ana Kültür Evi ve Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: kültürümüzü yeterli derecede sergilediğimizi düşünüyoruz bunun için yeterli derecede kültürel değerimiz mevcut şeklinde cevap vermişlerdir.

➤ Güvenlik ile İlgili Bulgular

○ "Sergilenen eserlerin korunması ile ilgili gerekli önlemler alınmış durumda mıdır? Konu ile ilgili görüşleriniz nelerdir?"

Poyralı Kültür Evi: Güvenlik personeli bulunmamaktadır. İlaveten kıyafetler, dokuma ürünler vb. Gülay hanım tarafından güvelere karşı naftalin yöntemi ile korunmaya çalışılmaktadır.

Fatma Ana Kültür Evi: Güvenlik personeli bulunmamaktadır. Fakat kendi yaşadığı yerde birkaç aydır Kırklareli İl Özel idaresi tarafından bir görevli ile yollanan güvenlik kamerası olduğunu belirtmektedir. Eserlerin fiziksel anlamda korunması için herhangi bir güvenlik önlemi yoktur. Özellikle bahçede yer alan ahşap ürünlerin çürümekte olduğunu belirtmektedir.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Güvenlik personeli bulunmamaktadır fakat kameralar mevcuttur. Çalışılan firma eserlerin korunması ile ilgili çalışanlara bilgilendirme yapmıştır ve bu talimatlara göre hareket edilmektedir. Ayrıca çalışan elemanlar tarafından günlük tozların alınması vb. temizlik yapılmaktadır.

➤ **Turist Profili** ile İlgili Bulgular

○ "Kültür evini ziyaret eden turist profili hakkında bilgi verebilir misiniz?"

Poyralı Kültür Evi: Her tür turist tipi geliyor. Turlarla gelen de var, çocuklu aileler de bekar olanlar da. Hem yerli hem de yabancı turistler geliyor.

Fatma Ana Kültür Evi: Yerli ve yabancı birçok kişi geliyor. Bulgaristan, Finlandiya, Belçika, Almanya hatta Hindistan'dan gelenler var. İstanbul'dan turlarla gelen olduğu gibi kendi başına duyup gelenler de mevcut. Farklı yerlerden gelen öğrenciler de oldukça fazla.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Öğrenciler, aileler, hem yerli hem de yabancı ziyaretçilerimiz var. Baskın olan bir grup söz konusu değil. Yılın dönemlerine göre değişiyor.

○ "Kültür evini turistler hangi dönemde ziyaret ediyorlar?"

Poyralı Kültür Evi: Yılın her döneminde ziyaretler gerçekleştirilirken en çok Mart-Haziran ayları arasında ziyaretçiler yoğunlukta.

Fatma Ana Kültür Evi: Daha çok bahar döneminde ziyaret ediliyor. İlkbahar ve sonbahar ayları ziyaretlerin yoğunlaştığı dönemler.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Yılın her döneminde ziyaretler gerçekleştirilirken, özellikle ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde dışarıdan daha fazla ziyaretçi gelmektedir. Buna ilaveten kışın da öğrenciler tarafından yoğun bir ilgi gösterilmektedir. 29.08.2017 tarihine kadar toplam 9700 kişi kültür evini ziyaret etmiştir.

○ "Kültür evini ziyaret eden turistlerin geliş biçimleri hakkında bilgi verebilir misiniz?"

Poyralı Kültür Evi, Fatma Ana Kültür Evi ve Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Her türlü turist her türlü şekilde geliyor. Turla gelen olduğu gibi, başkasından duyarak gelen de çok fazla. Kırklareli'nde yaşayanlar olduğu kadar bazen de Kırklareli'ne gelenleri gezdirmek amacıyla Kırklareli sakinlerinin ziyaretçi getirdikleri de oluyor.

➤ **Çalışan Profili** ile İlgili Bulgular

○ "Kültür /kültürel miras/turizm alanı ya da alanlarıyla ilgili bir eğitim aldınız mı?"

Poyralı Kültür Evi, Fatma Ana Kültür Evi ve Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Çalışanlarının bu yönde bir eğitimi bulunmamaktadır. *Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi* çalışanlarında sergilenen eserler ile ilgili bilgilendirme notları bulunmaktadır.

○ "Yabancı dil bilen personeliniz bulunmakta mıdır?"

Poyralı Kültür Evi, Fatma Ana Kültür Evi ve Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi'nde; yabancı dil bilen kimse bulunmamaktadır. Gelen yabancı ziyaretçiler ile kendi kişisel çabaları ile anlaşmaya çalışmaktadırlar. Resmi ziyaretler esnasında ya da turlarda tercümanlar bulunmaktadır.

○ "Kültür evleri sizin açınızdan ne anlam ifade ediyor?"

Poyralı Kültür Evi: Bu ev bizleri geçmişe götürüyor. Çocukluğumuza götürüyor. Bizden daha yaşlı insanlar buraya geldiklerinde duygulanıp, ağlıyorlar. Tanıtımında isminin geçmesi gurur verici. Bazen de ülkemizi, köyümüzü tanıtmak için çeşitli vesilelerle yurt dışına çıkıyoruz böyle zamanlarda da köyümüze ve köyümüzün kültürüne olan ilgiden gurur duyuyorum.

Fatma Ana Kültür Evi: Kültürel değerler bir yerde toplandığı için yok olması önlenmiş oldu. Sözlü sosyal gelenek aktarılmış oldu. Kendi kültürümüzü tanıma ve

tanıtma imkanı bulduk. Hatta kültür evimizi ziyaret edenler burası da bizim de kültürümüzü yansıtıyor Trakya, Balkan kültürü hepimizin kültürü diyerek kendilerine babaannelerinden dedelerinden kalan eşyalar getiriyorlar. Buraya Bulgaristan köylerinden bile eşya getirenler oluyor. Çünkü kültürel değerlerimiz birbirine benziyor. Örneğin yeni gelen bir gelinlik var 105 yıllık.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Geçmişten günümüze ışık tutması açısından son derece önemli. Trakya'da yaşayan insanların geçmiş yaşam kültürlerini günümüze ulaştırması somut olmayan kültürel mirasımızın diğer tarihi eserler gibi gelecekle buluşturulmasını çok önemli buluyoruz. Şahsım adına da böyle önemli bir görevin valilik tarafından bize verilmesi ve böyle bir projede aktif rol oynamış olmayı, emek harcamayı gurur verici buluyorum.

➤ **Tanıtım** ile İlgili Bulgular

○ "Kültürün tanıtılmasında sırasında broşür, rehberlik vb. hizmetler veriliyor mu?"

Poyralı Kültür Evi ve Fatma Ana Kültür Evi: Tanıtım broşürü bulunmuyor. Gülay Hanım Poyralı Kültür Evi'nde rehberlik yapıyor gelenlerin sorularını yanıtlıyor. Aynı şekilde Fatma Ana'da misafirlerini kendi evinde kendi misafirleri gibi ağırladıktan sonra Fatma Ana Kültür Evi'ne götürüyor.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Kültür ve Sanat Evi ile ilgili hazırlanmış broşürler basım aşamasında olup, kültür evinin tanıtımı esnasında çalışan personel ziyaretçilere rehberlik ediyor. Çalışan personel İş Kur'un Toplum Yararına Programı (TYP) çerçevesinde istihdam edilmiş olup bölge insanından sağlanması nedeni ile kültürü tanıtacak kadar hakimler. Bunun yanı sıra sürekli memur alımı için de çalışmalar sürdürülmektedir.

○ "Kültür evinin tanıtımı hususunda neler yapıyorsunuz?"

Poyralı Kültür Evi ve Fatma Ana Kültür Evi: Tanıtım; TV yayınları, gezginlerin blog hesapları ile yapılıyor. Kırklareli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yönlendiriyor. Üniversitenin, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün çabaları ile birçok acentanın da tur programı içerisinde yer alıyorlar.

Kırklareli İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Tanıtım broşürleri basım aşamasında olup, ayrıca tanıtım ile ilgili web sayfası bulunmaktadır.

➤ **Kültür Evinin Katkıları İle İlgili Bulgular**

○ "Kültür evinde sergilenen ürünlerin üretimine devam ediliyor mu?"

Poyralı Kültür Evi: Pancar pekmezi yapımı ve dokuma halen daha devam ediyor.

Fatma Ana Kültür Evi: Üretim devam etmiyor. Sadece dokuma yapılıyor.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: hardaliye ve peynirin üretimine devam edilmekte bununla birlikte sepetçilik ve çömlekçilik üretimi şu anda devam etmesine rağmen geleceğe yönelik durumu ustaların yerine yenilerinin yetiştirilmesi ile mümkün olacaktır.

○ "Kültür evinde ziyaretçilerin yöreye özgü satın alabileceği ürünler var mıdır? Nelerdir?"

Poyralı Kültür Evi: Dokuma ürünler ve pancar pekmezi alımı mümkün.

Fatma Ana Kültür Evi ve Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi'nde, böyle bir olanak sunulmamaktadır.

- "Kültür evinde herhangi bir etkinlik düzenleme imkanına sahip misiniz?"

Poyralı Kültür Evi: Etkinlik ve gösteri yapılmıyor.

Fatma Ana Kültür Evi: Proje döneminde toplantılar yapıldı. Şu anda da kışın köylüler köyün sorunlarını konuşmak için toplanıyorlar

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: küçük gruplar toplantı odasında kendilerinin getirdiği Kırklareli ile ilgili dökümanlarla sunumlar gerçekleştirebiliyor.

- "Kültür evlerinin yöreye katkıları (sosyal, kültürel, ekonomik açıdan) konusunda görüşleriniz nelerdir?"

Poyralı Kültür Evi: Köy tanındı. Esnaf ve köylüler kazandı. Çevre köylü kazandı. Ben ise insan kazandım.

Fatma Ana Kültür Evi: Kültür evinde üretilen bir şey olmadığı için doğrudan kültür evine aktarılan ekonomik bir değer söz konusu değil. Sadece yöre esnafına, kooperatif satışlarına katkısı oldu. Muhtarlıkta tarım, arıcılık, tavukçuluk, dokuma kursları verildi. Köyümüz tanındı. Köyde yaşayan kadınlardan oluşan bir koro kuruldu ve köyümüz dışarıda da tanıtılmaya başlandı. Kültür evi sayesinde birçok insan tanıma imkanına sahip oldum. Bu sayede güzel dostluklarım oldu.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Sosyal ve kültürel anlamda eski meslekler, üretim yöntemleri görülüyor, geçmiş yaşam biçimleri öğreniliyor. İlimize gelen ziyaretçiler halkımızın da ekonomik gelirine katkıda bulunuyor.

➤ Kültür Evlerinin Geleceğine Yönelik Öneriler ile İlgili Bulgular

- "Kültür evinde yer alması gerektiğini düşündüğünüz değerler var mıdır? Nelerdir?"

Poyralı Kültür Evi: Köyümüze ait geçmiş yaşamı canlandıracak her şey mevcut, belki yorgancılık ile ilgili birkaç örnek konabilir.

Fatma Ana Kültür Evi: Gramafon olsaydı iyi olurdu. Gramafona merakım var. Geçmişte kullanıldığı için burada da sergilenseydi iyi olurdu.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Realistik bir zurnacı heykeli olabilirdi. Bunun yanı sıra çiftçilik de burada önemli bir zanaat. Bir çiftçi de canlandırılabilirdi. İlaveten bahçede sergilenen resimlerde geçmişe dönük nostaljik yaşamlar canlandırılabilirdi.

- "Kültür evinin yaşatılması ve geleceğe aktarılması ile ilgili görüş ve önerileriniz nelerdir?"

Poyralı Kültür Evi: İlerleyen zamanlarda Kültür Evi'nin bodrum katının da eserlerin değerlendirilmesi amacı ile kullanılması düşünülüyor. Emekli öğretmenlerimizden biri bodrum katında köy ile ilgili fotoğraf sergisi yapılabilir tarım aletleri de yine bodrum katta sergilenebilir şekilde geleceğe dair önerilerde bulundu. Köy halkı kültür evine sahip çıktığı için kültür evimiz gelecekte de varolacaktır

Fatma Ana Kültür Evi: Ben hastalanana kadar burası var olacak. Sonrasında belki yeğenlerim devam ettirir. Benim yaşadığım ev ne olur bilemem ama Fatma Ana Kültür Evi olarak kurulan diğer taraf da eserler sergilenmeye devam edebilir. Gelecekte muhtarlık ve köy halkının sahip çıkmasına bağlı.

Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi: Kültür evimize gelen ziyaretçilerin yoğun ilgisi gelecekte de buraya sahip çıkılacağına göstergesidir.

Ayrıca girişin ücretsiz olmasına rağmen kültür evine katkı yapabilmek adına sembolik bir ücret ödeme isteğinde olan pek çok ziyaretçimizin olması da bunu kanıtlar niteliktedir.

Sonuç ve Öneriler

Küreselleşmenin zaman içinde kültür üzerindeki yıkıcı etkilerinin söz konusu olması yerel ölçekte de kültürün korunmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca turizm açısından değerlendirildiğinde turistik talebin oluşmasında somut olan kültürel mirasların yanı sıra somut olmayan kültürel mirasların etkisi de önemlidir. Kültürler arası iletişimde köprü fonksiyonunu üstlenen turizm için kültürel mirası oluşturan unsurlar Batman ve Oğuz'un (2011, s. 190) belirttiği üzere; farklı medeniyetlerden kalma eserler, şehirler, köyler, değişik folklorik yapılar, el sanatları, dokumacılık, tarımsal ürünler gibi unsurlar olarak sayılmaktadır. Binoy'da (2011, s. 100) miras turizmi gelişiminin ana odak noktasını, yerel ekonomiyi canlandırmak ve o bölgeye turist çekmek ve turistlere miras bilgisini yaymak suretiyle ev sahibi nüfusun yaşam standardını iyileştirmek olarak kabul etmektedir.

Kültürel mirasın geleceğe aktarılmasında kültür evlerinin rolü son derece önemlidir aynı zamanda turizm amacı ile kullanılması da ekonomik bir değer oluşturmaktadır. Kırklareli ilinde yer alan kültür evlerinin kültürel mirasın aktarılmasındaki rollerinin belirlenmesi için yapılan çalışma ile ilgili genel bir değerlendirmeye gidildiğinde; öncelikle bu işin önemini kavramış kişilerin kuruluş sürecinde liderlik yaptığı ve yerel halkın elinden gelen katkıyı sağladığı görülmektedir. Ayrıca yerel yönetimler de gerekli desteği sağlamaktadır.

Sergilenen kültürel miras değerlerinin sadece yörenin kültürünü değil Trakya Bölgesi'nin kültürünü de yansıttığı söylenebilir. Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi'nde kültürlerin çoğulculuğu çerçevesine dikkat edildiği görülmektedir.

Kültür evlerinde kültürel miras envanteri tutulurken sadece veren kişinin ismi ve tarihinin yanı sıra verilen eşyanın ismi, kullanım alanı, varsa hikayesi de eklenmesi daha uygun olacaktır. Böylelikle unutulmaya yüz tutan bu değerler daha etkili bir biçimde geleceğe taşınacaktır.

Yapılan araştırmada kültür değerlerinin korunması ile ilgili güvenlik önlemlerinin yetersiz olduğu ve bireysel çabalarla korunduğu gözlemlenmiştir. Konu ile ilgili uzmanların eğitim vermesi ve ayrıca uzun vadede sürdürülebilirliğin sağlanması için profesyonel destek alınması önemlidir.

Kültür evlerini ziyaret edenlerin profillerine bakıldığında, geniş bir yelpazede oldukları görülmektedir. Bu da kültür evlerinin kuruluşunun ne kadar önemli olduğunu, toplumun her kesiminden ziyaretçilerin Kırklareli kültürüne olan ilgisini ve aynı zamanda yabancı ziyaretçilerin de buna dahil olduğu görülmektedir.

Çalışan profili ile ilgili bulgular, çalışanların turizm ile ilgili ya da kültürel miras ile ilgili bir eğitim almadıklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra yabancı dil sorununun da ziyaretçilerle gelen tercümanlar vasıtası ile çözüldüğü belirlenmiştir. Sınır ili olan Kırklareli'nde kültürel mirasın aktarılmasında yabancı dil bilen personel sorununun çözümlenmesi gereklidir. Ayrıca özellikle başlangıçta gönüllülük esasına göre hizmet verilen kültür evlerinde sürdürülebilirliğin sağlanması için bu işin eğitimini almış kişilerin çalıştırılması ve bu kişilere yaptıkları için karşılığını ücret olarak da almaları için mali kaynak oluşturulması çalışmaları yapılmalıdır.

Yapılan çalışma sonucunda, kültür evlerinin kültürel mirasın aktarılmasının yanı sıra, bölge insanına ekonomik anlamda da katkı sağladığı belirlenmiştir.

Kültür evlerinin gelecekte de var olmalarının başta bölge insanının sahip çıkmasına akabinde yerel yönetimlerin de ilgisi ve işbirliğine bağlı olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle kültür evlerine profesyonel bir yönetim ve desteğin gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca kültür evlerine teknolojiden daha fazla faydalanmaları, ilerleyen zamanlarda arttırılmış gerçeklik uygulamalarına yönelmeleri, Fatma Ana ve Poyralı Kültür Evleri'nin internet üzerinden Kırklareli Valiliği İl Özel İdaresi Kültür ve Sanat Evi'ndeki gibi 360 derece panoramik görüntüden faydalanması ve broşür bastırması önerilebilir.

Kültür evlerinin sürdürülebilirliği için Mali kaynak yaratmak adına, hediyelik eşyalar hatıra olarak satılabileceği gibi (magnet, Kırklareli müziklerinden oluşan cd, Kırklareli tarihi ve kültürü ile ilgili kitaplar vb.) yöresel ürünlerin satışı da yapılabilir. Ayrıca kültür evlerine bağış kutusu da konabilir.

Kültür evlerinin bahçe kısımları da kamusal rekreatif alan olarak kullanıma sunulabilir. Kültür evleri ile ilgili İngiltere'deki gibi "Historic Houses Association" gibi bir birlik kurulabilir. Böylelikle kültür evleri arasında bir rota da oluşturulmuş olur.

Kültür evlerinin mimari açıdan da incelenerek bir çalışmanın yapılması buna ilaveten engelli erişimi için de imkanların sağlanması uygun olacaktır.

Sonuç olarak yapılan çalışma ile kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında kültür evlerinin rolünün ve turizm açısından değerlendirilmesi ile de kültür turizmine katkısının önemi ortaya konmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akoğlan Kozak M. ve Bahçe S. A. (2009). Özel İlgi Turizmi. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Albayrak A. (2013). Alternatif Turizm. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Batman, O. ve Oğuz, S. Ç. (2011). "Kültür Turizmi". Editörler: Necdet Hacıoğlu ve Cevdet Avcıkurt. Turistik Ürün Çeşitlendirmesi. Nobel Yayınları, 2. Basım, 189-208, Ankara.
- Binoy, T. A. (2011). "Archaeological and Heritage Tourism Interpretation A Study". South Asian Journal of Tourism and Heritage, 4 (1), 100-105.
- Cengiz, E. (2006). "Müze Pazarlaması: Pazarlama Karması Elemanlarının Müzelere Uyarlanması". Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 15, sayı 1, 87-108.
- Christou, E. (2005). Heritage and Cultural Tourism: A Marketing-Focus Approach. içinde: International Cultural Tourism: Management, Implications and Cases. editör: David Leslie, Marianna Sigala, Elseiver, 3-15.
- Ekelik H. G. (2010). Sosyal Bilgiler Derslerinde Müze Faaliyetlerinin Programlanması (Konya Müzeleri Örneği). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim ABD, Konya.
- Fatma Ana Kültür Evi Bilgilendirme Panosu (2017). Fatma Ana Kültür Evi, Kırklareli.

- Harvey D. C. (2001). "Heritage Pasts and Heritage Presents: Temporality, Meaning And The Scope Of Heritage Studies". International Journal of Heritage Studies, vol. 7, no. 4, 319-338.
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, cilt 1, sayı 1, 62-80.
- Kurin R. (2004). "Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: A Critical Appraisal", Museum International, no.221-222, (vol.56, no. 1-2), Blackwell Publishing, 67-76.
- Ölçer Özünel, E. (2011). "Kültür Turizminde "Yöresel" ve "Otantik" Olanı Sorgulamak ve Tüketilmiş Mekânları Yeniden Üretmek Üzerine". International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, vol, 6/4, 255-262.
- Prompayuk, S. ve Chairattananon, P. (2016). "Preservation of Cultural Heritage Community: Cases of Thailand and Developed Countries", Procedia-Social and Behavioral Sciences, vol, 234, 239-243.
- UNESCO (2017). <https://ich.unesco.org/en/state/turkey-TR?info=elements-on-the-lists>, 2017
- Vecco, M. (2010). "A Definition of Cultural Heritage: From the Tangible to the Intangible". Journal of Cultural Heritage, 11, 321-324.
- Zhang, Y. (2011). Cultural Tourism Products: A Case Study in The Xi' An City. Theses. University of Nevada, Las Vegas.
- <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak-.html>, 2017.
- <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50838/unesco-insanligin-somut-olmayan-kulturel-mirasinin-tems-.html>, 2017.
- <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50839/somut-olmayan-kulturel-miras-envanter-calismalari.html>, 2017.
- <http://www.ekomuze.org/content/view/193/86/>, 2017
- <http://www.kultur.gov.tr/TR,96254/kultur.html>, 2017.
- <http://www.trakyagezi.com/poyrali-derin-kokler/> 2017
- <https://poyralikoyu.tr.gg/Haberler/index-2.htm>, 2017
- <https://www.kulturvesanatevikirkclareli.com/hakkinda>, 2017.

ENERJİ TÜKETİMİNİN SOSYO EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: AFRİKA ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Hüseyin ÖNDER

Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Böl., huseyin.onder@dpu.edu.tr

ÖZ

Enerji tüketimi, özellikle enerji tüketiminde dışa bağımlılığı yüksek olan ülkeler açısından önem arz eden bir konudur. Çalışmanın amacı, Afrika ülkelerinde enerji tüketimini belirleyen sosyo-ekonomik etkenleri Panel Data Analizi kullanarak tahmin etmektir. Çalışmada Kuzey Afrika'nın 22 ülkesine ait 2000-2014 yılları arasında kapsayan 15 yıllık dönem, örneklem olarak alınmıştır. Eviews ve Stata programları kullanılarak gerçekleştirilen Panel Data Analizi sonucunda, enerji tüketimi üzerinde sadece elektriğe ulaşan nüfusun yüzdesinin, istatistiki olarak anlamlı çıktığı görülmüştür. Bu sonuç Afrika ülkelerinin henüz ekonomik gelişmenin altyapısını kurma aşamasında oldukları şeklinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Tüketimi, Afrika Ülkeleri, Panel Veri Analizi

Jel Kod: Q43, C33, N17

SOCIO ECONOMIC DETERMINANTS OF ENERGY CONSUMPTION: AN ANALYSIS ON AFRICAN COUNTRIES

ABSTRACT

Energy consumption is a matter of particular importance for countries with high external dependence on energy consumption. The aim of the study is to estimate the socio-economic factors that determine energy consumption in African countries. Panel data analysis performed using Eviews and State programs showed that the percentage of population that reached only electricity on energy consumption was statistically significant. This result is interpreted as the fact that African countries are still in the process of establishing the infrastructure of economic development

Keywords: Energy Consumption, Africa Countries, Panel Data Analysis

Jel Code: Q43, C33, N17

GİRİŞ

Enerji, ülkelerin üretim süreci için vazgeçilmez bir üretim girdisidir. Ancak bir üretim girdisi olarak enerjinin önemi, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizlerine kadar ihmal edilmiştir. Enerjinin üretim faktörü olarak değerlendirilmesi ve üretim fonksiyonuna dâhil edilmeye başlanması, bu krizin sonrasında yaygınlaşmıştır (Ertuğrul, 2013: 252).

Enerji ihtiyacındaki ve dolayısıyla tüketimindeki artış, kronolojik olarak değerlendirildiğinde enerjinin önemi ilk olarak Sanayi Devrimiyle birlikte stratejik bir durum almıştır. Yine II. Dünya savaşı ve 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri de enerji ihtiyacının önemini tekrar hatırlatmışlardır. Sanayi devrimiyle birlikte buharlı makinelerin kullanılmaya başlanması, enerji tüketimini arttırmıştır. Kitlesele üretime geçiş ve nüfusun şehirlerde toplanması da daha fazla enerji tüketimine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin hızlı büyüme sürecine girmesi,

enerji talebinin artmasında bir başka önemli nedendir (Usta, 2016: 182). Enerji tüketimindeki artışın en önemli nedenlerinden olan 1973-1974 ve 1978-1979 petrol krizlerinde, enerji fiyatlarında yüksek bir artış yaşanmıştır. Bu artış özellikle petrol bakımından dışa bağımlı hale gelen ülkeler de büyük bir kriz yaşanmasına neden olmuştur (Yanar ve Kerimoğlu, 2011: 192).

Enerji tüketiminin günümüzde yoğun bir şekilde artmasının ise birçok nedeni olmakla birlikte en önemlileri; dünya nüfusundaki hızlı artış, sanayileşme faaliyetleri, teknolojik yenilikler, yaşam seviyesindeki yükselme ve hızla artan tüketim harcamaları olarak sayılabilmektedir (Çınar ve Yılmaz, 2015: 55).

Enerji tüketimi ile ilgili yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde çoğunun tek ülke üzerine yapıldığı ve bu ülkenin de sanayileşmiş bir ülke olduğu görülmektedir (Güvenek ve Alptekin, 2010: 177). Ancak artık Afrika ülkelerinde de ekonomik gelişmeye paralel olarak sanayileşme hareketlerinin artmaya başlaması ve nüfusun kentlerde toplanması ile enerji tüketimi ihtiyacı artmıştır. Bu açıdan bakıldığında Afrika ülkelerinde, Sanayi Devrimi yaşayan ülkelerdeki toplumsal dönüşümün bir benzerinin yaşanmakta olduğu söylenebilir. Ayrıca Afrika ülkelerindeki enerji tüketiminin dinamiklerinin araştırılması, oldukça ilgi çekici bir konu olmaktadır.

LİTERATÜR

Enerji tüketimi ile ilgili yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, önemli kısmının enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan referans olma özelliği bakımından en önemlisi Kraft ve Kraft'ın 1978 yılında Amerika Birleşik Devletleri için yapmış oldukları çalışmadır. Ekonomik büyümenin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) üzerinden ölçüldüğü çalışmada, GSYH'den enerji tüketimine doğru işleyen bir nedensellik olduğu sonucu ortaya konmuştur (Ersoy, 2012: 344). Yine bu ilişkiyi inceleyen ve hemen hemen aynı dönem ve aynı yöntemi kullanan bir diğer öncü çalışma ise, Akarca ve Long tarafından ABD ekonomisi için yapılmıştır. Ancak bu çalışmada GSYH ve enerji tüketimi arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Benzer iki çalışmada sonuçların farklı çıkması tartışmaları beraberinde getirmiş ve bu konuda pek çok çalışma yapılmasına neden olmuştur (Usta, 2016: 183). Literatürde yer alan bir diğer temel çalışma ise, Erol ve Yu (1987) tarafından yapılmış olan çalışmadır. Bu çalışmada İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Kanada ve Japonya için enerji tüketimi ve GSYH arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda enerji tüketimi ile GSYH arasında; Japonya için iki yönlü nedensellik ilişkisi, Kanada için tek yönlü nedensellik ilişkisi, Almanya ve İtalya için GSYH'den enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Fransa ve İngiltere'de ise enerji tüketimi ve GSYH arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Söz konusu temel çalışmaların dışında enerji tüketimi ve GSYH arasındaki ilişkiyi değişik ülkeler ve değişik örneklem dönemleri için inceleyen ve farklı sonuçlar bulan çok sayıda çalışma yer almaktadır. Stern (1993 ve 2000), Masih ve Masih (1997), Yang (2000), Soytaş, Sarı ve Özdemir (2001), Ghosh (2002), Soytaş ve Sarı (2004), Altınay ve Karagöl (2004), Shiu ve Lam (2004) ve Jumbe (2004) çalışmaları bunlara örnek olarak verilebilir (Ertuğrul, 2013: 253).

Afrika ülkeleri için enerji tüketimi ile ilgili çalışmalar değerlendirildiğinde de yine ekonomik büyüme ile ilişkisi açısından ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Akinlo (2008) çalışmasında Kamerun, Cote D'Ivoire, Kongo, Gambia, Gana, Kenya, Nijerya, Senegal, Sudan, Togo ve Zimbabve olmak üzere 11 Afrika ülkesi için enerji

tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. 1980-2003 yıllarını kapsayan çalışmada, Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, Gambiya, Gana ve Senegal için enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Bununla birlikte, ekonomik büyümenin Sudan ve Zimbabve'de enerji tüketimine neden olduğu tespit edilmiştir. Tarafsızlık hipotezi Kamerun ve Cote D'Ivoire ülkeleri açısından doğrulanmıştır. Nijerya, Kenya ve Togo için aynı nedensizlik sonucu bulunamamıştır.

Afrika ülkeleri ile ilgili bir diğer çalışma Eggoh vd. (2011) tarafından, enerji tüketimi, ekonomik büyüme, fiyatlar, emek ve sermaye arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine yapılmıştır. Toplamda 21 Afrika ülkesinin 1970-2006 dönemini kapsayan çalışmada Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Testleri kullanılmıştır. Çalışmada Afrika ülkeleri; "tüm ülkeler", "net enerji ithalatçı ülkeler" ve "net enerji ihracatçı ülkeler" olmak üzere 3 gruba ayrılmıştır. Net Enerji İthal eden ülkeler grubunda; Cezayir, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Mısır, Gabon, Libya, Nijerya, Güney Afrika ve Sudan ülkeleri yer almaktadır. Net Enerji ihraç eden ülkeler grubunda ise; Benin, Etiyopya, Gana, Kenya, Fas, Senegal, Tanzania, Togo, Tunus, Zambiya ve Zimbabve ülkeleri bulunmaktadır. Çalışmanın sonucunda ülkelerde enerji tüketiminin azaltılmasının ekonomik büyümeyi de azalttığı, enerji tüketiminin artmasının ise ekonomik büyümeyi arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu durumun hem enerji ihraç eden ülkeler hem de enerji ithal eden ülkeler için geçerli olduğu belirlenmiştir.

Wolde-Rufael (2009) enerji tüketimi ile ilgili çalışmasında Cezayir, Benin, Gana, Kenya, Fas, Senegal, Tunus, Zambiya, Zimbabve Kamerun, Fildişi Sahili, Mısır, Gabon, Nijerya, Güney Afrika, Togo ve Sudan olmak üzere 17 Afrika ülkesini incelemiştir. Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi, ek değişkenler olarak emek ve sermayeyi de dahil ederek, çok değişkenli bir çerçevede analiz etmiştir. Toda ve Yamamoto Çok Değişkenli Değiştirilmiş Granger Nedensellik Analizi ile gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarına göre, 17 ülkenin 15'inde enerji-gelir ilişkisi için tarafsızlık hipotezi reddedilme eğilimindedir. Fildişi Sahili, Fas, Nijerya, Senegal, Sudan, Tunus ve Zambiya'da ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Cezayir, Benin ve Güney Afrika'da enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru ters nedensellik olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık, Kamerun ve Kenya'da tarafsızlık hipotezi desteklenirken, Gabon, Gana, Togo ve Zimbabve'de geri bildirim hipotezi desteklenmiştir. Çalışmada Afrika ülkelerinin önemli bir çoğunluğunda enerji tüketiminin, sermaye ve emek ile kıyaslandığında, üretim artışına katkısı açısından en önemli faktör olmadığı tespit edilmiştir. Ancak bu sonuçlar, enerji tüketiminin Afrika ülkelerinin ekonomik büyümesinde küçük bir rol oynadığı anlamı da taşımamaktadır. Dolayısıyla çalışmanın sonuçlarının çok dikkatli yorumlanması gerektiği belirtilmiştir.

Huang vd. (2008) 1972-2002 dönemi için, 82 ülkede enerji tüketimi ve GSYİH arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel Veri Analizi ile gerçekleştirilen çalışmada, Dünya Bankası tarafından tanımlanan gelir düzeylerine göre; düşük gelir grubu, düşük orta gelir grubu, üst orta gelir grubu ve yüksek gelir grubu olmak üzere dört kategori oluşturulmuştur. Çalışmanın sonunda; (a) düşük gelir grubunda, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki bulunmadığı, (b) orta gelir gruplarında (alt ve üst orta gelir gruplarında), ekonomik büyümenin enerji tüketimini olumlu bir şekilde yönlendirdiği, (c) yüksek gelir grubundaki ülkelerde,

ekonomik büyümenin enerji tüketimini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Enerji ile ilgili verilerin derinlemesine analizi yapıldığında, yüksek gelir grubunda daha verimli enerji kullanımının olduğu ve CO2 salınımında azalmanın meydana geldiği, bunların sonucunda da büyük bir çevresel gelişmenin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, üst orta gelir grubundaki ülkelerde, enerji krizinden sonra enerji verimliliğinin düşmekte olduğu ve CO2 salınımının arttığı belirlenmiştir. Dört gelir grubundan herhangi birinde enerji tüketiminin ekonomik büyümeye neden olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmadığından dolayı yazarlar, tüm ülkelerde daha güçlü bir enerji koruma politikası izlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ile ilgili çalışmaların geneline ilişkin bir değerlendirme yapmak gerekirse, söz konusu literatür incelendiğinde Büyüme Hipotezi, Tasarruf Hipotezi, Nötr Hipotezi Ve Geri Besleme Hipotezi olmak üzere dört farklı hipotezin sınındığı görülmektedir. Büyüme Hipotezi, enerji tüketimindeki bir artışın, ekonomik büyümede yani GSYİH'da artışa neden olması durumunda doğrulanmaktadır. Ancak GSYİH'daki bir artış, enerji tüketiminde bir artışa neden olursa Tasarruf Hipotezinin geçerli olduğu kabul edilmektedir. Enerji tüketimi ve GSYİH arasında nedensel bir ilişkinin tespit edilememesi durumunda Nötr Hipotezi olarak ifade edilen hipotez geçerli olmaktadır. Son olarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki iki yönlü nedenselliğin bulunması durumunda Geri Besleme Hipotezi geçerli olmaktadır (Usta, 2016: 182). Yapılan çalışmalar incelendiğinde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Büyüme Hipotezini doğrular nitelikte olduğu görülmektedir. Fakat çalışmalarda Nötr Hipotezinin de azımsanmayacak kadar yoğun bir şekilde ispatlandığı görülmektedir.

AFRİKA ÜLKELERİNDEKİ ENERJİ TÜKETİMİNDE SOSYO-EKONOMİK FAKTÖRLERİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Afrika ülkeleri özellikle son yıllarda önemli bir ekonomik gelişme çabası içerisine girmişlerdir. Dolayısıyla söz konusu ülkelerde önemli bir girdi kalemi olan enerji kullanımı üzerine yapılan çalışmalarda da bir artış gözlemlenmektedir. Afrika ülkelerinin enerji kullanımı üzerinde, farklı değişkenlerin etkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada oluşturulan model Azam vd. (2016)'nin çalışmasında kullanılan model ve ilgili alanda yapılan çalışmalarda genel kabul görmüş değişkenleri içerecek şekilde, Eşitlik 1'de yeniden formüle edilmiştir

$$LnEne_Tuk_{it} = \beta_0 + \beta_1 Kent_Nuf_{it} + \beta_2 Nufus_{it} + \beta_3 Ticaret_{it} + \beta_4 Gsyih_{it} + \beta_5 Elek_Ul_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Eşitlik 1'deki modelde yer alan değişkenler şu şekilde tanımlanmaktadır;

LnEne_Tuk: Enerji tüketimini, kişi başına kg petrol eşdeğeri şeklinde göstermektedir. Bu değişkenin doğal logaritması alınarak modelde kullanılmıştır.

Kent_Nuf: Kentsel nüfus artış oranını göstermektedir.

Nufus: Toplam nüfus artış oranını göstermektedir.

Ticaret: Mal ve hizmet ihracatı ile ithalatının toplamının, GSYH'ye oranı şeklinde tanımlanmaktadır.

Gsyih: GSYH'nin büyüme hızı olarak kullanılmıştır.

Elek_UL: Elektriğe erişen nüfusun yüzdesi olarak modele dahil edilmiştir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada örneklem olarak, 22 Kuzey Afrika ülkesi belirlenmiştir. Kuzey Afrika'daki 22 (*Angola, Benin, Botsvana, Kamerun, Kongo Dem. Cum., Kongo Cum., Fildişi Sahilleri, Gana, Gabon, Kenya, Moritus, Mozambik, Namibya, Nijer, Nijerya, Senegal, Güney Afrika, Sudan, Tanzanya, Togo, Zambiya, Zimbabve*) ülkenin 2000-2014 yılları arasındaki 15 yıllık dönemine ilişkin veriler kullanılmıştır. Dönemin belirlenmesinde verilere ulaşma dikkate alındığından, örneklem için Dengeli Panel Veri Seti elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan tüm veriler, Dünya Bankası (World Bank) Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) veri tabanından alınmıştır.

Bulgular

Eşitlik 1'de gösterilen model için tanımlayıcı istatistikler, Tablo 1'de gösterilmektedir. Tablo 1'de *LnEne_Tuk*, *Kent_Nuf*, *Nufus*, *Ticaret*, *Gsyih* ve *Elek_Ul* değişkenlerinin ortalama, standart hata, en küçük ve en büyük değerleri gösterilmektedir. Modelde yer alan bu değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerinin gösteriminden sonra, söz konusu Basit Panel Modelinin analizinde kullanılacak olan yöntemlerin tespit edilmesi gerekmektedir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Hata	En Küçük	En Büyük
<i>LnEne_Tuk</i>	6,257	0,667	4,731	8,038
<i>Kent_Nuf</i>	3,570	1,273	-0,351	5,743
<i>Nufus</i>	2,502	0,773	0,160	3,843
<i>Ticaret</i>	76,667	28,715	19,458	156,861
<i>Gsyih</i>	4,707	4,493	-17,668	33,735
<i>Elek_Ul</i>	41,124	23,777	5,7	99,4

Basit Panel Veri Analizinde, analiz yöntemi olarak Havuzlanmış Veri Yöntemi, Rassal Etkiler Yöntemi ve Tesadüfi Etkiler Yöntemi olmak üzere 3 farklı yöntem söz konusudur. Bu üç yöntemden hangisinin uygulanacağını tespit edebilmek için F Testi, Breusch-Pagan Düzeltilmiş Langrange Çarpan Testi ve Hausman Testi kullanılmıştır.

Ayrıca veri setinde değişen varyans ve otokolerasyon sorunu olup olmadığını sınamak için Wooldridge Otokolerasyon Testi ile Greene Panel Değişen Varyans Testi uygulanmıştır. Tüm bu yöntem ve istikrar koşullarının araştırıldığı testlerin sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Yöntem Seçimi ve İstikrar Koşullarına İlişkin Test İstatistikleri

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
$H_0: \beta_i = \beta$ $H_1: \beta_i \neq \beta$	F Testi	297,975	0,0001
$H_0: \sigma_u^2 = 0$	Breusch-Pagan Düz. Lagr. Çarpan Testi	Kesit Boyutu 198,263	0,0001
$H_1: \sigma_u^2 \neq 0$		Zaman Boyutu 6,829	0,0001
		Kesit ve Zaman 1985,09	0,0001
$H_0: E(\varepsilon_{i,t}/x_{it}) = 0$ $H_0: E(\varepsilon_{i,t}/x_{it}) \neq 0$	Hausman Testi	5,666	0,3400
H_0 : Otokorelasyon yoktur H_1 : Otokorelasyon vardır	Wooldridge Otokorelasyon Testi	153,142	0,0001
H_0 : Eş varyanslılık vardır H_1 : Eşvaryanslılık yoktur	Greene Değişen Varyans Testi	43,776	0,0001

Tablo 2’de Hausman Testi dışındaki tüm testlerde H_0 hipotezi ret edilmektedir. Buna göre F Testi ve Breusch-Pagan Testi sonuçlarına göre Havuzlanmış Model (Pooled OLS) Tekniği analiz için uygun bir yöntem değildir. Hausman Testi sonuçları ise, Rassal Etkiler ile Sabit Etkiler Modellerinden Rassal Etkiler tahmincisinin tutarlı ve etkin bir tahminci olduğunu göstermektedir. Wooldridge Otokorelasyon Testi ile Greene Değişen Varyans Testi sonuçları ise, veri setinde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle otokorelasyon sorunu White’ın Yatay Kesit Kovaryans Katsayısı Yöntemi (White’s Cross Section Coefficient Covariance Method) ile, değişen varyanslılığa izin vermek içinse Yatay Kesit Ağırlıklı GLS (Generalized Least Squares) Yöntemi, aynı anda analiz tekniğinde kullanılmıştır (Korkmaz vd. 2010: 102). Söz konusu yöntemler ile yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3’te raporlanmaktadır.

Tablo 3: Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
C	5,7996	0,1337	0,0001
<i>Kent_Nuf</i>	0,0137	0,0187	0,4647
<i>Nufus</i>	-0,0070	0,0255	0,7812
<i>Ticaret</i>	-6,96E-06	0,0003	0,9830
<i>Gsyih</i>	0,0005	0,0009	0.5843
<i>Elek_Ul</i>	0,0103	0.0006	0.0001
Kesit G. 22 Zaman P. 15	R ² 0.195	Adj R ² 0.183	
Göz. Say. 330	F- istati.15,77	Prob. 0.001	

Tablo 3’te Rassal Etkiler tahmincisi ile White’ın Yatay Kesit Kovaryans Katsayısı Yöntemi ve değişken varyanslılığa izin veren Yatay Kesit Ağırlıklı GLS Tekniği bir arada kullanılarak elde edilen analiz sonuçlarına göre, modelin genel olarak anlamlılığını gösteren F istatistiğinin olasılık değeri modelin %1’de bile istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Düzeltilmiş R² değeri, bağımlı değişkende meydana gelebilecek 1 birimlik bir değişimin, %18’lik kısmının modelde yer alan

bağımsız değişkenler tarafından açıklanacağını ifade etmektedir. Bu oran oldukça düşük bir oran olarak gözükmeye karşılık, yine de belli bir açıklama düzeyini ifade etmektedir. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerden *Kent_Nuf*, *Nufus*, *Ticaret* ve *Gsyih* değişkenlerinin olasılık değerleri, söz konusu değişkenlerin bağımlı değişkenle istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya koymadığını göstermektedir. *Elek_Ul* Değişkeni ise %1 istatistiki önem düzeyinde bağımlı değişkenle anlamlı bir ilişki ortaya koymaktadır. *Elek_Ul* Değişkeninde meydana gelebilecek 1 birimlik bir değişim, bağımlı değişken olan *LnEne_Tuk* Değişkeni üzerinde, aynı yönde 0,0103 birimlik bir değişime neden olacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayileşme Devrimi ile birlikte başlayan süreçte Avrupa ülkelerinin üretim sistemi için önemli bir girdi olarak ortaya çıkan enerji, son yıllarda ekonomik gelişmesi ile göz dolduran Afrika ülkeleri içinde oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Enerjide özellikle dışa bağımlı olan ülkeler için, enerji tüketim miktarlarının sürdürülebilirliği oldukça stratejik bir konudur. Çünkü söz konusu ülkeler bir taraftan ekonomik büyüme için gerekli enerji teminini hedeflerken, diğer taraftan ekonomik büyüme için gerekli tasarruf ve döviz teminini sağlamalıdır. Afrika ülkelerinin enerji tüketimi bu açılarından araştırmacılar için son dönemde oldukça dikkat çekici bir konu olarak göze çarpmaktadır.

Afrika ülkelerinin ekonomik gelişmelerinin yanı sıra sosyo-ekonomik yapılarında da dikkat çekici değişimler yaşanmaktadır. Özellikle artan bir şekilde nüfusun şehirlerde yaşamaya başlaması ve alt yapı yatırımlarına hız verilmesi, bu değişimin temel göstergeleri arasında sayılabilir. Bu değişiminde hiç şüphesiz enerji tüketimi üzerinde bir etkisinin olması beklenmektedir. Diğer taraftan, nüfus artışının söz konusu kıtada hızla artmaya başlaması da bir etken olabilir.

Bu çalışma ile Afrika ülkelerinin enerji tüketiminde, sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi belirlenmiştir. Azam vd. (2016) tarafından yapılan çalışmadan uyarlanan model kullanılmıştır. Söz konusu modelin analizi sonucunda, istatistiksel önem düzeyine göre etkili olan tek faktörün elektriğe ulaşan nüfusun oranı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla enerji tüketimi ile toplam nüfus, kentsel nüfus, GSYİH ve ticari faaliyetler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.

Elektriğe ulaşan nüfusun oranı ile enerji tüketiminin doğru yönlü ilişki kurması beklenen bir sonuçtur. Bu değişkenin istatistiksel olarak anlamlı çıkan tek değişken olması, Afrika ülkelerinin yetkin bir ekonomik gelişme içerisinde olmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla bu ülkelerde ekonomik gelişmenin alt yapısının inşa edildiği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akinlo, E. A. (2008). Energy Consumption and Economic Growth: Evidence From 11 Sub-Sahara African Countries. *Energy Economics*, 30(5), 2391-2400.
- Azam, M., Abdul, Q. K., Q., Z. E., A. G. (2016). Socio-Economic Determinants of Energy Consumption: An Empirical Survey for Greece. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 57(1), 1556-1567.
- Çınar, S., Yılmaz, M. (2015). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belirleyicileri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 55-78.

- Eggho, J. C., Bangake, C., Rault, C. (2011). Energy Consumption and Economic Growth Revisited in African Countries. *Energy Policy*, 39(1), 7408-7421.
- Ersoy, A. Y. (2012). OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyüme Odaklı Enerji Tüketiminin Ekonometrik Modeli. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 339-356.
- Ertuğrul, H. M. (2013). Türkiye’de Enerji Tüketimi GSYH İlişkisi: Dinamik Bir Analiz. *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(25), 249-265.
- Güvenek, B., Alptekin, V. (2010). Enerji Tüketimi ve Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Bir Panel Veri Analizi. *Enerji, Piyasa ve Düzenleme Dergisi*, 1(2), 172-193.
- Huang, B.-N., Hwang, M. J., Yang, C. W. (2008). Causal Relationship Between Energy Consumption and GDP Growth Revisited: A Dynamic Panel Data Approach. *Ecological Economics*, 67(1), 41-54.
- Korkmaz, T., Yıldız, B., Gökbulut, R. İ. (2010). FVFM’nin İMKB Ulusal 100 Endeksindeki Geçerliliğinin Panel Veri Analizi İle Test Edilmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 95-105.
- Usta, C. (2016). Türkiye’de Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bölgesel Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(2), 181-201.
- Wolde-Rufael, Y. (2009). Energy Consumption and Economic Growth: The Experience of African. *Energy Economics*, 31(1), 217-224.
- Yanar, R., Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 191-201.

ARAL GÖLÜ FELAKETİ: BEKLENTİLER VE ÖNCELİKLERDE FARKLILIKLAR DEVAM EDERKEN NE YAPILMALI?

Alaeddin YALÇINKAYA

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, alaeddin.yalcinkaya@marmara.edu.tr

Hakan MEHMETCİK

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, hakanmehmetcik@gmail.com

ÖZ

Çevre sorunları 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlığını duyurmaya başlamış ve 21. Yüzyıl başı itibarıyla uluslararası politikanın temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Sorunun önde gelen konuları arasında küresel ısınma, hava kirliliği, çölleşme, mevcut su kaynaklarının, bitki ve hayvan türlerinin azalması gibi başlıklar sayılabilir. Öncelikle öngörüsüz, plansız sanayileşmenin sonucu olan bu durum, daha çok eski sömürgeci/sanayileşmiş ülkelerin doğal kaynakları hesapsız kullanması sonucu ortaya çıkmıştır. Afro-Avrasya'da çevresel sorunların temelinde ise Avrupa'nın Afrasya'yı sömürsü yer almaktadır. Bu çalışmada SSCB döneminde Moskova'nın aşırı pamuk üretimi programı sonucu Aral Gölü'nün kuruma sürecine girmesi ele alınmaktadır. Bağımsızlık sonrası başta Kazakistan olmak üzere Orta Asya cumhuriyetlerinin, Aral Gölü'nü kurtarma yolundaki girişimleri ile bu çabaların ulaştığı sonuçlar, bugünkü durum çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu yöndeki girişimlerin sonucu dikkate alınarak Aral Gölü kaynaklı çevresel felaketlerin sona erdirilmesi konusunda kararlı işbirliğinin gereği üzerinde durulmaktadır. Bu programın maliyetine Rusya'nın da katılması gereğine işaret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aral Gölü, Çölleşme, Orta Asya Cumhuriyetleri, Afro-Avrasya, Çevre Koruması

ARAL LAKE DISASTER: WHAT TO DO AS DIFFERENCES IN EXPECTATIONS AND PRIORITIES ENDURE?

ABSTRACT

Environmental problems have increased since the half of the 20th century, and they have become one of the major concerns of international politics since the beginning of the 21st century. Global warming, air pollution, desertification, depletion of existing water resources, reduction of plant and animal species are some of the leading causes of the problem to list. Primarily the result of careless and unplanned industrialization, these problems for the most part associated with colonial/industrialized powers' unrestrictive use of natural resources. European colonization is the fundamental cause of environmental issues in the Afro-Eurasia region. This paper is concerned with shrinking of Aral Sea as a result of Moscow's excessive cotton production in the era of Soviet Union. The efforts particularly by Kazakhstan and other Central Asian republics after independence to reverse the process is evaluated with. The achievements of these attempts are evaluated with respect to current situation. Taking the effects of these initiatives into consideration, to end the environmental disaster in the Aral Sea, the need for decisive cooperation is highlighted. It is also argued that Russia should share the cost this program.

Keywords: Aral Sea, Desertification, Central Asian Republics, Afro-Eurasia, Environmental Protection

Introduction

Afro-Eurasia is the mainland of the world consisting of Asia, Europe and Africa. The environmental problems addressed on this mainland are not different from the other parts of the world such as America, Australia or Poles by nature. Matter of fact, most of the environmental problems are global as it is seen in the concept of "global warming", a problem not limited to a singular region but to a "global" danger or disaster, which overall is a direct result of carbon emissions and overuse and over dependency to fossil fuels in the developed economies. Today, almost all environmental problems are cross-border issues that the impacts of these issues are now one of the critical components of globalization. The transition from hard-core military security issues to these new form of transnational and trans-border environmental and human security issues in the study of International Relations departs from the fact that numbers of concerns that we faced today are substantively and geographically interconnected. These problems are also greatly interlinked to other issues of political economy, international relations, global governance, health and security. Therefore, these problems require international interests and collective action.

Located between Kazakhstan and Uzbekistan, Aral Lake has been one of the most important source of well-being for the Central Asian people. It was the fourth largest saline lake up until 1960s offering a bousting fishing stocke, supply of sustainable water, and more modest climate. Since then, the water level of the lake has severely declined marking "*one of the planet's most shocking environmental disasters*" induced by human activities. ("Aral Sea 'one of the planet's worst environmental disasters,'" 2010) Soviet governments deliberately deprived the Aral Sea by diverting its two main sources, Amu Darya and Syr Darya, in order to favor agricultural production, especially cotton, which consumes large amount of water. After the fall of the Soviet Union, newly independent Central Asian states countiuned the very same policy as they faced with dilemma of the economic growth and environmental troubles. Receiving less water than it ought to be, Aral Lake has shrunked drastically over the decades leaving millions of people, an entire fauna effected by large and complex primary and secondary results, which varied from economic, health and environmental problems to climate change, salinization, desertification, salt-dust storms, etc. Between 1960 and 2000, the lake shrank by %90 while sea level dropped by 16-23 meters. The southern part of the lake completely dried up, which is known as Aralkum Desert or "a graveyard of ships" today while western part is survived due to the efforts taken by Kazakshtan. Therefore, Aral Lake is literaly a catastrophe that collectively committed by several past and present governments. For the time being, bringing back the lake to its 1960s level is not attainable, yet countries can slow-down the evaporation and even revive some portion of it. Nevertheless, this requires collective action too. However, cooperation is continuously hampered by diverging priorities, expectations and disagreements among the interested parties. This paper aims to surveys these priorities, expectations to make attainable policy oriented suggestions for initiating cooperation to revive and protect Aral Lake to address the enviromental crisis, its immediate and long-terms effects in the region and beyond and international and regional responses to this crisis. In this paper, the roots of the global environmental problems are also addressed and explored and contextualized. To do that, the paper starts with surveying the historical roots of the environmental issues, and shifts the currents for the region before

presenting why and to what degree priorities and expectations diverge among actors over the Aral Lake, and how to reconcile them as well as surveying through the legal documents that focuses on the protection of the lake.

Environmental Issues in the 21st Century: A Heritage from 20th Century

Environmental pollution first emerged in the West with increasing rate of industrialization. For example, in the 19th century, production in the iron and steel and other heavy industrial plants, especially in the thermal power plants that produced electricity from coal in the 19th century, began to distort the air, water and vegetation of the region where the plants were located. As a result of high dependence on coal consumptions along with deforestation, soil erosion and animal agriculture, air-quality related illnesses started surfacing and the life span shortened. However, with the rise of social consciousness and democratic participation in Western Europe, pressures on the governments over the environmental side effects increased, and over the time the environmental pollution levels relatively reduced. Wastes or fumes from many industrial fields have either become to subject of filtration by advanced techniques, or such polluting industries have been shifted to third world countries, where there were little or no sentiments against these kinds of industries due to the urgent need of economic development. While the environmental awareness developed in the Western countries, some of the indicators such as the rate of greenery areas in cities or the total amount of water and clean water per person increased significantly. On the other hand, environmental issues in old colonial or underdeveloped countries were sidelined as there has been a long-fight against underdevelopment in the form of starvation and epidemic diseases, security issues. Inadequate drinking and using water, inadequate food while green ratio, living species and population continue to decreasing become a constant cycle of the life for millions in these countries.

When it came to the 1970s, it was noticed that this catastrophe was not limited to the place where these industries are located. With the reality of a human-induced increase of greenhouse gases, known as global warming, it became clear that the carbon dioxide and carbon monoxide produced by many industrial plants elsewhere in the world had grown in the atmosphere after a certain stage of greenhouse effect. Many regional and global initiatives and international legal documents has put in place to limit global temperature increases and climate change, and especially the ones signed in the UN are important in this sense. The Kyoto Protocol, which was signed in 1997, and later the 2015 Paris Agreement, in which the parties reached a new global deal for limiting and gradually reducing the carbon derivatives that industrialized nations suffer from (to limit global warming below 2°C threshold). The United Nations Convention on Biological Diversity, the United Nations Convention to Combat Desertification and the UN Framework Convention on Climate Change (the Kyoto Protocol, drafted under this convention), signed at the conclusion of the 1992 Rio Conference, are an important start in this area. Aral Lake rescue efforts, which were the primary theme of this work, was frequently referred in the documents of the United Nations Convention on Combat Desertification (UNCCD). However, there are significant problems in the implementation of the contracts signed.

Today's catastrophe is a consequence of the destruction of the environment in the process of industrialization of the significantly developed countries, and in this

process the former colonialist countries were enriched by establishing the industrial infrastructure. On the other hand, countries that want to develop by establishing industrial facilities in a certain way are being warned against environmental pollution, or the cost of their development is taken to be much heavier than industrialized ones. This is in fact a mass of people advocating the view that "environmental pollution is a hoax that developed countries are trying to prevent the development of others."(Sencar, 2007: 92).

At the beginning of the measures to prevent the problem from coming to the disaster is the reduction of consumption of fossil fuel (coal and petroleum products). However, coal-based thermal power plants are the cheapest source of energy. On the other hand, today many industries, especially automotive sector, depend on oil. At the same time, oil constitutes the skeleton of multinational corporations in the vital position of many developed countries. It is the leading export product for many countries, such as Russia, Saudi Arabia, Venezuela. An important part of the Gulf countries oil is exported and marketed by large American companies or European countries. Importantly, this Western dominated oil industry, allegedly know that oil dependence has been causing serious worldwide environmental changes since the early 1960s.(Milman, 2016) In this sense, Western responsibilities both in causes and solutions for the global climate disasters should be underlined.

Third World and Environmental Disaster

The environmental catastrophe takes place in two ways. On the one hand, poisonous gases, liquids and other wastes emanating from human induced activities threaten air, water, forests and the atmosphere while forests, agricultural lands and water resources are directly destroyed by human for different reasons. As it is mentioned earlier, to cope with rapid development and economic growth needs, emerging and underdeveloped countries tend to sideline environmental considerations. It is also true that in the old colonized, newly independent countries, there is a significant link between conflict and environmental issues as agriculture and animal husbandry have been damaged, deforested and desertified, as a result of bombing, burning, destruction.(Gamba-Stonehouse, 1992; Raleigh and Urdal, 2007) In Africa, Middle East, and Central and Eastern Asia, conflicts and hunger go hand in hand. All of the known types of environmental pollution or over-consumption and destruction are common more intensely in these underdeveloped and developing countries. The thermal power plants that mainly use coal to produce electricity are still utilized in a large scale without filtering systems applied, since underdeveloped or developing countries often can not afford, or will not pay for these expensive systems.

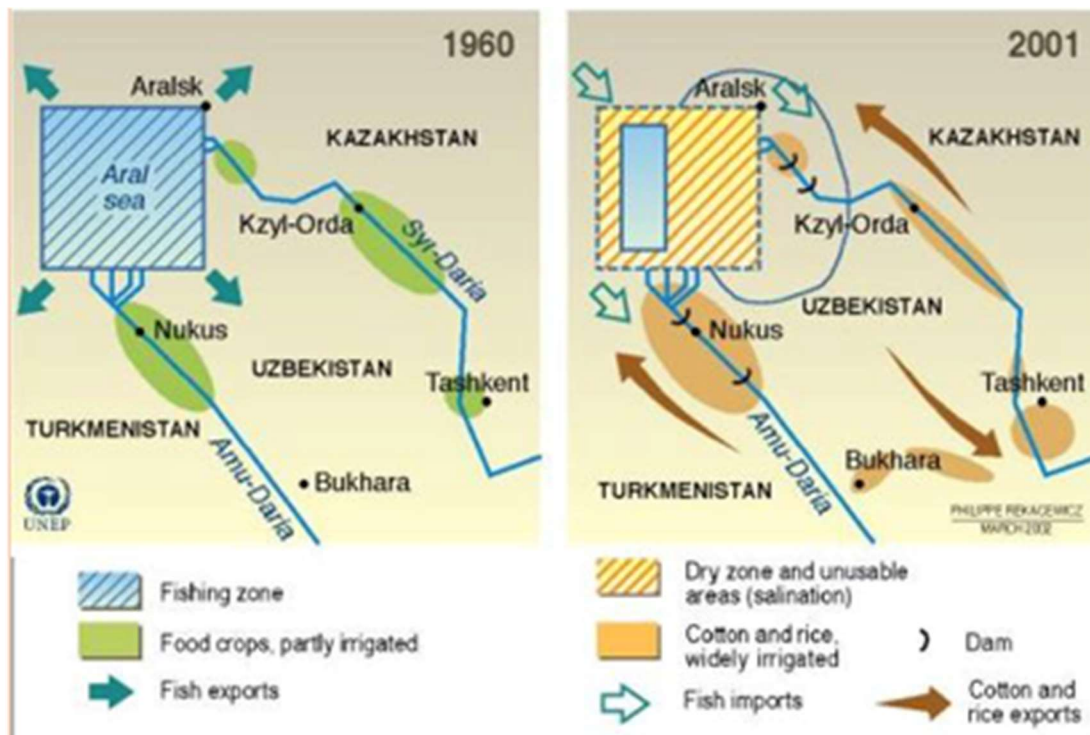
In 2003, as more than one million people died in the process of the USA's intervention in Iraq, Baghdad became a wreath and desert. Since 2011, the worst humanitarian crisis of history in Syria has been continuing ("Syria," 2015) leaving millions of Syrian either dead, or displaced while the world watching. Cities such as Baghdad, Mosul and Aleppo, which are the legacy of civilizations with the bonds and gardens that the rivers feed, are also examples of the environmental disasters and conflict. The competition over Middle East energy resources and conflicts in the region is more than a century long making, and it is deeply connected to environmental issues either as a cause or a result. Yet, the greatest environmental disasters are caused by unplanned production of colonialism in Africa, and are the

leading examples of Chad Lake, which is located between Nigeria, Niger and Cameroon. Once upon a time it was the world's sixth largest lake but today it has shrunk by 90 percent, almost completely dried up because of several countries' overconsumption, conflict and ill-management. Due to inadequate water coming from the river and the drillings, the Cameroon part of the lake is completely dried up today and the remaining part is divided in two. (Gao, 2011:1) A similar situation, whose beginning goes back to the invasion of Central Asia by Russia, has been underway in the Fergana region, a "paradise of the world" according to many Russian travelers before the occupation.

Another Disaster Inherited from the Past: Aral Lake

Aral Lake area has been characterised as one of the worst environmental catastrophes of 21st century that affects directly and indirectly well over millions of people while entire ecosystem collapse as the sea evaporates. (Micklin, 2004) In this sense, Aral Lake problem is not just a matter of water crisis, it is well beyond that as it is closely associated with economy, health, air pollution, nutrition, and ecosystem and biodiversity. (Small, Meer and Usphur, 2001)

Figure 1: The Shrinking of the Aral Lake: Socio-Economic Impacts

Reference: Retrived from <https://goo.gl/WUA17>

The Aral Sea tragedy provides the most striking example of the interconnections between the health of an ecosystem and that of the economy, community, and people dependent on that ecosystem. (Postel, 2000) The most important effect of the desiccation of the Aral Lake is that there is literally a water scarcity in the region. Even though since 1990s, the rate of the water loss significantly decreased, the critical level of water budget, which is derived from several components such as inflow, rate of evaporation, precipitation etc., has already been under the critical level. The desiccation of the lake is accompanied by a sharp increase in salinity and desertification. As the water level diminished over the years, the

salinity level peaked, causing number of direct side effects, such as destruction of fishing resources, causing extreme health issues, detoretaing agriable land. Especially desertification is one of the greatest impact of the desiccation of the Aral Lake. The desiccation of the lake also accompanied by increasing changes in surface temperature that significantly effect regional fauna. With huge deserted, salty soil, extreme weather events, the salty dust storms are now daily occurrence in the region. There are positive correlations between all of these factors, decline in the water level, salinity, desertification, biodiversity, climate change.

Beyond these environmental impacts, there are lot of impacts on economic and social life of the region. The population of the Aral Lake basin has shrunk significantly over the years as their number one life-stock, the sea, evaporated. Health, population growth, migration patterns, agriculture, many industries, especially fishing industry, are all negatively effected from the desiccation of the Aral Lake.

The Aral Lake basin, which historically has been home to great civilizations, is fed by two main rivers Amu Derya and Sir Derya. These two rivers consist mainly of the mountainous regions of Kyrgyzstan and the rivers of other neighboring countries. Five Central Asian republics, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan, and partly Afghanistan form this basin. The Aral Lake crisis has been a direct results of past and present day misdeeds and misuses, and in this sense, it has a historical background. Over the several decades, the vital veins of Aral Lake have been repetedly dried up by several states. Soviet goverments deliberately deprived the Aral Sea by diverting its two main sources, Amu Darya and Syr Darya, in order to favor agricultural production, especially cotton, which consumes large amount of water. Post-Soviet era policies have changed only in degree, not in kind. Ozbekistan is still second in cotton export. With the decline of water from the rivers, the lake began to face increasing environmental strains since the 1960s, but no serious measures were taken in the Soviet period. After the disintegration of the Soviet Union, disputes arise in the management of the water in terms of limitation, sharing and the use. As of 2017, more than 90 percent of the lake has been dried up even though there are billions of dollar worth regenerations projects going on.

Figure 2: Shrinking Aral Lake (2000-2016)

Reference: Retrived from <https://goo.gl/jXzwEx>

As a result of past and present abusive practices, the Aral Lake has replaced an expanding aird lands crusted with salt, and chemicals, which over all cause economic, social, helath, and environmental problems in the region and beyond. Therefore, it is a tragdy of commons, where the solutions lie at the collective and cooperative actions. To understand the essence of the issue requires a closer examination of the region and regional relations and how regional countries contextualize Aral Lake environmental crisis as a water security issue, which is an amalgam of physical water availability, economical water access, access to clean, safe drinking water, and sustainable water resources management.(Sakson-Boulet, 2016)

Figure 3: Water Management in Central Asia

Reference: Retrieved from <http://bit.ly/2rlj9S5>

As it is a case for almost every collective action problem, solution is not easy. For instance, countries has agreed upon creating a joint fund by allocating their %1 of their GDP annually to prevent further desiccation has not been upheld. Among many promises made over the years, only Kazakhstan, with World Bank support, build a dam, Kok-Aral Dam, and supporting canals, which partly revive the Northern Part of the basin. Other countries, especially Uzbekistan, has not played their role by contributing to the large-scale projects. One of the main reason for diverging contribution between Kazakhstan and other countries is the fact that Kazakhstan with its oil and gas resources, it has gained relative freedom to act on its own. The water rich countries situated in the upper reaches of Syr Darya such as Tajikistan, Kyrgyzstan are depended on the hydropower production produced from that river. Without any other tangible alternatives, these countries cannot afford substantial support the Aral Lake by simply freeing Syr Darya water flows to the lake. Other countries situated in the down stream of the Lake, Uzbekistan, and Turkmenistan are still largely depended on the agriculture and irrigation for their economy. However, over the years, if they don't act, the Southern Part of the Aral basin will completely dry up.

Aral Lake Conservation Organizations

On 10-12 October 1991 (exactly 25 years before the gathering of the Afro-Eurasian conference on October 12-15, 2016), the ministers of five independent republics gathered in Tashkent and accepted the 1991 document, agreeing that the problem could be resolved peacefully if all parties cooperate. In 1992, "Almaty Agreement on Cooperation in Joint Management" was signed for the conservation and use of interstate common water resources. Later, according to the decision of heads of

state at the summit of 1993, it was decided that the Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia (ICWC) was a common body based on fairness, equality and reconciliation of Central Asian states. Accordingly, the organization is an international organization, including the "International Fund for the Protection of the Lake of Aral" (interstate commission, 2016).

The 66th meeting was held in Ashgabat in 2015. This committee organized many meetings, signed documents, formed institutions and agreed on the grounds for cooperation. For example, the 20th Anniversary of Water Cooperation Between Central Asian Countries: Past Experience and Future Threats "held in Almaty again on September 20-21, 2012. The main agenda of the meeting is energy and energy cooperation in the use of rivers and rivers to protect Aral Lake.(Twenty Years of, 2012)

The above-mentioned "International Fund for Saving the Aral Sea (IFAS)" is another organization in this area. It was aimed at establishing the fund needed by this initiative, which won the status of international organization with the decision signed by the Heads of Central Asia on 28 February 1997. The center of this organization has been in Almaty since 2009. It should be noted that, although the participation of five Central Asian Republics, which constitute the skeleton of the initiative to prevent the deportation of Aral Lake, is foreseen, we do not see the contribution of Russia, which is primarily responsible for the disaster. (History of IFAS, 2006).

Aral Lake disaster is the worst heritage left to the Central Asian countries from the Soviet Union, and it can be characterized the worst legacy of the Soviet past in the region. According to the succession law of the states, the Russian textile sector, which was developed by utilizing the cotton produced in the region, should bear a significant part of the cost for the preservation of Aral Lake. "It is accepted that the debts of the previous state (predecessor, Soviet Union) will be reflected in the new state (successor, Turkish republics) as a rule so as not to be contrary to the right (Doğan, 2013: 293). In this case, the loss from the previous state should be borne by the successor states as well as the predecessor. As a natural consequence of this, Russia is expected to participate in the recovery of Aral Lake. Thus, it is necessary to fulfill its responsibilities for the damage already done by Russia (Koşan, 2015: 66), who is also ready to sign the UN Climate Change Environmental Charter and take responsibility for it.

As a Conclusion: Last Task Expected from Turkistan Gray Bearded Statesmen (An article that is reflected here also was written week before the Ozbekistan President Islam Kerimov dead.See (Türkistan Aksakalları, 2016))

Two of the Turkish republics, which have won post-Soviet independence in 1991, are still governed by the same president: Kazakhstan and Uzbekistan under President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev and the President of Uzbekistan Islam Kerimov. These republics are at the same time a degree of prosperity and stabilization in the region, and the transition period has not been as conflict and instability even though there were points of conflict with Russia. Russia was demanding the northern part of Kazakhstan while its independence was in the process of being declared. Moreover, the Russians constituted 80% of the requested region's population. On the other hand, in this republic the Russians occupied the key points of the administrative staff, especially the military bureaucracy. Under these circumstances, Nazarbayev survived the danger by

carrying the capital of his country to the north, where Russia aspires. In this process, we should not forget the successful and multidimensional politics towards the managers in Moscow. Uzbekistan is also a stable island in the center of Turkestan. It is the largest of the Turkish republics in terms of population and economy. Kazakhstan is the largest Turkic republic in geographical terms and is rich in oil and natural gas. In the Uzbekistan economy, fossil fuels have a certain weight. This republic has also grown relatively in terms of industry and industrial production.

The Lake of Aral the two republics share has lost its 90% reservuars due to Soviet policies to increase cotton production. Amu Derya and Sırı Derya (Ceyhun and Seyhun) rivers emerged by the merging of the rivers from the Kyrgyzstan mountains and their branches were passing through Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, Turkmenistan and Kazakhstan into Amu Derya. Fergana Valley became a "thousand-year-old civilization" region on the vineyards, gardens and fields that were swallowed up by these rivers. The Soviet administration allocated all of these waters to cotton production. On the one hand, vineyards and gardens requiring huge water supply raised in the region while more and more agricultural fertilizers and medicines used every year, poisoned the waters and lowered water and soil quality. From the 1960s on wards, the waters that flowed to Aral Lake kept gradually decreasing due to both increased useage and misuse. By the year 2010, about 90 percent of the lake dired up. As a result of the slatification, diminishing level, fishing also died in the area.

Meanwhile, hundreds of hectares of salt and sand have appeared over the dired and diminished surface of the lake. Rather than sending water from the rivers to the lake becomes a common useage practice among those who share and use the waters collectively. Moreover, due to the severity of the wind, sand and salt, which have been blown away by hundreds of kilometers, has deserted the fields and gardens in the neighbouring areas. Thus, not only the immediate borders of the lake, but for much a larger area, the zero-production phase is approaching step by step.

Apart from Uzbekistan and Kazakhstan, CIS has come to the agenda of international organizations such as UN. Many resolutions were held in the Turkic republics, mainly in Uzbekistan and Kazakhstan, and documents were signed on the settlement, but no serious cooperation has been realized. Every country has put forward its own troubles and priorities forward.

Despite the fact that Kazakhstan is generally lonely, at least the sacrifice on the way to revive Northern Aral by this country, should be an example. The field of water that has become deserted ten years ago has increased steadily thanks to Kazakhstan's efforts to do so, and the partial waters that reach up to the warmer places have led to re-greening of the area. However, the rescue of Aral is not only in Kazakhstan's hand, and it is naïve to expect its efforts would be enough to preserve the lake let alone revive it. Urgently, Turkmenistan and Uzbekistan must take necessary steps to send more water to the lake and reduce irrigation from the lake reservuars. It is wittingly known that, even in case of full-blown cooperation, it would not be possible for Aral Lake to be restored within 40-50 years. Yet, without Aral, a life won't be sustainable for the future generation.

Nazarbayev and Kerimov, who are old in Turkestan, have disagreements among

each other. Yet, the pure responsibility lies over their shoulder as no one can oppose if they can make a joint decision on the issue. Turkmenistan and other neighbors will participate in this determination with the pressure of national and international public opinion. However, the cost should be paid not only by these republics but also by Russia, which is the succer of the sole responsible in the disaster. In this context, the UN, the EU, the Islamic Cooperation Organization and other international funds should take immediate and direct actions.

We are expecting this great service for the Turkestan republics, the region and the world from the big climbers Kerimov and Nazarbayev as the apocalypse is fast approaching. Rescuing Aral, the hermit crabs will be the last big, perhaps the greatest gift to all of Turkestan.

Environmental disaster is perhaps the most important and urgent problems of the 21st century, after wars and terrorism. There are many examples, where this catastrophe and security problems are actually intertwined with each other. In order to prevent the disappearance of Lake Aral and step back to its former existence, many global and regional meetings have been held. One of them is 1992 UN Rio Conventions and among the action plans under this agreement, Aral lake and to combat desertification and to save the Lake of Aral was underlined. The main theme of the "Sub-regional Action Program of the Central Asian Countries in the Context of the United Nations Convention to Combat Desertification" in Havana on 3 September 2003, Aral Lake was covered a considerable extend. (Subregional Countries, 2003) Most importantly, an international organization has been established in 1993. This organization, together with the International Fund to Save the Lake of Aral, which was established on the way to prevent catastrophe, has taken on the function of giving life to these initiatives. For example, the above-mentioned "Inter-State Water Coordination Commission" held its 66th meeting on 4 April 2015 in Turkmenistan, Ashgabat. The main agenda of the meeting, chaired by the Minister of Water Resources of Turkmenistan, is the use and management of water resources and the protection of the Aral Lake basin. (66th Regular, 2015)

As a result, significant progress has been made in the area of regional and international talks, meetings, reconciliation and organization on disaster prevention. At every meeting, more cooperation was emphasized and urgency is underlined. What is missing here is that the necessary support from the outside. In this sense, international support is expected from all developed countries, and especially Russia should contribute more to the effort of preserving Aral Lake. Thanks to the cotton produced from this lake basin, Russia has realized the industrial revolution at the expense of the environment. Russia as a permanent member of the UN Security Council and responsible stakeholder in the preservation peace and stability in the world and especaily in this region should do more in terms of financial and political contribution. However, Turkish Republics, are the sole actor that are required to sacrifice most to revive the lake before drying up completely.

At this stage, successful measures of Kazakhstan appear a good but not bold enough to revitalization of the lake resourvars. Kazakhstan's step must e copied and intensified. Thus, in the future, the rescue of Aral Lake will become an example for countries that have suffered similar disasters, especially in the shrinking Lake Chad, which is retreating in Africa.

REFERENCES

- Aral Sea "one of the planet's worst environmental disasters," 2010.
66. Regular Meeting of the Interstate Commission for Water Coordination (2015), <http://sic.icwc-aral.uz/releases/eng/258.htm> 25.09.2016 (28.09.2016)
- Baburajan, R. (2016). Kazakistan to Continue Renewable Energy Regardless of Oil Prices, <http://www.greentechlead.com/renewable-energy/kazakhstan-continue-renewable-energy-development-regardless-oil-prices-30837> (21.09.2016)
- Doğan, İ. (2013). Devletler Hukuku. Ankara, Astana.
- Dugin, A. (1999). Geopoliticheskoe Budushee Rossii, Myslit Prostranstovm. Arktogeya, Moskova. (Rus Jeopolitiği ve Avrasyacı Yaklaşım (2005). Beşinci Baskı. Terc.: Vugar Imanov. İstanbul, Küre Yayınları).
- Gamba-Stonehouse, V., 1992. Environmental Crisis Cause or Consequence of International Conflict? Gleditsch NP Convers. Environ. Oslo IPCRI.
- Gao, H. (2011). "On the Case of the Shrinking of Lake Chad". IOP PUBLISHING ENVIRONMENTAL RESEARCH LETTERS Environ. Res. Lett.
- Gleditsch, N.P., (1997). Conflict and the Environment. Springer Science & Business Media.
- Hauge, W., Ellingsen, T., 1998. Beyond environmental scarcity: Causal pathways to conflict. J. Peace Res. 35, 299–317.
- History of IFAS and its Executive Committee (2016), <http://ec-ivas.waterunitesc.ca/about/organization/history/97-history-of-ivas-and-its-executive-committee.html> (25.09.2016)
- Koşan, E. (2015). Russia's Policies with regard to UNFCCC: An Entirely Different Path from the EU?", Enerji ve Diplomasi, Cilt 1, Sayı 2, Yaz, ss.66-87
- Micklin, D.P., (2004). The Aral Sea Crisis, in: Nihoul, J.C.J., Zavialov, P.O., Micklin, P.P. (Eds.), Dying and Dead Seas Climatic Versus Anthropic Causes, NATO Science Series: IV: Earth and Environmental Sciences. Springer Netherlands, pp. 99–123. doi:10.1007/978-94-007-0967-6_5
- Milman, O., (2016). Oil industry knew of "serious" climate concerns more than 45 years ago. The Guardian.
- Raleigh, C., Urdal, H., (2007). Climate change, environmental degradation and armed conflict. Polit. Geogr. 26, 674–694.
- Sakson-Boulet, A., (2016). Water Deficit as a Security Threat. Przegląd Strateg. 239–251.
- Sencar, P. (2007). Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, SBE.
- Small, Ian, J. Van Der Meer, And R. E. Upshur. (2001) "Acting on an environmental health disaster: the case of the Aral Sea." Environmental Health Perspectives 109.6 (2001): 547.
- Subregional Action Programme for the Central Asian Countries on Combating Desertification within the UCCD Context (2003).

<http://www.unccd.int/ActionProgrammes/srapcd-eng2003.pdf>
(25.09.2016).

Syria: The worst humanitarian crisis of our time [WWW Document], 2015. .
Amnesty Int. URL <https://www.amnesty.org.nz/syria-worst-humanitarian-crisis-our-time> (accessed 3.18.17).

Twenty Years of Water Cooperation among the Central Asian Countries: Past
Experience and Future Challenges (2012). http://www.icwc-aral.uz/20years/index_e.htm 25.09.2016_(25.09.2016).

Yalçinkaya, A. (2016). Türkistan Aksakalları Kerimov ve Nazarbayev'den Beklenen
Son Görev: Aral Gölünün Kurtarılması. Öncevatan, 23 Ağustos.

Ziganshina, D. (2014). Promoting Transboundary Water Security in the Aral Sea
Basin through International Law. Leiden, Boston: Brill Nijhoff.

TÜRK EFSANELERİNDE KARŞILAŞILAN TABULARIN TASNİFİNE DAİR BİR DENEME

Hasan SAVAŞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü Doktora Öğrencisi, hasansavass42@gmail.com

ÖZ

Türk toplumunun kültürel belleğinde en fazla yer tutan mahsullerden bir tanesi olan efsaneler, inandırıcılık özelliği ve kısa nesir şeklindeki teşekkülü bakımından geleneğe ait pek çok malzemenin taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel aktarımla taşınan malzemelerden bir tanesi de tabulardır. Mit yasakları olarak tanımlanabilecek olan tabular, insanoğlunun yazısız ilk yasalarıdır. Bahsi geçen ilk yasalara dair yapılan bu çalışma; efsane ve tabulara dair tanımlar, tabu kelimesinin kökeni ve dilbilim ile olan alakası, tabular üzerinde farklı araştırmacıların yaptığı tasnifler baz alınarak vücuda getirilmiştir. Efsanelerin muhtevastındaki tabular ise Stith Thompson'un Motif-Index of Folk Literature adlı çalışmasında, "C" motif imgesi ile verilen yasaklar kısmı esas alınarak oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Tabu, Tasnif.

*A TRYING AS TO CLASSIFICATION OF TABOOS ON THE TURKISH
LEGENDS*

ABSTRACT

Legends, one of the products that hold the most place in the cultural memory of the Turkish society, comes out as a bearer of many traditions of tradition in terms of credibility and short-term formation. One of the materials conveyed by cultural transmission is taboos. The taboos, which can be defined as myth bans, is the first law of mankind without writing. This work, which was made on the first legislation, definitions of legends and taboos, the relevance of the taboo word to the origin and linguistics and on the taboos were brought to the body based on the classifications of different researchers. The taboos in the legends are constituted Stith Thompson's Motif Index of Folk Literature, which is based on the prohibitions shown with "C".

Keywords: Legend, Taboo, Classification.

Giriş

Türkçe Sözlük'te, Farsça'dan geçtiği belirtilen efsane terimi; eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen, hayâli hikâye, söylence şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 1998: 674). 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren üzerine çalışılmaya başlanmış olan efsaneler, Grimm Kardeşler'in: "Efsane, gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hâdise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir." tanımı ile bilim dünyasında bilinmektedir (Sakaoğlu, 2009: 19). Dinî, inandırıcı kısa ve nesir şeklindeki halk anlatımları olarak Ali Berat Alptekin tarafından tanımlanan efsane; masal, fıkra, halk hikâyesi gibi diğer halk anlatımlarından dini ve inandırıcı olma özelliği bakımından ayrılmaktadır (Alptekin, 2012: 11). Pertev Naili Boratav, efsane teriminin Fransızca "legende", Almanca "sage, legende" kavramlarının

bizdeki karşılığı olduğunu belirtmiş ve dinlik konulardaki anlatmalara eskiden "menkabe" adının verildiğini, bir destan parçasının uzun soluklu anlatı bütününden kopup kendine özgü üslup niteliklerini yitirerek sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da bir olayı bitirme göreviyle sınırlandığı esnada efsanelerin teşekkül ettiğini dile getirmiştir (Boratav, 2000: 98). Pertev Naili Boratav'ın bu tanımında dikkati çeken husus, destanın kısalmış ve şekil değiştirmiş halinin efsanelerin teşekkülüne sebep olduğu iddiasıdır. Bu düşünceye umumi mahiyette katılan Ali Berat Alptekin de ilk efsane ve menkibe örneklerinin destanların içerisinde görüldüğünü; Saka Türklerine ait olan Şu destanında "Altun Han, Uygur", Oğuz Kağan destanında "kal-aç, kıpçak, kanglı" gibi kavramların yer adları ile ilgili ilk efsane örnekleri, Dede Korkut ve Satuk Buğra Han destanlarının da ilk menkibe örnekleri olduğunu ifade etmektedir (Alptekin, 2012: 12).

İnsanoğlunun en ilkel devirlerinden bu yana toplum düzenini sağlama adına pek çok pratik geliştirilmiş, bu pratiklerin çoğu gerek ilkel inanmalar gerekse dinler vasıtası ile pekiştirilmiştir. Düzen sağlayıcı pratikler, toplumun ruhî dünyasına en sağlam biçimde bahsi geçen pekiştireçler sayesinde nüfuz ettirilebilmiştir. Göçebe medeniyetini benimsemiş toplumlarda yazıya duyulan ihtiyacın azlığı sebebiyle söze dayalı hükümler ön planda tutulmuş ve böylece sözlü anlatıma bağlı ürünlerin içerisinde, toplum düzenini sağlama adına teşekkül etmiş örtük yasak motifler yer almıştır. Masal, destan, mit, memorat ve efsane gibi sözlü geleneğin bir ürünü olan halk mahsullerinin bünyesinde genellikle rastlanılan bu örtük yasak motifleri, toplumun bilinçaltında yer etmiş ve tarihin en ilkel devirlerinden itibaren kültürel gen kodları sayesinde kuşaktan kuşağa aktararak toplum tarafından benimsenmiştir. İlkel devirlerde doğayı anlamlandırmaya çalışan insanoğlunun mütemadiyen doğru ve yanlışlarının bir muhakemesi sonucunda ortaya çıkmış olan bu yazısız ilk yasaklara tümüyle tabu denmektedir.

Türkçe Sözlük'te tabu teriminin köken olarak Polinezya dilindeki "tabou" kelimesinden Fransızca'ya, oradan da Türkçe'ye geçtiği, anlam bakımından ise; kutsal sayılan bazı insanlara, hayvanlara, nesnelere dokunulmasını ve kullanılmasını yasaklayan fakat aksi yapıldığında zararı dokunacağı düşünülen dini inanç olduğu ifade edilmektedir (TDK, 1998: 2111). Polinezya'dan alınmış tabu kelimesinin kökenine bakılırsa, "ta" işaretlenmiş, "pu" ise sürekli, devamlı anlamına gelmektedir (Tanyu, 1984: 168). Bunların dışında günlük kullanıma uygun bir şekilde "kutsal korku" tabiri, tabu teriminin anlamını karşılamaktadır (Freud, 2014: 35). Saadet Çağatay ise tabuyu, mukaddes veya örf ve âdete göre menedilmiş olarak tanımlamaktadır (Çağatay, 1974: 365). Tabu terimine halkbilimi çerçevesinden bakan Gürol Pehlivan, yaptığı tarama ve derleme çalışmalarından hareketle Anadolu'nun pek çok beldesinde tabu teriminin karşılığı olarak "düşmez ve gelmez" tabirlerinin kullanıldığını ve bu iki tabirinde bizzat tabu teriminin halk arasındaki karşılığı olduğunu belirtmiştir (Pehlivan, 2010: 124). Konuya dilbilim açısından bakılırsa, "euphemism" olarak adlandırılan bir terim ile karşılaşılmaktadır. Euphemism terimi, Doğan Aksan tarafından "güzel adlandırma, örtmece" olarak Türkçe'ye aktarılmıştır (Demirci, 2008: 22). Tabu teriminin dilbilimdeki karşılığı olan örtmece ise, söylenmesi kaba, çirkin veya sakıncalı görülen nesnelere, kavramların başka kelimelerle daha uygun şekilde aktarılması olarak tanımlanmıştır (TDK, 1998: 1738).

Sigmund Freud, Totem ve Tabu adlı eserinde Wundt'un tabular konusundaki düşüncelerine bağlı kalarak ruhsal hastalıkların çözümlenmesi ve anlaşılması

açısından bireysel saplantıların bir kaynağı olarak tabuları incelemiştir. Freud tabuları tarihsel süreç içerisinde ele almış; antropoloji, etnoloji gibi disiplinlerin de argümanlarından faydalanarak insanlığın yazıya geçirilmemiş ve kaynağı anlaşılabilen ilk yasaları olarak nitelendirmiştir. Tabuların genel özellikleri konusuna da değinen Freud, bu yasakların kökenleri hakkında hiçbir bilgi, doğruluğu için ise akla uygun hiçbir neden olmamakla birlikte onun egemenliği altında olanlar için bu yasakların zorunluluk ve gerçek olarak kabul edildiğini ifade eder. Totem hayvanını öldürme ve kendi toteminden kadınlarla birlikte olma yasaklarını en eski tabular olarak nitelendirir (Freud, 2014: 35-36-51). Freud, tabuları üç başlık altında ele almış olmasına rağmen ensest yasağına ayrı bir başlık ayırmıştır. Biz bu tasnifi tek çatı altında verelim:

1. İlkelerin ensest korkusu.
2. Düşmanlara karşı olan tabular.
3. Hükümdar tabusu.
4. Ölüler tabusu.

Kamal Abdulla, Dede Korkut ile ilgili yaptığı çalışmada destanlarda isabet ettiği tabuları, "mitin yasakları" olarak nitelendirir. Hukuki ve ahlaki yasaklar olmak üzere iki kısma ayırdığı tabuları da kendi aralarında tasnif eder. Dede Korkut hikâyelerinde tespit edilen tüm yasaklar ise metin içerisinde örnekler ile birlikte çalışmada yer almaktadır.

Hukukî yasaklar yedi ayrı başlık altında incelenmiştir:

1. Kan bağına dayalı akrabalığı engelleyen yasaklar.
2. Mite, başka bir deyişle, örf ve âdetlere karşı mücadeleye imkân vermeyen yasaklar.
3. Toplum üyesinin öldürülmesi yasağı.
4. Kabile içi nifak yasağı.
5. Kişisel menfaatleri toplum menfaatlerinden üstün tutma yasağı.
6. Merkezi otoriteye isyan yasağı.
7. Tabiat-medeniyet mücadelesinde, ne şekilde olursa olsun, tabiata dönüş yasağı.

Ahlakî yasaklar ise dört kısımda incelenmiştir:

1. Babaya itaat etmeme yasağı.
2. Yalan söyleme yasağı.
3. Nişanlı kızın oğlana düğünden önce görünme yasağı.
4. Yalnız başına karar verme yasağı.

Türk destanları ve Dede Korkut eksenine oturtulmuş olan bu tasnifin her toplumun ilkel devirleri için geçerli olduğu savunulabilir. Yasakların aslında mitin en karakteristik güç gösterisi olduğunu dile getiren Kamal Abdulla, tabuların Oğuz toplumunu doğa ile ilgili ve gelişim süreçlerinde yaşanacak zorluklar adına teçhizatlandırıldığı kanaatine varır. Aslında ilk hukukî mit yasağının da "tabiata dönüş" olduğunu, ilkel insanların kendilerini doğa ile bütünleştirirken

medenileşmeye başlayan toplulukların mitin müdahalesi ile yasakların korkusu altında yaşadıklarını savunur. Ayrıca tabiata dönüş yasağının Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyda açık bir şekilde görülmekte olduğunu ifade eder. Aruz Koca, ili ve obasıyla birlikte düşmandan kaçarken oğlancığını kaybeder. Çocuğu bir aslan bulup besler. Burada aslan motifinin bizzat tabiatın destandaki örtük bir motifi olduğunu söyleyen Kamal Abdulla, bu savını hikâyenin ilerleyen aşamalarında Dede Korkut'un Basat'ın tabiata dönüş serüvenini sonlandırmak adına ad vererek mitin sistemi içerisine dahil edilmesini sağlamış olduğunu iddia eder. Bu yasakların icrasını sağlayanlar ve toplumu yasaklar konusunda uyarıları ise mitin elçileri yani şamanlar, kâhinler, manevi önderler olarak belirtir (Abdulla, 2012: 132-136).

Dede Korkut anlatmalarında, icraya dayalı yasaklardan farklı olarak örtmece söz (euphemism) kavramını karşılayacak pek çok kelime de mevcuttur. Kam Büre Beğ Oğlu Bamsı Beyrek boyunda ölüm kelimesi yerine örtmece olarak "gideli", Kazılık Koca Oğlu Beğ Yiğenek boyunda dinî bir örtmece olarak kullanılan "mab'ud", hikâyelerin mukaddime kısmında cinsellikle ilgili bir örtmece olarak kullanılan "ata belinden düşmek" gibi pek çok örnek göstermek mümkündür (Karçığa, 2016: 305-309).

Tüm halk edebiyatı mahsullerinin bünyesinde olduğu gibi efsane metinlerinin muhtevasında da karşımıza çıkan tabular, Stith Thompson tarafından hazırlanmış olan Motif-Index of Folk Literature adlı çalışmada "C" motif imgesiyle gösterilmiş ve on bir ana başlık altında tasnife tabi tutulmuştur. Türk efsanelerinde tespit edilen tabular Thompson'un motif indeksine göre tasnif edilecektir:

C Yasak

C0-C99 Tabiatüstü varlıklara bağlanmış yasaklar

C0 Tabiatüstü varlıklarla temas yasağı

C10 Hüremetsizce ruhları hizmete çağırma yasağı

C20 Zararlı hayvanları ve devleri çağırma yasağı

C30 Tabiatüstü varlıklara karşı suç işleme yasağı

C40 Su, dağ vesairenin ruhlarına karşı suç işleme yasağı

C50 Tanrıları kızdırma yasağı

C70 Kutsal varlıklara karşı suç işleme yasağı

C90 Kutsal varlıklara bağlanmış diğer yasaklar

C100-C199 Cinsel Yasak

C100 Cinsel yasak

C110 Cinsel ilişki yasağı

C120 Öpme yasağı

C130 Büluğ çağı ile ilgili yasaklar

C140 Aybaşı halinde ilişki kurma yasağı

C150 Lohusalık döneminde ilişki kurma yasağı

C160 Evlilikte ilişki yasağı

C170 Karının ya da kocanın akrabaları ile ilişki yasağı

C180 Lohusa kadının ilişki kurma yasağı

C190 Çeşitli seks yasakları

C200-C299 Yeme İçme İle İlgili Yasaklar

C200-249 Yeme Yasakları

C200 Yeme yasağı (genel)

C210 Belirli yerlerde yeme yasağı

C220 Belirli şeyleri yeme yasağı

C230 Belirli zamanlarda yeme yasağı

C240 Belirli insanların yiyeceklerini yeme yasağı

C250 İçme yasağı

C260 Belirli yerlerde içme yasağı

C270 Belirli şeyleri içme yasağı

C280 Çeşitli yeme ve içme yasakları

C300-C399 Bakma Yasağı

C300 Bakma yasağı (genel)

C310 Belirli insan ve nesneye bakma yasağı

C320 Kapalı bir nesnenin içine bakma yasağı

C330 Belirli bir yöne bakma yasağı

C400-C499 Konuşma Yasağı

C400 Konuşma yasağı

C410 Soru sorma yasağı

C420 Sırları açıklama yasağı

C430 İsim söyleme yasağı

C440 Kökenini söyleme yasağı

C450 Övünme yasağı

C460 Gülme yasağı

C480 Diğer sesli anlatma yasakları

C490 Diğer konuşma yasakları

C500-C549 Dokunma Yasağı

C500 Dokunma yasağı

C510 Ağaca (bitkiye) dokunma yasağı

C520 Yere dokunma yasağı

C530 Çeşitli dokunma yasakları

C550-C599 Sınıf Yasağı

C550 Sınıf yasağı

C560 Belirli sınıf tarafından yapılması gereken şeyler

C600-C699 Tek Örneği Olan Yasak ve Mecburiyetler

C600-C649 Yasaklanmış Eşya

C600 Tek örneği olan yasaklar

C610 Yasaklanmış bölge

C620 Yasaklanmış nesne

C630 Yasaklanmış zaman

C640 Çeşitli tek örneği olan yasaklar

C650-C699 Tek Örneği Olan Mecburiyetler

C650 Mecburî eşyalar

C680 Diğer mecburiyetler

C700-C899 Çeşitli Yasaklar

C700 Çeşitli yasaklar

C710 Başka dünyalara yasaklar

C720 Tuvalet ihtiyacını giderme yasağı

C730 Oturma, dinlenme, uyku yasağı

C740 Saygı veya merhametle iş yapma yasağı

C750 Zaman yasağı

C770 Gururlanma, kibirlenme yasağı

C780 Alım-satım yasağı

C810 Etkileme gücüne sahip insan veya nesneye bakma yasağı

C820 Muayyen sırları açığa vurma yasağı

C830-C899 Sınıflandırmaya Girmeyen Yasaklar

C830 Sınıflandırmaya girmeyen yasaklar

C900-C999 Yasağın İhlali İle İlgili Cezalandırma

C900 Yasağın ihlali ile ilgili cezalandırma

C910 Yasağın ihlal edilmesi konusunda sürekli itaatsizlik

C920 İhlal edilen yasak sonucu ölüm

C930 İhlal edilen yasak sonucu servet kaybı

C940 İhlal edilen yasak sonucu hastalık veya zayıflık

C950 Yasağı ihlal sonucu öbür dünyaya gönderilen kişi

C960 Yasağın ihlali sonucu şekil değiştirme

C980 Yasağın ihlali sonucu verilen çeşitli cezalar (Ergun, 1997: 167-169).

Türk Efsane Metinlerinde Görülen Tabu Örnekleri

Tabiatüstü Varlıklara Bağlanmış Yasaklar (C0-C99)

Dipsiz Göl (Tataristan) (C90)

Tataristan'da Bezdonneye (Dipsiz Göl) adı ile bir göl mevcuttur. Rivayete göre gölün bulunduğu yerde eskiden bir köy vardır. Günün birinde bu köye yaşlı bir dilenci gelir. Açlık ve yorgunluktan ayakta duracak hâli olmayan dilenci hangi kapıyı çaldıysa azar işitir. Kısacası her defasında yüzüne kapılar kapanır. Zengin köylüler sadece kapı kapatmak ve küfretmekle kalmazlar, aynı zamanda bu garip dilencinin üzerine köpeklerini saldırtırlar. Güç bela köyden ayrılan yaşlı adam bir dağın başına çıkar ve köye beddua eder. Bu garip dilencinin son kelimesiyle birlikte köy, suya gark olur. Bugün Tatar halkı bu gölde yüzmez. Çünkü gölün dipsiz olduğuna inanırlar (Sakaoğlu, 2014: 59).

Hızır kültü veya evliya fenomeninin fazlaca görüldüğü Türk halk anlatmalarından bir tanesi de efsanelerdir. Tataristan'da anlatılan bu efsanede de karşımıza çıkan keramet sahibi evliya motifi, esasen bir mit yasağı icracısı olarak efsanenin muhtevasında teşekkül etmektedir. Nitekim Hızır kültü, İslamiyet öncesinde "kayın ağacından yahut gökten gelen aksakallı kocalar" geleneğinin çerçevesinde devam etmiştir (Ögel, 2014: 114). Türk örf ve âdetlerinde yaşlılara yardım etme ve Tanrı misafiri temasını işleyen bu efsane, yasağın çiğnenmesi durumunda semavî bir kocanın icrası ile gelebilecek felaketleri toplumun bilinçaltından çıkarıp yeni nesillere aktarılmasına yardımcı olmaktadır.

Cinsel Yasaklar (C100-C199)

Gelin Kayası (C170)

Güzel bir günde genç bir anne körpesini alıp yeşilliklere açılır. Sevgisini kucağındaki yavrusuna eş eden genç gelin dolaşıp durur. Bakar ki sunalar göllerde salınıp durmaktadır. Suyun yüzündeki çizgiler adeta birer desen oluşturmaktadır. Bu manzara gelini çok duygulandırır; beğenir bu güzellikleri ve o da soyunup gölde çimmek ister. Bebeğini kıyıya bırakıp soyunur ve gölün serin sularına salınıverir. Onun bembeyaz mermer bedeni etrafa ışık saçmaya başlar. Bu sırada çiçekli dağdaki bir ihtiyar adam bu mermer güzelliği görünce hayran kalır. O sanır ki suda yüzen bir melektir. Gelin de onu görür. Ötelerden birisinin bakışları kendisinin üzerindedir. Kız çıplak olarak görüldüğüne üzülür. Kendisine bakan erkeğin kim olduğunu anlayınca daha çok üzülür. Erkek de gelinin kim olduğunu anlar. Bunlar gelin ile kaynatadır. Gelin hemen sudan çıkıp bebeğini kucağına alır ve evin yolunu tutmak ister. Fakat gelin ile çocuğu orada taş kesilirler (Sakaoğlu, 2014: 78).

Sigmund Freud'a göre ilk tabulardan birisi de ensest ilişki arzusudur. Antik Yunan mitolojisine nazaran Türk mitolojisinde cinsel tasvirlerin bir tabu olarak karşımıza çıktığı da aşikârdır. Dede Korkut Hikâyelerinde, Dirse Han'ın oğlunu annesiyle sohbet eylediği söylentisi üzerine ok ile yaralaması (Ergin, 2004: 84, 85), söylenti dahi olsa bile örtük bir yasak sevi girişiminin asla cezasız kalmayacağı, mit tarafından toplumun şuuraltına yeniden hatırlatılmaktadır. Bu durum, mitin halk anlatmalarındaki satır aralarına yerleştirdiği kaideler olarak değerlendirilebilir.

Yeme ve İçme İle İlgili Yasaklar (C200-C299)

Balıklı Göl İle Alakalı Evliya Çelebi'ye Ait Seyahatname'den Alınmış Bir Efsane (C220)

Halilullah makamında olan balıkları avlamak yasaktır. Bir adam, buraya semmü's-semek yani balık otu dökerek balıkları zehirlemiş. Öldürüp yakaladığı balıkları eteğine doldurarak evine götürüp yediğinde, balıklardaki zehir adama ve çocuklarına tesir etmiş. Balıkları yiyen hane halkından yedi kişi zehirlenerek ölmüşler. Fakat İbrahim Peygamber makamı dışındaki balıklar avlansa asla zarar etmez. Bu da Tanrı'nın bir sırrıdır (Kahraman- Dağlı, 2006: 211).

Pek çok medeniyetin beşiği olan Şanlıurfa, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı yer olarak düşünülmektedir. Dinî tesirler neticesinde, toplumsal şuuraltının gerçek hayata yansımalarından birisi olarak kutsallaşmış olan bir mekân tasavvuru ise bu bölgede bulunan Balıklı Göl olarak karşımıza çıkmaktadır. Gölün kutsiyeti neticesinde içerisinde bulunan balıklar da dokunulmaz bir nesne konumuna gelmişlerdir. Gölde bulunan balıkların yakalanması, yenmesi yasaklanmış, bu yasağa uymayanların cezalandırılacağı, halk anlatmalarında bulunan motifler ile günümüze kadar taşınmıştır.

Bakma Yasağı (C300-C399)

Gelin Taşı ve Dede Tepesi (C330)

İzmir'in Bergama ve Dikili ilçeleri arasında Kaynarca adı verilen bir bataklık vardır. Bu bataklığın olduğu yerde de vaktiyle bir memleket varmış. Fakat gelenler oranın ahlakını bozmuş, halkı baştan çıkarmışlar. Bir gün bu memlekete bir pir gelir. Halka nasihatle bulunarak akıllarını başlarına toplamalarını söyler. Bu pirin sözlerine kimse kulak asmadığı gibi bir de onu altın ve gümüş dolu iki kuyunun arasına ekmek, su vermeksizin hapsederler. Pirin haline acıyan bir kız, kimselere görülmeden bu ihtiyara ekmek ve su getirerek onu ölmekten kurtarır. Bir müddet sonra bu kızın düğünü olur. Bütün halk düğünde sarhoş olur. Gelin yeni evine gitmek için atına biner. O bölgenin âdetine göre geline köyün hemen yakınında bulunan bir kuyudan üç yudum su içirmek ve aynı kuyunun etrafında üç defa dolaştırmak gerekir. Kuyunun başına gelip tam su içileceği sırada pir, gelinin karşısına çıkar. "Durmadan arkandan yürüyün, sakın arkanıza bakmayın! Yoksa hepiniz taş olursunuz." der. Pirin bu sözlerinden korkan halk onun peşine takılır ve koşmaya başlar. Arkalarından müthiş gürültüler koparak acı çığlıklar atılır. Buna dayanamayan birisi arkasına dönüp bakar. Evlerden sular fıskırdığını, memleketi kara dumanların bürüdüğünü görünce bağırır. Diğerleri de ne olduğunu anlamak için arkalarına baktıkları esnada taş kesilirler (Sakaoğlu, 2015: 25, 26).

Türk halk anlatmalarında sıkça karşılaşılan motiflerden birisi de dönüp arkaya bakma yasağıdır. Efsanelerde de sıklıkla görülmekte olan bu yasağın kaynağını Hz. Lût ile ilgili kissa meydana getirmektedir (Alptekin, 2012: 214). Bu efsane metninde belirli bir yöne bakma olarak teşekkül eden yasağa uyulmaması sonucunda, Hızır kültü ile bağdaştırılabilecek bir aksakallı tarafından telkin edilen söze karşı gelenlerin taş kesildiği görülmektedir.

Konuşma Yasağı (C400-C499)

Saldır Şeyh Horasanî (C420)

Muğla yöresindeki Bizans askerleriyle savaştığı sırada başı kesilen Selçuklu Türklerinin uç beyi komutanlarından Saldır Şeyh Horasanî etrafında anlatılmaktadır. Savaşırken kesilen başını koltuğunun altına kıştırıp düşman üzerine yürümeye devam eden Saldır Şeyh Horasanî, onu bu hâlde gören bir kadının söylediği: "Aaa başı koltuğunda savaşa devam ediyor." sözünden sonra başını yere düşürür. Başsız olarak savaşmaya devam eden Saldır Şeyh Horasanî'nin vücudu da 100 metre ileride yere yıkılır (Demirtaş, 2013: 92).

Türk halk anlatmalarında sıkça karşılaşılan motiflerden bir tanesi de kesikbaştır. Efsane metninden de anlaşıldığına göre bu motif, mütemadiyen uğruna her şeyden geçilen bir nesne karşısında anlatılan kahramanlığı pekiştirmek amacı ile teşekkül etmiş olmalıdır. Konuşma yasağı içerisinde ele aldığımız bu efsane, kerametın dile getirilmesi sonucunda verilecek olan cezayı göstermektedir.

Dokunma Yasağı (C500-C549)

İğde Yolu (C510)

Kars'ın Tuzluca ilçesine bağlı Eğrekdere köyünün yakınlarında iki sıra hâlinde iğde ağaçları varmış. Bu ağaçları köylüler budamazlar ve kırılan dallarını da yakmazlarmış. Onun için ağaçlar fazlasıyla dal budak salmışlar. Köylülerin bu ağaçlara el sürmemelerinin nedeni de bir efsaneye dayanırmış. Efsaneye göre iğde ağaçlarının yanından geçmekte olan atlı birisi, atını sürmek için ağacın birinden ince bir dal koparır. Adam çok gitmeden elindeki dal ateş alıp yanmaya başlar. Aradan bir müddet geçtikten sonra adam ölür. İş bu kadarla da kalmaz, adamın evindeki çoluk çocuğu da çok geçmeden ölür (Sakaoğlu, 2009: 289).

Asya bozkırlarındaki kayın ağacı mitosundan Anadolu'daki iğde ağacına aktarılan kutsiyetin bir fenomeni durumunda olan bu anlatıda, herhangi bir mantıklı neden olmaksızın iki iğde ağacının dokunulmaz kılındığı görülmektedir. Bu durum, tabuların özelliklerine dair ipuçları açısından önemlidir. Tarihin ilk devirlerinde bozkır toplumu olarak yaşamış olan Türklerin şuuraltında, coğrafi noksanlık sebebi ile ağaç önemli bir kutsiyet kazanmıştır. Bu anlayış günümüze kadar aktarılarak efsanelerde kendine yer bulmuştur.

Sınıf Yasağı (C550-C599)

Kaplumbağa Neden Meydana Gelmiştir? (C560)

Evvel zamanlarda dul bir kadın varmış. O kadın, çok zenginmiş. Boyu bir karış olsa da nefsi bin karışmış. Hak hukuk, helal haram dinlemez, kendine servet yığarmış. Açlık, kıtlık olan bir yılda bu kadın, insanlara çok pahalı un satmaya başlamış. Boyunun kısa olmasından faydalanıp terazinin kefesinin altından parmağıyla tutarmış. Giderek daha da arsızlaşıp yavaş, sessiz insanlara teraziye de göstermez, kendisi önceden ölçüp verirmiş. Günlerden bir gün, ona bir yerlerden ihtiyar bir adamın geldiği söylenir. Sakalı gümüş gibi ak, kolunda da ardıç dayak olan ihtiyar, kadına un çekmesini söylemiş. Asa, ihtiyara unu kendisinin çekmesini çünkü kadının eksik çektiğini söylemiş. İhtiyarın asasının da tılsımlı olduğu söylenir. Elbette ki satıcı kadın bunu sezmemiş. Kadın, her zaman olduğu gibi ihtiyara da beklemesini söyleyerek ambara inmiş. Unu tartıp çıkmış ve doğru tarttığını söyleyerek ihtiyara unu vermiş. İhtiyar, kabın ağırlığını koluyla ölçüp bakmış ve

terazinin yanına birlikte giderek yeniden tartmak istediğini söylemiş. Kadın, terazinin iki kefesini yakamdan düşsün diye yemin ederek doğru tarttığını söylemiş. Buna rağmen ihtiyar durmayarak ambara girmiş. Kadın çaresiz kalınca ambarda ihtiyarın gözünün önünde onu tartmış ve ağırlık kayıp düşmüş. Kadın utanarak aşağıya çökmüş. İhtiyar ona hiddetle bakarak tılsımlı asasıyla tabakları kadının üzerine itmiş. Terazinin kefesini de kadının üzerine yapışmış. Daha sonra kadın bir kaplumbağaya dönüşmüş. O zamandan beri cimri kadın, o terazinin kefesini dünya boyunca kaplumbağa olarak vücudunda taşımaktaymış (Ergun, 1999: 675, 676).

Efsanede tüccar sınıfına mensup olduğu düşünülebilecek bir kadının halkı kandırması sonucu, mit yasağı uygulayıcısı tarafından bir hayvana dönüştürülmesi görülmektedir. Kaplumbağanın yaratılışına dair bir anlatı olan bu anlatı, mütemadiyen efsaneden çok mit olduğu kanaatine varılabilir.

Tek Örneği Olan Yasak ve Mecburiyetler (C600-C699)

Cinler Tarafından Sahiplendiğine İnanılan Bir Bölgeye Dair Anlatı (C610)

Ortaokula giderken köyde, bizim evin karşısında oturan Nezahat adlı bir kız çocuğu vardı. Yaklaşık on üç, on dört yaşlarındaydı. Akşamüzeri Gürgenlik denilen yerin altında dere kenarından geçerken Gürgenlik'ten taş atıldığını hissederek ağlamaya başlamış. Ağlaya ağlaya eve koşmuş. Aynaya bakınca ağzı yamulmuş, elleri titremeye başlamış. Ertesi gün babası doktora götürmüş. Doktor elektrik çarptı diyerek birkaç ağrı kesiciyle eve göndermiş. Haftalar geçmesine rağmen kız çocuğu iyileşmemiş. Babası köylülere ne yapacağını sormuş. Köylüler çocuğu cin çarptığını ve bir hocaya okutması gerektiğini söylemiş. Dedem köyün en iyi hocası olduğu için kızı bize getirdiler. Dedem yedi sabah gelmeleri ve her sabah onu okuyacağını söyledi. Bir hafta geldikten sonra kızın surat yamulması ve el titremesi iyileşti (Çobanoğlu, 2015: 116).

Anlatıdan hareketle, yasaklı bölge olarak Gürgenlik adında bir mevki ön plana çıkmaktadır. Genellikle köylerde bu tarz ören yerlerinin cinli olduğuna inanılır. İzbe yerler olarak görülen örenler, mütemadiyen ağaç kültürünün toplumun bilinçaltındaki kutsal imajı neticesinde teşekkül etmiş olmalıdır.

Çeşitli Yasaklar (C700-C899)

Evliya Kontuş (C820)

Polonya, Nowogrodek'te Kontuş adında fakir bir çoban varmış. Kontuş, Korycki adlı zengin bir Müslümanın yanında çalışıyormuş. Hac mevsimi yaklaşınca ağa, farzını eda etmek üzere hazırlıklara başlamış. Günü gelince de arkadaşlarıyla birlikte yola çıkmış. Günler, haftalar geçmiş ve ağa Mekke'ye ulaşmış. Hizmetkâr Kontuş'un kimsenin bilmediği bir sırrı vardır. O, kimselere görünmeden hacca gidip gelebilmektedir. Kontuş bu şekilde birkaç defa hacca gidip gelmiştir.

Kontuş yine aynı şekilde hacca gittiği bir gün ağasının parasız kaldığını görür. Yanına yaklaşan Kontuş'u gören ağa hem sevinir hem de şaşırır, ne diyeceğini bilmez olur. Ağanın şaşkınlığını daha fazla uzatmak istemeyen Kontuş hemen söze başlar: "Efendim, ben sizi memleketinize götüreceğim. Ancak dönünce bundan kimseye bahsetmeyeceksiniz."

Kontuş ile ağası Korycki birlikte memleketlerine dönerler. Ağa bir süre sözünde durur ve Kontuş'un kendisini getirmesiyle ilgili olarak hiçbir şey söylemez. Ama bir

süre sonra dayanamayıp sırrı hanımına söyleyiverir. Bunun üzerine Kontuş'un sırrı bilinmiş olur ve orada ruhunu teslim eder (Sakaoğlu, 2014: 94).

Menkıbe olarak nitelendirilebilecek bu anlatı, Evliya Kontuş'un tayyi mekân ile ilgili bir kerametini konu edinmektedir. Tarikat çevrelerinde var olan kerametın sahibince saklanması anlayışı, esasen daha eski bir tabunun gelenek içerisinde şekil değiştirmiş hâli olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabular açısından bakılınca ilk şekil, sırrın ifşasıdır. Bu yasağın çiğnendiği anlatılarda ceza, kahramanın maddi dünya ile bağlantısının kesildiği hazin bir son şeklinde mit tarafından uygulanmaktadır.

Yasağın İhlali İle İlgili Cezalandırma

Gelin Taşları (C960)

Erzurum'un Aşkale ilçesinin Kandilli bucağına bağlı Merdiven köyünde evlenme çağına gelen bir delikanlıya komşu köylerinin birinden güzel bir gelin getirilmektedir. Gelini getirecek alayda damadın erkek kardeşi de bulunmaktadır. Bölgenin âdetine göre damat, gelin getirecek alayda bulunmaz, evin damında onların gelişlerini bekler. Gelini getiren alayın bir istirahat anında yengesini gören damadın kardeşi, onun güzelliğine vurulur ve içine bir ateş düşer. Artık akli hep gelindedir. Delikanlı geline baktıkça bir hoş olur. Gelin de bir müddet sonra onun bakışlarına karşılık verir. Bunlar birbirlerine baka baka köyün giriş yerine kadar gelirler. Anlatıldığına göre düğün alayı tam köye gireceği sırada gelinle damadın erkek kardeşi taş kesilirler. Köylüler girişteki bu taşlara "Gelin Taşları" adını vermiştir. Hatta bu iki genç arasındaki ilişki, köylülerce uygun görülmediğinden gelen geçen taşlara tükürür ya da taş atarlarmış (Sakaoğlu, 2015: 17).

Efsanede görüldüğü üzere damadın kardeşi ve gelin arasındaki yasak sevi düşüncesi, toplumsal şuuraltındaki mit yasaklarından şekil değiştirme motifi kullanılarak cezaya tabi tutulmuştur. Nitekim toplum nezdinde en ağır hususiyetlerden birisi olan yasak sevi münasebeti, olaydan habersiz gelin alayının dahi bütünüyle taş kesilmesine sebep olmuştur.

Sonuç

Türk efsanelerinde tabulara dair pek çok örnekle karşılaşmaktadır. Bu durumun bize göre iki temel sebebi vardır. İlkel devirlerden bu yana gelenek çerçevesinde şekillenmiş toplumsal şuuraltında var olan mit yasaklarının zayıflayan ananeye rağmen hâlâ gerçek hayata tesir etme çabası içerisinde olmaları ve efsane türünün özellikleri arasında inandırıcılık vasfının bulunmasıdır. Sözlü geleneğin bünyesinde inandırıcılık vasfı olan bir mahsulün geniş kitlelere yayılma imkânı elbette daha kolay olacaktır. Çünkü her cümlesine inanılan bir mekanizmanın içerisinde herhangi bir mantıksızlık dahi kolaylıkla örtbas edilebilir ve toplum tarafından hiçbir mukavemet gösterilmeksizin kanıksanabilir. Bu sebeple tabular, genellikle kutsiyet atfedilen ve inandırıcılık vasfı bulunan türlerin muhtevasında daha yoğun bir şekilde görülmektedir diyebiliriz. Türk efsane metinlerinde tespit ettiğimiz tabuların umumiyetle şekil değiştirme motifinin içerisinde bulunması da dikkate şayan bir husustur. Taş kesilme motifi içerisinde rastlanılan bu yasakların çiğnenmesi durumunda mit tarafından yasağı çiğneyenin maddi dünya ile bağlantısının kopartıldığı yani taş kesildiği sahnelerin sürekli dinleyiciye gönderilmesi, mitin özelliklerine dair ipuçları vermektedir. İlkel inançlardan monoteist dinlere kadar gelen bu teolojik süreçte akla gelen bazı sorular elbette olacaktır. Kimi zaman destanlarda kimi zaman efsanelerde kısacası tüm halk mahsullerinde genellikle

yasaklarla kendini gösteren mit, acaba somut dünyanın kaoslar bütününe kozmosa çeviren tanrısal bir ceza sistemi midir? Taşa çevirme, kuşa çevirme, bitkiye dönüştürme gibi maddi dünyanın argümanları ile yasaklarını teşekkül ettiren bir sözel anayasa, elbette modern dünyanın şartlarına da uyum sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulla, Kamal (2012), *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*, Çev. Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- Alptekin, Ali Berat (2012), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Boratav, Pertev Naili (2000), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Çağatay, Saadet (1974), "Türklerde Bâtıl İnançlar Arasında Tabu", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, s.365-372, Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul (2015), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- Demirci, Kerim (2008), "Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine", *Milli Folklor*, S.77, s.21-34, Ankara.
- Demirtaş, Sezai (2013), "Savaş ve Fetih Olguları Bağlamında Anadolu Sahası Türk Efsaneleri Üzerine İncelemeler", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ergin, Muharrem (2004), *Dede Korkut Kitabı*, C. 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergun, Metin (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, C. 2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Freud, Sigmund (2014), *Totem ve Tabu*, Tutku Yayınevi, Ankara.
- Kahraman, Seyit Ali – DAĞLI, Yücel (2006), *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, C. 3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karçığa, Servet (2016), "Dede Korkut Kitabı'nda Örtmece Sözler Üzerine Bir İnceleme", *International Journal of Language Academy*, Vol. 4/1 Spring, s. 303-314, Finlandiya.
- Ögel, Bahaeddin (2014), *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*, C. 2, Ankara.
- Pehlivan, Gürol (2010), "Anadolu'da Tabu İle İlgili Bir Tâbir: Düşmez", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. X, S.10, s.77, İzmir.
- Sakaoğlu, Saim (2009), *Efsane Araştırmaları*, Kömen Yayınları, Konya.
- Sakaoğlu, Saim (2014), *101 Türk Efsanesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tanyu, Hikmet (1984), "Totem, Totemizm Ve Tabu Üzerinde Yeni Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 1, s. 168, Ankara.
- Tdk, (1998), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

MARKA DEĞERİNİN BELİRLENMESİ VE ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE FİNANSAL BİR YAKLAŞIM: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Erkan ALSU

Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, alsu@gantep.edu.tr

Gülümser PALTA

Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi,
gulumser_palta@gmail.com

ÖZ

Bu çalışmada marka ve marka değerinin belirleyicileri ele alınıp, bu alanda geçmişten günümüze yapılan çalışmalar incelenmiş olup, uygulama kısmında ise gıda sektöründe faaliyet gösteren firmaların marka değerleri Hirose yöntemi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Borsa İstanbul'da imalat sektöründe faaliyet gösteren gıda işletmelerinden verilerine tam olarak ulaşılabilen 10 şirket seçilmiştir. Çalışma 2008-2016 dönemini kapsamaktadır.

Çalışma sonucuna göre 2016 yılı marka değeri en fazla olan şirketin Banvit A.Ş.'nin olduğu görülmüştür. Hirose yöntemine göre elde edilen değerler, Brand Finance tarafından açıklanan marka değerleri ile karşılaştırılmıştır. Çalışmada elde edilen ilk 3 sıra ile Brand Finance tarafından açıklanan listenin ilk 3 sıralamasında fark olduğu görülmüştür. Bu farkın nedeni Hirose yönteminde sadece nicel verilerin, Brand Finance yönteminde ise nicel verilerin yanı sıra nitel değişkenlerin de dikkate alınmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Marka Değeri, Marka Değeri Belirleyicileri, Hirose Yöntemi

JEL Kodları: M31, G30, G39

Bilgilendirme: Bu çalışma, 26 Ekim 2017 tarihinde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde düzenlenen III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde özet metin şeklinde sözlü olarak sunulmuştur.

A FINANCIAL APPROACH TO DETERMINATION AND MEASUREMENT OF BRAND VALUE: AN EMPIRICAL STUDY

ABSTRACT

In this study, the determinants of brand and brand value were examined and the studies conducted on this site were analyzed. In the application part, the brand values of the companies operating in the food sector were tried to be determined by Hirose method. Within the scope of the study, 10 companies were chosen which are fully accessible from the food businesses operating in the manufacturing sector in Stock Exchange Istanbul. The study covers 2008 2016 period.

According to the result of the study, it is seen that the company with the highest brand value in 2016 is Banvit A.Ş. The values obtained by the Hirose method are compared with the brand values disclosed by Brand Finance. It was seen that the first 3 lines in the study and the first 3 lines in the list announced by Brand Finance. The reason for this difference is only the quantitative data in the Hirose method, and the quantitative data in the Brand Finance method as well as qualitative variables.

Keywords: Brand, Brand Equity, Determinants of Brand Equity, Hirose Method

JEL Codes: M31, G30, G39

Acknowledgement: This study was presented at the third International Congress of Social Sciences on October 26, 2017 in Kahraman Maraş.

GİRİŞ

Küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisinin sunduğu ürün seçeneklerinin artması, rekabet olanaklarının zorlaşması, tüketicilerin gün geçtikçe daha çok araştırıp öğrenmesi ve tüketici tercihlerinin değişken olması gibi nedenlerden ötürü markanın önemi hızla yayılmaktadır. Bu sebepten bugünlerde, üreticilerin üretimlerini devam ettirebilmeleri için başarılı markalar yaratmaları ve yarattıkları markaların sürdürülebilirliğini sağlamaları oldukça önem arz etmektedir.

Marka değerinin öneminin günden güne artması, bu konuda yapılan çalışmaları hızlandırmış ve birçok çalışmanın da temelini hazırlamıştır. Marka değeri, modern zamanın pazarlama araştırmalarındaki temel konulardan biri olarak yerini almıştır. Küreselleşen ve hızla büyüyen dünyadaki ekonomik gelişmeler doğrultusunda artan rekabet, birçok işletme için kaynak kullanımında daha dikkatli olmasına neden olmuştur. Rekabeti artıran nedenlerden bazıları; tüketimin çoğalması, pazarların hızla büyümesi, uluslararası ticaretin daha kolay ve sık tercih edilir bir hale gelmesi ve teknolojinin süratle yenilenmesidir. Bu nedenler sonucunda tüketicinin seçenekleri çoğalmış, şirketlerin de zorlaşan rekabet şartları karşılığında talep oluşturabilmeleri için maddi olmayan duran varlıklara ciddi bir yönelme olmuştur.

Geçmişte 1980'li yıllarda artan şirket satın almaları ve birleşmeleri neticesinde şirketlerin defter değeri hesaplanırken oldukça üzerinde olan rakamlar, maddi olmayan duran varlıkların yeniden ön planda olmasını akla getirmiştir. Markanın finansal değerlerinin ölçülmeye başlandığında ilk örnekler bakıldığında, firmaların birleşme yahut satın alma süreçlerinde markalarının sahip olduğu değer varlığı, varsa sahip olunan bu değer nasıl ölçüleceği amacıyla gündemi meşgul etmektedir. Aaker (1991) ve Keller (2006) tüketici davranışı temelli hesaplamayı önerirken, Simon ve Sullivan (1993) ve Ambler (2008) The Marketing Book kitabında finansal olarak hesaplama ve ölçüm yapma yolunu önermektedir. Bir işletme açısından önem teşkil eden maddi olmayan duran varlıklardan biri de şüphesiz markadır. Marka değeri ölçülmesi hesaplama çalışmalarında bu süreç yol gösterici olmaktadır, sebebi ise hesaplanması düşünülen yahut ulaşıp öğrenilmek istenen firma bedelinin büyük bir çoğunluğu firmanın marka değerinden oluşmasıdır.

Maddi olmayan duran varlıklar ve marka varlığı muhasebe açısından bakıldığında da problem arz etmektedir. Maddi olmayan duran varlıklar ile markanın ölçülmesi girdiğimiz 20 yıllık zaman içinde büyük oranda artmış ve aynı yükseliş varlığını muhasebesel boyutta da göstermiştir. Firmalar açısından gelir konusunda önem arz eden maddi olmayan duran varlıklar yahut marka açısından, belirtmek gerekirse finansal analiz sonuçlarında hakkında polemikler ve muhasebesel açıdan farklılık ve ayrılıklar bulunmaktadır (Sevindik, 2007:4).

Marka değeri, işletmeleri pazarda yüksek bir yere çıkaran aynı zamanda ürünlerine rakiplerinden daha yüksek fiyatlandırma olanağı sunan bir güç olarak ifade edilmektedir (Aaker, 1992). Güçlü marka değeri; bir işletmeye, müşteri sadakati, kriz anında daha fazla esneklik ve kar payları, fiyat farklılıklarına karşı daha olumlu müşteri tepkisi, lisans verme ya da marka genişletme şeklinde birçok fayda sağlamaktadır. Marka değeri, tüketicilerin zihninde oluşan algıdır ve bu algı tüketicilerin satınalma tutumunu etkilemektedir (Ural ve Perk, 2012).

LİTERATÜR ÖZETİ

Toksarı ve İnal (2011) çalışmasında, tanımlayıcı araştırma modeli ile tüm değişkenlerin geçerlik ve güvenilirliğinin yüksek olduğunu, araştırma modelindeki boyutlar ile, literatürde ele alınan tüketici temelli marka değeri boyutları arasında benzerlikler bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yapılan faktör analizi sonucunda, en büyük yüke sahip faktörün marka bilinirliği olduğu, bu faktörü sırasıyla, marka sadakati, algılanan kalite, marka çağrışımı ve marka performansı faktörlerinin izlediği ortaya konulmuştur.

Yıldız vd., (2012) çalışmasında, anket yöntemi ile yapılan araştırmada, futbol takımlarında marka değerine yönelik bir model ortaya konmuştur. Bu model, ürünle ilgili özellikler, ürünle ilgili olmayan özellikler, faydalar, marka güveni, marka tatmini, tutumsal sadakat ve davranışsal sadakat boyutlarından oluşmaktadır. Önerilen modelde davranışsal sadakatin açıklama düzeyi ($R^2 = 0.76$) oldukça yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Kocaman ve Güngör (2012) çalışmasında, anket yöntemine dayalı çalışmada Alanya destinasyonunun marka değerini ölçmek için kullanılan marka değeri bileşenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler, turistlerin tüm boyutlarda Alanya için ortalamanın üstünde bir değer algısına sahip olduğunu ifade etmiştir. Ancak araştırmanın Alanya'ya gelen ve en az bir kez seyahat deneyimi yaşayan turistler tarafından değerlendirildiği de göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Sonuçlar içerisinde özellikle marka sadakati boyutunda, tekrar gelme ve kitle turizmde yine Alanya'yı tercih etme niyetine ilişkin önermelere katılımın yüksek olması marka sadakati boyutundaki değer algılamasının yüksek olduğunu göstermektedir.

Erciş (2013) çalışmasında, marka değeri boyutları olan farkındalık, çağrışım, algılanan kalite ve marka bağlılığı ile ilgili olarak çeşitli ifadeler sunulmuştur. Marka farkındalığına ilişkin olarak, markanın pazarda olduğunu, markayı rakipleri arasında kolaylıkla tanıyabildiklerini ve markanın reklam ve tanıtımlarından haberdar olduğunu ifade edilmiştir. Marka çağrışımına ilişkin olarak ise, markanın sembol ve logosunu kolaylıkla hatırlayabildiklerini ve kaliteyi çağrıştırdığını belirtmişlerdir. Algılanan kalitede ise global ve ulusal markanın kalitesinin çok yüksek ve beklentilerine uygun olduğu belirtilmiştir. Tüketiciler, kendilerine sorulmaları halinde markayı önereceklerini ve ayrıca markayı ilk sırada tercih edeceklerini ifade etmişlerdir.

Çetinsöz ve Artuğer (2014) çalışmasında kolayda örnekleme yöntemiyle turistik bir destinasyon olan Antalya ilinin tüketici temelli marka değerini ortaya çıkarmayı amaçlamış ve örneklem grubunda yer alan turistlerin Antalya'nın marka değerine ilişkin görüşlerinin orta düzeyin üzerinde olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Yazgan vd., (2014) çalışmasında, yüz yüze anket yöntemini kullanarak, tüketici temelli marka değeri bileşenlerinin kendi arasındaki etkileşimi ve bu boyutların ağızdan ağza pazarlamayla olan etkileşimini ortaya koymaya çalışmıştır. Bununla birlikte araştırmanın sonuçları, araştırmanın önemli bir kısıtı olan evreninin üniversite akademik ve idari personeliyle sınırlı olması dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu alanda gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, farklı sosyoekonomik özelliklerdeki kişilerin evrene dâhil edilmesi ve sektör ayırımının gözetilmemesi araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini arttıracaklarını söylemiştir.

Yılmaz ve Bağdıġen (2015) alışmasında, anket yöntemi kullanarak, endüstriyel hizmetlerde marka değeri muhasebe yazılım programı kullanıcıları açısından ele alınmış ve üç il ile sınırlandırılmıştır. Ancak endüstriyel pazarlarda marka değeri farklı hizmet gruplarında ve daha büyük örneklem gruplarında farklılık gösterebilir. Bu nedenle ileride yapılacak olan çalışmaların farklı endüstriyel hizmet gruplarında marka değerini incelemelerinin literatüre önemli katkıda bulunacağını ifade etmektedir.

Zengin ve Güngördü (2015) alışmasında, marka ve marka değeri kavramları açıklandıktan sonra marka değerinin hesaplanmasında kullanılan yöntemlere yer verilmiştir. Çalışmada, Türkiye’de gıda perakendeciliği sektöründe yer alan işletmelerden Migros, CarrefourSA, TESCO KİPA, BİM ve Kiler’in Hirose yöntemiyle finansal marka değerinin tespiti sağlanmıştır. Ayrıca aynı işletmelere ait tüketici temelli marka değerleri 400 tüketici üzerinde anketler uygulanarak belirlenmiştir. Sonuçta, finansal açıdan marka değerleri Migros, BİM, CarrefourSA, Kiler, TESCO KİPA şeklinde sıralanmış ve tüketici temelli marka değerleri ise Migros, CarrefourSA, BİM, TESCO KİPA ve Kiler şeklinde sıralanmıştır. Nihayetinde, sonuçlar, hem birbirleriyle hem de marka değerinin ölçümünde karma bir yöntem kullanan Brandfinance’in araştırmasıyla kıyaslanmıştır.

Can ve Telingün (2016) alışmasında, marka bağlılığı bazında kullandıkları rujun kalitesinin diğer markalardan üst olduğunu, alışverişlerinde markayı aradıklarını ve bağlı olduklarını ifade etmiştir. Yapılan anket sonucunda, müşterilerin marka değerlendirmesi bazında tercih ettikleri markanın kalitesinden memnun oldukları ortaya çıkmıştır. Marka güveni bazında işletmenin ürünlerinin üretiminde dürüst davrandığını, asılsız iddialarda bulunmadığını ve tüketici memnuniyetine önem verdiğine inanmaktadırlar. Marka memnuniyeti bazında cevaplayıcılar kullandıkları markanın beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşıladığını ve ürün için ödedikleri fiyatın değdiğini ifade etmişlerdir.

Değer ve Aydoğan (2017) alışmasında, gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de, finansal bazlı marka değerinin firma performansı üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu amaçla, 2009-2016 yılları arasında BIST Metal Eşya Makine ve Gereç Yapım Sektörü’ne kote olan 17 firmanın finansal performansları ile marka değerleri arasındaki ilişki Sistem GMM panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Firmaların marka değeri, finansal bazlı yöntemlerden biri olan Hirose Yöntemi (METI Model) kullanılarak hesaplanmıştır. Firma performans göstergesi olarak muhasebe temelli ROA ve ROE oranları kullanılmıştır. Analiz sonucunda ROA ve ROE oranları ile marka değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Marka değerindeki artış firma performansını da arttırıcı etki yapmaktadır. Bunun yanında, işletmelerin ortalama marka değerlerinin en düşük gerçekleştiği yıl 2009 yılı, en yüksek gerçekleştiği yıl 2016 yılı olmuştur. Bu durumun, işletmelerin kriz döneminde marka yatırımlarını düşürmesine neden olduğunu ifade etmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmamızda; marka değerinin belirlenmesinde finansal yaklaşım olarak kabul edilen Hirose metodu kullanılmıştır. Hirose metodu, 2002 yılında Japonya Ekonomi Ticaret ve Endüstri Bakanlığı’nca yürütölen bir çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. Yöntemin tercih edilme sebebi bir devlet politikası şeklinde uygulanabilirliği olması ve diğer yöntemlere göre daha güvenilir olmasıdır.

Hirose modeli aşağıdaki gibi özetlenebilir. Marka değeri (BV) üç temel faktörün bir fonksiyonu olarak kabul edilmektedir:

$$BV = f(PD; LD; ED; r) = [PD \times LD \times ED] / r \quad (1)$$

Değerleme modelinde gösterilen değişkenler sırasıyla, prestij değişkeni (PD), sadakat değişkeni (LD) ve genişletme değişkeni (ED) 'dir. Ve r, risksiz faiz (bölünme) oranıdır (Wang ve Yu, 2015:42).

Prestij değişkeni (PD), markanın fiyat avantajına veya aşırı değerine atfedilen nakit akışlarıyla temsil edilir. Reklam harcamalarının veya marka yönetim maliyetinin, toplam işletme giderlerine oranı, marka atıf oranı olarak kullanılır. Prestij değişkeni aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

$$PD = \frac{1}{5} \sum_{i=1}^5 \left\{ \left(\frac{s_i}{c_i} - \frac{s_i^*}{c_i^*} \right) \times \frac{A_i}{OE_i} \right\} \times C_0 \quad (2)$$

Denklemden ;

S = Bankaların satış veya faiz gelirleri

C = Bankaların satış veya faiz gider masrafları

S * = Bir ölçüt şirketin satış veya faiz geliri

C * = Bir kıyaslama şirketinin satış veya faiz gideri maliyeti

A = reklam masrafları ve promosyon maliyeti

OE = işletme masrafı.

olarak gösterilmektedir.

Hirose'un ikinci önemli parametresi sadakat değişkeni (LD), müşterilerin sadakat ve tekrarlama işlerinin öncülüğünü temel alarak, uzun bir süre boyunca istikrarlı satışlar elde etmeyi başaran bir markanın yeteneğiyle ilgili bir faktör olarak ifade edilmektedir. LD, satış maliyetinin istikrarını hesaplayarak oluşturulur ve aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır (Wang ve Yu, 2015:43).

$$LD = \frac{\mu_c - \sigma_c}{\mu_c} \quad (3)$$

Denklemden;

μ_c = bankaların satış ya da faiz giderinin beş yıllık ortalaması

σ_c = bankaların satış ya da faiz giderinin beş yıllık standart sapması

olarak ifade edilmektedir.

Genişletme değişkeni (ED), Hirose modelinin üçüncü önemli faktörüdür. ED, markanın genişleme kabiliyetini belirlemekte ve bu marka tanınmış bir markayı endüstri sektörleri ve coğrafi alanlara yayabilmektedir. ED, aşağıdaki formülle

hesaplanmaktadır (Wang ve Yu, 2015:43).

$$ED = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^0 \left(\frac{SX_i - SX_{i-1}}{SX_{i-1}} + 1 \right) \quad (4)$$

Denklemden;

SX = Temel dışı işletmelerden gelen satış veya faiz dışı (diğer faaliyet) gelir olarak ifade edilmektedir.

Araştırmada Kullanılan Veri Setleri

Çalışmada Borsa İstanbul'da İmalat Sanayi sektöründe faaliyet gösteren gıda işletmelerinden, verilerine düzenli bir şekilde ulaşılabilen 10 şirketin, 2008-2016 yıllarını kapsayan verileri kullanılmıştır. Hesaplamanın sağlıklı sonuçlar verebilmesi için beş yıl ve üzeri veriler kullanılıp sadece 2016 yılına ait marka değerleri hesaplanmıştır. Gıda sektörünün seçilme nedeni, daha önce bu alanda fazla çalışma yapılmamış olmasıdır. Gıda sektörü için daha çok Brand finance metodunun tercih edildiği görülmüştür. Çalışma bu kapsamda brande finance sonuçları ile karşılaştırma imkanı sağlamaktadır. Veriler, www.kap.gov.tr adresinden elde edilmiştir.

Tablo 1: Gıda İmalatı Sektöründeki Firmalar

Firma İsmi	Kısaltması
Bandırma vitaminli yem sanayi ve ticaret anonim şirketi	BANVT
Kent gıda sanayi ve ticaret anonim şirketi	KENT
FriGO pak gıda maddeleri sanayi ve ticaret anonim şirketi	FRİGO
Tat gıda sanayi anonim şirketi	TAT
Tukaş gıda sanayi ve ticaret anonim şirketi	TUKAŞ
Ülker gıda sanayi ve ticaret anonim şirketi	ULKER
Konfrut gıda sanayi ve ticaret anonim şirketi	KNFRT
Pınar süt mamulleri sanayi anonim şirketi	PNRSÜT
Pınar su sanayi anonim şirketi	PNRSU
Penguen gıda sanayi anonim şirketi	PNGN

Marka değerinin hesaplanabilmesi için Hirose yönteminde bazı değişkenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu değişkenler sırası ile prestij değişkeni, sadakat değişkeni ve genişleme değişkenidir.

Prestij Değişkeni

Prestij değişkeni, firmanın markasından kaynaklanan fiyat avantajını belirlemek için kullanılmaktadır. Tablo 2'de Banvit A.Ş. için Hirose yöntemine göre hesaplanan Prestij değişken değerleri yer almaktadır.

Tablo 2: Banvit Firması Yıllara Göre Prestij Değeri Hesaplanması

Yıllar	SMM	SATIŞLAR/SMM	S*/SMMM*	RPG/FG	PD (TL Cinsinden)
2008	556.433.511,00	1,168008866	1,015123148	111,3011247	266.634.646.310,63
2009	621.022.514,00	1,274672045	1,07217716	9,836034154	31.209.312.166,80
2010	791.432.131,00	1,266538548	1,009994829	149,2763805	600.070.937.696,50
2011	982.401.048,00	1,136292527	1,07231334	36,89995569	36.992.584.162,55
2012	1.086.216.038,00	1,160973501	1,100681768	47,35001407	44.732.996.860,88
2013	1.457.275.328,00	1,135960106	0,742208728	17,06224826	105.270.928.803,07
2014	1.682.127.486,00	1,150665772	0,963469964	7,8733356	23.094.310.131,23
2015	1.789.571.400,00	1,118179786	1,118179786	3,756317167	-2,75
2016	1.569.318.611,00	1,232855563	1,117402099	42,72312069	77.289.419.937,48

Tablo 3'de 2016 yılı için her firmaya ait hesaplanan prestij değişken değerleri yer almaktadır. Çalışmada marka değerlemesi sadece 2016 yılı için yapılmıştır. Bunun nedeni geçmiş 5 yıl verileri kullanılarak değişkenlerin hesaplanmasıdır. İlgili şirketler için her yıla ait marka değerinin hesaplanabilmesi için geçmiş mali verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bu verilerin tamamına ulaşılamamaktadır.

Tablo 3: Firmaların Prestij Değişken Değerleri

Yıllar	Şirket	PD
2016	Banvit	77.289.419.937,48
2016	Tukaş	1.072.224.998,49
2016	Ülker	4.046.759.918,38
2016	Kent	519.868.222,19
2016	Konfrut	13.230.971,59
2016	Tat	416.604.209,55
2016	Pınr su	10.920.093.797,41
2016	Pınr süt	357.055.115,16
2016	Penguen	42.739.308,99

Sadakat Değişkeni

Hirose yöntemi ile sadakat değişkeninin hesaplanabilmesi için işletmelerin geçmiş 5 yıla ait, satılan malın maliyeti tutarlarının ortalaması hesaplanmış olup ve bu değer standart sapma değerinden çıkarılmış son olarak ortalama SMM değerine bölünmesi ile hesaplanmıştır.

Tablo 4: Banvit Firması Yıllara Göre Sadakat Değişken Hesaplaması

Yıllar	SMM
2008	556.433.511
2009	621.022.514
2010	791.432.131
2011	982.401.048
2012	1.086.216.038
2013	1.457.275.328
2014	1.682.127.486
2015	1.789.571.400
2016	1.569.318.611
Ortalama SMM	1.170.644.230
Standart Sapma	467906091,1
Sadakat Değişkeni	0,600300348

Tablo 4’de Banvit firmasının yıllara göre SD değeri yer almaktadır. Standart sapma tutarının düşük olduğu yıllar, müşteri bağımlılığının en çok arttığı yılı ifade etmektedir. Diğer firmaların sadakat değişkeni değerleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: Firmalara Ait Sadakat Değişkeni Değerleri

Yıllar	Şirket	Sadakat Değişkeni
2016	Banvit	0,600300348
2016	TuKaş	0,820779897
2016	Ulker	0,608227019
2016	Kent	0,917276555
2016	Konfrut	0,753802825
2016	Tat	0,867614783
2016	Pınrsu	0,630461458
2016	Pınr süt	0,520764632
2016	Penguen	0,788403147
2016	FriGo	0,800896315

Genişleme Değişkeni

Bu aşamada firmaların ihracat tutarları ile ana faaliyetleri dışında kalan gelirlerin ortalama büyümesi ile genişleme becerisi hesaplanır. Ancak firmalar 2012 yılı itibariyle diğer faaliyetlerinden gelir ve karlar başlığına, gelir tablolarında yer vermediklerinden ötürü hesaplama dışında tutulmuştur.

Elde edilen sonuçlar firmaların genişleme hacmini göstermektedir. Genişleme değişkeni 1’in üzerinde olan firmalar, genişleme yeteneğine sahiptir. Tam tersi 1’in altında olan firmalar genişleme yeteneğini kaybetmiş veya bu yeteneği hiç elde edememişlerdir. Tablo 6’da Banvit firmasının yıllara göre ihracat değerleri yer almaktadır.

Tablo 6: Banvit Yıllara Göre İhracat Tutarları

Yıllar	İhracat Tutarı
2014	190.778.936
2015	158.087.735
2016	177.991.817

Çalışmada yer alan firmalara ait Hirose yöntemi ile hesaplanan 2016 yılına ait genişleme değerleri Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: 2016 Yılı Firmaların GD Değerleri

Firmalar	Genişleme Değişkeni
Banvit	0,97727442
Tukaş	1,175147385
Frigo	1,16692877
Ülker	1,323615619
Kent	0,980234308
Konfrut	0,896191122
Tat	1,011714768
Pınar su	1,190798848
Pınar süt	1,06198282
Penguen	1,198370113

Hirose Yöntemi ile Marka Değeri Hesaplama

Metotta kullanılacak tüm değerler önceki aşamalarda hesaplanmıştır. Bu üç değer birbirleriyle çarpılıp marka değeri hesaplanacak yılın risksiz faiz oranına iskonto edilmesiyle marka değeri ölçülmektedir. Sadakat ve genişleme değerleri oran olarak hesaplanırken, prestij değeri tutar olarak ele alınmıştır. Tablo 8'de 2016 yılına ait Hirose yöntemi kullanılarak hesaplanmış marka değerleri yer almaktadır.

Tablo 8: 2016 Yılı Firmaların Marka Değerleri

Firma Adi	Prestij Değişkeni	Sadakat Değişkeni	Genişleme Değişkeni	Marka Değeri
Banvit	7,72895E+12	0,6	0,98	448.711.090.386
Tukaş	1,07222E+11	0,82	1,18	10.229.884.856
Ülker	4,04676E+11	0,61	1,32	32.350.260.662
Kent	51986822219	0,92	0,98	4.641.834.194
Konfrut	1323097159	0,75	0,9	88.050.588
Tat	41660420955	0,87	1,01	3.630.610.189
Pınr su	1,09201E+12	0,63	1,19	81.111.783.384
Pınr süt	35705511516	0,52	1,06	1.952.246.802
Penguen	4273930899	0,79	1,2	400.612.211

Tablo 8 incelendiğinde Banvit A.Ş.'nin en yüksek marka değerine sahip olduğu görülmektedir. İkinci olarak Pınar Su ve üçüncülüğü de Ülker A.Ş.'nin elde ettiği görülmektedir.

Hirose yöntemi ile hesaplanan marka değerleri, Brand Finance kuruluşu tarafından hesaplanan marka değeri ile karşılaştırılmıştır. Tablo 9'da bu karşılatırmaya yer verilmiştir.

Tablo 9: 'Brand Finance' ile 'Hirose' Karşılaştırılması (Milyon TL)

Firma	Hirose	Brand Finance
TAT	103	82
BANVİT	127	88
KENT	131	111

Tablo 9 incelendiğinde Brand Finance tarafından hesaplanan marka değeri ile Hirose yöntemi ile hesapladığımız marka değerleri arasında farklar görülmektedir. Bu farkın nedeni, Brand Finance tarafından yapılan değerlemelerde, tüketici tercihlerinin de hesaba katılması ve buna yönelik çalışmaların yapılmış olmasıdır. Fakat Hirose yönteminde sadece finansal değerler hesaba katılmaktadır. Diğer bir farklılık, Brand Finance risk faktör seçimi aşamasında geleceğe yönelik satış tahminlerinde bulunmakta, kendine has kriterleri doğrultusunda risk oranını belirlemektedir. Brand Finance, finansal ve tüketici verilerini beraber kullanmakta, Hirose ise sadece finansal verileri kullanmaktadır. Böylelikle iki yöntemde farklılıklar gözükmemektedir. Brand Finance ile Ülker ve Pınar markaları içinde hesaplama yapılmıştır. Ancak burada çalışmaya dâhil edilmeme sebebi Brand Finance bu markaları ülker bisküvi, pınar gıda isimleriyle, Hirose metodundaki çalışmada ise pınar markası su ve süt ürünleri diye adlandırarak, ülker ise herhangi bir sınıflandırma yapılmadan hesaplanmıştır. Bu iki marka için hesaplama sınıfı farklı olduğundan tabloda gösterilmemiştir. Brand Finance ile marka hesaplaması yapılırken Ülker ve Pınar markalarına da yer verilmiştir. Ancak Brand Finance markaları tek başlıkta değerlendirmektedir. Hirose yönteminde Ülker, Pınar su, Pınar süt, olarak hesaplanan markalar Brand Finance'da Ülker Bisküvi, Pınar Gıda şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen bu farklılıktan dolayı tablo da bu iki marka yer almamıştır.

SONUÇ

Piyasadaki marka sayısının çokluğu ve bunlar içinden hangisinin daha değerli olduğunu hesaplamak güçtür. Bunu belirlemeye yönelik çok çeşitli hesaplamalar mevcutsa da her işletmenin kendine özgün yapısı farklı sonuçların elde edilmesine sebep olmuştur. Bu durumda marka hesaplama üzerine yapılan çalışmaların çoğalmasındaki en önemli etkidir.

Marka değer hesaplama çalışmaları için literatüre baktığımızda bazı hesaplamalar için marka yalnızca ekonomik bir değer olarak incelenmiştir. Ekonomik yapılan değerlendirme finansal temelli marka hesaplama adını almıştır. Ancak markaya sadece ekonomik değer atfedilmesi bir eksiklik olarak görülüp buna karşılık olarak tüketicilerden hareketle yeni bir çalışma ortaya atılmıştır. Markanın sadece finansal merkezli olamayacağını tüketicilerinde dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bir süre sonra bu iki farklı değerlendirme de marka değer hesaplamalarında yetersiz kalmaya başlamıştır. Sebebi de markanın oluşumunda birden fazla etkenin etkin rol almasıdır. Yeni bir görüş ortaya atılarak markayı ne sadece finansal ne de sadece tüketici merkezli ele almayı bu ikisinin birleşiminden meydana gelen karma metot geliştirilmiştir. Fazla geçmeden markanın temelinde

onu etkileyen çok sayıda faktörün olması bu metodu da yetersiz kılmıştır. Markayı etkileyen her bir etkenin tek tek belirlenip tespit edilmesi daha zordur.

Marka değerlendirme için geliştirilen her yöntem, farklı bir kriteri ele almakta olup ona göre sonuçlar vermektedir. Bu kapsamda marka değerlendirme hususunda tek doğru bulunmamaktadır. Günümüzde çoğu dev marka farklı metotlarla marka değerlemeye başvurmaktadır. Bu sayede marka geliştirme konusunda yol haritalarını belirlemektedir. Çalışmada marka değerlendirme metotlarından birisi seçilerek marka değerlendirme sonuçlarına ulaşılmıştır. Aynı markalara farklı metotlarla marka değerlendirme yapıldığında farklı sonuçlar elde etmek mümkündür. Bunun sebebi de her metotta markanın farklı bir etkenin kullanılmasıdır. Örneği çalışmada görülmektedir. Brand Finance ile Hirose değerlemelerinden farklı sonuçlar çıkmıştır. İki yaklaşımında değerlendirme kriterleri, ele aldıkları ölçütler farklıdır.

ÖNERİLER

Yapılan araştırmalar sonucunda marka değeri belirleyicileri; marka sadakati, algılanan kalite, marka farkındalığı, marka çağrışımı olarak belirlenmiştir. Bu belirleyiciler sırasıyla ele alındığında marka sadakati ile sadık müşteri portföyüne ağırlık verilmeli ve bu müşterilerin potansiyel müşterileri etkileyip müşterileri markaya çekebilme özelliğini taşıdıkları gözlemlenmiştir.

Sadık müşterilere yönelik faaliyetlerin artırılması tavsiye edilebilir. Marka farkındalığının, tüketici tercihini doğrudan etkilediği ve tüketicinin tercihlerini şekillendirebildiği gözlemlenmiştir. Tüketicinin zihninde kalıcı logo, ambalaj vb. ölçütlerde kolay hatırlatılabilir semboller tercih edilmelidir.

Marka değerlemede uzun yılları kapsayan verilerin alınması daha sağlıklı sonuçlar bulmamızı sağlayacaktır. Benzer şekilde değerlemesi yapılacak markanın verilerine ulaşmak işimizi kolaylaştırıp sonuçların güvenilirliğini arttıracaktır. Çünkü her markanın ana markasının adı altında alt markaları da bulunmaktadır, gelir tablolarındaki tutarlar ise ana markayı kapsamaktadır. Algılanan kalite kavramı tüketici kişiliği ile ilişkilendirilmektedir. Tüketicinin karakter ve kişiliğinin algılanan kaliteyi değiştirdiği tespit edilmiştir. Algılanan kalite unsurunun kalıcılığını sağlamak için satış sonrası ürün destekleme hizmetleri ve tutundurma politikalarına yönelim bu noktada fayda sağlayabilir. Marka çağrışımı, markanın kalbi ve ruhu olarak adlandırdığımız tüketici zihninde markanın gölgesi ya da yansımasıdır. Tüketici ile marka arasında bağ kurabilecek duygusal ve manevi değerlere sahip olunarak tüketicinin zihninde kolayca anlamlandırabileceği çağrışımlar oluşturulabilir. Ek olarak marka değerlendirme hususunda bir devlet politikası belirlenip sadece marka hesaplama ve marka üzerine çalışmalar yapılması genel kabul gören bir değerlemenin olması marka değerlendirme hakkındaki karışıklığı ortadan kaldıracakı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Aaker, D.A. (1991). *Managing Brand Equity: Capatilizing On The Value Of A Brand Name*. New York: Free Press.

Ambler, Tim (2008). *Marketing Metrics*, In: Michael J. Baker and Susan J. Hart, (Ed.), *The Marketing Book*, 6th edition, Oxford: ButterworthHeinemann.

Can, P. ve Telingün, K. (2016). *Marka Bağlılığı Belirleyicilerinin Marka İlişisine*

- Etkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43),1744-1757.
- Çetingöz, B. C. ve Artuğer, S. (2014). Antalya İli'nin Marka Değerinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2): 200-210
- Alper, D. ve Aydoğan, E. (2017). Finansal Bazlı Marka Değerinin Firma Performansı Üzerine Etkisi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(16), 141-155.
- Ercis, A., Yapraklı, S., Can, P., & Yılmaz, M. K. (2013). Kişisel Değerler İle Marka Değeri Arasındaki İlişkiler. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(2), 21-41.
- Kocaman, S., & Güngör, İ. (2012). Destinasyonlarda Müşteri Temelli Marka Değerinin Ölçülmesi Ve Marka Değeri Boyutlarının Genel Marka Değeri Üzerindeki Etkileri: Alanya Destinasyonu Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3),23-42.
- Keller K. L. (2003). *Strategic Brand Management: Building, Measuring, And Managing Brand Equity*. Prentice Hall.
- Keller, P. A. (2006). Regulatory Focus and Efficacy of Health Messages, *Journal of Consumer Research*, 33/1, 109-114.
- Sevindik, E. (2007). Marka Değeri Ölçümleme Metodları Ve Lastik Endüstrisinde Bir Uygulama. Yayınlanmış YL Tezi, Marmara Üniv. İşletme ABD, İstanbul.
- Simon, C.J. ve Sullivan, M.W. (1993). The measurement and determinants of brand equity: A financial approach. *Marketing Science*, 12/1, 28-52.
- Ural, T. ve Perk, H. G. (2012). Tüketici Temelli Marka Değerinin Kişisel Bilgisayar Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi: Antakya'da Bir Çalışma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/3, 11-26.
- Toksarı, M., ve İnal, M. E. (2011). Tüketici Temelli Marka Değerinin Ölçümü: Kayseri'de Otomobil Kullanıcıları Üzerine Bir Uygulama. *Çağ University Journal of Social Sciences*, 8(2).69-97.
- Yazgan, H. İ., Çatı, K., ve Kethüda, Ö. (2014). Tüketici Temelli Marka Değerinin Ağızdan Ağıza Pazarlamaya Etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 237-252.
- Yılmaz, M. K., ve Bağdigen, S. (2015). Endüstriyel Hizmetlerde Marka Değeri: Muhasebe Yazılım Programı Kullanıcıları Üzerinde Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 233-246.
- Yıldız, Y., Canan, A. Y., & Özbey, S. (2012). Futbol Takımlarında Tüketici Temelli Marka Değeri: Bir Model Önerisi. *Ege Academic Review*, 12,1-10.
- Wang, D. H. M., and Yu, T. H. K. (2015). A Fuzzy Logic Approach To Modeling Brand Value: Evidence From Taiwan's Banking Industry. In *Annual Conference of the Global Innovation and Knowledge Academy* (pp. 39-52). Springer, Cham.
- Zengin, B., ve Güngördü, A. (2015). Marka Değerinin Hesaplanması Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Finans Ve Pazarlama Boyutu. *İİBF Dergisi*, 17(2), 282-298.

GERİ DÖNÜŞÜMLÜ KAĞIT HAMURUNUN YARATIM MALZEMESİ OLARAK GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE KULLANIMININ ÖĞRENCİLERDE KAĞIDIN GERİ DÖNÜŞÜMÜ HAKKINDA BİLGİ VE ALIŞKANLIK KAZANIMINA YÖNELİK ETKİLERİ

Erol BULUT

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Resim-İş Öğretmenliği
erol.bulut@marmara.edu.tr

Lale ÇAVULDUR

FMV Işık Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü
lale.cavuldur@isikun.edu.tr

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı Ortaokul 6.sınıf Görsel Sanatlar Dersinde geri dönüşümlü kağıt hamurunun yaratım malzemesi olarak kullanımının, öğrencilerde kağıdın geri dönüşümü hakkında bilinçlenmeye ve geri dönüştürme alışkanlıklarına yönelik nasıl bir etkisi olabileceğini belirlemeye çalışmaktır. Araştırmada uygulamalı nitel araştırma yöntemlerinden biri olan eylem araştırması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın uygulaması 2015-2016 eğitim öğretim yılı bahar döneminde sekiz haftalık süreç içerisinde toplam 22 kişiden oluşan bir çalışma grubu ile yapılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda uygulanan eylem planında atık kağıtların geri kazanımıyla elde edilen kağıt hamuru kullanılarak iki ve üç boyutlu sanatsal çalışmalar gerçekleştirilmiştir. El yapımı yapraklı kağıt (kolaj tekniğiyle, 2D), ağaçlarda yaşayan hayvan figürleri (3D) ve bu hayvanlar için su ve yemek kapları (3D) papier-maché kullanılarak uygulanmış, ardından tüm çalışmalar koli kartonlarından inşa edilen(3D) ağacın üzerinde, "Yaşayan Ağaç" teması çerçevesinde sergilenmiştir. Araştırma verileri ön ve son algı anketi, öğrenci, öğretmen, araştırmacı günlüğü, görüş anketi ve yarı yapılandırılmış odak grup görüşmelerinden oluşmaktadır. Verilerden elde edilen frekanslar kodlara ve daha sonra kategorilere ayrılmış, bulguların yorumlanmasında içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak öğrencilerin, kağıdın geri dönüşümü hakkında bilinçlenmeye ve geri dönüştürme alışkanlıklarında olumlu yönde değişime katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kağıt, Geri Dönüşümlü Kağıt Hamuru, Görsel Sanatlar Eğitimi, Papier-Maché, Geri Dönüşüm

Bilgilendirme: Bu çalışma 19-21 Ekim 2017 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Afro- Avrasya Araştırmaları III Kongresi'nde sunulan özet bildirinin genişletilmiş şeklidir.

THE IMPACT OF RECYCLED PAPER PULP USAGE AS A CREATIVE MATERIAL IN THE VISUAL ARTS EDUCATION IN DEVELOPING AN AWARENESS AND HABIT FOR PAPER RECYCLING AMONG THE STUDENTS

ABSTRACT

The main purpose of this research is to determine the impact of the usage of recycled paper pulp as a creative material among the 6th grade students, in order to develop a consciousness and its impacts on their recycling habits. In this research, an "action research design" has been used, which is an applied method of qualitative research. The subject matter research has been applied on a study group of 22 people for eight (8) weeks during the spring semester of 2015-2016 scholar period. In the action plan, as per the purpose of this research, the paper pulp that has been generated from the waste papers has been used in the creation of two and three dimensional artistic works. Hand crafted paper leaves (collage technic, 3D) has been applied as papier-mâché for animal figures living on the trees (3D) and the food and water cups (3D), followed by an exposition of "Living Tree" theme, built on the package card boards. The research data in the pre and post perception survey, consists of the interview results of students, teachers, researcher diary, and semi-structured focus groups. The frequencies have been sorted into codes, then categorised and content analysis methodology has been used in order to comment on the findings. Considering the findings, it is possible to state that students' consciousness of recycled paper usage habits have been positively impacted.

Key words: Paper, Recycled Paper Pulp, Visual Art Education, Papier-Maché, Recycle

Acknowledgement: This study was presented at International Congress on Afro-Eurasian Research held in İstanbul on 19-21 October 2017.

GİRİŞ

Eğitim ve sanat alanı içerisinde kağıt kullanımı, yazılı ve görsel bilgiyi aktaran, yaratıcı çalışmaların gerçekleşmesine olanak sağlayan rolüyle vazgeçilmez bir unsurdur. Görsel sanatlar eğitimi, eğitimin diğer alanlarına kıyasla malzeme ile doğrudan ilişkisi olan, onun sayesinde yaratıcılığın ve becerilerin geliştiği, uygulamada hedeflenen bir ürünü var etmek için malzeme kullanımının koşulsuz gereksinim duyulduğu bir alandır. Kağıt ise sanat eğitiminde en çok kullanılan malzemedir ve başka hiçbir malzemenin bize kağıdın sunduğu kadar geniş kullanım olanağı vermediği görülmektedir. Kağıt geri dönüşüm yoluyla uzun ömürlü kullanıma elverişli, çevre dostu bir malzemedir. Kağıdın, çevre bilinciyle birlikte kullanımı ve geri dönüştürülmesi, aşırı kağıt tüketiminin çevreye verdiği zararları azaltması açısından önem taşımaktadır. Görsel Sanatlar dersinde öğrencilere en çok kullandıkları malzemeden yola çıkılarak, kağıt ve kağıt hamurunun yaratım olanaklarıyla birlikte çevre eğitiminin verilmesi çağımızda bütünlüklü eğitim anlayışı açısından önem taşımaktadır.

Yaratım Malzemesi Olarak Kağıt

Kağıt, keşfedildiği tarihten bu yana Görsel Sanatların taşıyıcı yüzeyi olarak kullanılmıştır. 20. Yüzyılın başından itibaren kağıdın sanatta kullanımı, bu işlevin ötesine geçerek özgün yaratım malzemesi olma özelliğini kazanmıştır. Modern ve günümüz sanatı içinde sanat yapıtlarının biçimi artık yalnızca yaratıcı edimin değil, malzemenin kendine özgü özelliklerinin kullanımlarıyla da ele alınmaktadır. Biçim verme, aynı zamanda malzemenin özelliğinin sonuna kadar değerlendirildiği bir alandır. Malzeme kendi başına sanat yapıtının öz değerini belirlemez fakat önemli ölçüde katkıda bulunur(McLuhan, 1964, Akt. Bardt).

Kağıdın eğitimde geleneksel kullanımının yerine inovatif tekniklerle, farklı yaratım

süreçleri ve yeni bakış açılarıyla genişletilmesi gerekmektedir. Kağıt farklı yöntem ve tekniklerin kullanımıyla zengin çeşitlilikte sanatsal uygulamaların gerçekleşmesine izin veren çok yönlü bir malzemedir (Göbel, 2007: 12-13).

Kağıdın sahip olduğu avantajlar ve kazandırdığı eğitsel değerler Buyurgan'a (2012) göre:

1. Kağıt kolay bulunur, elde edilir,
2. Kolay taşınabilir, hafiftir,
3. Ucuz bir malzemedir,
4. Çok çeşitlidir ve değişik tür ve renkte kağıtlar farklı çalışma olanakları sağlar (kolaj, tekstil çalışmaları, rölyef vb.),
5. Kolay biçim alır ve kolay biçim aldığı için daha kısa sürede çalışmayı sağlar,
6. Kolay biçim aldığı ve ucuz olduğu için daha çok deneme yapma, uygulama olanağı verir,
7. Deneme yapma zenginliği, çocukların/gençlerin yaratıcılıklarını geliştirir.
8. Kağıt kolaylıkla buruşturulur, katlanır, kesilir, yırtılır, kıvrılır, yapıştırılır ve hamur haline getirilir. Bu etkinlikler öğrencilerde hacim duygusunun gelişimine ve üç boyutun kavranmasına katkı sağlar (heykel, seramik, rölyef vb.),
9. Kolaylıkla boyanabilir, renklendirilebilir. Kağıt ile çalışma teknikleri uygulanırken, kolay boyanabilme özelliği önemli bir avantaj sağlar,
10. Dönüşümlüdür,
11. İnsan ve çevre sağlığına zararsız bir malzemedir (Buyurgan ve Buyurgan, 2012: 214).

Kağıtla yapılabilecek sanatsal çalışmalar Görsel Sanatlar öğretmenlerinin yaratıcılıklarına paralel olarak gelişebilir, çoğalabilir. Her öğretmenin uyguladığı öğretim yöntemleri ve yaratıcı çalışma teknikleriyle birlikte öğrencilerin de yaratıcılıkları artarak malzeme olarak kağıda bakış açıları gelişebilir. Öğretmen malzeme bilinci kazandırmak için öğrencileri, kağıdı çözümlenmek ve onun dayanıklılık, gerginlik, esneklik gibi bazı özel niteliklerini öğrenmeleri yönünde cesaretlendirmelidir. Karton ve mukavvadadan ince, narin kağıtlara, kaplar ve karton kutulara kadar pek çok farklı kağıt çeşidi, öğrencilere üç boyutlu çalışma yaparken deney yapmaları için mükemmel bir yaratım ortamı sunar (Hurwitz ve Day, 2001: 118-119, Akt. Çapar).

Uygulama, sanat öğretiminde öğrenme aracı olabileceği gibi yalnızca bir malzemenin kullanımı üzerine de olabilir. Uygulamalarda kullanılacak malzemelerin çevrede kolay bulunabilir olması özellikle üç boyutlu çalışmalar için çok önemlidir. Kağıt bu açıdan malzeme olarak uygulama çalışmalarında zengin olanaklar vermektedir. Buruşturulmuş kağıtlarla resim, parşömen kağıtlarla doku, jelatin ya da parlak kağıtlarla vitray, çeşitli tür kağıtlarla üç boyutlu kolaj, maske, kukla yapımı, el işi kağıtlarla çini yapımı, ebru çalışmaları, optik leke çalışmaları gibi sayısız çeşitlilikte iki ve üç boyutlu uygulama çalışmasını kağıtla yapmak mümkündür (Ayaydın ve Mercin, 2013).

Geri dönüşüm yöntemi ile atık kağıtlardan elde edilen kağıt hamuru, Görsel Sanatlar dersinde rölyef, heykel ve seramik alanlarında üç boyutlu uygulama çalışmalarını gerçekleştirme olanağı sunmaktadır. Geri dönüşümlü kağıt hamuru ile el yapımı kağıt, kolaj, asamblaj, pulp painting (kağıt hamuru ile resim yapma) gibi çalışmalar yapılabileceği gibi, öğrenciler kendi yaptıkları kağıtlardan; defter, albüm, kart, fener, kitap ayracı vb. bir çok ürün de tasarlayabilirler. Kağıt ve kağıt hamurunun Görsel Sanatların farklı dallarında geniş yaratım olanağı sunan özelliği, yaratım malzemesi olarak çok yönlü, zengin kullanım değerini göstermektedir.

Görsel Sanatlar Eğitimi

Çağımızın eğitim anlayışında yaratıcılığın önemi artmış, insanların olanı koruyan değil, onu değiştiren, dönüştüren, yenileyen yönde eğitilmesiyle yaratıcı düşünmenin ve davranışın gelişiminin gerçekleşeceği düşüncesi hakim olmuştur (Kırısoğlu, 2005: 6).

Sanat eğitimi, bireylere yaratıcılık ve kültürel farkındalık kazandıran, toplumun yaratıcı ve yenilikçi kapasitesinin yükseltilmesine katkı sağlayan niteliğiyle günümüzde bütünlüklü eğitimin vazgeçilmez bir parçasıdır. Genç bireylerin yeteneklerini 21. yüzyılın gereksinimleri doğrultusunda geliştirme konusu gelişmiş ülkelerin uzun zamandır öncelikli bir politika konusudur. Sanata ve duyguların eğitimine önem verilen eğitim anlayışında duygular eğitilirken, zihinsel yeteneklerin, düşüncenin, zekanın da geliştiği gözlenmektedir. Sanat, duygusal ve ussal yaşantı arasındaki iç içe geçmiş bağlantısal ilişkiyi vurgularken, bireyin öğrenme ve gelişim sürecine etkili şekilde yardımcı olmaktadır (Odabaşı, 1986, Akt. Erbay). Böylece insanın iki temel özelliği olan us ve duyguların eğitiminde Görsel Sanatlar eğitimi önemli bir görevi üstlenmiş olmaktadır. Öğrencilerin karar verme süreçlerindeki yargı ve düşünce oluşturma ile eyleme geçmelerine katkıda bulunurken, öğrenmenin erişilebilir ve hayattan kopuk olmadığını görmeleri sağlanmaktadır.

Sanat eğitimi için bilimsellik, ussallık, çağdaşlık demek, çevre korunması, mimari mirasın korunması, geleneksel biçim ve içeriklerin bakım ve korunması gibi boyutları taşırken, bunları en bilimsel yöntemlerle yapmak fakat aynı zamanda gelenekselin aşılıp yeni ve iyi şeylerin, yeni sanat biçimlerinin, yeni düşüncülerin yaratılmasına da olanak hazırlamak demektir(San, 1992: 646).

Sanat eğitimi programlarında, kuramsal bilgi ve uygulamanın birlikte yer alması, sanatın üretimsel, eleştirel, kültürel ve estetik boyutlarının eşit ağırlıkta birlikte işlenmesi gerekmektedir. Montessori'ye göre "Eller insan zekasının araçlarıdır"(Montessori, 2014: 36). El, göz ve beyin koordinasyonunu sağlayan uygulama çalışmaları çocukların bireysel gelişiminde önemli bir role sahiptir.

Görsel Sanatlar eğitiminin yaratıcılığı geliştirmede rol alan problem belirleme ve çözme yetisini kazandırmada büyük payı olan uygulama çalışmaları öğrencilerin değişik malzeme ve araç-gereçle çalışırken edindikleri deneyimler yoluyla zenginleşir. Görsel Sanatlar derslerinde öğrenciler, kullanılan malzemelerin fiziksel ve yapısal özelliklerinin duysal olarak farkına varmakla birlikte, kendi geliştirdikleri ussal çözümler ve motor becerilerin yardımıyla bir ürün meydana getirmektedirler. Çalışılan malzeme ve tema, öğrencilerde ne kadar merak uyandırırorsa, çalışmaya karşı ilgi de aynı doğrultuda artarak yaratıcılığın gelişimine katkı sağlanmış olur. Malzeme bilgisini küçük yaşlardan itibaren öğrencilere kazandırma olanağı sunan sanat eğitimi, öğrencilerin yaşadıkları çevre ile ilişki

kurmasını sağlayarak onları gelecek yaşamlarına hazırlamaya katkı sağlar.

İşliklerde yapılan derslerde çocuklar paylaşma, sorumluluk, düzen, malzemeyi kullanma konularında bilinçlenirler. Çağdaş sanat eğitimi, sanatsal etkinlikler aracılığıyla kişilerin içinde yaşadıkları çevreye, topluma duyarlı olmalarını sağlamakla birlikte, çevresi ile yararlı bir etkileşimde bulunmasına da katkı sağlamaktadır. Sanat eğitimi çocuklara önce kendisine, sonra çevresine saygı duymayı öğretirken, çocukların ruhsal açıdan dengeli, paylaşımcı yetişmelerini olanaklı kılmaktadır (Buyurgan ve Buyurgan, 2012: 11-12).

Görsel Sanatlar dersinde yapılan uygulama çalışmaları, çocukların karakteristik gereksinimlerine göre ve yaşama ilişkilendirilmiş mevcut taleplerine uygun şekilde uyarlanmalıdır. Bu etkinliklerin düzenli ve sürekli uygulanması, çaba ve dikkat alışkanlığının güçlendirilmesi, zekice karar verme ve özgüven doğurma açısından bir disiplin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Sanat eğitimi çocukların olumlu ve yaratıcı dürtülerini canlı tutarak ve toplumsal yaşama etkin katılımları için gerekli olan düşünce ve eylem alışkanlıklarını disipline sokarak onları yönlendirmektedir (Dewey, 2014: 19).

Görsel Sanat eğitiminin çağdaş eğitim anlayışına paralel olarak amacına uygun şekilde hayata geçirilebilmesi için; nitelikli sanat eğitimcisine, yeterli ders saatine, gerekli fiziki donanıma sahip işliklere ve çağın değişen ve gelişen koşullarına göre kendini yenileyen öğretim programına gereksinim duyulmaktadır.

Çevre Eğitimi

Günümüzde sanat ve tasarımda malzeme seçimi, kullanımı geçmişe oranla daha çok önem kazanmıştır. Malzeme seçiminde, üretilen eserin kullanıcının sağlığına ve çevreye zarar vermemesine özen göstermek çağımızda üretken bireylerin göz önünde bulundurması gereken bir konudur. Ekoloji (çevrebilim) sözcüğünün sözlük anlamı ele alındığında "canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinin çalışılması ve araştırılması" olduğu görülmektedir. Eski Yunanca'da "oikos"; ev, yaşanılan yer, "logos"; bilim, çalışma, araştırma olup, ekoloji sözcüğü bu iki sözcüğün birleşimiyle meydana gelmiştir. Buradaki "ev", içinde yaşanılabilen çevreye işaret etmekte ve tüm canlıları kapsamaktadır. Ekoloji, ayrıştırmayı, bölmeyi değil, sentezi arayan bir bilim dalıdır. Çevre konusunda bilinçlenme ve sorunları çözmeye yönelik adımlar 70'li yıllarda atılarak, 22 Nisan 1970'de büyük katılımlı ilk "Dünya Günü" toplantısı gerçekleşmiş, eğitim ve sosyo-ekonomik alanlarda çevre bilinci geliştirmeye yönelik çalışmalar başlamıştır (Odum ve Barrett, 2008: 2-9).

Dünya üzerinde bulunan yaşamın sürdürülebilmesi için su, toprak ve havanın temiz kalması, bitki ve hayvan varlığının korunması büyük önem taşımaktadır. Çağımızda yaşanan küresel iklim değişikliği sonucu ortaya çıkan sorunlar, başta insan sağlığı olmak üzere çevremizdeki tüm canlı ve cansız varlıkları olumsuz yönde etkilemektedir. Sanat ve tasarımla uğraşan yaratıcı bireylerin yeni bir eser veya ürün yaratırken çevre bilinciyle hareket etmeleri bu nedenle önem taşımaktadır.

Çevre eğitimi, bireyin doğa ile ilişkisi konusunda bilinç kazanımını sağlayan, çevre koruma ile ilgili bir eğitimidir. Çevre, eğitimin tamamlayıcı öğelerinden biridir ve eğitim sürecinin tüm aşamalarında yer alması gereken bir konudur. Çevre konusunda bilgi sahibi olma ve doğaya zarar vermeden bir yaşam sürdürme toplumun tüm bireylerinin sorumluluk almasını gerektirmektedir. Bireylerin çevre bilincinin ve duyarlılığının geliştirilmesi ise eğitim yoluyla gerçekleşir. Çevre

bilincinin ve duyarlılığının geliştirilmesi, doğal dengenin korunması, doğal kaynakların tahrip edilmeden kullanımı ve gelecek kuşaklara temiz bir çevrenin bırakılması, çevre eğitiminin hedefleri arasındadır. Çevre eğitiminde uygulamalı etkinliklere yer verilmeli, eleştirel düşünce ve sorun çözme becerisi devreye sokulmalıdır. Çevre eğitiminde amaç, öğrencilerin gündelik yaşamdan başlayarak, su, hava, toprak kirliliği, gıdalar, enerji, atıklar, geri dönüşüm vb. konularda yaşanan sorunlar hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayarak çevre koruma bilincini kazandırmaktır. Çevre eğitimi ekolojik bilgileri aktarırken bireylerin çevreye yönelik tutumlarının olumlu yönde gelişmesini, bu tutumların davranışa dönüşmesini sağlamaya katkı sağlar. Çevre eğitimi kişilik gelişimine etki ederken, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor öğrenme alanlarına hitap eder (Ada vd., 2017: 25-27).

Ekolojik egoyu geliştirmeye yönelik ekopsikoloji, kişinin diğer insanlara ve gezegendeki diğer canlı, cansız varlıklara karşı etik sorumluluğunu olgunlaştırır. Ekopsikolojinin etik değerleri; zarar vermemek, saygı duymak ve katkıda bulunmaktır, gezegenin sağlığı ile bireyin sağlığı arasındaki ilişkiyi dikkate almaktadır. Ekolojik egosunu oluşturmuş bireyler, kendi varoluşunu mümkün kılan canlı ve cansız çevreye zarar vermeyeceklerdir. Çevrelerindeki varlıkları ele geçirme ve sahiplenme duygusu yerine, birlikte yaşama ve yaşatma duygusu oluşacaktır. Canlı ve cansız çevreyi kendi gereksinimleri doğrultusunda kullanırken, saygılılık ve adalet ilkesine göre davranarak, sürdürülebilirlik ilkesi içinde tüketenlerdir. Tükettiği kadar üretmeyi veya ürettiği kadar tüketmeyi, kullandığı nesnelere tekrar kullanılabilir hale dönüştürmeyi davranış şekli haline getireceklerdir. Ekolojik toplumun oluşturulması, ekolojik egoların yaratılmasıyla mümkündür (Uzunoğlu, 2006:34-36).

Çevre eğitiminde kullanılan öğretim yönteminde, ekolojinin çocuklar için bir fobi değil, bir tat alma, hatta bir oyun oynama alanı şeklinde ele alınması tercih edilmelidir. Çevre bilincine sahip güçlü öğrenciler yetiştirmek için, ekofobi hastalığı ekofili ile, çocukların doğal dünya ile bağ kurma yönündeki eğilimleri desteklenerek iyileştirilebilir. Çevre eğitiminde doğa sevgisine dayalı bir ilişkinin gelişimine izin verilerek bilginin kalıcı olması sağlanabilir. Çocuğun gelişim aşamalarına uygun çevre eğitimi verilmeli, çocukların kendi yerelliklerindeki flora, fauna ve özellikleri tanımakla daha çok ilgilenmeleri için çaba gösterilmelidir. 4-7 yaş arası erken çocukluk dönemindeki etkinlikler çocuğun gelişimsel olarak eğilim gösterdiği doğal dünya ile empati kurma konusuna yoğunlaşmalı, 8-11 yaş orta çocuklukta keşfetmek öncelik kazanmalıdır. Orta çocuklukta yeryüzü ile bağ kurma aşamasında öncelikli hedef yakın dünyayı keşfetmek ve bulunduğu yeri tanımak olmalıdır. Önce ev ve okul çevresi ele alınıp daha sonra mahalleye, topluluğa, bölgeye ve ötesine geçildiği takdirde, çocuğun genişlemekte olan önemli şeyler dünyasını yansıtabilir. 12-15 yaş ergenlik döneminde toplumsal eylemlilik daha merkezi hale gelmelidir. Ergenlik döneminde tarihsel, mantıksal ve toplumsal olarak etkin olma eğilimine rağmen, hayvanlarla empatik ilişkilerin geliştirilmesine devam edilmesi gerekmektedir (Sobel, 2014).

Çevre eğitimi, John Dewey'nin (1859-1952) eğitim modelinde vurguladığı gibi, okul ve gerçek yaşam arasındaki etkileşim ve süreklilik bağının kurulmasıyla başarıya ulaşabilir. Süreklilik, çocukların geçmiş deneyimlerinden edindikleri tecrübelerle, gelecekteki davranışlarının arzu edilen yönde biçimlenmesinin sağlanmasıdır. Çevre eğitiminde süreklilik, öğrencilerin günlük yaşamlarındaki davranışlarına,

eylemlerine çevrenin sürdürülebilir geleceği açısından bakmaları anlamına gelmektedir (Moroye ve Ingman, 2017: 2).

Görsel sanatlar alanında fiziksel çevre yalnızca kompozisyondaki mekan kurgusu ve sınıf ortamının yerleşimi değil, aynı zamanda sanatsal biçimlerdir ve uzamda bulunan doğal ve insan eliyle yapılmış tüm nesnelere öğrencilerin estetik beğenilerini ve yaratıcılıklarını yönlendirir. Çevreyle ilgili tüm deneyimlerini öğrenciler çevre nitelik ve özelliklerini öğrenmede kullanırlar (McFee ve Degge, 1977: 327).

Çevre eğitiminde, sanat eğitimcileri öğrencilere doğanın bir parçası olduklarının bilincini aşılıyarak, çevre sağaltımına yönelik eğitim vermelidir. Eğitimciler, Çevre Sanatı içerisinde yer alan sanatçıların yapıtlarından örnekler göstererek, doğaya zarar vermeden, atıklarla ve doğal malzemelerle çalışan sanatçıların tutumlarını örnek gösterebilirler. Sanat ve çevre ilişkisi hakkında bilinç oluşturma amacıyla sanat tarihinden ve günümüz sanatçılarından eserlerinden yararlanabilirler (Blandy, vd., 1998).

Günümüzde eğitimin her kademesinde çevre eğitimi verilerek çevre bilincinin sağlanması evrensel bir sorumluluk haline almıştır. Çevre eğitiminin daha kapsamlı ve yaygın hale getirilmesi öğretmen ve velilerden oluşan grubun ortak amaçlar çerçevesinde birleşmesi ile başarıya ulaşabilir. Çevre bilincinin en iyi şekilde oluşturulması ve olumlu yönde davranış değişikliğinin yaratılması için ailelerin ve okulun işbirliği içerisinde bulunması önem taşımaktadır (Yücel ve Morgil, 1999).

Eğitimde çevreyi korumanın temel insanlık değeri olduğu bilincini kazandırmak gerekmektedir. Çevre eğitimi yalnızca Fen Bilgisi, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersi kapsamı içine sınırlandırılmadan eğitimin tüm alanlarına genişletilerek oyunlar ve etkinlikler eşliğinde öğrencilere verilebilir. Görsel sanatlar eğitimi içerisinde çevre bilinciyle tasarlanmış uygulama çalışmaları, öğrencilerin yaparak ve yaşayarak çevre eğitimi almalarına katkı sağlar. Küçük yaşlardan itibaren çevre sorunları hakkında bilinçlenen bireyler, geleceğin dünya düzenini inşa ederken doğal dengeyi koruyacak ve yaşamdan yana bir tutum geliştirmiş olacaklardır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, yaratıcı sanatsal faaliyetlere geniş olanak tanıyan kağıttan yola çıkılarak, bilinçsiz kağıt tüketiminin yol açtığı çevre sorunları ve kağıdın geri dönüşüm olanakları hakkında bilinç kazanımına katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Araştırmada, atık kağıtların üretim malzemesi olarak iki ve üç boyutlu çalışmalarda kullanım olanağından yararlanılarak, uygulama çalışmaları aracılığıyla öğrencilere çevre eğitimi verilmesi hedeflenmiştir. Görsel sanatlar eğitiminin çevre eğitimiyle birlikte ele alındığı bir çalışmaya literatür taramasında rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmanın alan yazına katkıda bulunması araştırmanın amaçları arasındadır. Bu çalışmada temel amaç, Görsel Sanatlar Eğitiminde geri dönüşümlü kağıt hamurunun üretim malzemesi olarak kullanıldığı uygulama çalışmaları aracılığıyla öğrencilere çevre bilinci kazandırmaktır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. Geri dönüşümlü kağıt hamurunun sanat eğitimine entegrasyonuna yönelik ne tür etkinlikler gerçekleştirilebilir?

2. Geri dönüşümlü kağıt hamurunun yaratım malzemesi olarak kullanıldığı uygulama çalışmaları, öğrencilerde kağıdın geri dönüşümü hakkında bilgi kazanımına nasıl bir etkide bulunmuştur?
3. Geri dönüşümlü kağıt hamurunun yaratım malzemesi olarak kullanıldığı uygulama çalışmaları, öğrencilerin geri dönüşüm alışkanlıklarına nasıl bir etkide bulunmuştur?
4. Planlanan uygulama çalışmalarının öğrencilerde bilinçsiz kağıt kullanımının yol açtığı çevre sorunları hakkında farkındalık kazanımına katkısı olabilir mi?
5. Planlanan uygulama çalışmalarının öğrencilerde kağıt geri dönüşümünün çevreye katkıları hakkında bilgi kazanımına katkısı olabilir mi?
6. Öğrencilerin Görsel Sanatlar dersinin çevre konularıyla birlikte işlenmesine dair görüşleri nelerdir?

Bu araştırmada, belirtilen araştırma soruları çerçevesinde biçimlenen ders ve uygulama çalışmalarının ardından toplanan verilerden elde edilen bulgular incelenecektir.

Yöntem

Bu araştırmada uygulamalı nitel araştırma yöntemlerinden, eylem araştırması deseni kullanılmıştır. Eylem araştırmaları, öğretmenler ve akademisyenler tarafından yapılabilen, okul ve sınıf gibi yerel düzeylerdeki değişimin, buna paralel olarak da gelişimin oluşturulabilmesinde en güçlü araştırmalardan biri olarak tanımlanabilecek, eleştirel kavram kapsamında değerlendirilmesi gereken bir yöntemdir (Ekiz, 2003). Araştırma deseni olarak eylem araştırması, eğitim programlarının uygulama süreçlerinde görülen sorunları çözmeye yönelik yenilikçi öğretme ve öğrenme yaklaşımları getirme aracına sahip olma niteliğiyle bu çalışma için uygun görülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili Avrupa Yakası'nda bulunan FMV Ayazağa Özel Işık Ortaokulu'nda öğrenim gören Ortaokul birinci sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Okulun 6G şubesinde bulunan 12'si kız, 10'u erkek, toplam 22 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin demografik bilgileri, çoğunluğu yüksek eğitim sahibi ebeveynlerden, orta ve üst düzey ekonomik yapıya sahip ailelerden oluştuğunu söylememize izin vermektedir.

Eylem planı

Eylem planı sekiz haftalık süreci kapsayan bir ders izlencesi olarak hazırlanmıştır. Bu süre içerisinde toplamda beş etkinlik planlanmış, etkinliklerin birbirleriyle ilişkili ve geçişken şekilde olmasına dikkat edilmiştir:

1. Atık kağıtlardan kağıt hamuru hazırlama,
2. Geri dönüşümlü yapraklı kağıt yapımı (2D, okul bahçesindeki ağaçlardan toplanan yapraklar ile kolaj),
3. Geri dönüşümlü kağıt hamurundan ağaçlarda yaşayan hayvan figürleri yapımı (3D, papier-maché tekniği),
4. Geri dönüşümlü kağıt hamurundan kalıp yardımıyla kaplar yapılması (3D, papier-maché tekniği),
5. Koli kartonlarından ağaç inşa edilmesi projesi (3D, grup çalışması).

Uygulama etkinliklerine başlanmadan önce, kağıdın tarihte keşfi, günümüzde

üretim biçimi ve geri dönüşümü hakkında görseller ve ders malzemeleri kullanılarak sunum şeklinde genel bilgi verilmiştir. Uygulama çalışmaları süreci, kağıt yapımı hakkında kısa film gösterimi, kağıt tasarımlar hakkında sunum, çeşitli kağıt örneklerinden ve ürünlerinden oluşan ders malzemeleri ve oyunlarla zenginleştirilmiştir. Çalışmalar tamamlandıktan sonra tematik bir sergi çerçevesinde sergilenmiştir. Geri dönüşümlü kağıt hamurundan yapılan üç boyutlu uygulama çalışmaları (hayvanlar ve su/yemek kapları) "Yaşayan Ağaç" adı altında, koli kartonlarından inşa edilen ağaç üzerine yerleştirilmiş, yapraklı kağıtların üzerine hangi ağaca ait olduğu bilgisi yazılarak asılmış ve sergilenmiştir.

Araştırmacının Rolü

Araştırmacı, bu araştırmada katılımcı gözlemci olarak yer almış, bunun yanı sıra bazı derslerde uygulamacı olarak bulunmuştur. Uygulama etkinliklerinde yer alan iki ve üç boyutlu çalışmaların birlikte yürütüldüğü derslerde sınıf öğretmeniyle iş bölümüne giderek uygulamacı rolünü üstlenmiştir. Görsel Sanatlar dersi süresinin (40') kısıtlılığı nedeniyle, üç hafta boyunca araştırmacı her ders yedi öğrenci ile yapraklı kağıt çalışmasını yürütürken, diğer öğrenciler öğretmenle birlikte üç boyutlu çalışmaları sürdürmüşlerdir. Katılımcı gözlemci olarak bulunduğu derslerde araştırmacı düzenli olarak gözlemlerini yazmış, ayrıca tüm uygulama çalışmaları süresince günlük tutmuş, uygulama çalışmalarının ardından on iki öğrenciyle odak grup görüşmesini yapmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri çeşitleme yoluna gidilerek; gözlem, araştırmacı günlüğü, öğrenci günlükleri ve öğretmen günlüğü, ön ve son algı anketleri, dersin işlenişine dair açık uçlu sorulardan oluşan öğrenci görüşü anketi ve yarı yapılandırılmış odak grup görüşmesi kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde, nitel araştırma veri analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı kapsamında belirlenen sorular doğrultusunda, veriler üç aşamada analiz edilmiştir. 1. Verilerin kodlanması aşaması, 2. Kodların sınıflandırılıp kategorileştirme aşaması, 3. Geçerlik ve güvenilirlik sağlama aşaması.

Verilerin Kodlanması Aşaması

Öğrencilerin ön ve son algı anketi, öğrenci görüş anketi ve yarı yapılandırılmış grup görüşmesine verdikleri yanıtlarda ortaya çıkan frekans değerleri, geri dönüşüm bilgisi ve geri dönüşüm alışkanlıkları doğrultusunda incelenmiş, verilen yanıtlardaki kodlar saptanmıştır.

Kodların Sınıflandırılıp Kategorileştirme Aşaması

Verilerden elde edilen kodlar birbirleriyle ilişkisi açısından sınıflandırılarak daha genel temalar altında birleştirilmiş, bu temalar kategorileri oluşturmuştur. Daha sonra ise kodlar ve temalar düzenlenerek bulgular tanımlanmıştır. Ayrıca elde edilen verilerden betimsel analiz tekniği ile aynen alıntılar yapılmıştır.

Geçerlik Ve Güvenirlik Sağlama Aşaması

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği etik ilkeler doğrultusunda, araştırmacının araştırma verilerini, oluşturulan geçerlik komitesiyle düzenli yapılan toplantı ve

görüşmelerde paylaşması ve öneriler doğrultusunda değişiklik yapmasıyla yerine getirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde güvenilirlik elde etmek amacıyla Görsel Sanatlar alanından uzman bir kişiyle birlikte çalışılmış, bu kişi tarafından ön algı, son algı anketi, görüş anketi ve odak grup görüşmelerinin kodları ve temaları tek tek incelenmiş, araştırmacının bulgularıyla karşılaştırılmıştır. Araştırmacı uzmanın yaptığı bu çalışmanın kendi analizine kattığı nesnellik doğrultusunda bir süre sonra tekrar kendi bulgularını analiz etmiştir. Araştırmacı tarafından ikinci kez yapılan veri analizi sonunda uzman kişi verileri tekrar analiz etmiş ve ayrı ayrı elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır. Miles&Huberman'ın güvenilirlik formülü kullanılarak araştırmacı ve uzmanın analizlerindeki bulgular hesaplanarak araştırmacının güvenilirliği sağlanmıştır. Ön algı anketinin güvenilirlik oranı: $(262/273) \times 100 : \%95$, son algı anketinin güvenilirlik oranı: $(259/269) \times 100 : \% 96$, görüş anketinin güvenilirlik oranı: $(375/393) \times 100 : \%95$, odak grup görüşmesi güvenilirlik oranı: $(148/168) \times 100 : \%88$ olarak hesaplanmıştır.

Bulgular

Uygulama çalışmalarının öğrencilerin kağıdın geri dönüşümü hakkında bilgilerine katkısını ölçmek için, çalışma öncesi uygulanan ön algı anketinde ve çalışma sonrası son algı anketinde "Kağıtlar sence kaç kez geri dönüştürülebilir?" sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin ön algı ve son algı anketlerinde bu soruya verdikleri yanıtlar doğrultusunda hazırlanan frekans dağılımları ve bu yanıtlara ait kodlamalar Tablo 1'de karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo1: Kağıtların Kaç Kez Geri Dönüştüğü Bilgisine Yönelik Ön Algı, Son Algı Anketi Bulguları

Kağıtlar sence kaç kez geri dönüştürülebilir?		
Kodlar	Ön Algı Anketi (f)	Son Algı Anketi (f)
Sonsuza dek	4	1
3 kez	4	2
1-2 kez	3	-
7-12 kez	3	3
30 kez	1	1
50 kez	1	-
Kullanılamayacak hale gelene kadar	1	-
Yakılabildiği kadar	1	-
Yanıtsız	1	-
6 kez	-	7
4-5 kez	-	3
Bilmiyorum	-	1
Dönüştürülemeyene kadar	-	1
Toplam	19	19

Kağıtların 6 kez geri dönüşebileceği bilgisinin doğruluğu göz önüne alınarak, ön algı ve son algı anket verileri karşılaştırdığında "6 kez" frekansının ön algı anketinde yer almadığı, son algı anketinde 7 kez belirlediği tespit edilmektedir. Doğru bilgiye yakın diğer veri ise 4-5 kez kodu olup, son algı anketindeki yanıtlarda 3 frekans değerindedir. Ön algı anketinde bulunmayan 4-5 kez kodu son algı anketinde belirlemiştir ve bunun da doğru cevaba yakın olduğu söylenebilir. Son algı anketindeki "dönüştürülemeyene kadar" kodunun derste aktarılan - lif boyları kısaltıldığı için daha fazla dönüştürülemiyor- bilgisinin izlerini taşıdığını, derste

öğrenilen bilgiyi yansıttığı gözlemlenmektedir. Ön algı ve son algı anket verilerindeki bulgular karşılaştırıldığında, öğrencilerin kağıdın kaç kez geri dönüştüğü hakkında bilgi kazanımına olumlu katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Uygulama çalışmaları öncesi ve sonrasında uygulanan ön algı ve son algı anketlerinde, öğrencilerin geri dönüşüm alışkanlıklarındaki değişimi saptamak amacıyla; "Kağıtları geri dönüşüme verir misin? Sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin yanıtları doğrultusunda hazırlanan frekans dağılımları ile bu yanıtlara ait kodlamalar Tablo 2'de karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Geri Dönüşüm Alışkanlıklarını Ölçmeye Yönelik Ön Algı Ve Son Algı Anketi Bulguları

Kağıtları geri dönüşüme verir misin?		
Kodlar	Ön Algı Anketi (f)	Son Algı Anketi (f)
Evet	8	13
Bazen	5	1
Genellikle	3	2
Hayır	2	1
Diğer	1	2
Toplam	19	19

Kağıtları geri dönüşüme verir misin? Sorusuna verilen yanıtların frekans değerleri ön algı anketinde evet kodunda 8 iken, son algı anketinde bu sayı 13'e yükselmiştir. Kağıtları geri dönüşüme bazen veririm kodu ön algı anketinde 5 frekans, son algı anketinde 1 frekans değerindedir. Genellikle kodu ön algı anketinde 3 frekans, son algı anketinde 2 frekans değerindedir. Olumsuz yöndeki hayır yanıtının kodu, ön algı anketinde 2 frekans, son algı anketinde 1 frekans değerine sahiptir. Ön algı anketinde bir öğrenci soruyu "vermek istiyorum ama veremiyorum" ifadesiyle cevaplamıştır, bu yanıt diğer koduna alınmıştır. Son algı anketinin diğer kodunda ise "Verebilme şansım olduğu zaman veririm" ve "verebilseydim evet" yanıtları bulunmaktadır. Ön algı ve son algı anket verileri karşılaştırıldığında uygulama çalışmalarının öğrencilerin kağıdı geri dönüştürme alışkanlıklarında olumlu kazanımlara yol açtığı gözlenmektedir. Tablo 2'de yer alan bulgularda, öğrencilerin geri dönüşüm alışkanlıklarında ortaya çıkan olumlu değişimin sayısal ifadesi görülmektedir.

Uygulama çalışmalarının ardından öğrencilerin geri dönüşüm alışkanlıklarındaki değişimin ne yönde olduğunu irdelemek için görüş anketinde açık uçlu soru yöneltilmiş; "Bu ders kağıtları geri dönüştürme alışkanlığında olumlu değişim yarattı mı? Örnek verir misin? Şeklinde iki aşamalı soru hazırlanmıştır. Verilen yanıtlar doğrultusunda ortaya çıkan kodlar ve frekans değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo3: Geri Dönüştürme Alışkanlıklarındaki Değişime Yönelik Görüş Anketi Bulguları

Bu ders kağıtları geri dönüştürme alışkanlığında olumlu değişim yarattı mı? Örnek verir misin?	Evet	Hayır	Çok değil
Toplam: 19	14	4	1

Sorunun ilk bölümünü tüm öğrenciler yanıtlamış, 14 tanesi olumlu "evet" şeklinde, 4 tanesi "olmadı, hayır" şeklinde, bir tanesi de "çok değil" şeklinde yanıtlamıştır.

Sorunun ikinci bölümünde, öğrencilerden geri dönüşürme alışkanlıklarındaki değişimin örneklerle açıklanması istenmiştir. Bu bölümü 8 öğrenci boş bırakmış, örnek vermemiştir. Tablo 4'te öğrencilerin verdikleri örneklerde yer alan temaların kategorileri ve frekans değerleri verilmiştir.

Tablo 4: Geri Dönüşüm Alışkanlıklarındaki Değişimin Örneklenmesine Yönelik Görüş Anketi Bulguları

Bu ders kağıtları geri dönüşürme alışkanlığında olumlu değişim yarattı mı? Örnek verir misin?	Geri dönüşüm	Yanıtsız (Boş)	Figür yapımı
Toplam: 19	10	8	1

Bu dersin yol açtığı, kağıtları geri dönüşürme alışkanlığındaki değişime örnek verilmesine dair sorulan soruya verilen yanıtlarda, geri dönüşüm kategorisinde 10, figür yapımı kategorisinde 1 yanıt bulunmaktadır.

Sorunun ikinci bölümüne verilen yanıtlardan örnekler;

"evet, artık daha çok kağıdı geri dönüşürüyorum"(E.Ö, 13.06.2016)

"çöpü normal çöp yerine geri dönüşüm kutusuna attım"(E.Ö, 13.06.2016)

"gereksiz kağıtları artık geri dönüşüme attım" (K.Ö. 13.06.2016)

"bugün dolaptakileri geri dönüşüme verdim" (E.Ö. 13.06.2016)

"daha fazla geri dönüşüme katkıda bulunuyorum"(E.Ö. 13.06.2016)

"artık kağıdı lüzumlu kullanıyorum" (K.Ö. 13.06.2016)

"geri dönüşümün ne kadar önemli olduğunu anladım" (K.Ö. 13.06.2016)

"anneme geri dönüşümü anlattım" (E.Ö.13.06.2016) yer almaktadır.

Bir öğrenci yanıtında ise;

"artık evdeki kağıtlarla figür yapıyorum" (K.Ö.13.06.2016) ifadesi yer almaktadır.

Öğrenci yanıtları incelendiğinde dersin kağıtları geri dönüşürme alışkanlıklarında olumlu yönde etkide bulunduğu görülmektedir.

Görüş anketinde, ders planı çerçevesinde uygulanan çalışmalarda, öğrencilerin kağıdın günlük hayatta kullanımıyla ilgili sorunları fark etmelerine yol açıp açmadığına dair görüşleri alınmıştır. "Günlük hayatta kağıdın kullanımı ile ilgili sorunlar nelerdir? Bu dersler senin bu sorunları fark etmene yardımcı oldu mu?" sorusu yöneltilmiştir. Sorunun ilk bölümüne verilen yanıtlardaki kodlar "geri dönüşüm eksikliği", "gereksiz kullanım" ve "doğa tahribatı" kavramlarıyla kategorize edilmiştir. Sorunun bu bölümüne iki öğrenci açıklama yazmamış, bir öğrenci de hayır şeklinde yanıtlamıştır.

Tablo 5'te görüş anketine verilen yanıtlarda yer alan temalardan yola çıkılarak oluşturulan kategoriler ve frekans değerleri bulunmaktadır.

Tablo 5: Kağıt Kullanımıyla İlgili Saptanan Sorunlara Dair Görüş Anketi Bulguları

Günlük hayatta kağıdın kullanımı ile ilgili sorunlar nelerdir? Bu dersler senin bu sorunları fark etmene yardımcı oldu mu?	Geri Dönüşüm Eksikliği	Gereksiz kullanım (Kağıt israfı)	Doğa Tahribatı	Açıklamasız	Hayır
Toplam: 17	7	5	2	2	1

Günlük hayatta kağıdın kullanımı ile ilgili sorunlar hakkında, 7 öğrenci geri dönüşüm eksikliği, 5 öğrenci gereksiz kullanım (kağıt israfı), 2 öğrenci doğa tahribatı yönünde görüş belirtmiş, 2 öğrenci açıklama yapmamış, 1 öğrenci hayır yanıtını vermiştir.

Öğrencilerin verdikleri yanıtlardan örneklerde;

"gereksiz kullanım ve geri dönüşüm çöpüne atmama" (K.Ö. 13.06.2016)

"geri dönüşüm çok az var" (E.Ö. 13.06.2016)

"kağıdın geri dönüştürülmemesi oldu" (K.Ö. 13.06.2016)

"insanlar kağıdı çok sınırsızmış gibi kullanıyorlar ama aslında ağaçlar yok oluyor" (E.Ö. 13.06.2016)

"kağıt israf edilmektedir" (E.Ö. 13.06.2016)

"çok kağıt tüketiyoruz" (K.Ö. 13.06.2016)

"çok fazla ağaç kullanılıyor" (E.Ö. 13.06.2016) gibi ifadeler yer almaktadır. Uygulama çalışmaları ve derste aktarılan bilgilerle, öğrencilerin geri dönüşüm konusunun önemine yönelik farkındalık kazandığı görülmektedir.

Görüş anketinde yöneltilen sorunun ikinci bölümünde yer alan "Bu dersler senin bu sorunları fark etmene yardımcı oldu mu?" sorusuna verilen yanıtlar "evet" ve "hayır" şeklindedir. Tablo 6'da verilen yanıtların frekans dağılımları ve kodlar yer almaktadır.

Tablo 6: Dersin Kağıt Kullanımı Hakkındaki Sorunların Fark Edilmesindeki Rolüne Yönelik Görüş Anketi Bulguları

Bu dersler senin bu sorunları fark etmene yardımcı oldu mu?	Evet	Hayır
Toplam: 19	17	2

Bu soruyu yanıtlayan 19 öğrenciden 17'si "evet" yanıtını, 2 öğrenci de "hayır" yanıtını vermişlerdir. Öğrenci görüşlerinin verilerinden elde edilen bulgular incelendiğinde, uygulanan dersin öğrencilerin günlük yaşamımızdaki kağıt kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar hakkında, geri dönüşüm konusunda bilgi edinimi ve farkındalık kazanımına önemli ölçüde olumlu katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Öğrencilerin derste edindikleri bilgileri soyutlama ve kendi çıkarımlarını yapabilmeye becerilerini ölçmeye yönelik, görüş anketinde; "Sence çevre sorunları ile kağıt kullanımı arasında bir ilişki var mıdır? Açıklar mısın? Sorusu yöneltilmiştir. Tablo 7'de öğrencilerin verdikleri yanıtlar doğrultusunda hazırlanan frekans dağılımları ve kodlar verilmiştir.

Tablo 7: Çevre Sorunları İle Kağıt Kullanımı İlişkinine Yönelik Görüş Anketi Bulguları

Sence çevre sorunları ile kağıt kullanımı arasında bir ilişki var mıdır? Açıklar mısınız?	Evet, vardır.	Hayır, yoktur.
Toplam: 19	13	6

Sorunun ilk bölümüne 13 öğrenci "evet, vardır" şeklinde yanıt vermiş, 6 öğrenci "hayır, yoktur" şeklinde yanıtlamıştır. Evet, vardır yanıtları içinde 4 tanesinde açıklama yer almamaktadır. Tablo 7'de yer alan çevre sorunları ile kağıt kullanımı ilişkisine dair görüş anketi bulgularında, öğrencilerin çoğunluğunun bu ilişkiyi kurduğu görülmektedir.

Sorunun ikinci bölümündeki açıklamalar kısmını toplam dokuz öğrenci yanıtlamış, beş öğrenci açıklama yazmamıştır. Açıklamalarla ilgili verilen yanıtlarda bulunan kodlar kategorize edilmiştir. Tablo 8'de kategorize edilen temaların frekans dağılımları gösterilmektedir.

Tablo 8: Çevre Sorunları İle Kağıt Kullanımı İlişkisinin Açıklanmasına Yönelik Görüş Anketi Bulguları

Sence çevre sorunları ile kağıt kullanımı arasında bir ilişki var mıdır? Açıklar mısınız?	Ormanların azalması	Gereksiz kağıt tüketimi	Geri Dönüşüm
Toplam: 9	6	2	1

Çevre sorunlarıyla kağıt tüketimi arasındaki ilişkiyi açıklayan yanıtlarda "ormanların azalması" kategorisi 6, "gereksiz kağıt kullanımı" kategorisi 2, "geri dönüşüm" kategorisi 1 frekans değerindedir. Öğrencilerin çevre sorunları ile kağıt kullanımı arasındaki ilişkiyi açıklayan cümlelerinden örneklere baktığımızda:

"*vardır, ormanların azalması kağıt kullanımıyla ilişkisi vardır*" (K.Ö. 13.06.2016)

"*var, çünkü kağıt için ağaçları keserler*" (E.Ö. 13.06.2016)

"*evet, kağıdı gereğinden fazla kullandığımızda ormanlarımız azalır*" (K.Ö. 13.06.2016)

"*var, çünkü ağaçların çoğu ile kağıt yapılıyor*" (K.Ö. 13.06.2016)

"*evet, insanlar daha fazla kağıt kullanınca daha fazla ağaç yok oluyor*" (K.Ö. 13.06.2016)

"*evet, aşırı kağıt tüketimi*" (E.Ö. 13.06.2016)

"*evet, çok kağıt tüketiyoruz*" (E.Ö. 13.06.2016) gibi ifadeler yer almaktadır.

Bu açıklamalardan öğrencilerin, bilinçsiz ve aşırı kağıt tüketimi ile ağaç kesiminin ve yok olan ormanların ilişkisini kurdukları gözlenmektedir. Uygulama çalışmaları ve sunumlarda aktarılan bilgilerin öğrencilerin kağıt kullanımı ile çevre sorunları arasındaki bağı kurma ve çevre bilinci kazanmalarına olumlu katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Görüş anketinde öğrencilere, çevre bilinciyle hareket edilerek kağıtların az tüketildiği ve geri dönüştürüldüğü zaman elde edeceğimiz kazanımlarımıza yönelik olarak; "Kağıtları az tüketerek ve geri dönüştürerek neleri kurtarıyoruz?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların frekans değerleri temalara ayrılarak kategoriler oluşturulmuştur.

Kağıdın az tüketimi ve geri dönüşümüyle kazanılanlar içerisinde, ağaçlar kategorisi 11 frekansa sahiptir. Ağaçlar kategorisine ormanlar ve bitkiler de dahil edilmiştir. Çevre kategorisinde; çevre 3, doğa 1, dünya 1 frekans değerindedir. Diğer bir kategori de hayvanları ve yaşam alanlarını içermektedir ve 4 frekansa sahiptir. Kağıtlar kategorisi 2 frekans değerindedir. Tablo 9'da kağıdın az tüketimi ve geri dönüşümü yoluyla elde edilen kazanımlara yönelik görüş anketi bulgularının temalarından oluşan kategoriler ve frekans değerleri gösterilmektedir.

Tablo 9: Kağıdın Az Tüketimi Ve Geri Dönüşümün Kazanımlarına Yönelik Görüş Anketi Bulguları

	Ağaçlar	Çevre	Hayvanları ve yaşam alanlarını	Kağıtları
Kağıtları az tüketerek ve geri dönüştürerek neleri kurtarıyoruz?	Ağaçlar 8 Ormanlar 2 Bitkiler 1	Çevreyi 3 Doğayı 1 Dünyayı 1	4	2
Toplam: 22	11	5	4	2

Derste yaptığımız uygulama çalışmasında yer alan "Yaşayan Ağaç" projesinde, öğrencilere bilinçsiz ve aşırı kağıt tüketimi sonucu yok olanların yalnızca ağaçlar ve ormanlar değil, onlarla birlikte yaşayan hayvanlar ve tüm canlılar olduğunun bilgisi kazandırılmaya çalışılmıştır. Yanıtlarda yer alan "hayvanların yok olmasını", "hayvanların yaşam alanları ve ormanları" ifadeleri ve ağaçlar dışında bütünü gösteren "dünyayı", "çevreyi", "doğayı" kavramları öğrencilerde uygulama çalışmalarının bütünlüklü bakış açısı edinerek, çevre bilinci kazanımına olumlu yönde katkı sağlandığını göstermektedir. İki öğrenci de bu soruya kağıtların geri dönüşümü açısından bakarak;

"daha çok kağıt kullanabiliyoruz" (E.Ö. 13.06.2016)

"tekrardan kağıtları kullanabiliriz" (K.Ö. 13.06.2016) şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

Bir öğrenci, yanıtında "ağaçları ve bitkileri" birlikte ele almıştır. Bu yanıt derste aktarılmış olan; kağıdın yalnızca ağaçlardan değil tüm lifli bitkilerden üretilmesinin olanaklı olduğu bilgisini yansıtmaktadır.

Öğrencilere okul bahçesinde bulunan ağaçların isimleri hakkında merak uyandırmak ve tanımalarına katkı sağlamak amacıyla, uygulama çalışmasının yapraklı kağıt yapımı etkinliğinde, bahçedeki ağaçlardan topladıkları yapraklar kullanılmıştır. Uygulama etkinlikleri öncesi ön algı anketinde, sonrasında da son algı anketinde yakın çevrelerinde yer alan ağaçlar hakkındaki bilgilerindeki değişimi saptamak için soru yöneltilmiştir. Okulun bahçesinde bulunan ismini bildiğin bir ağacı yazar mısın? Sorusu ön algı ve son algı anketinde sorularak, uygulama etkinliğinin öğrencilerde bilgi kazanımına etkisi araştırılmıştır. Tablo 10'da bu soruya verilen yanıtların frekans değerleri ve kodlar gösterilmektedir.

Okul bahçesindeki ismini bildikleri bir ağacı yazmaları istenen soruya; ön algı anketinde verilen yanıtlarda çam ağacı kodu 15 frekansa, son algı anketinde 9 frekansa sahiptir. Meşe palamudu kodu ön algı anketinde 6, son algı anketinde 2 frekans değerindedir. Ön algı anketinde yanıtızsız kodu 3 frekansa sahipken, son algı anketinde bulunmamaktadır. Uygulama çalışmalarında kullanılmış olan çınar yaprağıyla birlikte, öğrencilerin bu ağaç hakkında edindikleri bilgi son algı anketi

verilerinde ortaya çıkmış, ön algı anketinde 2 frekansa sahip olan çınar kodu, son algı anketinde 15 frekans değerine ulaşmıştır. Uygulama çalışmalarında akçaağacı yaprağı da kullanılmıştır ve son algı anketinde bu kod belirterek, 4 frekans değerindedir. Yapraklı kağıt yapımında kullanılan filbahri ağacı yaprağının ismi de son algı anketi bulgularına yansımış, 1 frekansa sahiptir, bu kategori ön algı anketinde bulunmamaktadır. Son algı anketinde, ön algı anketinde bulunmayan 1 frekansa sahip elma kodu yer almaktadır. Ön algı anketinde bir öğrencinin yanıtında bulunan, söğüt, dut, erik, mandalina isimleri diğer kategorisine alınmıştır. Ön algı anketinde bir öğrenci soruyu "evet mesela bin kağıda çünkü kağıt ağaçtan yapılır" şeklinde yanıtlamıştır. Bu yanıt geçersiz kabul edilmiştir. Ön algı anketinde geçersiz kodu 1 frekans değerindedir. Bu kod son algı anketinde bulunmamaktadır.

Tablo10: Okul Bahçesinde Bulunan Ağaçların İsimlerini Tanımaya Yönelik Ön Algı, Son Algı Anketi Bulguları

Okulun bahçesinde bulunan ismini bildiğin bir ağacı yazar mısın?		
Kodlar	Ön Algı Anketi (f)	Son Algı Anketi (f)
Çınar	2	15
Çam	15	9
Akçaağacı	-	4
Meşe palamudu	6	2
Filbahri	-	1
Elma	-	1
Diğer (söğüt, dut, erik, mandalina)	1	-
Yanıtsız	3	-
Geçersiz	1	-
Toplam	28	32

Uygulama çalışmasında "yapraklı kağıt yapımı" etkinliği sırasında okul bahçesinden toplanan yaprakların kullanılması ve bu yaprakların hangi ağaca ait olduğunu keşfetmenin olumlu etkileri son algı anketi bulgularında görülmektedir. Çınar, akçaağacı ve filbahri ağacı yaprakları yapraklı kağıt yapımında kullanılan malzemelerdir.

Görüş anketinde öğrencilere, dersin okuldaki ağaçların isimlerini öğrenmelerine katkıda bulunup bulunmadığına dair görüşleri sorulmuştur. Bu soruya toplam 19 öğrenciden 15'i olumlu yanıt, 4 tanesi olumsuz yanıt vermiştir. Tablo 11'de öğrencilerin dersin okuldaki ağaçların isimlerini öğrenmelerine katkısına yönelik görüş anketi bulgularının frekans değerleri gösterilmektedir.

Tablo 11: Dersin Okuldaki Ağaçların İsimlerini Öğrenmeye Katkısına Yönelik Görüş Anketi Bulguları

Bu ders okuldaki ağaçların isimlerini öğrenmene katkıda bulundu mu?	Evet	Hayır
Toplam: 19	15	4

Görüş anketinde yar alan bu soruya verilen yanıtlardaki verilerden ortaya çıkan bulgular, dersin öğrencilerin okuldaki ağaçların isimlerini öğrenmelerine ve yakın

çevre bilgilerine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Dersin işleyişi hakkında öğrencilerin görüşlerini almak üzere; "Görsel sanatlar dersinde yaptığımız kağıtla ilgili çalışmalar hakkında ne düşünüyorsun? Sorusu yöneltilmiştir. Tablo 10'da öğrencilerin verdikleri yanıtların temaları ve oluşturulan kategoriler verilmiştir.

Tablo 12: Kağıtla Yapılan Uygulama Çalışmalarına Yönelik Görüş Anketi Bulguları

	Eğlencel	Bilgilendirici	Yaratıcı	İyi
Görsel sanatlar dersinde yaptığımız kağıtla ilgili çalışmalar hakkında ne düşünüyorsun?	Eğlenceli15 Heyecanlı1 Zevkli 1	Bilgi verici 4 Yararlı 1 Olumlu 1 Geliştirici 1	Yaratıcı 2 El becerisi geliştirici 1 Değişik 1	İyi 3 Çok güzel 1
Toplam: 32	17	7	4	4

Bu soruya öğrencilerin tümü olumlu yanıt vermiştir. Toplam 31 kodun yer aldığı yanıtlardaki temalar, eğlenceli, bilgilendirici, yaratıcı ve iyi kategorilerine ayrılmıştır. Eğlenceli kategorisinde 17, bilgilendirici kategorisinde 7, yaratıcı kategorisinde 4, iyi kategorisinde 4 frekans bulunmaktadır. Görsel Sanatlar dersinde yapılan kağıtla ilgili çalışmalar hakkında öğrenci görüşlerinin olumlu yönde olduğu görülmekte, çalışmaları büyük oranda eğlenceli bulduklarını, bunun yanı sıra bilgilendirici ve yaratıcı gördüklerini söyleyebiliriz.

Gönüllük esasına göre seçilen toplam 12 öğrenci ile, iki ayrı gün içinde yapılan odak grup görüşmesinde, öğrencilerin dersin geri dönüşüm ve çevre konularıyla birlikte işlenmesine dair görüşleri sorulmuş ve geri dönüşüm konusunda edindikleri bilgi ve alışkanlıklar irdelenmiştir. Tablo 11'de verilerden yola çıkılarak oluşturulan kodlar ve frekans değerleri gösterilmektedir.

Tablo 13: Görsel Sanatlar Dersinin Geri Dönüşüm Ve Çevre Konularıyla Birlikte İşlenişine Yönelik Odak Grup Görüşmesi Bulguları

Görsel Sanatlar dersinin geri dönüşüm ve çevre konularıyla birlikte işlenmesi hakkındaki düşünceler	
Kodlar	f
Geri dönüşümün önemini kavrama	4
Çevre koruma bilinci edinme	4
Geri dönüştürme alışkanlığı edinme	2
Kağıdın geri dönüşüm bilgisini edinme	2
Geri dönüşüm prensibiyle sanat yapma becerisi edinme	1
Kağıdın önemini kavrama	1
Atık kağıtlardan kağıt yapma bilgisini edinme	1
Toplam	15

Öğrenci yanıtlarında, Görsel Sanatlar dersinin geri dönüşüm ve çevre konularıyla birlikte işlenmesi sonucu, kağıdın geri dönüşüm olanaklarının ve bunun çevre için önemini kavranmasına yönelik ifadeler yer almaktadır. Yanıtlarda yer alan ifadelerde bu kazanımların izlerine rastlamak mümkündür.

"Hocam bence Görsel Sanatlarla birleşmesi iyi oldu çünkü resim ve sanat yaptığımız yani bunu sanata kattık, geri dönüşümle iyi, güzel şeyler ürettik, o yüzden daha iyi oldu." (E.Ö. 16.06.2016)

"Birlikte işlenmesi daha iyi oldu, çünkü hem görsel sanatlarla ilgili bilgi, hem de

onlarla ilgili bilgi öğrendik.” (E.Ö. 14.06.2016)

“Mesela ben öğretmenim evdeki bütün gereksiz kitaplarımı çöpe atmayıp atık geri dönüşüm çöpüne boşalttım.” (E. Ö. 14.06.2016)

“Bence de daha iyi oldu, çünkü kağıtları gereksiz harcayarak ormanların yok olduğunu öğrenmiş olduk, bu açıdan iyi oldu bizim için ve bu projeden sonra kağıtları daha tasarruflu kullanmaya başladım. Bence daha iyi oldu.” (K.Ö. 16.06.2016)

“Öğretmenim iyi ki bu projeyi bizim sınıfla yaptınız. Kağıdın önemli olduğunu daha çok yani iyi anladım, önceden de daha iyi kullanıyordum tasarruflu kullanıyordum şimdi daha iyi öğrendim.” (K.Ö. 16.06.2016)

“O kadar fazla ağaç kesilmesi yerine atık kağıtlardan yine kağıt yapılmasını öğretti.” (E. Ö. 14.06.2016)

“Ben aslında geri dönüşüm konusunu çok sevdim, yani kağıdın geri dönüşebilmesini çok sevdim, ayrıca ilk kere böyle boyanabilen, üstüne boya fırlatabileceğimiz bir hamur gördüm.” (E.Ö. 16.06.2016)

“Bizi daha çok bilinçlendirdi çevreyle ilgili, mesela eskiden çevreye o kadar önem vermezken şimdi çevre ile daha çok bilinçlendik.” (K.Ö. 14.06.2016)

“Ben diğer arkadaşlarımdan dediklerine katılıyorum, bence de böyle daha eğlenceli oldu dersler, sanki yalnız çizim boyama değil de bilinçlendirilmeye bir şeyler yapmak, çevre ile alakalı bir şeyler yapmak daha çok hoşuma gitti, daha eğlenceli geldi.” (K.Ö. 16.06.2016)

Öğrenciler Görsel Sanatlar dersinin farklı işlenişine dair düşüncelerini ifade ederken bir öğrenci Sanat ve Çevre ilişkisi arasındaki bağı nasıl gördüğüne dair dikkat çekici bir yanıt vermiştir;

“Zaten resim yaparken kağıt kullanıyoruz, yani resim yaparken doğadan bir parça gidiyor, o yüzden görsel sanatlarla doğa bence çok ilişkili, o yüzden bence kağıdı geri dönüştürdüğümüzde doğaya bir katkı yapıyoruz. Yani görsel sanatlarda bunu kullanmamız bir nevi geri dönüşüm.” (K.Ö. 16.06.2016)

Odak grup görüşmesine verilen yanıtlar incelendiğinde, Görsel Sanatlar dersinin çevre ve kağıdın geri dönüşümü konularıyla birlikte işlenmesinin öğrenciler tarafından olumlu karşılandığı görülmektedir. Görsel Sanatlar dersinde yapılan uygulama çalışmalarını eğlenceli ve bilgilendirici bulmuşlardır. Çevre ve kağıdın geri dönüşümü hakkında etkinlikler ve oyunlar aracılığıyla bilgi kazanırken, bu konu hakkında kendi çıkarımlarını yapabilecekleri noktaya gelmişlerdir. Bulgularda dersin işlenişinin öğrencilerde geri dönüşüm konusunda bilgi kazanımına ve alışkanlığına olumlu katkıda bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç Ve Öneriler

Araştırmada ortaokul birinci sınıf Görsel Sanatlar dersi kapsamında 8 haftalık uygulama sürecinde kağıdın yaratım malzemesi olarak kullanıldığı bir dizi etkinlik planlanmış ve bu sürecin öğrencilerin kağıdın geri dönüşümü hakkında bilgilenmelerine ve çevre koruma bilinci edinmelerine katkısı araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçları, gerçekleştirilen etkinliklerin araştırma soruları kapsamında ele alınması ile ortaya konmuştur.

Araştırmanın gerçekleştirildiği FMV Ayazağa Işık Ortaokulu eko-okul kapsamında

öğrencilere çevre eğitimi veren bir okuldur. Araştırma öncesi yapılan ön algı anketinde öğrencilerin belirli bir düzeyde çevre bilincine sahip oldukları tespit edilmiştir. Ön algı ve son algı anketlerinde sorulan; Kağıtlar sence kaç kez geri dönüştürülebilir? Sorusuna verilen yanıtlarda, ön algı anketinde kağıdın genel olarak geri dönüştüğü bilgisine sahip oldukları görülürken, uygulama çalışmaları sonrası yapılan son algı anketindeki bulgularda, derste aktarılmış olan kağıt 6 kez geri dönüşür bilgisi, verilerde en yüksek frekans değerine sahiptir. Bunun dışında ön algı anketinde yer almayan 4-5 kez kodu ve geri dönüştürülemeyene kadar kodları belirlemiştir. 4-5 kez yanıtı doğruya yakın olarak, diğeri ise derste aktarılan bilgiyi içerdiği için doğru olarak kabul edilmelidir. Araştırmanın öğrencilerde kağıdın kaç kez geri dönüştüğü hakkında bilgi kazanımına olumlu katkıda bulunduğu söylenebilir.

Ön ve son algı anketlerinde; Kağıtları geri dönüşüme verir misin? Sorusuna verilen yanıtlarda, ön algı anketinde, öğrencilerin sahip oldukları genel çevre bilinci içerisinde kağıtların geri dönüşüme verilmesi gerektiğinin bilincine sahip oldukları gözlenmiştir. Uygulama çalışmalarının içerisinde kağıdın nasıl geri dönüştüğünü deneyimledikten ve elde ettikleri geri dönüşümlü kağıt hamuruyla yaratıcı çalışmalar yaptıktan sonra bu bilincin yükseldiği tespit edilmiştir. Son algı anketinde verilen, evet yanıtının sayısı 8'den 13'e yükselmiştir. Kağıtların 6 kez geri dönüşebildiği bilgisine sahip olmanın dışında, birey olarak üzerimize düşen sorumluluk açısından günlük yaşam içerisinde bunun uygulanması ve davranış alışkanlığına dönüşmesi çevre bilincine sahip olmada ikinci önemli adımdır. Uygulama çalışmaları bu açıdan öğrencilerin kağıdı geri dönüştürme alışkanlıklarında olumlu yönde değişime yol açmıştır. Araştırma verilerinden elde edilen bulgularda, uygulama çalışmalarının ardından öğrencilerin atık kağıtları geri dönüşüme vermeye daha fazla özen gösterdiği saptanmıştır.

Görüş anketinde sorulan; Bu ders kağıtları geri dönüştürme alışkanlığında olumlu değişim yarattı mı? Sorusuna 19 öğrenciden 14'ü evet, 5'i hayır yanıtını vermiştir. Sorunun ikinci bölümünde, dersin yarattığı değişime örnek vermeleri istenmiştir. Bu bölümü tüm öğrenciler yanıtlamamıştır. Verilerde ortaya çıkan bulgularda, geri dönüşüm kategorisi 10 frekans, figür yapımı 1 frekans değerindedir. Bulgularda ortaya çıkan sonuçlarda, dersin öğrencilerde geri dönüştürme alışkanlığı kazanmalarına olumlu katkıda bulunduğu görülmektedir.

Görüş anketinde sorulan; Günlük hayatta kağıt kullanımı ile ilgili sorunlar nelerdir? Bu ders senin bu sorunları fark etmene yardımcı oldu mu? Sorusunda, ilk bölüme verilen yanıtlardaki bulgularda, geri dönüşüm eksikliği, gereksiz kullanım ve doğa tahribatı kategorileri ortaya çıkmıştır. Sorunun ikinci bölümüne ise, 17 öğrenci evet, 2 öğrenci hayır yanıtını vermiş, çoğunluğu dersin bu sorunları fark etmelerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Uygulama etkinliklerinin öğretime katkı sağladığı, öğrencilerin aktarılan bilgileri özümstedikleri görülmektedir.

Görüş anketinde yer alan; Sence çevre sorunları ile kağıt kullanımı arasında bir ilişki var mıdır? Açıklar mısın? Sorusunun ilk bölümüne toplam 19 öğrenciden, 13'ü evet, 6 öğrenci hayır yanıtını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun bu ilişkiyi kurduğunu söyleyebiliriz. Sorunun ikinci bölümüne verilen yanıtlarda ortaya çıkan bulgularda, ormanların azalması, gereksiz kağıt tüketimi (kağıt israfı), geri dönüşüm eksikliği kategorileri belirlemiştir. Bulgulardan elde edilen sonuçlarda, öğrencilerin derste edindikleri bilgiler ışığında, çevre sorunlarıyla kağıt ilişkisini kurma yönünde kendi çıkarımlarını yapabilme noktasına geldikleri görülmektedir.

Kağıt üretiminde genel kanı kağıdın yalnızca ağaçlardan yapıldığı düşüncesidir ve eksik bir bilgidir. Kağıt geri dönüşümünün yararları olarak ağaçların kesilmekten korunması ele alınır. Oysa günümüzde endüstriyel kağıt üretiminde; % 60 oranında atık kağıtlar, yıllık lifli bitkiler, tekstil atıkları ve odun hamuru kullanılmaktadır. Bu genel kanıdaki eksikleri gidermek için derslerde kağıt üretiminin hammaddeleri hakkında ayrıntılı bilgi aktarılmış, bunun yanı sıra, geri dönüşüme verilen kağıtlar sayesinde yalnızca ağaçların değil ağaçlarda yaşayan tüm canlıların ve eko-sistemin bütünlüğünün korunacağı vurgulanmıştır. Uygulama çalışmalarında yapılan etkinlikler ve tüm bu etkinlikleri ortak bir tema içerisinde toplayan "Yaşayan Ağaç" sergisi ile bu bilgi imgesel boyutta ifade edilmiştir.

Görüş anketindeki; Kağıtları az tüketerek ve geri dönüştürerek neleri kurtarıyoruz? Sorusuna verilen yanıtların bulguları incelendiğinde; ağaçlar, ormanlar, bitkiler, çevre, doğa, dünya, hayvanlar ve yaşam alanları, kağıtlar kodları bulunmaktadır. Bulgularda ortaya çıkan sonuçlar, öğrencilerin araştırma kapsamında verilen bilgileri alarak, bütüncül bir bakış açısı kazandıklarını göstermektedir.

Uygulama çalışmalarında öğrencilere çevre koruma bilinci kazandırmada izlenen yol, yakın çevreden başlayarak uzak çevreye/gezegene kadar ulaşan bir anlayışla yapılandırılmıştır. Kağıt, günlük yaşamda en çok kullandığımız malzemelerden biri olarak ele alınmış ve kağıdın çevre sorunlarıyla ilişkisi irdelenmiştir. İkinci örnek ise; yine bu bağlamda, yakın çevre olarak okul bahçesinin ele alınmasıdır. Öğrencilerin okul bahçesinde yer alan ağaçları tanımaları ve bilgi sahibi olmaları hedeflenmiştir. Bu kapsamda araştırmaya okulun bahçesinde bulunan ağaçlardan yaprak toplanması ve bu yaprakların kağıt yapımında kullanılmasıyla başlanmıştır. Öğrencilerden, topladıkları yaprakların hangi ağaca ait olduğunun bilgisini edinmeleri istenmiştir. Bilgi toplamakta zorlandıkları tespit edildiğinde, okulun bahçivani derse davet edilerek öğrencilerin bilgi almaları sağlanmıştır. Ön algı anketinde okul bahçesinde bulunan ağaçların isimleri sorulduğunda, en yüksek frekansa sahip çam, ardından meşe palamudu ve çınar bulunmaktadır. Uygulama çalışmalarının ardından yapılan son algı anketine verilen yanıtlarda, ağaç isimlerinin çeşitlendiği ve kağıt yapımında kullanılan yapraklara ait ağaç isimlerinin öne çıktığı görülmektedir. Dewey'nin öğretim metodunun uygulandığı derslerde, öğrenciler yaşayarak-yaparak edindikleri bilgileri kolayca ve eğlenceli bir şekilde almışlardır. Görüş anketinde sorulan; Bu ders okuldaki ağaçların isimlerini öğrenmene katkıda bulundu mu? Sorusuna 19 öğrencinin 15'i evet, 4'ü hayır yanıtını vermiştir. Sonuç olarak öğrencilere etkinlikler yoluyla çevre eğitimi verilmesinin olumlu katkılar sağladığı görülmektedir.

Odak grup görüşmesinde öğrencilere yöneltilen; Görsel Sanatlar dersinde yaptığımız kağıtla ilgili çalışmalar hakkında ne düşünüyorsun? Sorusunda ortaya çıkan bulgularda, öğrencilerin çalışmaları eğlenceli, bilgilendirici, yaratıcı, iyi ve çok güzel buldukları saptanmıştır. Uygulama çalışmaları sürecinde öğrencilerin konuya ilgilerini çekmek için ilginç örnekler ve ders materyalleriyle konu aktarımının zenginleştirilmesine özen gösterilmiştir. Yapraklı kağıt yapımı etkinliğinde, doğal renklendirici olarak tarçın, zerdeçal, safran gibi baharatlar, çeşitli çiçek yaprakları kullanılmış, duyuşsal alan içinde öğrencilerin dokunma, koku alma gibi duyularını uyarıcı doğal malzemeler kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, öğrencilerin ilgi ve meraklarını canlı tutmaya yönelik tutumun öğrenme sürecine olumlu katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Görsel Sanatlar dersinin geri dönüşüm ve çevre konularıyla birlikte işlenmesi hakkındaki öğrenci görüşlerine baktığımızda, odak grup görüşmesine katılan öğrencilerin yanıtlarında; geri dönüşümün önemini kavrama, çevre bilinci edinme, geri dönüşüm alışkanlığı edinme, kağıdın geri dönüşüm bilgisini edinme, geri dönüşüm prensibiyle sanat yapma, kağıdın önemini kavrama, atık kağıtlardan kağıt yapma bilgisini edinme temaları yer almaktadır. Öğrenci görüşleri, araştırmanın amaçları arasında yer alan temalarla örtüşmektedir. Sonuç olarak araştırmanın verilerinden elde edilen bulgular, öğrencilere kağıdın geri dönüşüm bilgisini ve alışkanlığını kazandırmayı önemli ölçüde başardığını göstermektedir.

Çağımızda yaşanan çevre sorunlarıyla birlikte ortaya çıkan küresel iklim değişikliği, yeryüzündeki tüm canlıların yaşamını tehdit eder boyuta ulaşmıştır. İnsan türüyle birlikte diğer tüm canlıların geleceği, ekolojik ilkeleri anlama ve doğal kaynakları sürdürülebilirlik ilkesine göre kullanmamıza bağlıdır. Bu anlamda kağıdın, günlük yaşamda en çok kullanılan malzeme olarak, doğal kaynaklara zarar vermeden, geri dönüşüm yoluyla tekrar üretime sokulması, sürdürülebilirlik ve çevre sağlığı açısından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Kağıdın en çok kullanıldığı alanlardan biri olan eğitimde, "nasıl ve neden" sorularıyla merak uyandırarak ve güncel sorunlarla ilişki kurularak, öğrencilerde bilinç oluşturmak mümkündür (Zibell, 2010: 5).

Araştırmanın amaçları arasında yer alan, kağıdın geri dönüşümü ve çevre koruma bilinci kazandırmaya yönelik planlanan uygulamalarda kullanılan, geri dönüşümlü kağıt hamuru aracılığıyla öğrencilerin bilinçlenmesine katkı sağlanmıştır. Küçük yaşlarda edinilen bilgilerin kişilerde olumlu davranış alışkanlıklarına yol açtığını varsaydığımızda, bu yönde yapılacak araştırmalarla ekolojik bilince sahip bireyler yetiştirmek gezegenimizin geleceği için önem taşıması açısından önerilebilir.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir kağıt üretimi için atık kağıtların toplanması ve kağıt üretiminde hammadde olarak kullanılması yönünde eğitsel çalışmalar yapılmaktadır. Fransa'da Eğitim Bakanlığı tarafından, sürdürülebilir kalkınma için eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla, 2015-2016 eğitim-öğretim yılından itibaren lise düzeyine kadar tüm eğitim kademelerinde uygulanması için, kağıdın ayrıştırılması ve geri dönüşümü hakkında eğitim programı başlatılmıştır. Bu program çerçevesinde öğrencilere kağıdın sınıflandırılması ve geri dönüşümünün çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan yararları ve önemi hakkında bilgi kazandırılması hedeflenmiştir (ecofolio, 2015). Benzer eğitim programının ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılması önerilebilir.

Almanya'da ise kağıt hakkında eğitsel amaçlı hazırlanan, öğretim programlarında öğretmenlerin kullanabilecekleri bir çok basılı kitap bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Alman Eğitim Bakanlığı'nın desteklediği "Küçük Kaşifler Evi Vakfı"nın (Haus der Kleinen Forscher) kağıt hakkında hazırladığı geniş kapsamlı eğitim kitabıdır. Kağıdın; gündelik yaşamda kullanım alanları, yapımı, geri dönüşümü gibi konular hakkında öğretim yöntemleri içeren kitapta yer alan etkinlikler, öğretmenlerin derslerinde yararlanmaları için hazırlanmıştır. Kağıtla yapılan nesnelere ve oyunlar aracılığıyla çocuklara fen bilgisinin aktarıldığı, sanatsal uygulamalarda kağıdın yaratım malzemesi olarak kullanıldığı, öğretmenler için etkinlik örnekleri yer almaktadır (Stiftung Haus der kleinen Forscher, 2014). Kağıtla bilim ve sanatın keşfedilmesi yönünde hazırlanmış olan bu eğitsel kitap benzeri çalışmaların yapılması T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'na önerilebilir.

Kaynakça

- Ada, S., Baysal, N. ve Şahenk Erkan, S. S., (2017). *Çeşitli Boyutları ile Çevre Eğitimi*. Ankara: Nobel.
- Ayaydın, A. ve Mercin, L. (2013). *Görsel Sanatlar Eğitiminde Uygulamalar*. Ankara: Pegem.
- Blandy, D., Congdon, K., G. ve Krug, D., H. (1998). Art, Ecological Restoration and Art Education. *Studies in Art Education*, Spring, 39, 3, s.230. Erişim: 15.09.2017.
- Buyurgan, S. ve Buyurgan, U. (2012). *Sanat Eğitimi ve Öğretimi, Eğitimin Her Kademesine Yönelik Yöntem ve Tekniklerle*, Ankara: Pegem.
- Çapar, M. (2008). İlköğretim İkinci Kademe Görsel Sanatlar Eğitimi Dersinde Üç Boyutlu Çalışmaların Önemi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 3, Sayı. 35 Güz, 114-124. Erişim: 15.04.2015.
- Dewey, J. (1898). İlköğretim saplantısı, The Forum, Çev. Bektaş, M. *Günümüzde Eğitim*, (2014). Ed. Ratner, J. Çev.Ed. Ata, B. Ve Öztürk, T., Ankara: Pegem
- Ecofolio (2015). www.ecofolio.fr Erişim: 10.08.2016
- Ekiz, D. (2003). Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş. Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri, Ankara: Anı Yayıncılık Akt. Kuzu, A. Öğretmen Yetiştirme ve Mesleki Gelişimde Eylem Araştırması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/6 Kış 2009, 425-433. Erişim: 10.07.2016.
- Göbel, P.L. (2006), Papier als Werkstoff in der Bildenden Kunst, Eine Bestandsaufnahme der Moderne und die gestalterischen Möglichkeiten für den Kunstunterricht, Humanwissenschaftlichen Fakultät der Universität Potsdam. Doktora tezi. Potsdam. Erişim: 11.07.2015.
- Kırıçoğlu, O.T. (2005). *Sanatta Eğitim*, Ankara: Pegem.
- Marshall Mc L. (1964) *Understandig Media*. Akt. Bardt, J. (2016) *Kunst aus Papier, Zur Ikonographie eines plastischen Werkmaterials der zeitgenössischen Kunst*, Hildesheim-Zürich-New York: Georg Olms.
- McConnell Moroye, C. Ve Ingman, B. C., (2017). Ecologically Minded Teaching, *Environmental Education Research Journal*, Okt.2017, 1-15. Erişim: 12.08.2017
- McFee, J. K. Ve Degge, R. M. (1977). *Art, Culture and Environment, A Catalyst for Teaching*. USA: Wadsworth.
- Montessori, M. (2014). *Emici Zihin*, İstanbul: Kaknüs
- Odabaşı, H. (1986) *Yaratıcılık*, I. Ulusal Eğitim Sempozyumu, Akt. Erbay. M. (1997) *Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Odum, E.P. ve Barrett, G.W. (2008). *Ekolojinin Temel İlkeleri*, Çev. Ed. Kani Işık, Ankara: Palme.
- San, İ. (1992). Evrim İçinde Sanat Eğitimi Politikaları Sanat Eğitimi - Yeni Yaklaşımlar, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Cilt:25, 643-652. Erişim: 17.03.2016

- Sobel, D. (2014). *Ekofobiyi Aşmak, Doğa Eğitiminde Kalbin Yeri*, İstanbul: Yeni İnsan.
- Stiftung Haus der kleinen Forscher (2014). *Forschen und Entdecken mit Papier*, Berlin: Stiftung Haus der kleinen Forscher
- Uzunoğlu, S. (2006). Çevreyi Korumada Yeni Bir Kavram: Ekolojik Ego, *Çevkor Ekoloji Dergisi*, vol.15, 58, 33-37. Erişim: 25.06.2015
- Yücel, A.S. ve Morgil, F. İ., (1999). Çevre Eğitiminin Geliştirilmesi, *BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. Cilt 1, Sayı 1. 76-89. Erişim: 14.05.2017
- Zibell, M. (2010). *Wertstoff Papier, Warum für uns so wichtig ist?*. Kerpen: Kohl.

FINANSAL İÇERME İÇİN MOBİL PARA

Basil OKOTH

PhD Candidate, Anadolu University, Institute of Social Sciences
basils.okoth@gmail.com

Çağlar KARAMAŞA

Research Asst., Anadolu University, Faculty of Business
ckaramasa@anadolu.edu.tr

Serpil ALTINIRMAK

Assoc. Prof., Anadolu University, Eskişehir MYO
saltinirmak@anadolu.edu.tr

ÖZ

Gelişmiş dünyaya kıyasla Gelişmekte olan ülkeler mali içerme açısından sürüncemede kalmaya devam ediyor. Bankalar ve diğer geleneksel finans kuruluşları, ticari hayatta kalamama eksikliği nedeniyle piramidin alt kısmından çekilmeye tereddüt etmektedirler. Bununla birlikte, bu eğilim son on yılda mobil para uygulamasıyla tersine dönmüştür. Mobil paranın uygulanması, işlerin birçok yerde nasıl yapıldığını ve gelişmekte olan bazı ülkelerde de ekonomik ilerleme için kredi verilme biçimini değiştirmiştir. Bununla birlikte, tüm ülkelerin mobil para uygulamasında aynı seviyede bir başarıya sahip olmadığını kaydedilmiştir; bazıları kötü bir geçiş dönemi yaşarken, bazıları tamamen başarısız olmuştur. Bu çalışmada mobil para uygulamasının başarısına bakarak, bu farklılığın temel nedenlerini belirlemek için Kenya ve Filipinler'deki mobil para uygulamaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mobil Para, M-Pesa, SMART, Globe Telecom, Sanal Cüzdan

Bilgilendirme: Bu çalışma 19-21 Ekim 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Afro- Avrasya Araştırmaları III Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

MOBILE MONEY FOR FINANCIAL INCLUSION

ABSTRACT

Developing countries have dragged in terms of financial inclusion as compared to the developed world. Banks and other traditional financial institutions have hesitated from engaging the bottom of the pyramid for lack of commercial viability. However, this trend has all but been reversed in the past decade, thanks (in most part) to mobile money. The application of mobile money has changed how business is conducted in many places and has been credit to economic advancement in some developing countries. It is, however, noted that not all countries have had the same level of success with mobile money; some have performed poorly while other have failed entirely. We set out to discern the main reasons for this disparity by looking at the success of mobile money as displayed by the operators considered by many as model examples in mobile money- Kenya and the Philippines.

Keywords: Mobile Money, M-Pesa, SMART, Globe Telecom, Virtual Wallet

Acknowledgement: This study was presented at International Congress on Afro-Eurasian Research held in İstanbul on 19-21 October 2017.

Introduction

Mobile money (which is a form of transformational mobile banking) refers to the use of mobile phone SIMs (Subscriber Identity Module) as the identifiers for holding money as opposed to bank accounts (Nyaga, 2014). The value is provided

by the mobile network operator who may hold the corresponding cash or entrust it to a financial institution. The amounts thus held may be transferred to other recipients or used to make payments as per the wishes of the subscriber. Mobile money has become one of the most recognizable areas of financial inclusion to provide banking services to the currently unbanked, also otherwise known as the bottom of the pyramid customers.

M-banking (herein traditional m-banking) on the other hand refers to the use of mobile devices and communication networks (wireless application protocol, WAP) to access banking systems and perform financial transactions like access to accounts balances, funds transfers and payment of bills, among other financial services (Luarn and Lin, 2005; Anderson, 2010). The funds in question in the traditional m-banking are held in an account with a conventional bank as opposed to mobile banking where the funds are virtually held in the SIM (Subscriber Identity Module) and the cash value held physically by the mobile network operators or supporting bank (Porteous 2006).

Both practices have the potential to improve the access to financial services especially in the emerging economies where the banking infrastructure in terms of bank branches and ATMs are not adequate and thus factors like distance and crowding tend to keep people from the available facilities (Afshana and Sharif, 2016; Baptista and Oliveira, 2015). Mobile money, especially, provides an alternative to people long excluded from the financial grid owing to their remoteness or level of education among other factors (Mothobi and Grzybowski, 2017).

This paper provides a review and an insight of what makes mobile money work in some countries better. The Philippines is one of the early adopters of mobile money and Kenya has become one of the most popular reference points of success in mobile money owing to its rate of adoption and the various ways adopted by M-Pesa in implementing its form of financial inclusion.

The Sim Service

The mobile money operation system is basically made of three players operating on two platforms. At the very basic, mobile money works on an electronic platform that connects the transmitter and the receiver of funds. This is a platform that is run by the service provider who happens to be a bank or a mobile network operator (MNO) or even a third party in some cases. The other platform is the agent platform that acts as the physical location for depositing into or withdrawing money from the mobile accounts (Evans and Pirchio, 2015). An agent refers to a business outlet that operates with permission from the service provider and conducts cash-in and cash-out services. The agent, on behalf of the operator, accepts cash from the individuals who wish to send money and deposit a corresponding amount of *e-money* into their mobile account. The sender may then transfer the digital value from his phone account to the receiver who may then convert this value into cash by presenting it to an agent who will pay cash upon ascertaining their identity. As a solution to the lack of infrastructure, to be viable, mobile money needs to operate on easily available platforms and systems. As such, for most of these systems, a USSD (Unstructured Supplementary Service Data), an SMS (short message system), or an application embedded on a unique SIM card (Donovan, 2012) are used for mobile money transfer while an NFC is used to process mobile payments.

This makes mobile network operators the vanguard of mobile money operations.

The Examples of Kenya and The Philippines

World over, close to 90 countries from Africa, the Middle East, and Latin America have tried one version or the other of mobile money providing well over 250 different services, but the real success stories have been seen in Kenya and the Philippines. (*Even though the examples of Kenya and the Philippines have been used as the foremost measures of success in mobile money, Tanzania has all but caught up with these early starters in terms of subscriptions numbers and innovations.*) Even though the Philippines ventured into mobile much earlier (as early as 2001) the vigor with which M-Pesa was adopted as a cash transfer service puts it at the top as the most popular and widely referenced. Some of the shared characteristics of these countries include lack of adequate access to formal financial services for the BOP (occasioned by sparse networks of financial infrastructure) and high levels of mobile phone penetration which contrasts the low banking penetration. Also, to some extent, mobile operations in these countries are dominated by one or two players. Whereas Safaricom dominates the Kenyan mobile with about 26 million subscribers, the Philippines market is controlled by SMART and Globe Telecom who together virtually control the entire mobile phone ecosystem of the Philippines. (*Stryjak, Sharma and Hatt (2014) indicate in a GSMA analysis that Smart is the largest operator with 61% of connections in Q3 2014, and Globe Telecom is the second major player with 39%.*)

The mobile money market in both countries was sold as a way for the urban migrants to transmit money back to their rural families (Ivatury and Mas, 2008), with Safaricom stating this in their slogan for M-Pesa as 'send money home'.

Kenya- M-Pesa

The players in this system are the sender and receiver, connected through the mobile network operated by Safaricom (other operators in Kenya also run their versions of mobile money but have however been dwarfed by the success of M-Pesa). The other important party is the agents. M-Pesa operates as an application preinstalled in the mobile phone SIM. After registration, a basic process which requires only an identity card and takes more than 5 minutes, the user is ready to transfer and receive money from users in the same Safaricom network. (*The other operators have enhanced their services to allow inter operator transfer*) To send money, the sender deposits the amount in cash and a sending fee with his local agent who then transfers the equivalent in e-money to the user's mobile phone. A confirmation message is sent both to the depositor and the agent signaling the nature of the transaction. The user can then store the money in a virtual wallet maintained by the operators' server until such a time that they wish to send the funds. To send the money, the sender needs to access the M-Pesa application in his phone and fill in the amount and the intended recipient. (*Manually keying the recipient's numbers led to numerous complaints of money going to the wrong numbers, an event that has since been rectified by letting the users import the numbers from their contact lists.*) Upon confirmation, the money is transferred from the virtual account of the sender to the receiver's in real time and both receive concurrent encrypted confirmation SMS with the transaction number, the amount credited and debited (respectively) and the registered name of the other party. The M-Pesa service charges no fee for deposits but charges a graduated amount for sending and withdrawing money.

The withdrawal process mirrors the sending process. The user selects the withdrawal option from his M-Pesa menu and keys in the amount he wishes to withdraw and the unique identification number of the agent from whom he wishes to withdraw. One can only make a withdrawal if they have the e-money equivalent of the money they seek (plus a withdrawal fee). After he enters the amount to withdraw and confirms the transaction, the user and the agent will simultaneously receive confirmation messages of the nature of the transaction after which the agent hands cash to the user. Basically, the withdrawal process is just sending the e-money to the agent for cash exchange.

Withdrawals are also possible from ATMs of selected banks even when the user does not have an account in those banks. All he needs is his phone and the digital money equivalent of the cash he needs.

The other services that enshrine M-Pesa to its growing clientele include the *PayBill* option where users can directly pay bills to different enterprises directly from their e-money wallets just like you would a debit card (or a credit card). *Lipa Na M-Pesa* is another service which allows customers to pay for their online purchases using M-Pesa.

Philippines- G-Cash and Smart

The Philippines mobile money market is run by G-Cash and Smart Money which are the products of Global Telecom and SMART. Smart Money was the first sustainable mobile money system at its launch in 2001 by Smart Communications.

As an extension, Smart Money users are given Smart Money cards (optional) which are basically debit cards supported by money held in the users' Smart Money (digital wallet) account. The card can be used to conduct transactions in MasterCard and MasterCard Electronic, and Smart Money-affiliated establishments as well as to make withdrawals in ATMs of affiliated banks.

G-Cash, like M-Pesa, is a digital wallet on the phone that seeks to lighten the load of money transfer by drastically reducing the cost, improving efficiency, security and speed. Also, like M-Pesa, G-Cash involves the sender, receiver and an agent.

To withdraw cash from the G-Cash account, one needs to go to the nearest agent where they will be required to fill out a form of the nature of transaction they wish to conduct based on which the agent will start the withdrawal process. The client gets an SMS confirming his intent upon whose approval the specified amount plus a service charge is deducted from their G-Cash account. The agent then presents them with the cash and receipt of the transaction.

The Growth and Development of Mobile Money

For effective operation, M-Pesa needed an adequate network of agents to facilitate the cash-in and cash-out since the consumers need to make cash deposits and, also convert their e-money into cash (Jack and Suri, 2014). Thus, the number of agents grew parallel to the subscription numbers.

Safaricom managed to bank on the existing public goodwill on its corporate brand and sold M-Pesa on affordable convenience and ease of use.

Reasons for Success

The reasons for the success of mobile money as an alternative financial service

can be explained by the very factors that explain its existence. Suárez (2016) cites lack of financial alternatives evidenced by the limited bank branches and ATM network as one of the major reasons for existence. Lack of infrastructure that supports the conventional banking necessitated the search for an alternative for the largely unbanked or underbanked populations of most emerging economies. However, not all operators and countries that attempted mobile money as an alternative have succeeded hence the need to try to understand what makes other countries better at it than others. M-Pesa's popularity has made it the de facto measure of success in mobile money. The Philippines have also received attention given the fact that they were the pioneers of mobile money as we know it today. Tanzania was previously cast as a non-starter (Heyer and Mas, 2011) but they have presented a remarkable turnaround and now tops the list of the success stories. Some of the reasons responsible for the success in the mobile money ecosystem in these countries are discussed below.

Prevailing Circumstances and Demand for Alternatives

Unique geographical layout and limited geographical coverage by formal financial institutions leave a gap that needs filling in terms of financial inclusion. Evans and Pirchio (2015) credit poverty and lack of basic infrastructure with the success of mobile money. Most of the countries considered in this study are emerging economies that have poor or non-existent physical infrastructure to support financial inclusivity. This is a fact that is visible in most countries where mobile money has taken root like the Philippines, Kenya and Tanzania. To some extent, this is one of the factors that explains the not so great run of mobile money in South Africa.

In most developing economies, there is a distinct rural-urban settlement where most working family members live and work in urban centers while remitting financial support to their rural homes. In the Philippines for instance, Alampay and Bana (2009) report that most of the money remittances are likely to be from the relatively rich urban areas to poorer rural areas. In this vein, services like M-Pesa was designed on the basis of 'sending money home' owing to the cultural pressures that mandate migrants to remit money to their families in ancestral homes. Tobbin (2011) reports that such remittances account for the main sources of income for about 17% and 28% of households in Kenya and Tanzania respectively. Stryjak, Sharma and Hatt (2014) impute the diversity in the demography of the Philippines, in terms of high poverty in rural areas, high levels of social inequality (uneven wealth distribution) and the high number of natural disasters leading to the need to create alternatives to financial services that have not been covered by the traditional institutions.

A large part of the population of both countries falls under the BOP which remains unbanked due to lack of commercial viability to the banks hence their limited access to traditional financial avenues. While the traditional banks never saw financial feasibility in the base of the pyramid customers, mobile operators focused on the last penny. They focused on discovering the commercial viability of the common man. According to (Beshouri and Gravråk, 2010), it is only possible to achieve commercial viability from mobile banking if an operator can persuade 15 to 20 percent of the addressable market to sign up for the services. This is a feat that was achieved easily by the main operators in Kenya and the Philippines given their market domination.

Financial transactions in most developing countries are cash-based hence there is always demand for cash. This fact, coupled with the sparsely scattered bank branches and ATMs makes the demand for anytime, anywhere payment options (Jenkins, 2008) high in these areas. In contrast, Jenkins (2008) cites an example of Russia where payment for utilities, for instance, is not a matter of urgency as utility bills may take up to a year before they are on demand, and hence their need for urgent liquidity is drastically minimized.

South Africa is often cited as one of the places where mobile money had a lackluster performance. This may be attributed to its relatively better network of banks and other financial services. The banking sector in South Africa had already developed stronger roots before mobile money showed up. MTN, for instance, ran mobile money services in more than 8 countries in Africa including South Africa but was forced to shut down operations in South Africa due to what it terms as lack of 'lack of commercial viability' brought about by the stiff competition from the banks. This is the same fate that had been encountered by M-Pesa in South Africa earlier in the year.

Network of Agents and Partners

The number of agents that a mobile money operator is capable of pulling in will determine the accessibility of their services to customers. According to Beshouri and Gravrák (2010), the proximity of the agents determines the appeal of mobile money over other alternatives. Agents within a 10 minutes distance encourage frequent usage to as much as 30 times a month. A 2009 survey by CGAP and other collaborators (Pickens, 2009) in the Philippines seems to corroborate this view by stating that users who use mobile money services more than four times a month are likely (to a magnitude of 40%) to be those living within five minutes of mobile money agents. In other cases, users may decide to save their money in the digital wallets as they can easily be converted to cash in an agent dense environment. Safaricom has managed to enhance its distribution of agents to over 100,000, initially starting from their airtime distributors. Smart Communications in the Philippines, as of 2010, had just over one million airtime resellers, providing a great pool from which they could draw an easy network of agents for Smart Money.

The number of partnerships that a mobile money operator also impacts their ability to better serve their customers as well as expanding the nature of services they can offer. Tobbin (2011) consents that the strength of the mobile money ecosystem depends on the interconnectedness of the key players in the system including the operators, the customers, agents, banks and the regulators among others. In the Philippines while SMART Money is backed by Banco De Oro (BDO) bank, they have managed to build a strong network of partners like Master card and other international banks like NCB, AUB, BDOInternational (*GSMA, Mobile Money for the Unbanked. Mobile Money in the Philippines – The Market, the Models and Regulation*) thereby expanding their operations beyond their country's borders. G-Cash, on the other hand, teamed up with the Rural Bankers Association to enhance their operations in the rural areas of the Philippines (Ndiwalana, Morawczynski and Popov, 2010). Safaricom's M-Pesa has so far partnered with over eight banks to facilitate its *Lipa Na M-Pesa* (retail payment) service. In the same breath, they have also accelerated the rate of collaboration with retailers in order to increase the volume of transactions while providing more options to the customers.

The following words attributed to the President of Smart Communications,

Napoleon Nazareno by Jenkins (2008) in which he implies that the success of mobile money is largely dependent on the ability to organize the different players into a network to drive growth and operations.

"The objective is ubiquity. The three rules of retail are location, location, location. In mobile money, they're partnership, partnership, partnership. We need to create a mesh of partnerships covering various networks of relationships".

Lack of specific market dominance has made it difficult for operators to develop sufficient networks of agents. For instance, the South African market lacked a clear dominance with Vodacom and MTN running 37 and 35 percent respectively. Safaricom controls nearly 67% of the Kenyan market whereas the Philippines market is run by the duopoly of Globe and Smart Communications at 52 and 48 percent. In Tanzania, Vodacom's M-Pesa dominates the market at 52%. (*All the figures are for 2016.*) The case in Tanzania has been boosted by inter-operability implying that all the agents can be used by customers of any of the operators.

Innovations to Adapt to The Changing Demands of The Customers

Both G-Cash and SMART Money of the Philippines and Safaricom of Kenya have kept a consistent rate of innovation to increasingly endear themselves to their customers over the years. Widening the scope of services offered by anticipating the demands of consumers is likely to increase the uptake of the services according to a GSMA report referenced by Jenkins (2008). The inclusion of both local and international remittances, payment of utility bills and conducting retail purchases as well as savings and credit services is a great avenue for the operators to enrich their repertoires. For instance, in all these operators' systems, users can make both remote and over the counter purchases of goods and services, pay utility bills, make international and domestic mobile remittance while still purchasing airtime credits (*Over 41% of airtime purchases of Safaricom airtime is done through M-Pesa (Annual Records, 2016)*) from their digital wallets (Proenza, 2007, Mendes, et.al 2007).

The Kenyan M-Pesa (backed by Commercial Bank of Africa, CBA) has introduced a credit service that allows users to borrow for 30-day periods of time without the cumbersome processes involved in obtaining these credits from conventional banks. The credits risk associated is borne by CBA, but with its reputation of forwarding list of defaulters to the credit bureau for blacklisting, this risk is generally quite low.

To cope with different user requirements, Philippines' SMART money has developed a system that positively discriminates between the technology savvy customers and the not so well-versed group (*GSMA, Mobile Money for the Unbanked. Mobile Money in the Philippines – The Market, the Models and Regulation*). Transactions by the latter group are assisted by agents who make the remittances on behalf of the customer. The former group is accorded an autonomous service where they can easily load money onto their digital wallets and send it to the intended recipients without the need for a contact person (agent).

In 2016, Tanzania became the first country to fully implement inter-operator transfers were applied among the three players. This increased the level convenience of customers who otherwise had to possess SIM cards of other operators just to perform transactions. This is the same case observed in Pakistan which is also another budding example of growing success. Kenya and Tanzania

provide *interests* (profit sharing) on funds held in the money wallets a process which allows the customers to benefit from savings in their e-wallets at a given interest rate.

Regulatory Environment

Porteous (2009) decries the absence of permitting policy and considerate regulatory environments in what he terms transformational branchless banking. He goes ahead to confirm, by comparing four countries with operation mobile money system, that a conducive regulatory environment is indeed necessary for the development of a mobile money model. Lyytinen (2010) corroborates the effect of a non-restrictive regulatory environment on the development of disruptive innovation. Evans and Pirchio (2015) took 22 countries that have attempted mobile money and found that of the 8 success stories, 7 operated in a relatively moderate regulatory environment while most of the failures were encumbered by heavy regulations. The Kenyan system was aided by a regulatory environment which trails and seeks, as much as possible, to accommodate the innovation, as opposed to other regimes where any form of innovation is required to fit the confines of already laid regulatory systems (Mas and Radcliffe, 2010). The Central Bank of Kenya gave a lot of room for the expansion of Mpesa as an avenue for payment and funds transfer by applying a regulatory policy that has been described by Mas and Ng'weno (2009) as experiment first, then regulate in which the regulator actively consulted in the development of the M-pesa to standards it deemed satisfactory. With this in play, M-pesa was thus exempted from playing by the banking laws.

When Smart Money and G-Cash started operating, there were no regulations (Suarez, 2016) as it was a new area of experiment. This freedom aided the quick growth and expansion of both operators. The regulatory environment in the Philippines later required that all mobile money agents undergo AML training in the capital Manila (this has since spread to other cities) under the watch of the Central Bank before they can start operation (Ivatury and Mas, 2008). This has however been made more flexible as more training centers have opened and the operators have been allowed to take charge of training their agents. This has reduced the rate of growth of the agent network.

In South Africa, mobile money operators were treated more or less like banks and subjected to the same regulatory requirements (<https://techcentral.co.za/why-mobile-money-has-flopped-in-sa/58282/>) as opposed to the flexible systems in Kenya.

Di Castri and Gidvani (2014) argue for what they term a 'test and learn' approach for regulators where the regulatory structure responds to the market trends as observed in the success story that is Tanzania. Putting in place provisional policies to regulate activities in the market as they work in collaboration with the operators to establish regulations that reflect the dynamic nature of this market.

Threats and Opportunities to Mobile Money as A Tool for Financial Inclusion

Taking advantage of the failure by the traditional banks to reach more of the unbanked population through more bank branches and ATMs, mobile money pioneered by mobile operators has managed to reach nearly every nook to provide the much-needed financial services. Mobile penetration is still on a growth path in

most developing economies, meaning an expansion of the potential market for mobile money, with the number of mobile money subscribers in Kenya standing at just over 30 million and over 400 million accounts globally (GSMA 2015). However, there is still more unbanked and uncovered base.

Most banks, especially in countries where mobile money has made great strides, have woken up and have started reclaiming lost ground. The concept of agent banking has taken root in Kenya where agents, more or less like the ones used in the mobile money services, are engaged to perform limited banking functions on behalf of the bank. Major banks (Equity bank in Kenya) have also ventured into the mobile money industry. Regulation still provides a threat and an area that needs to be reviewed regularly. The regulation authorities need to embrace the role of mobile money as a faster path to financial inclusion than the traditional means and make legislations that support mobile money without adversely affecting the existing banking ecosystem.

From the foregoing, it is clear that there is a real competition between the conventional banking and mobile money. There is a need, therefore, to study the impact of the development of mobile money on the banking industry. A qualitative study should be performed to understand whether the advancement of mobile money in these countries acts as a catalyst or an obstacle to the development the banking system.

REFERENCES

- Afshana, S., and Sharif, A. (2016) Acceptance of mobile banking framework in Pakistan, *Telematics and Informatics*, 33 (2), pp.370-387.
- Alampay, E., and Bana, G. (2009). Mobile 2.0: m-money for the BOP in the Philippines.
- Anderson, J. (2010) M-banking in developing markets: Competitive and regulatory implications *Info*, 12 (1), pp. 18-25.
- Baptista, G., and Oliveira, T. (2015). Understanding mobile banking: The unified theory of acceptance and use of technology combined with cultural moderators, *Computers in Human Behavior*, 50, pp. 418-430
- Beshouri, C., and Gravråk, J. (2010). Capturing the promise of mobile banking in emerging markets, McKinsey Quarterly, February Issues.
- Di Castri, S. and Gidvani, L. (2014). Enabling Mobile Money Policies in Tanzania, *Bill and Melinda Gate Foundation*.
- Donovan, K., (2012). World Bank. *Information and Communications for Development 2012: Maximizing Mobile*. Washington, DC: World Bank.
- Evans, D.S., and Pirchio, A. (2015). An Empirical Examination of Why Mobile Money Schemes Ignite in Some Developing Countries but Flounder in Most, *Coase-Sandor Working Paper Series in Law and Economics* No. 723.
- Heyer, A. and Mas, I (2011). Fertile Grounds for Mobile Money: Towards a Framework for Analyzing Enabling Environments.
- Heyer, A., and Mas, I. (2011). Fertile Grounds for Mobile Money: Towards a Framework for Analyzing Enabling Environments. *Enterprise Development and Microfinance*, 22 (1), pp. 30-44.

- Ivatury, G. and Mas, I. (2008). The Early Experience with Branchless Banking. CGAP focus note; no. 46. Washington DC; World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/499931468149380045/The-early-experience-with-branchless-banking>
- Jack, W. and Suri, T. (2014). Risk Sharing and Transactions Costs: Evidence from Kenya's Mobile Money Revolution. *American Economic Review* 2014, 104(1), pp.183–223
- Jenkins, B. (2008). Developing Mobile Money Ecosystems. Washington, DC: *IFC and the Harvard Kennedy School*.
- Luarn, P. and Lin, H.H. (2005). Toward an understanding of the behavioral intention to use mobile banking. *Comput. Hum. Behav.*, 21 (6), pp. 873-891.
- Lyytinen, T. (2010). Preliminary Insights to the Role of the Private Sector in Developing Mobile Services for Low-Income Segment: Case M-Pesa and Ovi Life Tools, in Jakob Svensson and Gudrun Wicander (eds.) *Proceedings of the 2nd International Conference on M4D Mobile Communication Technology for Development (M4D 2010), 10-11 November 2010 Kampala, Uganda*.
- Mas, I. and Ng'weno, A. (2009). Three keys to M-Pesa's success: Branding, channel management and pricing. *Bill & Melinda Gates Foundation*. January 2009.
- Mas, I. and Radcliffe, D. (2010). Mobile Payments go Viral: M-Pesa in Kenya. *Bill & Melinda Gates Foundation*. March 2010.
- Mendes, S. E., Alampay, E., and Soriano, C. (2007) The Innovative Use of Mobile Applications in the Philippines Lessons for Africa. Department for Infrastructure and Economic Development. SIDA.
- Mothobi, O and Grzybowski, L (2017). Infrastructure deficiencies and adoption of mobile money in Sub-Saharan Africa, *Information Economics and Policy*, pp.1–9.
- Ndiwalana, A., Morawczynski O., and Popov, O. (2010) Mobile Money Use in Uganda: A Preliminary Study, in Jakob Svensson and Gudrun Wicander (eds.) *Proceedings of the 2nd International Conference on M4D Mobile Communication Technology for Development (M4D 2010), 10-11 November 2010 Kampala, Uganda*.
- Nyaga, J. k (2014). Mobile Banking Services in the East African Community (EAC): Challenges to the Existing Legislative and Regulatory Frameworks. *Journal of Information Policy*, 4, pp. 270-290.
- Pickens, M. (2009). Window on the Unbanked: Mobile Money in the Philippines, Washington, DC. CGAP Publications.
- Porteous, D (2009). Mobilizing Money through Enabling Regulation. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 4(1), pp.75-90.
- Porteous, D. (2006). The Enabling Environment for Mobile Banking in Africa, DFID.
- Proenza, F. (2007) Enhancing Rural Development through Improved Infrastructure and Innovative Information Applications. Philippine Country Report:

Applications, FAO Investment Centre 3 June 2007.

- Robb, G. (2015). Why Mobile Money has Flopped in SA. Retrieved from <https://techcentral.co.za/why-mobile-money-has-flopped-in-sa/58282/>
- Stryjak, J., Sharma, A., and Hatt, T. (2014). ANALYSIS Country overview: Philippines Growth through Innovation, GSMA Intelligence Country Overview: Philippine.
- Suárez, S. L. (2016). Poor people's money: The politics of mobile money in Mexico and Kenya, *Telecommunications Policy*, 40, pp.945–955.
- Tobbin, P. (2011). Understanding the Mobile Money Ecosystem: Roles, Structure and Strategies. *Proceedings 2011 10th International Conference on Mobile Business ICMB*, pp. 185-194.

FİNANSAL PERFORMANSIN TOPSİS ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ: DOKUMA, GİYİM EŞYASI VE DERİ SANAYİ İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Erkan ALSU

Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, erkanalsu@gmail.com

Ahmet TAŞDEMİR

Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, varlik_004@hotmail.com

ÖZ

Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören 15 Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi işletmelerinin 2012-2016 dönemine ait mali tabloları kullanılarak, işletmelerin finansal performansları TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan TOPSIS yöntemi, alternatif seçeneklerin belirli kriterler doğrultusunda değerlendirilerek bir sıralama yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında İşletmelerin performans değerlendirilmesi ve sıralaması TOPSIS yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında işletmelere ait bilanço ve gelir tablolarından yola çıkılarak Cari Oran, Likidite Oranı, Stok Devir Hızı, Sabit Aktif Devir Hızı, Aktif Devir Hızı, Borç-Toplam Aktifler Oranı, Net Kar Marjı, Özsermaye Karlılığı gibi oranlar hesaplanmış ve hesaplanan bu oranlar işletmelere ait performans puanlarının hesaplanmasında kullanılmıştır. TOPSIS yöntemi neticesinde en yüksek puana sahip olan işletme ilk sırayı almıştır.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi, Topsis Yöntemi, Oran Analizi, Performans Değerlendirmesi,

JEL Kodu: G10, G30, L10

DETERMINATION OF FINANCIAL PERFORMANCE WITH TOPSIS MULTICRITERIA DECISION MAKING METHOD: AN APPLICATION ON TEXTILE, WEARING, APPAREL AND LEATHER INDUSTRY ENTERPRISES

ABSTRACT

In this study, financial performances of 15 Textile, Wearing, Apparel and Leather industry enterprises whose shares are traded in Borsa Istanbul are analyzed with TOPSIS method by using financial statements for the period 2012-2016. TOPSIS method, which is one of the multi-criteria decision making methods, allows alternative choices to be evaluated according to certain criteria and a ranking to be made. For this reason, the performance evaluation and ranking of the enterprises were carried out by using the TOPSIS method. In the scope of the study, ratios such as Current Ratio, Quick Ratio, Inventory Turnover, Fixed Asset Turnover Ratio Asset Turnover Ratio, Debt to Total Assets Ratio, Net Profit Margin, Return on Equity are calculated by using the balance sheet and income tables of the examined enterprises and these calculated rates are used to calculate their performance scores. As a result of the TOPSIS method; the enterprises with the highest score received the first row.

Keywords: Textile, wearing, Apparel and Leather Industry, Topsis Method, Performance Evaluation, Ratio Analysis

JEL Codes: G10, G30, L10

GİRİŞ

Günümüz modern dünyasında yaşanan teknolojik gelişmeler birçok sektörde rekabet koşullarını daha da sertleştirmiştir. Gelişen teknolojiyle birlikte 1990'lı yılların başlarından itibaren etkisini hissettiren küreselleşme, teknoloji, sermaye hareketliliğini de önemli derecede etkilemiştir. Bu durum ise ülke ekonomilerinin birbirleriyle olan entegrasyonunu, arttırmış ve işletmelerin sadece yerel işletmelerle değil uluslararası boyuttaki işletmelerle de rekabet etmelerini zorunlu kılmıştır. İşletmelerin artan bu rekabet ortamında varlığını sürdürebilmesi büyüüp gelişebilmesi ve yeni gelişmelere ayak uydurabilmesi büyük önem arz etmektedir. Böylesi bir durumda kendi faaliyet alanındaki işlerde yüksek düzeyde verimli olacak, performansı yüksek olan işletmelerin var olacağı gibi bunun aksi olarak düşük düzeyde verimli olan ve performansı oldukça düşük olan işletmelerin var olacağı bir gerçektir. Bu nedenle, işletmelerin sergiledikleri performansların sadece kendileri için değil, işletmenin yatırımcıları, işletmenin faaliyet gösterdiği sektörde yer alan diğer işletmeler ve ülke ekonomisi içinde büyük önem taşımaktadır.

Son yıllarda yaşanan bu gelişmeler ve rekabet ortamı bütün sektörlerde olduğu gibi Türkiye'nin lokomotif sektörlerinden olan Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde de performans kriterini önemli bir unsur haline getirmektedir. Türkiye'de Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörleri üretim büyüklüğü, yarattığı istihdam, üretim sürecinde sağlamış olduğu katma değer ve ihracata olan katkısı sayesinde ekonomik kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkemiz de son yıllarda uygulanan, serbest piyasa ekonomisine dayalı dışa açılma ve ihracatı destekleme politikaları sayesinde bu sektörler ülke ihracatının önemli unsurları haline gelmişlerdir. Bununla birlikte ülkemiz işgücü, hammadde ve pazarlama faktörleri açısından bu sektörlerde dünyanın en önde gelen ülkeleri arasında yer almaya başlamıştır (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı).

Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler de diğer tüm kuruluşlar gibi rekabetin ortaya çıkarmış olduğu olumsuz etkilerden kaynaklanan, kazançlarındaki dalgalanmalardan korunmak amacıyla etkin ve verimli çalışma koşullarını uygulamak zorunda kalmaktadırlar. Bu koşullar işletmelerin performanslarıyla doğrudan ilişki göstermektedir. Özellikle, rekabetin yoğun olduğu sektörlerde ya da kriz dönemlerinde kuruluşların rakiplerine karşı göreceli üstünlüklerini ve zayıflıklarını görebilmeleri ve kaynaklarını etkin kullanabilip kullanamadıklarını tespit edebilmek için performans kriteri büyük önem arz etmektedir.

Bu nedenle Türkiye için büyük bir öneme sahip olan Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerine ilişkin gerçekleştirilen çalışmada, Bu sektörler de faaliyet gösteren işletmelerin performansları ölçülmüş ve ölçüm sonrasında işletmeler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Ölçüm yapılırken kullanılacak birçok yöntem vardır. Ancak, bu çalışma kapsamında çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan TOPSIS yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında, BIST' de işlem gören ve Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler ele alınmış ve bu işletmelerin 2012 ile 2016 yılları arasındaki performansları incelenmiştir. Çalışma kapsamında İşletmelere ait bilanço ve gelir tablolarından yola çıkılarak hesaplanan bazı finansal oranlar yardımı ile bu işletmelerin performans puanları hesaplanmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatüründe sıklıkla karşılaşılan TOPSİS yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları aşağıda verilmektedir:

Feng ve Wang (2000), Tayvan'da faaliyet gösteren havayolu işletmelerinden beş tanesini ele almışlar ve bu işletmelerin performanslarını TOPSİS yöntemi yardımıyla değerlendirmeye çalışmışlardır. Tayvan havayolu işletmelerine ait toplam 22 ulaştırma ve finansal göstergelerinin kullanıldığı çalışma neticesinde, değerlendirmeye alınan havayolu işletmelerinin performanslarının belirlenmesinde finansal göstergelerin daha etkin olduğu ortaya çıkmıştır.

Yurdakul ve İç (2003), Gerçekleştirmiş oldukları çalışmada Türk otomotiv sektöründe faaliyet gösteren ve hisseleri İMKB' de işlem gören 5 büyük ölçekli firmanın 1998-2001 dönemi için performanslarını TOPSİS yöntemi ile değerlendirmeye çalışmışlardır. Çalışma kapsamında bu firmalara ilişkin yedi finansal oran kullanılmıştır. Bunun sonucunda her yıl için tespit edilen performans puanları, o yılın yılsonu hisse senedi kapanış fiyatı ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçların 2001 yılı dışında genel olarak tutarlı olduğu gözlenmiştir.

Abbasi, Hemmati ve Abdolshah'ın (2008) gerçekleştirmiş oldukları çalışma da İran'da faaliyet gösteren bir bankayı incelemişlerdir. Çalışma kapsamında, karlılık açısından en iyi hesabın, hangisi olduğu TOPSİS yöntemi yardımı ile belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda en iyi hesabın cari hesap olduğu bunu ise altı aylık vadeli mevduat hesabının takip ettiği tespit edilmiştir.

Alptekin ve Şıklar (2009), yaptıkları çalışmada, emeklilik yatırım fonlarının performanslarını TOPSİS yöntemi kullanarak değerlendirmişlerdir. Çalışmada amaç, yatırım fonlarının performansların değerlendirmede kullanılan Sharpe oranı, Treynor indeksi, Jensen indeksi gibi geleneksel performans ölçüm teknikleri yerine bu teknikleri de göz önünde bulunduran tek bir performans ölçütü elde etmektir. Çalışmada Ocak 2007-Aralık 2008 dönemine ait veriler ele alınarak 12 adet Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonunun performansı değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda, en iyi performansı Anadolu Hayat Büyüme Amaçlı Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonunun, en kötü performansı ise Oyak Büyüme Amaçlı Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonunun sergilediği tespit edilmiştir.

Usta (2009), çalışmasında bankacılık sektöründe hizmet kalitesini AHS-TOPSİS yöntemlerini kullanarak değerlendirmiş ve çalışma sonucunda B bankası en yüksek hizmet performansına sahip olan banka olarak belirlenmiştir.

Özer vd. (2010), gerçekleştirmiş oldukları çalışmada gıda ve içecek sektöründeki işletmelerin etkinliklerini incelemişlerdir. Yöntem olarak Veri Zarflama Analizi ve TOPSİS yönteminden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Veri Zarflama Analizinde etkin bulunan bazı işletmelerin TOPSİS yönteminde iyi performans göstermedikleri tespit edilmiştir.

Demireli (2010), Türkiye'de faaliyet gösteren kamu sermayeli bankaların 2001-2007 yılları arasındaki döneme ilişkin performanslarını değerlendirmiştir. Çalışmada TOPSİS yönteminden faydalanılmıştır. Çalışma neticesinde, ülke genelinde faaliyet gösteren kamu sermayeli bankaların yerel ve global ölçekli finansal krizlerden etkilendiği, ve buna bağlı olarak bankaların performans puanlarının sürekli olarak dalgalanmalar gösterdiği tespit edilmiştir.

Çonkar vd. (2011), çalışmalarında Borsa İstanbul'da işlem görmekte olan 2007'de

(7) ve 2008'de (10) halka açık büyük ölçekli işletmenin verilerini kullanmışlardır. Belirlenen finansal oranlar 2007 ve 2008 yılları için ayrı ayrı hesaplanarak şirket performansları TOPSIS yöntemi yardımıyla değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda en düşük puana sahip olan ve kurumsal yönetim sıralamasının sonlarında bulunan şirketler başarısız olarak değerlendirilmişlerdir.

Yayar ve Baykara (2012), Türkiye'deki katılım bankalarının performanslarını değerlendirmek maksadıyla gerçekleştirmiş oldukları çalışmada, bankalara ait finansal performans göstergelerini etkinlik ve verimlilik başlıkları altında ayrı ayrı göstermişlerdir. Bu göstergeler ışığında Türkiye'de faaliyet gösteren 4 katılım bankasının 2005-2011 yılları arasındaki döneme ait mali tablolar kullanılarak, bankaların finansal performansları değerlendirilmiştir. Çalışmada TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Albaraka Türk katılım bankasının en etkin banka olduğu görülmüştür.

Uygurtürk ve Korkmaz (2012), Gerçekleştirmiş oldukları çalışma kapsamında Borsa İstanbul'da işlem gören 13 ana metal sanayi işletmesini ele almışlardır. Çalışmada, bu işletmelerin 2006-2010 yılları arasındaki döneme ait finansal tabloları kullanılarak, işletmelerin finansal performansları TOPSIS yöntemi yardımı ile analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde bu işletmelerin performans değerlerinin analiz kapsamına alınan 2006-2010 yılları arasındaki dönem de genel olarak değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir.

Saldanlı ve Sırma (2014), ilk önce BIST'de bulunan İmalat Sanayii işletmelerinin çeşitli finansal değerlerini kullanarak, bulunan TOPSIS puanları, işletmelerin piyasa performanslarıyla karşılaştırmışlardır. Daha sonra, yöntemin aynı faaliyet kolundaki işletmelerde nasıl bir netice göstereceğini tespit etmek için BIST'de işlem gören bankaların verileriyle yöntem analiz edilmiştir. Analiz sonucunda TOPSIS yöntemi puanlarının halka açık işletmelere yapılacak yatırım kararlarında yardımcı olamayacağı sonucuna varmışlardır.

Hatami-Marbini ve Kang (2017), Tahran borsasında gerçekleştirmiş oldukları vaka çalışmasında, yatırımcıların düşük değerlenmiş hisse senetlerini tespit edebilme ihtiyaçlarını gidermek amacıyla üç farklı Bulanık Topsis yöntemi uygulamış ve bu şekilde hisse senetlerinin performanslarını değerlendirmişlerdir. Sonuçlar yöntemlerin benzer sonuçlar verdiğini göstermiştir.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırma kapsamında, Türkiye için büyük öneme sahip olan Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörleri ele alınmıştır. Çalışmada, BIST' de işlem gören ve Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler gösteren toplam 15 işletmenin 2012-2016 yıllarına ilişkin performansları çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan TOPSIS yöntemi yardımıyla ölçülmüş ve ölçüm sonrasında işletmeler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmaya dâhil edilen işletmeler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Çalışmaya Dahil Edilen İşletmeler

Kod	Şirket Unvanı
ARSAN	ARSAN TEKSTİL TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
ATEKS	AKIN TEKSTİL A.Ş.
BISAS	BİSAŞ TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
BOSSA	BOSSA TİCARET VE SANAYİ İŞLETMELERİ T.A.Ş.
BRMEN	BİRLİK MENSUCAT TİCARET VE SANAYİ İŞLETMESİ A.Ş.
DESA	DESA DERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
ESEMS	ESEM SPOR GİYİM SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
KORDS	KORDSA TEKNİK TEKSTİL A.Ş.
KRTEK	KARSU TEKSTİL SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
LUKSK	LÜKS KADİFE TİCARET VE SANAYİİ A.Ş.
MNDRS	MENDERES TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
SKTAS	SÖKTAŞ TEKSTİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
SNPAM	SÖNMEZ PAMUKLU SANAYİİ A.Ş.
YATAS	YATAŞ YATAK VE YORGAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
YUNSA	YÜNSA YÜNLÜ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİLER VE METODOLOJİ

Araştırmada Kullanılan Veriler

Araştırmada, Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörleri ele alınmış ve BIST' de Faaliyet gösteren bahsi geçen sektörlerde faaliyetlerini sürdüren işletmelerin 2012 ile 2016 yılları arasındaki performanslarını değerlendirmek amacıyla Bu işletmelere ait bilanço ve gelir tabloları incelenmiştir. Bilanço ve gelir tablolarından yola çıkılarak çeşitli finansal oranlar hesaplanmıştır. Hangi oranların çalışmaya dahil edildiği tablo 2' de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Oranlar

Finansal Oranlar		Kodlar
Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	CO
Likidite Oranı	Dönen Varlıklar – Stoklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	LO
Stok Devir Hızı (SDH)	Satışların Maliyeti / Ortalama Stok	SDH
Sabit Aktif Devir Hızı	Net Satışlar / Sabit Aktifler	SADH
Toplam Aktif Devir Hızı	Net Satışlar / Aktif Toplamı	TADH
Borç-Toplam Aktifler Oranı	Toplam Borçlar / Toplam Aktifler	BO/TA
Net Kar Marjı	Net Dönem Karı / Net Satışlar	NKM
Özsermaye Karlılığı	Net Kar / Özsermaye	ÖK

Araştırmada Kullanılan Metodoloji

Çalışmada Katılım Bankalarının performanslarının değerlendirilmesi amacıyla Hwang ve Yoon'un (1981) çalışmaları referans alınarak Chen ve Hwang (1992) tarafından geliştirilmiş olan TOPSİS Yöntemi kullanılacaktır. TOPSİS yöntemi, n boyutlu alanda m noktali geometrik bir sistem olarak m alternatifli çok kriterli bir karar verme yöntemidir. Bu yöntem ile alternatif tercihlerin, belirlenen kriterler doğrultusunda ve bu kriterlerin alabileceği en yüksek ve en düşük değerler arasındaki ideal çözüme olan uzaklıkları değerlendirilerek bir sıralama yapılması mümkündür. Bu yöntemin temel mantığı pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözüm oluşturmaktır. Yani, yöntemin temel esası ideal çözüme göre alternatiflerin sıralanması esasına dayanır (Soba ve Eren, 2011:13). TOPSIS Yöntemi altı farklı aşamadan oluşmaktadır (Uygurtürk ve Korkmaz, 2012:6):

Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar matrisinde satırları üstünlükleri açısından sıralanmak istenen karar noktaları, sütunları ise karar vermede faydalanılacak olan değerlendirme faktörleri oluşturmaktadır. Oluşturulan bu matris başlangıç matrisi olarak ifade edilmekte ve aşağıdaki şekilde gösterilebilmektedir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \dots \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} \dots \dots & a_{2n} \\ \cdot & & \\ \cdot & & \\ \cdot & & \\ a_{m1} & a_{m2} & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Aşama: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin (R) Oluşturulması

Karar matrisinde yer alan her bir birimin bulunduğu sütundaki değerlerin kareleri alınır ve daha sonra elde edilen değerlerin toplamının kareköküne bölünmesiyle normalize edilmiş matris elde edilir. Bu işlem için aşağıdaki formülden yararlanılmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}} \quad i= 1, \dots, m \quad j= 1, \dots, n$$

R matrisi aşağıdaki gibi elde edilmektedir

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} \dots\dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} \dots\dots & r_{2n} \\ \cdot & & \\ \cdot & & \\ \cdot & & \\ r_{m1} & r_{m2} & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Aşama: Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin (V) Oluşturulması

Öncelikle kriterler doğrultusunda ağırlık değerleri (w_j) tespit edilir. Tespit edilen bu ağırlık değerlerinin toplamı 1'e eşit olmalıdır.

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1$$

Daha sonra matrisin her bir sütununda yer alan elemanlar ilgili ağırlık (w_i) değeri ile çarpılarak ağırlıklı normalleştirilmiş matris elde edilir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} wr_{11} & wr_{12} \dots & wr_{1n} \\ wr_{21} & wr_{22} \dots & wr_{2n} \\ \cdot & & \\ \cdot & & \\ \cdot & & \\ wr_{m1} & wr_{m2} & wr_{mn} \end{bmatrix}$$

Aşama: İdeal (A^+) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümün Belirlenmesi

TOPSIS yöntemi, her bir değerlendirme faktörünün rutin bir şekilde artış veya azalış göstere bir eğilime sahip olduğunu varsaymaktadır. İdeal çözüm setinin elde edilebilmesi için matris de yer alan sütun değerlerinin en büyükleri ve en küçükleri tespit edilir. İdeal çözüm setinin elde edilmesi aşağıda yer alan formül de de gösterilmektedir.

$$A^+ = \{v_1^+, v_2^+, \dots, v_n^+\} \text{ (maksimum değerler)}$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\} \text{ (minimum değerler)}$$

Aşama: Alternatifler Arasındaki Mesafe Ölçülerinin Hesaplanması

Bu aşamada pozitif ve negatif ideal çözüm kümesine olan uzaklıklar hesaplanmaktadır. Her bir alternatifin pozitif ideal çözümüne olan uzaklığı aşağıda verilen formül yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad i = 1, 2, \dots, m$$

Her bir alternatifin negatif çözüm kümesine olan uzaklığı ise aşağıda verilen formül yardımı ile elde edilmektedir.

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad i = 1, 2, \dots, m$$

Aşama: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Son aşamada ise her bir alternatif için ideal çözüme olan benzerliğin hesaplanması pozitif ve negatif ideal çözüme olan uzaklık ölçüleri yardımıyla gerçekleştirilmektedir. İdeal çözüme benzerliğin hesaplanması aşağıda verilen formül yardımıyla gerçekleştirilmiştir:

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad i = 1, 2, \dots, m$$

Denklem de yer alan C_i^* , $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında bir değer alır ve $C_i^* = 1$ olması durumu ilgili alternatifin pozitif ideal çözüme yakınlığını, $C_i^* = 0$ olması durumu ise ilgili alternatifin negatif ideal çözüme yakınlığını göstermektedir. Bunun neticesinde elde edilen C_i^* değerleri, büyüklüklerine göre sıraya konularak karar noktalarının önem düzeyi tespit edilmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde faaliyet gösteren 15 işletmenin 2012 ile 2016 yılları arasındaki performanslarını değerlendirmek amacıyla kullanılacak olan TOPSİS yönteminin aşamaları örnek olarak 2012 yılına ait veriler kullanarak açıklanacak daha sonra genel sıralama verilecektir. Ancak TOPSİS yönteminin aşamalarına geçmeden önce belirlenen finansal oranlar için ağırlıklar verilmelidir. Belirlenen finansal oranlar ve ağırlıkları Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: Çalışmada Kullanılan Finansal Oranlar ve Ağırlıkları

Finansal Oranlar		Kodlar	Ağırlıklar
Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	CO	0,125
Likidite Oranı	Dönen Varlıklar – Stoklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	LO	0,125
Stok Devir Hızı	Satışların Maliyeti / Ortalama Stok	SDH	0,125
Sabit Aktif Devir Hızı	Net Satışlar / Sabit Aktifler	SADH	0,125
Toplam Aktif Devir Hızı	Net Satışlar / Aktif Toplamı	TADH	0,125
Borç-Toplam Aktifler Oranı	Toplam Borçlar / Toplam Aktifler	BO/TA	0,125
Net Kar Marjı	Net Dönem Karı / Net Satışlar	NKM	0,125
Özsermaye Karlılığı	Net Kar / Özsermaye	ÖK	0,125

2012 Yılı İçin Topsis Yöntemi Aşamaları ve Sonuçları

Karar Matrisinin Oluşturulması

Çalışma kapsamında ele alınan işletmelerin ve bu işletmelere ait finansal oranların oluşturmuş olduğu başlangıç matrisi aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

Tablo 4: Başlangıç Matrisi

2012 Yılı Rasyolar								
Şirketler	Aktif Devir Hızı	Cari Oran	Duran Varlık Devir Hızı	Kaldıraç Oranı (%)	Likidite Oranı	Stok Devir Hızı	Net Kar Marjı (%)	Özsermaye Karlılığı (%)
ARSAN	0,295	0,6425	0,4225	0,481125	0,255	1,7975	0,15235	0,061275
ATEKS	0,33	1,645	0,4525	0,212075	0,865	2,685	-0,00517	-0,001575
BISAS	0,7075	0,4575	0,9725	0,68325	0,365	14,6475	-0,16502	-0,3755
BOSSA	0,4475	2,325	1,005	0,302975	0,9125	3,0025	0,0255	0,0189
BRMEN	0,24	0,52	0,32	0,5728	0,29	2,6275	-0,03992	-0,04835
DESA	0,8275	1,5025	3,58	0,55045	0,2	1,2975	-0,02655	-0,02555
ESEMS	0,2075	26,635	2,5375	0,1379	26,0775	13,3725	0,139375	0,04395
KORDS	0,5825	1,715	1,0825	0,390775	0,68	2,4925	0,061675	0,063025
KRTEK	0,59	2,3625	1,55	0,528575	1,695	4,1	-0,0678	-0,084
LUKSK	0,1375	1,2775	0,17	0,399025	0,7025	3,555	0,20025	0,03865
MNDRS	0,4925	1,63	1,2075	0,392325	0,7125	1,8275	-0,02247	-0,011925
SKTAS	0,2625	0,79	0,3425	0,58	0,255	2,1725	-0,18302	-0,1177
SNPAM	0,1725	6,855	0,2925	0,067375	5,8325	3,565	0,1371	0,0253
YATAS	0,4325	1,2075	1,5	0,709025	0,39	1,3475	-0,0033	0,001575
YUNSA	0,7825	1,1175	2,795	0,6721	0,595	2,7175	0,0339	0,0779

Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Elde Edilmesi

Karar matrisindeki her bir değer bulduğu sütundaki değerlerin kareleri alınır ve bunun sonucunda elde edilen değerlerin toplamının kareköküne bölünmesiyle normalize edilmiş matris elde edilmektedir. Elde edilen bu yeni matris aşağıdaki gibidir.

Tablo 5: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

2012 Yılı Rasyolar								
Şirketler	TADH	CO	SADH	BO/TA	LO	SDH	NKM	ÖK
ARSAN	0,1570339	0,02294909	0,0694371	0,2562293	0,00949759	0,0814487	0,3638686	0,1450948
ATEKS	0,1756651	0,0587568	0,0743675	0,1129433	0,0322173	0,12166329	-0,01236	-0,012254
BISAS	0,3766153	0,01634118	0,1598286	0,3638736	0,01359458	0,66371065	-0,394141	-0,889157
BOSSA	0,2382125	0,08304533	0,1651699	0,1613533	0,03398646	0,13604992	0,0609035	0,0603821
BRMEN	0,1277564	0,01857358	0,1703419	0,305052	0,01080118	0,11905784	-0,095356	-0,114489
DESA	0,4404935	0,05366693	0,5883663	0,2931493	0,00744909	0,0587926	-0,063411	-0,062868
ESEMS	0,1104561	0,95136018	0,4170334	0,0734404	0,97126776	0,60593758	0,3328795	0,1040704
KORDS	0,3100755	0,06125709	0,1779069	0,2081123	0,02532689	0,11294069	0,1473029	0,1460419
KRTEK	0,3140679	0,08438477	0,2547396	0,2814995	0,06313101	0,18578008	-0,161932	-0,198906
LUKSK	0,0731938	0,04563028	0,0904941	0,2125059	0,02616492	0,16108492	0,4782716	0,4741775
MNDRS	0,2621668	0,05822103	0,1984504	0,2089378	0,02653737	0,08280807	-0,053679	-0,028238
SKTAS	0,1397336	0,02821755	0,0562892	0,3088865	0,00949759	0,09844078	-0,437132	-0,43339
SNPAM	0,0918249	0,24484978	0,0480718	0,0358814	0,21723398	0,16153804	0,3274459	0,0599086
YATAS	0,2302277	0,04312999	0,2465222	0,3776004	0,01452572	0,06105821	-0,007882	-0,007814
YUNSA	0,4165391	0,03991534	1,4878299	0,3579355	0,02216103	0,12313594	0,0809658	0,1844615

Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin Oluşturulması

Değerlendirme kriterlerine göre ağırlık değerleri (w_i) tespit edilir ve daha sonra matrisin her bir sütununda yer alan elemanlar ilgili ağırlık (w_i) değeri ile çarpılarak ağırlıklı normalleştirilmiş matrisi meydana getirir.

Tablo 6: Ağırlıklı Normalleştirilmiş Matris

2012 Yılı Rasyolar								
Şirketler	TADH	CO	SADH	BO/TA	LO	SDH	NKM	ÖK
ARSAN	0,0039336	0,00030042	0,0021113	0,0065913	0,00010188	0,00163348	0,0014886	-0,000601
ATEKS	0,0044003	0,00076916	0,0022612	0,0029054	0,00034559	0,00244	-5,06E-05	5,077E-05
BISAS	0,009434	0,00021392	0,0048598	0,0093604	0,00014583	0,01331094	-0,001612	0,0036841
BOSSA	0,0059671	0,00108712	0,0050222	0,0041507	0,00036456	0,00272853	0,0002492	-0,00025
BRMEN	0,0032002	0,00024314	0,0051794	0,0078472	0,00011586	0,00238775	-0,00039	0,0004744
DESA	0,0110341	0,00070253	0,0178899	0,007541	7,9904E-05	0,00117911	-0,000259	0,0002605
ESEMS	0,0027668	0,0124539	0,0126804	0,0018892	0,0104185	0,01215228	0,0013618	-0,000431
KORDS	0,0077672	0,00080189	0,0054095	0,0053535	0,00027167	0,00226506	0,0006026	-0,000605
KRTEK	0,0078672	0,00110465	0,0077456	0,0072414	0,00067719	0,00372588	-0,000662	0,0008241
LUKSK	0,0018335	0,00059733	0,0027516	0,0054666	0,00028066	0,00323061	0,0019566	-0,001965
MNDRS	0,0065671	0,00076215	0,0060341	0,0053748	0,00028466	0,00166074	-0,00022	0,000117
SKTAS	0,0035002	0,00036939	0,0017115	0,0079459	0,00010188	0,00197426	-0,001788	0,0017957
SNPAM	0,0023002	0,00320524	0,0014617	0,000923	0,0023302	0,0032397	0,0013396	-0,000248
YATAS	0,005767	0,0005646	0,0074958	0,0097135	0,00015581	0,00122454	-3,22E-05	3,238E-05
YUNSA	0,010434	0,00052252	0,0452391	0,0092076	0,00023771	0,00246953	0,0003312	-0,000764

İdeal (A⁺) ve Negatif İdeal (A⁻) Çözümün Belirlenmesi

İdeal çözüm setinin oluşturulabilmesi için matristeki ağırlıklandırılmış değerlendirme faktörlerinin yani sütun değerlerinin en büyükleri en küçükleri seçilmiştir.

Tablo 7: İdeal (A⁺) ve Negatif İdeal (A⁻) Çözüm

İdeal Çözüm Değerleri							
0,0110341	0,0124539	0,04523908	0,0097135	0,0104185	0,01331094	0,00195662	0,0036841
Negatif İdeal Çözüm Değerleri							
0,0018335	0,0002139	0,00146168	0,000923	7,99E-05	0,00117911	-0,0017883	-0,001965

Alternatifler Arasındaki Mesafe Ölçülerinin Hesaplanması

Bu aşamada alternatiflerin pozitif ve negatif ideal çözüm kümesine olan uzaklıkları (ayırımı) hesaplanır.

Tablo 8: Alternatifler Arasındaki Mesafe Ölçüleri (Si+ ve Si-)

Şirketler	Si +	Si -
ARSAN	0,09225	0,01362131
ATEKS	0,09469	0,01118376
BISAS	0,06841	0,03745831
BOSSA	0,08849	0,01738101
BRMEN	0,08875	0,01711979
DESA	0,06938	0,03648954
ESEMS	0,05452	0,0513536
KORDS	0,08594	0,01992822
KRTEK	0,07929	0,02658547
LUKSK	0,09366	0,01221404
MNDRS	0,08723	0,01864282
SKTAS	0,09220	0,01367243
SNPAM	0,09326	0,01261326
YATAS	0,08289	0,0229833
YUNSA	0,04013	0,06573934

İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Her bir alternatifin ideal çözüme benzerliğinin bulunmasında pozitif ve negatif ideal çözüme olan uzaklık ölçüleri kullanılmış ve İdeal çözüme benzerliğe göre sıralama gerçekleştirilmiştir.

Tablo 9: İdeal Çözüme Göreli Yakınlık Değerleri ve Sıralamalar

2012 Perfor. Değerlemesi		
Sıralama	Şirketler	Ci Değr.
1	YUNSA	0,620929
2	ESEMS	0,4850512
3	BISAS	0,3538056
4	DESA	0,3446553
5	KRTEK	0,2511083
6	YATAS	0,2170846
7	KORDS	0,1882284
8	MNDRS	0,1760874
9	BOSSA	0,1641691
10	BRMEN	0,1617019
11	SKTAS	0,1291405
12	ARSAN	0,1286576
13	SNPAM	0,1191363
14	LUKSK	0,1153655
15	ATEKS	0,1056342

2012-2016 Yılları İçin Uygulanan TOPSIS Yöntemi Sonuçları

Yukarıda 2012 örnek yılı için uygulanan TOPSIS yöntemi adımları 2012-2016 yılları için de uygulanmış ve elde edilen değerler ve genel sıralamalar Tablo 11 ve Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 10: 2011 ve 2012 Yılları İçin TOPSIS Sonuçları ve Sıralamalar

Sıralama	2012 Perfor. Değerlemesi		2013 Perfor. Değerlemesi		2014 Perfor. Değerlemesi	
	Şirketler	Ci Değr.	Şirketler	Ci Değr.	Şirketler	Ci Değr.
1	YUNSA	0,620929	YUNSA	0,462579	YUNSA	0,484293
2	ESEMS	0,4850512	LUKSK	0,4339393	LUKSK	0,403091
3	BISAS	0,3538056	BOSSA	0,3970902	ATEKS	0,399402
4	DESA	0,3446553	KORDS	0,396257	BOSSA	0,39819
5	KRTEK	0,2511083	ATEKS	0,375643	KORDS	0,373081
6	YATAS	0,2170846	ESEMS	0,3565664	DESA	0,355485
7	KORDS	0,1882284	DESA	0,3549333	YATAS	0,347301
8	MNDRS	0,1760874	SKTAS	0,3435945	SKTAS	0,346685
9	BOSSA	0,1641691	YATAS	0,3374562	SNPAM	0,288245
10	BRMEN	0,1617019	BISAS	0,2519627	BISAS	0,206752
11	SKTAS	0,1291405	KRTEK	0,1888011	ESEMS	0,190265
12	ARSAN	0,1286576	SNPAM	0,1790446	MNDRS	0,178872
13	SNPAM	0,1191363	BRMEN	0,1562498	KRTEK	0,176723
14	LUKSK	0,1153655	MNDRS	0,1415703	BRMEN	0,149565
15	ATEKS	0,1056342	ARSAN	0,1062052	ARSAN	0,130191

Tablo 10' da 2012, 2013 ve 2014 yılları için gerçekleştirilen TOPSIS yöntemi sonuçları verilmektedir. Buna göre; her üç yıl içinde en iyi performansı gösteren ve ilk sırayı alan işletmenin YUNSA olduğu, ikinci sırayı ise 2012 yılı için ESEMS' in, 2013 ve 2014 yılı için LUKSK' nin aldığı tespit edilmiştir. En kötü performans puanına sahip olan ve sıralamada kendisine son sırada yer bulan işletmenin 2012 yılı için ATEKS, 2013 ve 2014 yılları için ise ARSAN olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 2012 yılında son sırada yer alan ATEKS' in 2013 ve 2014 yıllarında performans puanlarının yükseldiği ve sıralamada kendisine daha üst sıralarda yer bulduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 11: 2015 ve 2016 Yılları İçin TOPSIS Sonuçları ve Sıralamalar

Sıralama	2015 Perfor. Değerlemesi		2016 Perfor. Değerlemesi	
	Şirketler	Ci Değr.	Şirketler	Ci Değr.
1	YUNSA	0,5506968	BOSSA	0,6800428
2	DESA	0,4071612	YATAS	0,582166
3	YATAS	0,3950912	SKTAS	0,5416987
4	BOSSA	0,3839387	KORDS	0,5109161
5	KORDS	0,3714586	ATEKS	0,4918263
6	SNPAM	0,3606847	BISAS	0,4080722
7	SKTAS	0,3568403	LUKSK	0,335681
8	LUKSK	0,3514219	DESA	0,268717
9	ESEMS	0,3413516	SNPAM	0,2264381
10	ATEKS	0,3169064	YUNSA	0,2256656
11	BISAS	0,3034215	MNDRS	0,2104927
12	KRTEK	0,2831809	KRTEK	0,1531879
13	MNDRS	0,2619932	ARSAN	0,1423789
14	BRMEN	0,2207043	BRMEN	0,1139788
15	ARSAN	0,2022939	ESEMS	0,0733904

Tablo 11'de ise TOPSIS yöntemi sonucunda işletmelerin 2015 ve 2016 yılları için sıralamaları verilmektedir. Buna göre 2015 yılı için en iyi performansı gösteren ve ilk sırayı alan işletmenin daha önceki yıllarda olduğu gibi YUNSA' nın olduğu, 2016 yılı için ise yerini BOSSA' ya bıraktığı görülmektedir. En kötü performans puanına sahip olan ve sıralamada kendisine son sırada yer bulan işletmenin 2015 yılı için ARSAN ve 2016 yılı için ise ESEMS' in olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörleri üretim büyüklüğü, yarattığı istihdam, üretim sürecinde sağlamış olduğu katma değer ve ihracata olan katkısı sayesinde ekonomik kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkemiz de son yıllarda uygulanan, serbest piyasa ekonomisine dayalı dışa açılma ve ihracatı destekleme politikaları sayesinde bu sektörler ülke ihracatının önemli unsurları haline gelmişlerdir. TÜİK verilerine göre 2016 yılı için Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde gerçekleştirilen 27 milyar dolar değerindeki ihracat rakamı, toplam ihracatın %19' nu oluşturmaktadır. İfade edilen bu ihracat miktarı sektörün ülke ekonomisi açısından önemini daha iyi ortaya koymaktadır.

Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler de diğer tüm kuruluşlar gibi rekabetin ortaya çıkarmış olduğu olumsuz etkilerden kaynaklanan, kazançlarındaki dalgalanmalardan korunmak maksadıyla etkin ve verimli çalışma koşullarını uygulamak zorunda kalmaktadır. Bu açıdan, sektörde faaliyet gösteren işletmelerinde rakiplerine karşın göreceli üstünlüklerini ve zayıflıklarını görebilmeleri, bunun bir sonucu olarak kaynaklarını daha etkin kullanabilmeleri için performans kriteri büyük önem arz etmektedir.

Bu nedenle Türkiye için büyük öneme sahip olan Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin performansları ölçülmüş ve ölçüm sonrasında işletmeler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Gerçekleştirilen çalışma kapsamında çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan TOPSIS

yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, BIST' de işlem gören ve Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde faaliyet gösteren toplam 15 işletme ele alınmış ve bu işletmelerin 2012 ile 2016 yılları arasındaki performansları incelenmiştir.

Gerçekleştirilen çalışma neticesinde, elde edilen performans puanları değerlendirildiğinde, genel olarak en iyi performansı gösteren ve ilk sırayı alan işletmenin YUNSA olduğu, ikinci sırayı alan işletmenin ise yıllara göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. En kötü performans puanına sahip olan ve sıralamada kendisine son sırada yer bulan işletmenin 2012 yılı için ATEKS 2013, 2014 ve 2015 yılları için ARSAN, 2016 yılı için ise ESEMS' in olduğu tespit edilmiştir. Sıralama da genellikle ilk sıraları ve son sıraları alan işletmelerin değişmediği gözlemlenirken orta sıralarda yer alan işletmelerin sıralamalarının yıllar itibari ile farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Ayrıca 2012 yılında son sırada yer alan ATEKS' in 2013 ve sonraki yıllarda performans puanlarının yükseldiği ve sıralamada kendisine daha üst sıralarda yer bulduğu dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak çalışma kapsamında TOPSIS yöntemi yardımıyla farklı değerlendirme seçenekleri ortak bir paydada bir araya getirilerek, karar vericilere işletmelerin performansları ve faaliyette buldukları sektördeki konumları hususunda bir değerlendirme imkânı sunmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada ulaşılan sonuçlar Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde faaliyette bulunan işletmelerin yöneticilerine sektördeki işletmelerin performans durumu hakkında bilgi sağladığı gibi, mevcut veya potansiyel yatırımcılara da gelecekte verecekleri kararlarında yardımcı olabilecektir. Buna ilaveten, elde edilen bilgiler Tekstil, Hazır giyim ve Deri Ürünleri Sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler hakkında ileride gerçekleştirilecek aynı veya farklı performans değerlendirme metodlarının sonuçları ile karşılaştırılabileceğinden, işletmelerin finansal performanslarındaki değişimin gözlemlenmesine olanak sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abbasi, M. K., Mohammad H., And Mohammad A. (2008). "Analysis and Prioritizing Bank Account with TOPSIS Multiple-Criteria Decision –A Study of Refah Bank in Iran", 21st Australasian Finance and Banking Conference, August.
- Alptekin, N. Ve Şıklar, E. (2010). "Türk Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonlarının Çok Kriterli Performans Değerlendirmesi: Topsis Metodu", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 25:185-196.
- Çonkar, K., Elitaş, Ç. Ve Atar, G. (2011). "İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki (XKURY) Firmaların Finansal Performanslarının Topsis Yöntemi ile Ölçümü ve Kurumsal Yönetim Notu ile Analizi". İktisat Fakültesi Mecmuası, 61(1): 81-115.
- Demireli, E. (2010). "Topsis Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama". Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, (5:1):18-35.
- Hatami M. A., Ve Kangi, F. (2017). "An Extension of Fuzzy TOPSIS for a Group Decision Making with an Application to Tehran Stock Exchange. Applied Soft Computing", 2(52): 1084-1097.
- Feng, C.M. ve Wang R.T. (2000). "Performance Evaluation For Airlines Including The Consideration Of Financial Ratios", Journal of Air Transport Management, 6(3): 133-142.

- Saldanlı, A. Ve Sırma, İ. (2014). "TOPSİS Yönteminin Finansal Performans Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği", Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 11(41):185-202.
- Soba, M., Eren, K. (2011). "TOPSIS Yöntemini Kullanarak Finansal ve Finansal Olmayan Oranlara Göre Performans Değerlendirilmesi, Şehirlerarası Otobüs Sektöründe Bir Uygulama", Selçuk Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 21, 23-40
- Usta S., T. (2009). "Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: AHS-TOPSİS Yöntemi", Bankacılar Dergisi, 1(69):33- 43.
- Uygurtürk, H. Ve Korkmaz, T. (2012). "Finansal Performansın TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,7(2) 95-115.
- T.C. Bilim, Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı 2015-2018, "Sanayi Genel Müdürlüğü, Türkiye Tekstil, Hazır Giyim ve Deri Ürünleri Sektörleri Strateji Belgesi ve Eylem Planı"
- TÜİK (2017). "Dış Ticaret İstatistikleri", <http://www.tuik.gov.tr>, (27.10.2017).
- Yayar, R. Ve Baykara, H. (2012). "TOPSİS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama", Business and Economics Research Journal, 3(4): 21-42.
- Yurdakul, M. Ve İç Y. T. (2003). "Türk Otomotiv Firmalarının Performans Ölçümü ve Analizine Yönelik Topsis Yöntemini Kullanan Bir Örnek Çalışma", Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, 18(1): 1-18.